ERIC CHALINE

A TÖRTÉNELEM LEGNAGYOBB ÁTVERÉSEI

Kossuth

A csalárdság, a félrevezetés olykor szánalmas vagy felháborító, máskor pedig mulattató. Megítélése az elutasítás mellett ekképpen lehet megengedő is: miért is mondanánk le arról a fegyverről, amellyel – történelmünk tanúsága szerint – a legtöbb eséllyel szállhatunk szembe ellenfeleinkkel? Nyílt konfrontáció helyett eredményesebb, ha porhintéssel tévesztjük meg vélt vagy valós ellenfeleinket, s így nagyobb eséllyel kerülhetünk ki nyertesen a konfliktusból.

Könyvünk időrendi sorrendben mutatja be a félrevezetésen alapuló, sokszor lenyűgözően kreatív trükkök történetét. A csalók és szélhámosok indítéka néhány esetben természetesen a pénz: jó példa erre Charles Ponzi és Bernard Madoff, akik piramisjátékaikkal százezreket károsítottak meg. A tudományos világ szakmai elismerése utáni vágy hajtotta a méréseket manipuláló tudósokat, akik kedvenc elméleteikhez igazították a kapott eredményeket, és nem fordítva; a világhír csalóka délibábja elvakította művészekről sem feledkezhetünk meg, akik nagy mesterek nyomába lépve ismert műalkotások másolatával házaltak. Mások képtelenek voltak elfogadni átlagember mivoltukat, és hangzatos álnévvel, illetve kölcsönvett nemi identitással kívántak változtatni életükön.

A TÖRTÉNELEM LEGNAGYOBB ÁTVERÉSEI

Eric Chaline

KOSSUTH KIADÓ

A kiadás alapja
Eric Chaline: *History's Greatest Deceptions and the People Who Planned Them*

Fordította
DANKA SÁNDOR

Borítóterv
KISS ÁRON

ISBN 978-963-09-6940-6

Felelős kiadó Kocsis András Sándor
a Kossuth Kiadó Zrt. elnök-vezérigazgatója
A kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók
és Könyvterjesztők Egyesülésének a tagja
A kötetet Tóth Emese szerkesztette
Műszaki vezető Badics Ilona
Nyomdai előkészítés Gróf Levente
www.kossuth.hu / e-mail: kiado@kossuth.hu

A nyomás és a kötés Szingapúrban készült

Az életem angyalainak

TARTALOM

BEVEZETÉS

A Biblia tanúsága szerint az emberiség hajnalát két csalárd tett árnyékolta be. Az első, amikor a kígyó megkísértette Évát, a második pedig az, hogy Éva félrevezette Ádámot. Ilyen álságos kezdetek után feltételezhető, hogy embertársaink viselkedése és ezen keresztül mindannyiunk sorsának alakulása talán előre elrendeltetett. Bűnös múltunk lenne az oka, nem pedig mi magunk, ha rossz emberekkel szűrjük össze a levet, ha csalunk, lopunk, hazudunk? Nem túl lélekemelő felismerés, ugye?

Csalárdságunkkal nem állunk egyedül. Az állat- és növényvilágban sem ismeretlen a megtévesztés fogalma. Egymást érik a kisebb-nagyobb csalók és szélhámosok, akik fizikai erőfölény híján fortélyos trükkökhöz folyamodnak a túlélés érdekében. A pillangók szárnyának színes mintázatát csak mi találjuk vonzónak: a ragadozók éppen ezért kerülik el messzire őket. Egyébként teljesen ártalmatlan rovarok más, mérgező vagy fájdalmas csípésre képes fajok egyedeit utánozzák, a húsevő növények élelem vagy társ ígéretével késztetik leszállásra a gyanútlan prédát, és akkor még nem is beszéltünk a víz alatti világról, ahol egyes halfajok a horgászok csalijához hasonló testrészükkel csalogatják közelebb táplálékukat. Ki ne hallott volna a saját fiókáit más madarak fészkébe rejtő kakukkról, amely így az utódgondozás kemény munkája és bárminemű kötöttség nélkül vidáman élheti világát?

Egy bizonyos: a természetben körülöttünk élő szédelgők, illetve az emberbőrbe bújt ordasok célja és módszerei között mélységes szakadék tátong. Míg az első csoport tagjainak túlnyomórészt a létfenntartás vagy a fajfenntartás, a szaporodás lebeg a szemük előtt, csalárd embertársaink pénz, hatalom vagy hírnév érdekében tesznek lóvá gyanútlan áldozatokat.

Könyvünk felépítése logikus és könnyen áttekinthető: az átveréseket hét nagy csoportra osztottuk. Az első részben a vallással kapcsolatos turpisságokat leplezzük le.

Történelmünk túlnyomó részére sajnos igaz Thomas Hobbes (1588–1679) brit filozófus kijelentése, hogy „az emberi élet magányos, csúnya, állatias és rövid", következésképpen nem ítélhetők el azok, akik mindent megtesznek a jövő megismerése érdekében (Ókori jósdák, 10–14. oldal), sem pedig azok, akik még életük során próbálnak helyet biztosítani maguk számára a mennyországban (Hamis ereklyék és búcsúcédulák, 41–47. oldal). Az agyafúrt katonai stratégák sziporkái sem maradhatnak ki a felsorolásból. A Trója lakóinak sorsát megpecsételő faló és értelmi szerzője, Odüsszeusz (15–19. oldal) mellett helyet kapott könyvünkben a második világháború normandiai partraszállásának sikerét nagyban elősegítő, a német hadvezetést lóvá tévő Fortitude hadművelet (139–144. oldal) is.

Azt gondolná az ember, hogy a tudomány, a mérhető, visszakereshető és újra meg újra bebizonyítható elméletek világa mentes a csalásoktól. Sajnos ennek éppen az ellenkezője igaz. Az elmúlt két évszázad során több hírhedt, néha csupán bosszantó, sokszor azonban komoly anyagi és erkölcsi károkkal járó átverésről számolt be a világsajtó. Ebbe a csoportba tartozik az emberi törzsfejlődés „hiányzó láncszemét" bizonyítani próbáló kacsa (Piltdown-lelet, 85–90. oldal), illetve egy korábban feddhetetlennek hitt tudóspáros szenzációs bejelentése, miszerint rábukkant a szerves tüzelőanyagokat helyettesítő, az olajválságra végre pontot tévő olcsó, tiszta energiaforrásra (Fog a fene faszénnel fűteni, 222–226. oldal).

A hazug trónkövetelők legnagyobbjainak is helyet szorítottunk a következő lapokon. Megismerkedhetnek két angol álhercegfival, Lambert Simnellel és Perkin Warbeckkel (Koldus és királyfi, 35–40. oldal), valamint a Dimitrij-trióval, melynek mindhárom tagja a cári címre pályázott (Három az orosz igazság, 48–53. oldal). A gyengébbik nemet Anna Anderson képviseli, aki váltig állította, ő az orosz Romanov-dinasztia egyetlen, életben maradt örököse (102–106. oldal). Magukat másnak kiadó szélhámosokban sincsen hiány, példaként említhető az Angliában született állítólagos tibeti láma, Cyril Hoskin (Shangri La, 163–167. oldal), vagy ifj. Frank W. Abagnale, a visszaeső sorozat-széltoló, aki sikerrel győzött meg mindenkit maga körül, hogy gyakorlott orvosdoktor, dörzsölt ügyvéd és tapasztalt pilóta egyszemélyben (A kaméleon, 179–183. oldal).

Az emberi színjáték nem korlátozódik csupán nevünket, végzettségünket vagy társadalmi helyzetünket kiszínező hazugságokra. Olyan helyzet is előfordulhat, amikor néhányunk nem érzi jól magát a bőrében, és a másik nemmel azonosul. A teljes női egyenjogúság bevezetése előtt a saját sorsukat irányítani kívánó, kötöttségeit lerázó nőtársaink számára a kilátástalan helyzetre kizárólag az jelentett megoldást, ha férfiruhát öltöttek. Erre került sor Kína leghíresebb női akcióhőse, Hua Mulán (31–34. oldal) esetében, de ezt az utat választotta Johanna pápissza is (27–30. oldal), aki még Szent Péter trónján ülve is titokban tudta tartani azt, hogy nőnek született.

A művészet és az irodalom fennkölt világa közkedvelt célpontnak számít a hamisítók számára. Egyes másolatok-hamisítványok mögött természetesen anyagi okok húzódnak meg (Hoffmann Elemér, 151–155. oldal), míg más esetekben a pénz egyáltalán nem jut szerephez. A csalódottságuk fájdalmát csalásba fojtó művészek, vagy a híres szakértőkből gúnyt űző tréfamesterek közül mindenképpen említést érdemel a Shakespeare babérjaira törő William Ireland (58–62. oldal), vagy a Mozarttal ringbe szálló Marius Casadesus (129–132. oldal), akinek feltett szándéka volt bebizonyítani, hogy saját szerzeménye legalább olyan maradandó értéket képvisel, Wolfgang Amadeusé. A hamis iratok, filmek és fényképek gyakran politikai vagy propagandacélokat szolgálnak (Nagy Konstantin adománylevele, 23–26. oldal; Zinovjev-levél, 112–116. oldal), de az is előfordul, hogy titokzatos, legendás élőlények (Mosolyogj, fényképeznek, 190–194. oldal; A Loch Ness-i szörny, 133–138. oldal), vagy éppen az előlünk szégyenlősen bújkáló földönkívüli látogatók (Hasraütés típusú találkozások, 145–150. oldal) létezését próbálják meg hitelt érdemlően bebizonyítani. A felsorolásból természetesen nem maradhattak ki a zsebre menő pénzügyi praktikák, sem a jóhiszeműségünkkel visszaélő csalók sem. Ez előbbi csoportba tartozik a 65 milliárd dollárt elsikkasztó Bernard Madoff (246–251. oldal), akinek kártyavárként összedőlő pilótajátéka több ezer befektetőt temetett maga alá.

Remélhetőleg a könyv elolvasása után mindannyian gyanakvóbbak leszünk a bizalmunkba férkőző és azzal visszaélni próbáló bűnözőkkel szemben.

AZ ISTENEK SZAVA: ÓKORI JÓSDÁK ÉS JÓSLATOK

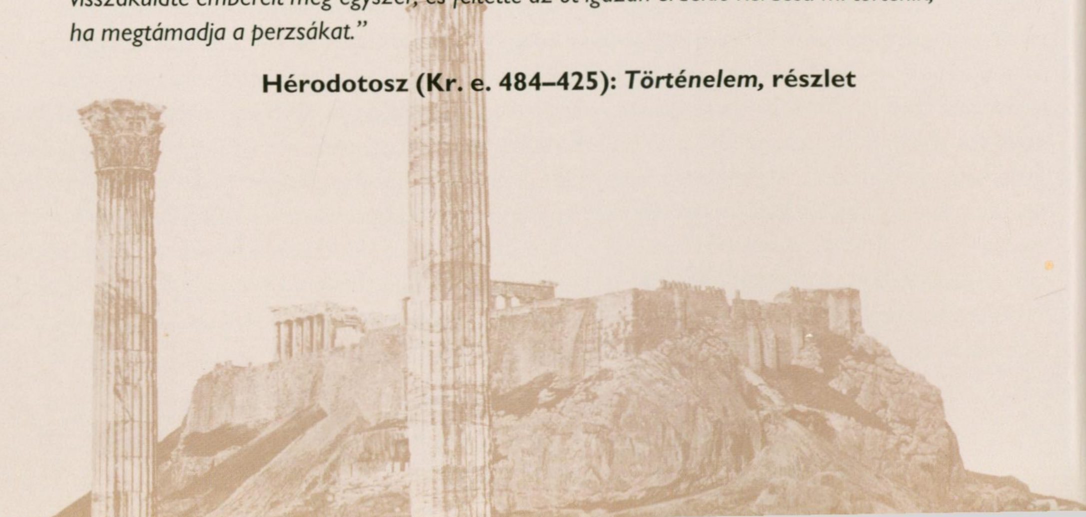
Elkövetők: papok, jósok és jósnők.

Indíték: hatalomvágy és anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: a hozzájuk tanácsért forduló hiszékenyek félrevezetése. A hívők helytelen döntései miatt komoly anyagi károk, féktelen pusztítás, embertömegek pusztulása.

„Így (Krőzus) követeket küldött a szélrózsa minden irányába: Delphoiba, a Phocis melletti Abaeba, másokat pedig Dodonába (…). Líbiában Ammon szentélyét kerestette fel, hogy a lehető legtöbb forrásból kapjon választ kérdéseire. Ahonnan pontos, kedvére való üzenet érkezett, oda visszaküldte embereit még egyszer, és feltette az őt igazán érdeklő kérdést: mi történik, ha megtámadja a perzsákat."

Hérodotosz (Kr. e. 484–425): *Történelem, részlet*

A jóslás és a jövendőmondás az ókori hétköznapok szerves részét képezte, ugyanis valamivel ellensúlyozni kellett a rövid, vészterhes, erőszakkal teli emberélet állandó bizonytalanságát. A közeljövő – legalábbis nagy vonalakban való – ismerete sokszor az életben maradást biztosította. A nagy ókori civilizációk mindegyike megpróbálta kifürkészni, mit rejt a jövő, és erre különféle módszereket fejlesztett ki.

A világtörténelem első írásbeli kultúráját megteremtő Kínában például állati csontokra véstek kérdéseket, majd forró vasat érintettek hozzájuk, és az így keletkezett repedésekből olvasták ki a választ. A babilóniaiaknak köszönhetjük a máig fennmaradt és komoly népszerűségnek örvendő asztrológia tudományát. A rómaiak a madárjóslás, a madarak röptének értelmezése mellett gyakran állatokat áldoztak isteneik oltárán, és a tetemek belső szerveinek elhelyezkedéséből, méretéből és állapotából próbálták meg kiolvasni, mit hoz a holnap. Az ókori vallásgyakorlat talán legfurcsább sajátosságát a jóslatokba, az istenséggel kialakított személyes, közvetlen kommunikációba vetett hit jelentette.

AZ ISTENEK SZÓCSÖVE

Az ókori világban két fejlett civilizáció, Egyiptom és a görög városállamok népének napi vallásgyakorlatát jelentette a jóslás. A legenda szerint a hagyomány Egyiptomból származik, onnan került át a Földközi-tenger túlsó partjára. Mindkét kultúra gazdag hitvilágában az istenek teljhatalmat gyakoroltak világunk egy-egy része felett. Miután Nagy Sándor (Kr. e. 356–323) leigázta Egyiptomot, a két civilizáció panteonja között lassan elmosódtak a különbségek. Amon, az egyiptomi főisten így Zeusz-Amonként jelent meg az Olümposz tetején, és benépesítette be saját sarjaival az istenfélő görög nép lelkét és gondolatait.

Általában az istenek nem nyilatkoztak meg világosan és egyértelműen a hívek előtt, így mondanivalójuk megértéséhez az emberek kénytelenek voltak közvetítőhöz folyamodni. A természeti jelenségek, a madarak röpte, az égitestek mozgása, esetleg a belsőségek vizsgálatakor a látnok vagy jós egyetlen pillanatig sem kételkedett abban, hogy az égiek üzenetét adja át. A médiumok előtt komolyabb kihívás állt, hiszen az istenekkel történő személyes kapcsolatfelvétel elmélyült felkészülést igényelt.

A számtalan egyiptomi jósda közül kiemelkedett a híres karnaki templomegyüttesben létrehozott Amon-szentély. A város nagyságú komplexum első Amon-templomát a Kr. e. II. évezred közepén emelték, és a szent hely egy évezreden át vonzotta az útmutatást kérő hívőket.

Karnak nem csupán méretével emelkedett ki Egyiptom templomegyüttesei közül, hanem mérhetetlen gazdagsága és politikai befolyása által is. A trónra emelt fáraó az istenek megtestesülése, aki a mennyek lakói előtt képviseli birodalma alattvalóinak érdekeit. A megkoronázása előkészületeit minden korban kíméletlen egyezkedések és intrikák övezték. A szertartás lefolytatását szigorú

feltételekhez kötő papság minden szalmaszálat megragadott, hogy minél nagyobb politikai befolyást szerezhessen az új udvartartásban. A trónörökös vagy a nagy ritkán felbukkanó trónkövetelő behozhatatlan előnnyel bírt ellenlábasaival szemben, ha sikerült megszereznie a papság jóindulatát. Hatsepszut királynőt (megh. Kr. e. 1458) az Amon-templom egyik jóslata segítette trónra, és a hálás uralkodó fényűző építkezésekkel köszönte meg Karnak segítségét.

Egyelőre még homály fedi, hogy az egyiptomi jósdák istenei pontosan milyen módon kommunikáltak a hozzájuk fordulókkal. A titok megfejtésében talán segítségünkre lehet egy jól dokumentált hagyomány: a jósda körmeneten mutatta be istenét a hívőknek. A feltett kérdésekre a papok vállán hordozott képmás mozgásából vagy a körmenet meg-megtorpanásának pontos helyéből lehetett választ kapni.

A Siwa-oázisban lévő Amon-jósdában álmennyezetre bukkantak; a feltárást végző szakemberek sejtése szerint a pap vagy papnő ide bújt el, majd kihallgatta, milyen kérdés hangzik el odalent. Siwa Kairótól 560 kilométerre keletre, a Líbiai-sivatag mélyén fekszik. A legenda szerint Nagy Sándor is kikérte a jósda papjainak tanácsát, mielőtt megkezdte volna világhódító hadjáratát. Kísérők nélkül, egymaga lépett be a szentélybe, és a kapott választ megtartotta magának. A hírek azonban felvillanyozták. A nagy hódító leigázta Egyiptomot, majd az óriási Perzsa Birodalmat. Sikert sikerre halmozott, és meg sem állt egészen Észak-Indiáig. Itt azonban cserben hagyta fennhéjázó önbizalma és határtalan ambíciója. A végtelen menetelésben megfáradt makedón sereg egészen Babilonig kényszerült visszavonulni, ahol az elcsüggedt hadvezér örökre lehunyta a szemét.

ZEUSZ FIA
Nagy Sándor is ellátogatott Amon templomába, ahol a jósda istene kinyilatkoztatta, hogy a makedón hadvezér valójában a fia. Nem tudni, maga Sándor hitt-e a jóslatban vagy csupán propagandacélra használta fel.

Nagy Sándor a Siwába tett látogatása után magát Zeusz-Amon fiának neveztette alattvalóival. Elrendelte, hogy a birodalom pénzérméin jelenjen meg az Amon-szimbolika, így azokra a kosszarvú sisakot viselő képét verették.

A makedón hadvezért a végsőkig motiváló, sőt fanatizáló jóslat a korabeli világ számtalan népének sorsát befolyásolta, s egyúttal történelemfordító erővel is bírt. A kortársak biztosak lehettek benne, hogy Sándor ellátogat Egyiptomba, és feltétlenül fel fogja keresni a Siwa-szentélyt. Valószínű, hogy Memphis, az egyiptomi főváros Amon-templomának papjai jó néhány álmatlan éjszakán át fogalmazták újra és újra a jóslat szövegét, majd eljutottak a végső változathoz. Mire Nagy Sándor megérkezett, a válasz már több napja ott hevert a sivatagi oázis főpapjának asztalán.

A minden időben remek politikai érzékről tanúságot tevő papok tudták, hogy Sándor felszabadíthatja őket a perzsa elnyomás alól. A jóslat felszólította őt, hogy rendületlenül nyomuljon előre, és kinyilatkoztatta, hogy ő az egyiptomi trón jogos letéteményese. Nem tudjuk, Nagy Sándor elhitte-e, amit hallott, de az bizonyos, hogy a kapott hírekkel a végsőkig tudta fanatizálni hűséges görög és makedón katonáit. A jóslat nagymértékben hozzájárult ahhoz is, hogy elnyerje a helyi lakosság bizalmát a hadjáratok során. A csavaros eszű, zseniális stratéga természetesen pontosan tudta, a papság támogatásának ára van, ezért hatalmas összeget ajánlott fel templomépítésre a Nílus menti birodalomban.

EGY NAGY BIRODALOM FOG MEGDŐLNI

Mint már említettük, az ókorban két kiemelkedő jóslás- és jósdahagyományokkal bíró birodalom létezett. Egyiptom után vessünk egy pillantást a Balkán-félsziget déli csücskét, az égei-tengeri szigetvilágot, Kréta és Ciprus szigetét, Törökország keleti partvidékét és a mai Spanyolország, Franciaország, Olaszország és Szicília területén kialakított hellén gyarmatokat összefogó ókori görög földre. A demokrácia bölcsőjének számító görög városállamok az ókorban nem alkottak egységes birodalmat. Az egymással laza szövetségben álló városállamok gyakran keveredtek konfliktusba egymással. A független poliszok közül kiemelkedő szerephez jutott Athén, Spárta, Korinthosz és Théba, amelyek nevét máig megőrizte a történelem. Minden egyes város saját védőszenttel, esetenként istenként tisztelt hőssel büszkélkedett, aki jóslatokon keresztül nyilatkozott meg hívei előtt. Az olümposzi istenek egyike, Apollón például híres volt arról, hogy felruházta az életüket neki szentelő papokat és papnőket a jövendőmondás képességével.

Az Apollón tiszteletére létrehozott jósdák között különleges népszerűségnek és hírnévnek örvendett a Parnasszosz-hegy délnyugati lejtőjén felépült Delphoi. A jósda történelmének pontos bemutatása nem könnyű feladat, mert a múlt eseményeinek vizsgálatakor a régészeti feltárás kézzel fogható bizonyítékai elválaszthatatlanul összefonódnak az ősi mítoszokkal. A történészek máig vitáznak azon, pontosan mikorra is tehető alapítása. Mindössze annyit tudunk biztosan, hogy a jósda falait valamikor a Kr. e. VIII. és VI. század között emelték. A legenda szerint Püthón, a hatalmas kígyószörny őrizte e szent helyet, és miután Apollón a nyilaival megölte őt, az embereknek ajándékozta e szent helyet. Egy másik, kevésbé fantasztikus történet szerint egy kecske- vagy birkapásztor észrevette, hogy jószágai furcsán viselkednek a sziklás hegyoldalban lévő repedések közelében. Miután maga is megnézte a réseket közelebbről, tisztán látta előre, mit rejt a jövő. Hamarosan szentély emelkedett a helyszínen, és idővel beköltözött ide az Apollón jóslatait közvetítő papnő, Püthia is. A templom titkos szentélyében háromlábú széken ülő látnok versbe szedve közölte válaszait a kérvényezőkkel. A mély transzban

adott válaszok sokszor olyan bizonytalan jelentésű, kétértelmű mondatok formájában érkeztek, hogy a templom segédpapjainak további értelmezésére volt szükség ahhoz, hogy a zarándok elégedetten távozhasson.

Egy népszerű elmélet szerint a jósda a földkéreg természetes úton létrejött repedései felett épült meg, és Püthia a föld gyomrából szivárgó vulkanikus gázoknak köszönhette jóserejét. A jövendölések megbízhatóságát már az ókorban is sokan kétségbe vonták. Bár egy-egy jóslat komoly összegbe került, a megfelelő tőkével rendelkező kérvényező megtehette, hogy több jósdát is felkeres, és annak hisz, amelyik a számára kedvező választ adja. Ezt az utat választotta Lüdia királya, Krőzus (Kroiszosz, Kr. e. 595–547), akit egyfelől az ión-tengeri görög városok, másik irányból pedig az ijesztő tempóban növekvő Perzsa Birodalom szorongatott. Az országa és népe sorsán aggódó Krőzus nem akart semmit sem a véletlenre vagy a forgandó hadiszerencsére bízni, ezért a jósdák tanácsát kérte ki, milyen következményekkel járna, ha megelőző csapásként rajtaütne a perzsákon. Először a kor leghíresebb jósdáit kereste fel követeivel, és a kapott válaszok alapján úgy döntött, közülük mindössze kettőben bízhat. Újabb követeket küldött, és ez alkalommal most már tényleg a szívét gyötrő kérdést tette fel a versenyben maradt két jósdában, közöttük a delphoi Apollón-szentélyben is. Püthia így válaszolt a perzsa háború kimenetelét firtató kérdésére: „Ha Krőzus átkel a Halüsz-folyón, nagy birodalom dől meg!" Lüdia királya szentül meg volt győződve arról, hogy a prófécia a Perzsa Birodalom bukását jövendölte meg, ezért a megnyugtató hírek hallatán hadsereget toborozott, és Kr. e. 547-ben átkelt az országhatárnak számító Halüsz-folyón. Az elbizakodott király nagy árat fizetett hiszékenységéért: megsemmisítő vereséget szenvedett Nagy Kürosz perzsa királytól (Kr. e. 600–530), aki élve vetette máglyára ádáz ellenfelét. Kürosz a kivégzés közben kajánul figyelte, beteljesedik-e a delphoi jóslat, és remélte, Apollón személyesen avatkozik közbe a betolakodó életének védelmében.

KRŐZUS MEGSEMMISÍTŐ VERESÉGET SZENVEDETT NAGY KÜROSZ PERZSA KIRÁLYTÓL (KR. E. 600–530), AKI ÉLVE VETETTE MÁGLYÁRA ELLENFELÉT.

A kétértelmű, avagy sokszor egyenesen téves jövendölések ellenére Delphoi jósdája egészen a IV. századig működött. A hatalmi játszmák, a gyakran közfelháborodást okozó döntések sorozata miatt hitelét vesztett jósda lassú hanyatlásnak indult. A kegyelemdöfést Nagy Theodosius (317–395) római császár adta meg, aki bezáratta a birodalom összes pogány templomát. A keresztény egyház kezdetben pogány eltévelyedésnek, eretnekségnek tartotta a jövendőmondás összes formáját, később azonban még ennél is tovább ment: a Sátánnal való szövetkezés, a fekete mágia pecsétjét ütötte rá, ezért szigorúan megtiltotta a jövőt kémlelő szertartásokat. Azonban az egyház vezetői sem tudtak ellenállni a jövő ismerete jelentette csábításnak, ezért a titkos jóslatkérő ceremóniák – természetesen zárt ajtók mögött – tovább folytatódtak.

AJÁNDÉK LÓNAK NÉZD A GYOMRÁT: ODÜSSZEUSZ

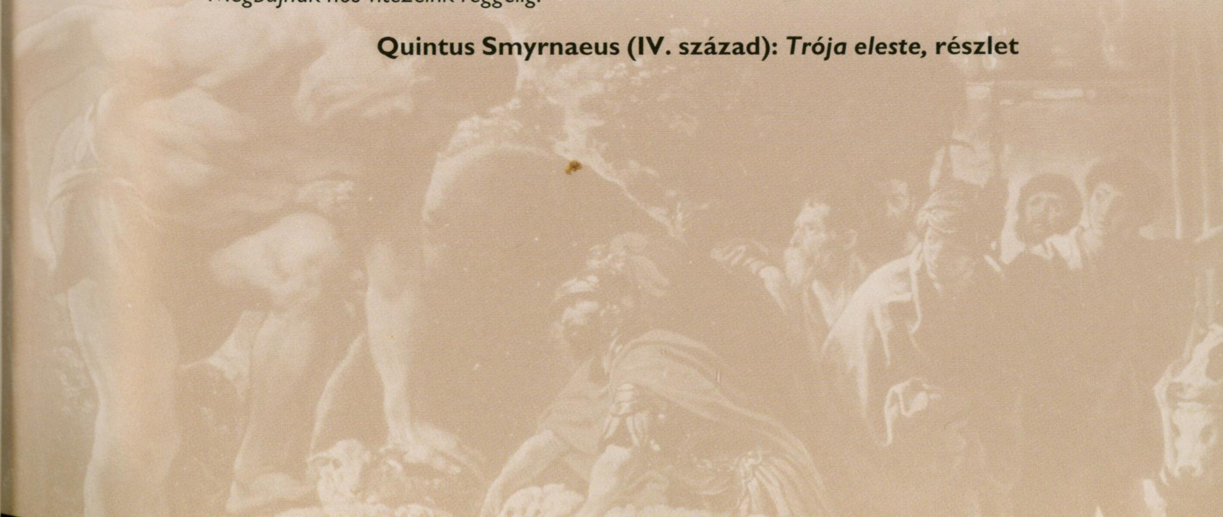
Elkövető: Odüsszeusz.

Indíték: hatalom- és dicsőségvágy.

Okozott kár: Trója pusztulása.

„Ha meg van írva, hogy Priamosz honát
Ravasz görög dúlja fel majdan,
Építsünk tágas falovat, melyben
Megbújnak hős vitézeink reggelig."

Quintus Smyrnaeus (IV. század): *Trója eleste*, részlet

A hadtörténet leghíresebb megtévesztése a leleményes és furfangos Odüsszeusz nevéhez fűződik. A Trója elhúzódó ostromába belefáradt görög seregeknek tíz év után a kudarccal kellett szembenézniük. Odüsszeusz azonban, Ithaka királya egy napon zseniális tervvel állt elő. Rávette társait egy óriási szobor megalkotására a tengerparton. Miután elkészültek, áldozatot mutattak be Trója pártfogójának, Poszeidón tengeristennek, majd hajóra szállnak, és látszólag útra keltek hazafelé. Odüsszeusznak azonban esze ágában sem volt dolga végezetlenül hazatérni. A hajókkal a közeli sziget takarásában bújtak meg a görög harcosok, és várták, mit hoz a holnap.

A trójaiak másnap reggel csak hűlt helyét találták az ostromló seregnek. A tengerpart fövenyén csupán egyetlen hatalmas szobor árválkodott, a görögök áldozati ajándéka Poszeidónnak. A megkönnyebbült védők úgy vélték, a megfutamodott támadók ezzel az áldozattal kérték a tengeristent, biztosítson számukra nyugodt, biztonságos haza vezető utat. Laokoón főpap óva intette őket: „Nem bízom a görögökben, még az ajándékaikban sem." Könyörgött honfitársainak, ne vonszolják be a szobrot a városba, mert eléri őket az égiek bosszúja. A többiek ügyet sem vetettek rá, és a város főterére húzták a hadizsákmánynak tartott falovat. Sajnos mire rádöbbentek, mekkora hibát követtek el, már túl késő volt. Odüsszeusz 29 görög harcossal rejtőzött el a falóban, és hajnalhasadtakor csendben előbújtak a szobor kivájt gyomrából. Az ostrom végét féktelen szórakozással ünneplő trójaiak nem vették észre a városon átlopózó ellenséges katonákat, akik könnyedén lefegyverezték az őrséget, és kinyitották a város kapuit. Az éj leple alatt visszatért görög had lerohanta és porig égette az égig érő tornyok városát. A trójaiak többsége elesett a harcokban, egy részüket láncra verve hurcolták el a rabszolgapiacra, és aki megmenekült, örök száműzetésbe kényszerült.

TRÓJA LÁNGOKBAN
Történészek véleménye szerint a trójai ló valójában különleges ostromgépezet vagy váratlan természeti katasztrófa, például földrengés lehetett.

IGAZ MESE

Az ókor óta számtalan feldolgozást megért történet legutóbb hollywoodi köntösbe bújva szerzett új rajongókat. A legenda nem csupán a filmkedvelő nagyközönséget nyűgözi le, a történettudósok jelentős része sem szabadulhat hatása alól. Felmerülhet a kérdés, hogy vajon mennyi az igazság az évszázadok alatt kiszínezett, újabb és újabb részletekkel gazdagodott meséből. Az 1870-es években Heinrich Schliemann (1822–1890) német régész ásatásokat végzett az Északkelet-Törökországban fekvő Hisarlik közelében. Az előkerült leletek minden kétséget kizáróan bebizonyították, hogy a német kutató a Homérosz *Iliászá*ból megismert legendás Trója romjaira bukkant. Az idők során több város épült egymás romjaira, s a szakirodalomban Trója I-nek nevezett legelső települést Kr. e. 3000 körül alapították. Schliemann kutatásaiból kiderült, hogy a VII. számmal jelölt réteg települése (Kr. e. 1300–1190) pusztult el a trójai háborúban.

A régészeti feltárás bebizonyította, hogy egy körülbelül tízezer fős település virágzott itt egykoron, és a várost a bronzkor végén érte utol a végzete. Hiteles korabeli írásos források híján azonban nem tudjuk pontosan, hogy kik foglalták el, majd rombolták földig.

A falóval kapcsolatos elméletek között nehéz eligazodni, hiszen pontos információkra nem, csupán találgatásokra hagyatkozhatunk. Egyesek pusztító földrengés metaforájaként magyarázzák. A feltárt épületek romjai és a tárgyi leletek tanúsága szerint a város elődjét, a Kr. e. 1600–1300 közötti időszakra tehető Trója VI-ot valóban földrengés dönthette romba. Háborúra utaló jeleket azonban nem tártak fel az ásatások során. Egy másik, úgyszintén népszerű elmélet szerint a faló fejlett ostromgépezet lehetett, és miután az ostromlók átszakították a segítségével a falakat, könnyedén lerohanták a várost.

A trójai háború kitörése előtt Odüsszeusz boldog házasságban élt, fia született, ezért esze ágában sem volt elhagyni az otthonát. Amikor fegyverbe szólította a görög főparancsnok, Agamemnón, Mükéné királya, és kérte, hogy csatlakozzon a Trója ellen induló sereghez, a furfangos Odüsszeusz őrültnek tettette magát. Abban bízott, hogy háborodott elméje miatt nem kell a görög sereggel tartania. Lovat és ökröt fogatott hámba, és a bolondos színjátékot azzal fokozta, hogy a homokos tengerparton felszántott egyenetlen barázdákba vetőmag helyett sót szórt. Palamédész, Agamemnón küldötte azonban átlátott a szitán, és úgy döntött, próbára teszi Ithaka királyát. Odüsszeusz kisfiát, Télemakhoszt rakta az eke útjába, majd kíváncsian figyeli, az apa áthajt-e saját gyermekén. A hazugságon kapott Odüsszeusznak nem maradt más választása, mint felölteni vértjét, kardot ragadni és elbúcsúzni szeretteitől. A rászedett Odüsszeusz soha nem bocsátotta meg Palamédésznek, hogy elszakította családjától, ezért bosszút forralt. Trója ostroma alatt végre alkalma nyílt bosszút állni. Koholt vádakkal támadt rá, miszerint az ellenségnek kémkedik. Parancsára egyik éjjel aranyat ástak el Palamédész sátrában, és hamisított levelet csempésztek mellé a trójaiaktól, amelyben az állt, hogy busás jutalom fejében hajlandó elárulni honfitársait. Amikor megtalálták a bűnjeleket, a katonák árulónak kiáltották ki Palamédészt, és halálra követték.

Az *Odüsszeia*, Homérosz második eposza az agyafúrt Odüsszeusz tíz éven át tartó viszontagságos hazaútját meséli el Trója falai alól az ithakai otthonáig. Tíz teljes esztendőre nem a távolság miatt van szükség, hiszen Ithaka, a görög félsziget nyugati oldalán fekvő sziget alig 500 kilométerre fekszik Trója-Hisarliktól. Az olümposzi istenek azonban meg akarják leckéztetni, ezért úgy

döntenek, bűnhődnie kell, és a másik kiváló görög hőshöz, Héraklészhez (Herkules) hasonlóan neki is ki kell érdemelnie a bűnbocsánatot. Minden ravaszságára szüksége van, ha túl akarja élni az elé gördített összes akadályt. Az alábbiakban két kalandját meséljük el, melyek különösen jól szemléltetik a hazaút nehézségeit.

Amikor társaival a Küklopszok szigetére érkezett, csapdába esett Polüphémosz, az egyszemű óriás barlangjában. A hegy méretű küklopsz jóízűen elfogyasztotta két társát vacsorára, majd nyugovóra tért.

A barlang szája elé hatalmas kősziklát görgetett, ily módon zárva el a menekülés útját. Reggel és este azonban odébb tolja azt, hogy kiengedje nyáját a legelőre. A ravasz Odüsszeusz nehéz borral leitatta az óriást, majd amikor az lerészegedett, Senkise néven mutatkozik be neki. A foglyok alig várták, hogy Polüphémosz mély álomba merüljön, és a korábban kihegyezett, tűzben edzett karót a szemébe szúrták. A megvakított emberevő szörny hangosan felordított, és a fivéreit hívta segítségül. Azok rémülten összeszaladtak, és kérdezgették, mi történt, de Polüphémosz csak azt hajtogatta, hogy „Senkise öl meg csellel!" Az óriások összenéztek, isteni büntetésként nyugtázták a nyilvánvaló elmeháborodottságot, majd vállat vonva visszatértek saját barlangjukba. A küklopsz reggel ismét kinyitotta a barlang száját, hogy nyája kimehessen legelni. Az agyafúrt Odüsszeusz és társai a juhok hasa alá kötözték magukat, és mivel az óriás csak az állatok hátát simította végig, sikerült elmenekülniük.

A SZIRÉNEK ÉNEKE
Odüsszeusz az árbochoz kötöztette magát, hogy meghallgathassa a szirének igéző énekét. Ráparancsolt társaira, el ne oldozzák, bármilyen szívhez szólóan is könyörögne.

Útjuk később a szirének sziklája mellett vezetett. Ne vezessen minket félre az elnevezés, a görög mitológiában a szirének nem jó szándékú és barátságos lányek voltak, hanem madártestű, női fejű, vérszomjas ragadozók. A kegyetlen szörnyetegek remekül szórakoztak a közelükbe került emberek balsorsán. Szirénénekükkel közelebb csalogatták magukhoz a daltól megigézett, vesztükbe rohanó tengerészeket, akiknek hajója darabokra zúzódott szigetük sziklás, zátonyokkal teli partjain. Odüsszeusz eltökélte, mindenáron meghallgatja dalukat, de lehetőleg anélkül, hogy odavesszne. Viasszal tömte be társai fülét, és az árbochoz kötöztette magát. Ráparancsolt társaira, el ne oldozzák, bármilyen szívhez szólóan könyörög is. A szirének igéző énekétől majdnem megbolonduló Odüsszeusz azután hiába esdekelt, parancsai süket fülekre találtak, és a legénység rendületlenül tovább evezett, míg biztonságos távolba nem értek.

A tíz évig tartó viszontagságos hazaút végén Odüsszeusz megérkezett Ithakába, hogy felesége, Penelopé oldalán újra elfoglalhassa az őt megillető

trónt. Az égi próbatételek azonban még mindig nem értek véget. Hosszú távolléte alatt léhűtő kérők egész serege vette be magát a palotába, akik a királyi korona reményében a „gyászos özvegy" kezéért versengenek. A furfangos Odüsszeusz azonban jól választott feleséget, és Penelopé sem ment a szomszédba egy kis csalafintaságért. Éveken át ügyesen kibújt a döntés alól, mert azt mondta a kérőknek, férje édesapjának sző halotti leplet, és csak akkor választ új férjet, ha azzal elkészült.

Valójában minden éjjel visszabontotta az aznap elkészült vásznat, így a lepel soha sem készült el. Odüsszeusz megérkezésével egy időben egyik szolgálója kifecsegte a titkát, és a lóvá tett kérők felháborodva követelték, válaszszon végre párt közülük. Penelopénak nem maradt más választása, mint igent mondani, de feltételül azt szabta, hogy csak ahhoz megy nőül, aki fel tudja húzni férje hatalmas vadászíját, és képes 12 fejsze fokán átlőni a nyílvesszőt.

Odüsszeusz időközben fia segítségével kitervelte, hogyan büntethetné meg a kérőket és foglalhatná el az őt megillető helyet Ithaka trónján, Penelopé oldalán. Athéné istennő segítségével csúf aggastyánnak álcázta magát, és bebocsátást kért a palotába. A vén koldus képében hazatért házigazdát csupán egyetlen ember ismerte fel, amikor élelemért és éjjeli szállásért könyörgött. Idős dajkája megismerte a lábán lévő sebről, de amikor megkérte őt, ne mesélje el senkinek, amit látott, a hű szolgáló titoktartást fogadott. A mindent eldöntő vetélkedés napján egyik kérőnek sem sikerült felajzania az íjat. A koldus megkérte őket, hadd próbálkozzon ő is. Kérését gúnykacaj fogadta, de a jó mulatságban reménykedő kérők nem ellenkeztek. Odüsszeusz könnyedén megfeszítette az íjat és átlőtte a nyílvesszőt mind a tizenkét fejsze fokán. A kérők rájöttek, kivel állnak szemben, de ekkor már késő volt. A hazatért bosszúszomjas király ellenük fordította fegyverét, és megölte mindannyiukat.

KÖNNYEDÉN MEGFESZÍTI AZ ÍJAT ÉS ÁTLÖVI A NYÍLVESSZŐT MIND A TIZENKÉT FEJSZE FOKÁN.

Az *Iliász*ban és az *Odüsszeiá*ban olvasható történetek ősi legendák: az eredetileg szájhagyomány őrizte történeteket a Kr. e. VIII. században vetették papírra. Valószínű, hogy az *Odüsszeia* több különböző kor és kultúra mitológiai örökségét tárja elénk, főszereplője pedig több népmesei hőst egyesít egy személyben. Sokan párhuzamot vélnek felfedezni Odüsszeusz, illetve a Kr. e. III. évezredben élt legendás harcos, Gilgames, a ma Dél-Irakban fekvő egykori sumer város, Uruk királya között.

Ma már meggyőző bizonyítékokkal rendelkezünk arra nézve, hogy Trója VII pusztulását idegen seregek dúlása okozta. Ne feledjük el, hogy ebben az időben még nem léteztek a vastag, tömör városfalakat átütni képes ostromgépezetek. Ennek tudatában pedig biztosra vehető, hogy a város pusztulásának oka az éjszaka leple alatt a városba lopózó katonák váratlan rajtaütése, azaz valóban egyfajta körmönfont katonai stratégia lehetett.

NÉRÓ, A KONTÁR KÖZGAZDÁSZ

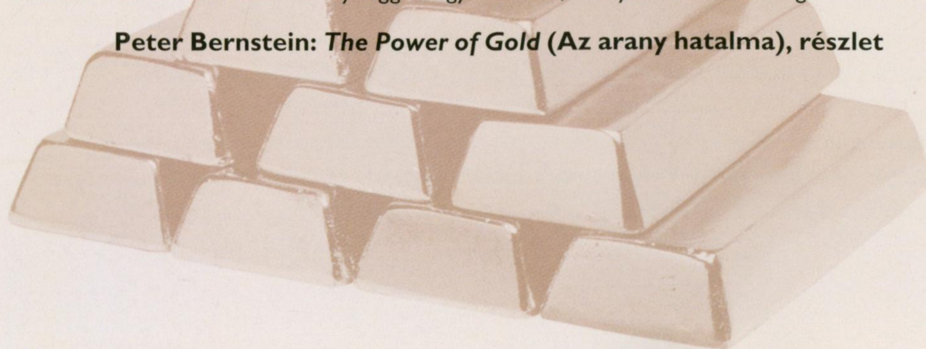
Elkövető: Néró császár.

Indíték: kapzsiság.

Okozott kár: népe egy idő után már nem hitt a birodalom gazdasági stabilitásában; infláció; Néró császár trónfosztása és öngyilkossága.

„A római császárok nem töprengtek sokáig, amikor pénzszűkébe kerültek. Számukra a pénz leértékelése könnyed rutinfeladatnak számított. Ennek egyik lehetséges oka az lehetett, hogy a társadalom és a birodalom dinamikája megkövetelte ezt, ezért nem volt más választásuk. Bár sikerült jelentős aranytartalékokat felhalmozniuk a birodalom területén belül – sőt, valójában azért bővítették olyan agresszívan birodalmukat, hogy újabb beszerzési forrásokra tehessék rá a kezüket –, gazdasági szükségleteik és szinte csillapíthatatlan, kényszeres rögeszméjük miatt, hogy mindent arannyal borítsanak be, egyszerűen nem tudtak lépést tartani a rendelkezésre álló mennyiséggel. Úgy tartották, aranyból soha nem elég."

Peter Bernstein: *The Power of Gold* (Az arany hatalma), részlet

© Dreamstime

A nyugati civilizáció első pénzérméi a Kr. e. VII. század közepéről származnak. A kelet–nyugati kereskedelmi úton fekvő fontos csomópont, a Lüdiai Királyság ötletes találmányát hamarosan bevezették az ország keleti és nyugati szomszédai, a görögök, illetve a perzsák is. A pénzérme mint fizetőeszköz az elkövetkező évszázadok során a Közel-Keleten és Európa-szerte általánosan elfogadottá vált. A pénzverés a görög telepesek közvetítésével még a mai Olaszország, Franciaország és Spanyolország területén létrehozott hellén gyarmatokra is eljutott. Hamar kiütközött azonban a rendszer súlyos hibája: a rézpénzeket viszonylag könnyen lehetett hamisítani. Ekkoriban nem létezett még hiteles eljárás az érmék arany- vagy ezüsttartalmának meghatározására, ezért sokszor más, kevésbé értékes fémeket kevertek hozzájuk. Az eredetivel megegyező tömegű, de csökkent nemesfémtartalmú tallérok kiszűrése a Kr. e. III. század közepéig nem volt lehetséges, ám a szürakuszai polihisztor, Arkhimédész (Kr. e. 287–212) megoldást kínált a problémára. A görög tudós rájött, hogy a vizsgált tárgyat vízbe mártva megállapítható annak sűrűsége.

Bár Arkhimédész ötletével végre megoldódni látszott a hamis érmék problémája, az állami beavatkozásra, azaz a pénz mesterséges leértékelésére ez nem jelentett megoldást. Hogy csak egy példát említsünk: Dionüsziosz szürakuszai zsarnok (Kr. e. 405–367) nem tudta visszafizetni tartozásait. A leleményes uralkodó a kincstárba rendelte alattvalói minden pénzét, majd az összes egydrachmás érmét kétdrachmás névértéken nyomatta felül. Miután 50 százalékos haszonnal sikerült megszabadulnia tartozásaitól, ismét visszahívta az ország teljes pénzkészletét, és eredeti névértéken hozta azt újra forgalomba.

© iStockphoto

AZ ARANYIMÁDÓ CSÁSZÁR
Néró minden lehetséges aranybeszerzési forrást kimerített, így végül nem maradt más választása, mint leértékelni a birodalom pénzét.

Róma a Kr. e. III. században kezdte meg saját fizetőeszköze, az aranyból öntött *aureus*, illetve az ezüst *denarius* kibocsátását.

Néró (37–68) a dicső Julius Caesar (Kr. e. 100–44) dinasztiájának ötödik, egyben utolsó római császára volt. Hat éven át tartó uralkodása rémuralomként, féktelen pusztításként és az elharapózó korrupció időszakaként vonult be a történelembe. Sokan őt teszik felelőssé a 64-ben Róma nagy részét elpusztító nagy tűzvészért, valamint számtalan személyes és kormányzati túlkapásért, amelyek végül bukásához és öngyilkosságához vezettek. A gazdaságtörténészek azonban egy kevéssé ismert bűnnel is vádolják: a római pénzrendszer „reformjával" alapjaiban rendítette meg a birodalom gazdasági stabilitását.

Időtlen idők óta minden kormány, legyen az ókori, avagy modern, állandó pénzhiánnyal küzd. Az ország vezetői háromféle módon tölthetik fel a kiürült államkasszát: adóemeléssel – bár ez a lépés, mint tudjuk, nem túl népszerű a lakosság körében –, hitelek felvételével – remek ötlet a probléma elodázására,

főleg, ha akad valaki, aki hajlandó kölcsönadni –, és végül a forgalomban lévő pénzmennyiség növelésével, azaz új érmék, manapság pedig új bankjegyek kibocsátásával.

Amikor valutánk előállítása viszonylag olcsó folyamat, és nem bánjuk, hogy fedezet nélküli bankókkal lendítjük fel országunk gazdaságát, akkor a sebtében kinyomtatott összegből már törleszthetjük is kintlévőségeinket. Ezt a finoman „mennyiségi enyhítés"-nek nevezett döntést hozta meg például a 2007–2009-es világgazdasági hitelválságból kilábalni próbáló amerikai jegybank, a Fed is. Ennek hátránya, hogy fedezet és tartalék nélküli – átmeneti segítséget nyújtó, de hosszú távon gazdasági öngyilkossággal felérő – folyamatot indít el, hiszen továbbra is hitelből költekezünk, mert a pénz mögött nem áll tényleges érték. Az ókori Rómában azonban nem papírpénz, hanem aranyból vagy ezüstből öntött érmék voltak forgalomban, ezért vagy a tallérok méretét, vagy azok nemesfémtartalmát kellett csökkenteni a kívánt cél elérése érdekében. Legyen az nyomtatás vagy más fémekkel való ötvözés, a végeredmény ugyanaz: a trükkös átverést megsejtő néptömegek elveszítik bizalmukat a gazdaság stabilitásában, nőnek a kamatlábak, és elszabadul az infláció.

MINDEGY, MI AZ, CSAK ARANYBÓL LEGYEN

A nagy tűzvész füstölgő romjait elégedetten szemlélő Nérónak rengeteg pénzre volt szüksége, hogy isteni múzsákkal büszkélkedő, tehetséges művészként szenveleghessen. Monumentális épületegyütteseket álmodott meg, közöttük a *Domus Aurea* (Aranyház) fényűző palotakomplexumát is. A mesés pompával berendezett, halastóval és parkosított kerttel körülvett palota Róma tűzvész előtti városközpontjának mintegy 1,2 millió négyzetméter nagyságú területét foglalta el.

Nérót megszállottan vonzotta az arany. Kényszeres rögeszméi azt súgták a fülébe, a sárgás nemesfém Apolló isten földi megtestesítője, azaz a mennyei Néró császár ismérve. Sem az adóemelés, sem pedig a kölcsönök és az ingatlankisajátítások nem teremtették elő az építkezéshez szükséges hatalmas összeget, ezért Néró úgy döntött, leértékeli a birodalom valutáját. A 64–65-ben végrehajtott pénzreform négy százalékkal csökkentette az *aureus* tömegét, ezáltal 454 gramm nyers aranyból az addigi 40 helyett 45 darab aranytallért lehetett veretni. A *denarius* sem járt jobban: a rézzel ötvözött ezüstpénz tényleges értéke 5–10 százalékkal csökkent.

Néró nem vesződött hiába, a *Domus Aurea* még életében elkészült. A fellázadt szenátus halálra ítélte őt, így Néró nem sokáig élvezhette a minden luxussal felszerelt palota előnyeit. Az egymást követő felkelések, az elégedetlenkedő hadsereg és az áruló patríciusok támadásai mellett nem talált pártfogóra a római nép körében sem. Néró, hogy ne kerüljön dicstelen fogságba, önkezével véget vetett életének.

ISTENNEK, AMI ISTENÉ: NAGY KONSTANTIN ADOMÁNYLEVELE

Elkövetők: a római pápa és a frankok királya.

Indíték: hatalomehség és legitimáció.

Okozott kár: viszály az egyházi és a világi hatalom között.

„(Konstantin) díszes tiarát helyezett a pápa fejére, és alázata jeléül kezében tartotta szent vendége lovának gyeplőjét. Szilveszter pápára és utódaira hagyta Rómát és annak összes provinciáját, továbbá Itália és a napnyugat összes vidékét és városát, hogy azok mindörökké a római keresztény egyház fennhatósága alá tartozzanak. Ezt követően napkeletre költözött, mert ahol az Egek Ura kinevezte a keresztény vallás legfőbb vezetőjét és annak jobbkezét, a püspöki kart, ott nincsen többé szükség földi helytartókra és császárokra, hiszen a hatalom ezentúl kizárólag a Mindenható kezében van."

C. Delisle Burns: *The Coronation of Charlemagne: What Did it Signify?* (Nagy Károly trónra lépése és a koronázás jelentősége), részlet

A Konstantin-adománylevél *(Donatio Constantini)* néven ismertté vált kézirat a kora középkor egyik leghíresebb hamisítványa. Vélhetően a VIII. század második felében keletkezett, 750 és 775 között. A *Donatio* nem kevesebbet állít, mint hogy a pápa a katolikus egyház fejeként a hívők hit- és erkölcsi életének irányítása mellett a szuverén világi uralkodók hatalmával is felruházva teljes fennhatósággal rendelkezik az egykori Nyugatrómai Birodalom teljes területén. A történészek ma is vitatják, ki lehetett a dokumentum szerzője, illetve milyen céllal készítette el az írást. Mindeddig még nem született megnyugtató válasz ezekre a kérdésekre.

300-ban Róma már bő négy évszázada uralta a Földközi-tenger mellékét. A kiterjedt birodalmat északról Britannia, nyugatról Hispánia, délről Egyiptom határolta. A római császároknak rá kellett döbbenniük, hogy a végtelen birodalom kormányzását képtelenség egyetlen kézben összpontosítani. Diocletianus császár (244–311) radikális reformra szánta el magát: kidolgozta és bevezette a tetrarchia, a négy uralkodó rendszerét. A 293-tól létező tetrarchia-kormányzat értelmében két főcsászár *(augustus)* és két alcsászár *(caesar)* gyakorolta a hatalmat. A Rómától keletre, a Balkán-félszigeten meghúzott képzeletbeli vonal két, nagyjából egyenlő részre osztotta a birodalmat, a latin nyugatra, továbbá a hellenizált, görög nyelvű keleti területekre. A két augustus szabad kezet kapott saját birodalomrésze kormányzásában, és önállóan hozott rendeleteikkel kormányozhatta országát, a legjobb belátása szerint. A helyzet illusztrálására képzeljük el, mi lenne, ha az Egyesült Államokat kettő, egymással párhuzamosan működő kormányzat irányítaná, az egyik délen, a másik északon. Külön parlament, külön kongresszus, és két külön elnök. Történelmi tanulmányainkból jól tudjuk, a rendszer hosszú távon nem tartható fenn. A Római Birodalomban sem volt fenntartható; mindössze négy tetrarcha jött létre (293, 305, 306, 308), majd az uralkodók viszálya következtében összeomlott. Pusztító polgárháborúk időszaka következett, amelyek során darabokra hullott a birodalom. Az öldöklésnek végül Constantinus (Konstantin) vetett véget 313-ban, s 324-ben ismét egyesítette a birodalmat.

SZENT SZÖVETSÉG
A koholt adománylevél a korai keresztény egyház legnagyobb dicsőségét idézte fel: miután megtért, Konstantin császár államvallássá tette a kereszténységet.

Nagy Konstantin (272–337) augustusként a nyugati birodalmat tartotta uralma alatt, és szemet vetett egykori szövetségese, Licinius (250–325) keleti országrészére. A birodalom ekkor még hivatalosan pogánynak számított: az ország lakossága helyi istenségekhez, illetve az istenként tisztelt császárhoz imádkozott a templomokban, a lassan tért nyerő keresztény egyházat pedig olykor eltűrték, máskor pedig tűzzel-vassal irtották. A legenda szerint Konstantin azért fordított hátat a római isteneknek és tért át a keresztény hitre, mert egy 312-ben vívott döntő ütközet előtt álmában megjelent előtte a kereszt jele.

Miután sikerült uralma alá hajtani a Római Birodalom teljes területét, Konstantin államvallássá tette a kereszténységet, és templomokat emelt az egy igaz Isten tiszteletére. Az ő nevéhez fűződik Konstantinápoly (a mai Isztambul) megalapítása az egykori hellén városállam, Byzantium helyén, amely az Új Róma szerepét volt hivatott ellátni keleten. Stratégiailag zseniális döntésével biztosította a Keletrómai Birodalom fennmaradását a következő 11 évszázad során, ám az új székhely megalapításával véglegessé tette a birodalom felbomlását két, egymástól függetlenül működő területre.

Az V. században a Nyugatrómai Birodalom léte kérdőjeleződött meg. A barbár törzsek már a kapukat döngették: az egyre gyengébben őrzött határokon átzúdulva akadálytalanul raboltak és fosztogattak. 476-ban az utolsó nyugatrómai császárt is elűzték trónjáról, és az egykor büszke római provinciák barbár, pogány helytartóságokká váltak. A római törvények, a latin nyelv és kultúra fennmaradását kizárólag az egyház biztosíthatta. Vezetői Konstantinápolyhoz fordultak segítségért, ugyanakkor megpróbáltak kiegyezni az országot lerohanó betolakodókkal is. Keleten virágkorát élte az egykor Keletrómai, ám ekkor már Bizánci Birodalom elnevezésű dúsgazdag, hatalmas állam. Justinianus császár (483–565) a VI. században már elég erősnek ítélte országa katonai erejét, hogy hódító hadjáratot indítson Itália és Észak-Afrika ellen. A támadás teljes sikerrel járt, és a bizánci uralomnak csak 571-ben vetett véget egy újabb félbarbár germán törzs, a lombardok megérkezése.

A *Donatio* állítólagos születésekor a Róma jogutódaként keleten fennmaradt Bizánci Birodalmat egymás után érték a megrendítő terület- és presztízsveszteségek: észak-afrikai és közel-keleti gyarmatait muszlim hódítók, itáliai hódításait pedig barbár lombard betolakodók szerezték meg.

JÖJJÖN EL A MENNYEK ORSZÁGA

Az elméletileg egységes keresztény egyház maga is belviszályokkal küzdött. A görög ortodox egyház, élén a pátriárkával és a bizánci császárral, illetve a Rómában székelő pápa irányította egyház valójában soha nem alkotott egységes egészet. A pápa hamarosan újabb vetélytárssal találta magát szemben. Európa nyugati felén egyre komolyabb fenyegetést képviselt a Kis Pipin (714–768), majd a fia, Nagy Károly (742–814) vezette Frank Királyság. III. Leó pápa sajátos módon kenyerezte le legfőbb ellenlábasát: a dicső Római Birodalom felélesztését remélő egyházfő 800 karácsonyán római császárrá koronázta Nagy Károlyt.

A *Donatió*val a pápa két legyet ütött egy csapásra. Először is, a kézirat kijelentette Szent Péter földi helytartójának felsőbbrendűségét legfőbb riválisa, a konstantinápolyi pátriárka fölött, másodszor pedig deklarálta Róma fennhatóságát az egykori bizánci provinciák felett.

A *Donatio* szerint Nagy Konstantin I. Szilveszter pápának (IV. század közepe) és utódainak adományozta a birodalom nyugati felét. A dokumentumot számtalanszor idézték a középkorban, valahányszor a pápák ezt szükségesnek ítélték, egyrészt saját érdekeik érvényesítése, másrészt a császári gyámkodás elkerülése végett.

Hitelességét először a XV. században kérdőjelezte meg Nicolaus katolikus bíboros (1401–1464), illetve a kiemelkedő egyháztudós, Lorenzo Valla (1406–1457). Mindkettőjüket politikai okok motiválták kétségeik megfogalmazásakor. Nicolaus a katolikus egyház és a több sebből vérző Bizánci Birodalom viszonyán kívánt javítani észrevételeivel, a spanyol király szolgálatában álló Valla pedig a pápával itáliai területek birtoklása miatt viszálykodó uralkodója kezébe kívánt újabb fegyvert adni az okirat hitelességének megkérdőjelezésével. Egy évszázaddal később a német és angol protestáns reformerek úgyszintén fennhangon vádolták a katolikus egyházat, hogy a koholt dokumentummal saját politikai érdekeit támasztja alá. Végül, nyolcszáz évvel a megszületése után pápai dekrétum tisztázta a dokumentum hitelességének kérdését, kijelentve, hogy a kézirat nem más, mint ügyes hamisítvány.

A RÓMAI CSÁSZÁRI CÍMET NAGY KÁROLY ÖRÖKÖLTE.

SZENT PÉTER TRÓNJÁN SZOKNYÁBAN: JOHANNA PÁPISSZA

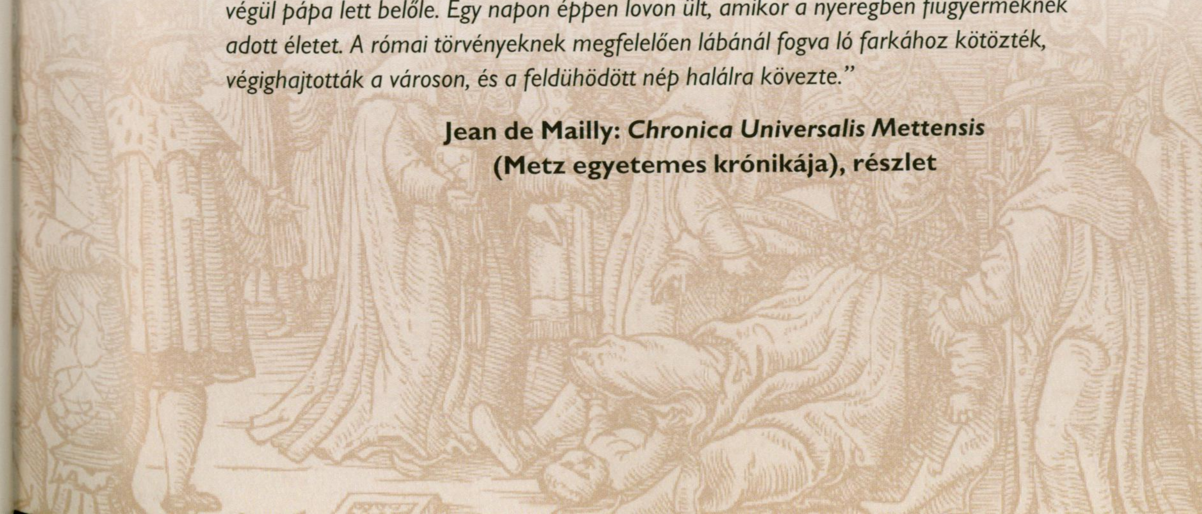
Elkövető: Johanna pápissza.

Indíték: vágy a férfiak szabad életére.

Okozott kár: a feldühödött nép halálra kövezte.

„Egy különleges pápa, még pontosabban női pápa története, akit kitöröltek a római egyházfők és püspökök névsorából, mert bár nőnek született, férfinak adta ki magát. Személyisége és kiemelkedő tehetsége miatt először a kúria titkára, később bíboros, végül pápa lett belőle. Egy napon éppen lovon ült, amikor a nyeregben fiúgyermeknek adott életet. A római törvényeknek megfelelően lábánál fogva ló farkához kötözték, végighajtották a városon, és a feldühödött nép halálra kövezte."

Jean de Mailly: *Chronica Universalis Mettensis* (Metz egyetemes krónikája), részlet

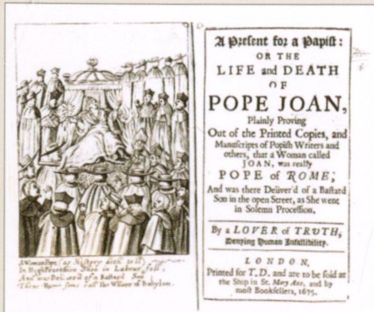

A szélhámosok céljai és módszerei roppant változatosak. Némelyek másnak adják ki magukat, hogy feljebb léphessenek a társadalmi ranglétrán. Olyan is akad, aki iskolai végzettségét hamisítja meg, de az sem ritka, hogy valaki az ellenkező nem képviselőjének hazudja magát. Könyvünk első átváltozóművésze mindjárt kettőt is választott a fenti felsorolásból: a magát férfinak tettető, ám nőnek született szélhámos felkent papnak adta ki magát, és cseppet sem zavarta, hogy ez a hivatás kizárólag a férfiak számára áll nyitva.

Egy középkori legenda szerint alig egy évszázaddal Nagy Konstantin hamis adománylevelének (23–26. oldal) felbukkanása után egy Johannaként világot látott csecsemő felcseperedvén Jánosra változtatta nevét, papi gúnyát húzott, és kiemelkedő tehetségének köszönhetően egyre magasabbra emelkedett az egyházi ranglétrán, míg végül helyet nem foglalhatott Szent Péter földi trónusán. A sikertől megrészegült szélhámos azonban nem számított arra, hogy ilyen szédítő magasságból csúnya lesz a bukás.

A mindössze 30–35 éves várható élettartam nem kecsegtette túl fényes kilátásokkal a középkor hajnalán világra jött kisdedeket. Pusztító éhínség, járványok és háborúk ezerszámra szedték áldozataikat. A nők még a férfiaknál is rosszabb helyzetben voltak: apjuk a megkérdezésük nélkül döntött a házasságukról. Iskolába nem járhattak, sőt nem is álmodtak arról, hogy megtanulhatnak írni és olvasni. A rájuk váró, kilátástalan háztartási robotból kizárólag akkor törhettek ki, ha apácának álltak. Az Istennek szentelt élet látszólagos nyugalma és az ájtatos mindennapok azonban nem mindenkinek jelentettek valós alternatívát.

Örök titok marad azon középkori lányok és asszonyok titokzatos élete, akik levágták hajukat és férfiruhát öltöttek.

A Present for a Papist:
OR THE
LIFE and DEATH
OF
POPE JOAN,
Plainly Proving
Out of the Printed Copies, and Manuscripts of Popish Writers and others, that a Woman called JOAN, was really
POPE of ROME;
And was there Deliver'd of a Bastard Son in the open Street, as She went in Solemn Procession.

By a LOVER of TRUTH, Denying Human Infallibility.

LONDON,
Printed for T. D. and are to be sold at the Ship in St. Mary Axe, and by most Booksellers, 1675.

FELFORGATÓ
Az 1250 táján keletkezett, a katolikus egyházat kritizáló kézirat. Szerzője: „az igazság bajnoka".

Fejezetünk legenda szülte főszereplője voltaképpen a férfiak dominanciájával szembeszálló, katonának, papnak vagy éppen vándorkereskedőnek álló, nőből lett férfi archetípusa. Személyében megmutatkozik a mindig többre képes, ambiciózus nő, aki bátran felveszi a kesztyűt az erősebbik nemmel. Johanna sok szempontból a női egyenjogúságért harcoló szüfrazsettek előfutárának tekinthető. A középkorban élve nem meglepő, hogy a papi hivatás jutott eszébe a sorsa alól kibújni akaró lánynak.

Johanna pápissza legendás történetének két legkorábbi változata a XIII. századból származik – azaz a történtek után több száz évvel keletkezett. A női pápa trónra kerülésének időpontját az egyik 1099-re, a másik 850-re teszi. Az első verzió szerzője Jean de Mailly XIII. századi Domonkos-rendi szerzetes (lásd idézetünket), aki a XI. század végére datálja megjelenését.

A TÖRTÉNET A PÁPASÁG RIVÁLISA, II. FRIGYES NÉMET-RÓMAI CSÁSZÁR UDVARÁNAK SZATÍRÁIRA VEZETHETŐ VISSZA.

A beszámoló meglehetősen szűkszavú a hölgy életének és pályafutásának részleteivel kapcsolatban, sőt még az „elkövető" pontos nevét sem tünteti fel. A pápa botrányos gyermekszülésén felháborodott római nép halálra kövezte, és ott földelte el, ahol a szerencsétlen asszony kilehelte lelkét. De Mailly művéből kiderül, hogy a helyszínen latin nyelvű felirat állít emléket a történteknek: *Petre, Pater Patrum, Papisse Prodito Partum* (Péter, az apák atyja gyermekszüléssel leplezte le a női pápát). De Mailly meglehetősen szűkszavú beszámolójánál lényegesen több információval szolgáló második történet szerzője Troppau-i (vagy Opavai) Márton (megh. 1278) szerzetes történetíró. Meséjét a *Chronicon Pontificum et Imperatorum* (Pápák és császárok krónikája) című művében osztja meg olvasóival. E beszámoló szerint a német származású Johanna Mainz városában született, majd álruhát öltve Athénba utazott szerelmével. Tanuló évei sorra maga mögé utasította férfi diáktársait. Később Itáliába utazott, ahol a legrangosabb római egyetemek kapkodtak a híres, éles eszű előadó után. Olyan hírnévre tett szert, hogy IV. Leó pápa halálakor (855) a konklávé őt választotta meg Isten földi helytartójának. VIII. János néven két évig és hét hónapig ült a trónon, ám egy napon a Szent Péter-bazilika és a Lateráni-székesegyház közötti úton lovagolva váratlanul szülési fájdalmak törtek rá. A menet a Szent Kelemen-templom és a Colosseum romjai között haladt, amikor a tátott szájjal bámuló nép szeme láttára egészséges fiúgyermeket hozott a világra az álruhás asszony. A rossz ómennek számító helyszín elkerülése később hagyománnyá vált a babonás pápai tanácsadók körében, így a további körmenetek nagy ívben elkerülték ezt a baljóslatú helyet.

Márton krónikája a könyvnyomtatás előtt született. A kézzel írott kódexekben az olvasók gyakran lábjegyzetekkel és margóra írt kiegészítésekkel látták el a szöveget. Mivel a másolásukkal megbízott szerzetesek ezeket a jegyzeteket is belefoglalták a készülő kéziratba, a történet számtalan ellentmondó, vagy éppen egymást kiegészítő változatban maradt fenn. Az egyik verzió szinte pontosan megegyezik de Mailly beszámolójával, ahol Johannát meglincseli a tömeg, és ott földelik el, ahol kileheli a lelkét.

Egy másik változat úgy szól, hogy gyermekével együtt sikerül elmenekülnie a feldühödött nép elől. Lemondatják és apácazárdába zárják, hogy ott vezekeljen bűneiért. Fiát később a Rómához közeli kikötőváros, Ostia püspökévé választják, és amikor Johanna meghal, gyermeke a város székesegyházában helyezi örök nyugalomra. Síremléke rövidesen búcsújáró hellyé változik, ahová a csodás gyógyulásokról és teljesült imákról szóló beszámolók zarándokok ezreit vonzzák.

A szájhagyományból a történetírás részévé vált legenda az évszázadok során újabb és újabb részletekkel gazdagodott. Megjelent az egyházról és

a pápaság intézményéről szóló krónikákban is, sőt még azokból sem maradhatott ki, amelyekre maga a Vatikán adott megbízást. A XV. század elején született változatban Ágnes néven szerepel, és a kézirat szerzője hozzáteszi, még szobrot is emeltek emlékére Rómában. A közel ugyanekkor megjelent zarándokkézikönyvből megtudhatjuk, hogy a pápissza maradványait a Szent Péter-bazilikában helyezték örök nyugalomra.

Johanna története a középkori szépirodalmat is megihlette. Képmása állítólag helyet kapott a homlokzatát katolikus egyházfők szobraival díszítő sienai székesegyházban is. Az egyház ugyanakkor nem tűrhette, hogy ellenségei gúnyt űzzenek a pápai hatalomból. Az eretnekek, a reformerek és a gúnyolódók kacagását megelégelő VIII. Kelemen pápa 1601-ben apokrifnak nyilvánította a női pápa legendáját és az azt feldolgozó történeteket.

JOHANNA PÁPISSZA TÖRTÉNETE MEGIHLETTE A KÖZÉPKORI VILÁGI IRODALMAT IS.

A történet eredetét egyes kutatók a II. Frigyes német-római császár udvarában pletykaszerűen terjedő szatírákra vezetik vissza. A császárság és a pápaság évszázados hatalmi játszmát folytatott; Frigyes uralkodásának időszaka az invesztitúraharcok (a császárok és pápák között zajló hatalmi küzdelem) utolsó szakaszába tartozott. A pápa, IX. Gergely kiátkozta a császárt. Frigyes vélhetően erre az átokra válaszul terjesztett ilyen borzalmas történeteket Európa-szerte a szerinte velejéig romlott Vatikánról.

Érdekes tény, a női pápa történetének hitelességét elsőként csak a XVII. században kérdőjelezték meg, méghozzá egy kálvinista író, David Blondel.

KÍNAI AKCIÓHŐS: HUA MULÁN

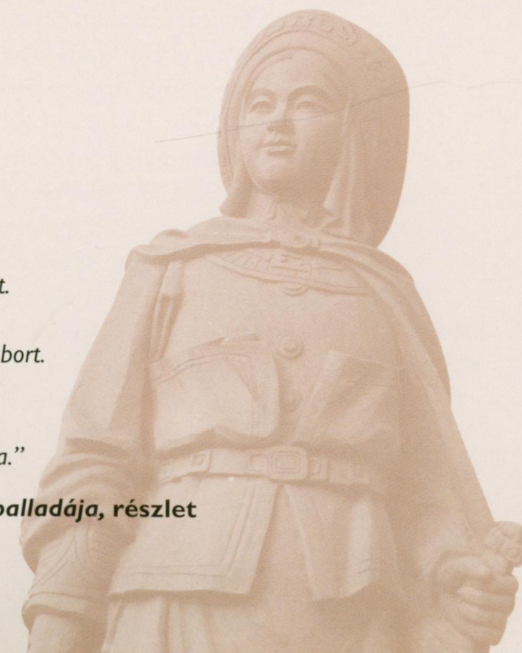
Elkövető: Hua Mulán.

Indíték: meg akarta menteni idős édesapját a katonai szolgálattól.

Okozott kár: elvesztette szerelmét.

„»Apámnak nincsen nagyobb fia,
Nekem sincsen testvérbátyám.
Lovat veszek, arra ülök
És bevonulok apám helyett.«
A keleti piacon tüzes paripát vett,
A nyugati piacon pokrócot és nyerget.
A déli piacon zablát és kengyelt,
Az északi piacon meg hosszú ostort szerzett.
Hajnalban búcsút intett szüleinek,
És szürkületkor a Sárga-folyó partján vert tábort.
Megkeményítette szívét, és nem gondolt
Jajveszékelő édesanyjára,
Csak a lovak panaszos horkantását hallgatta."

Mulán balladája, részlet

Előző fejezetünkben megismerkedhettek a katolikus egyház hierarchiájának csúcsára felért női pápával, aki ügyesen evickélt át a férfi/nő identitás keskeny határmezsgyéjén. A legendabeli Johanna teljesítménye azonban eltörpül a kínai Mulán előtt álló kihívás előtt, hiszen ő a katonák és zsoldosok szélsőségesen férfias világában próbálta meg női mivoltát eltitkolni. Sikeréről a népszerű kínai népdal, *Mulán balladája* számol be, amelynek első, megbízhatóan datált változata a XII. században összegyűjtött népdalok és verses költemények között tűnt fel. Ám az eredeti történet talán még ennél is korábban keletkezett. Egyes források az Északi Wei Birodalom (386–534) korához kötik, mások a Tang-dinasztia (618–907) időszakához. A népszerű népdal ihlette mese minden korban népszerűségnek örvendett, és a Ming-dinasztia idején (1368–1644) még regény és színpadi dráma is készült belőle. Saját korunk sem szűkölködik a változatos hangvételű (és színvonalú) feldolgozásokban, legalább fél tucat televíziós és mozifilm készült belőle.

Tegyünk rövid kiruccanást térben és időben: a Nyugatrómai Birodalom bukásának (476) napjaiban járunk, a világ túlsó felén, Kínában. Az ország történelmében Északi Wei Birodalomként emlegetett korszak alapjaiban forgatta fel a fennálló politikai, kulturális és társadalmi rendet. Míg Európában éppen részeire hullott a büszke római világ, és több tucat saját nyelvvel, vallással és kultúrával rendelkező nemzetállam-kezdemény jött létre, a Távol-Keleten ezzel homlokegyenest ellenkező folyamat játszódott le. Kína egységes nemzetállammá válása ekkortájt ment végbe. A reform az Északi Wei királyok uralma alatt álló északi területeken kezdődött, s egyúttal a császárság intézménye is gyökeres változáson ment át. E birodalomban vált először a buddhizmus államvallássá, és terjedt el később az ország egész területén.

A reformokról általánosságban elmondható, hogy mindig vannak vesztesei, akik az erőszaktól sem riadnak vissza, csak hogy visszaforgassák az idő kerekét. Nem volt ez másképp Kínában sem. Az egymással ádáz harcot vívó maradi hadurak és a Közép-Ázsiából érkező, az országhatárokat semmibe vévő, ártatlan lakosokat lemészárló nomád törzsek mellett a sorozatos trónkövetelők seregeinek féktelen harácsolását is el kellett viselniük a békére és nyugalomra vágyó parasztembereknek. Röviden így foglalható össze a *Mulán balladája* népdal történelmi háttere.

VÉGTELEN GYERMEKI SZERETET

Képzeljünk magunk elé egy nyugodt, kellemes tavaszi reggelt. Mulán és barátnői ruhát mosnak a folyóban, ám az ártatlan csacsogás kísérte munkának hamarosan cintányérok csattogása vet véget. A lárma az otthonuk felé tartó verbuváló csapatok közeledését jelzi. A harcra fogható férfiak nem menekülhetnek el a sorozás elől. Bár megöregedett, és már egészsége sem a régi, Mulán édesapja is szerepel a listán. Nincs menekvés, a császári hatalom végzésében neki is háborúba kell vonulnia a rájuk törő nomád törzsek ellen.

Mulán kétségbeesett döntésre szánja el magát. Tudja, szeretett édesapja nem élné túl a hadjáratot, így amikor a sorozóbizottság a szülőházához ér, a családfő „legidősebb fia" nyit nekik ajtót. A férfiruhába bújt lány felajánlja, hogy apja helyett ő fog fegyvert hazájáért.

A friss regruták közé vegyülve lóra száll, és oldalán családja ősi kardjával megindul a bizonytalanba.

MULÁN TUDJA, HA FÉNY DERÜL VALÓDI KILÉTÉRE, CSALÁDJA NEM KERÜLHETI EL A FELELŐSSÉGRE VONÁST. A LELEPLEZÉSTŐL FÉLVE TÁVOL TARTJA MAGÁT TÁRSAITÓL, ÉS ÖNKÉNT JELENTKEZIK ÉJSZAKAI ŐRSÉGRE, HOGY NE KELLJEN EGY SÁTORBAN ALUDNIA A FÉRFIAKKAL.

Mulán tudja, ha fény derül valódi kilétére, családja nem kerülheti el a felelősségre vonást. A leleplezéstől félve távol tartja magát a többiektől, és önként jelentkezik éjszakai őrségre, hogy ne kelljen egy sátorban aludnia a többiekkel. Különc viselkedése szemet szúr bajtársainak, és a kakaskodásnak csak egy másik újonc, Jin Yong közbelépése vet véget. Az ifjú felajánlja, hogy megosztja vele sátrát, és a két fiatal hamarosan szoros barátságot köt. A következő tíz év során vállvetve harcolnak a fronton, és az elválaszthatatlan jóbarátok között elmélyül a bizalom és a ragaszkodás. Mulán különleges tehetségről tesz tanúbizonyságot a harctéren, és halált megvető bátorsága, bámulatos ügyessége, valamint remek stratégiai érzéke miatt lassan egészen a tábornoki rangig emelkedik a ranglétrán.

Az ellenség egyik éjjel váratlanul rajtaüt táborukon, és a támadásban Mulán is megsebesül. A híres generálist Han Mei ápolja odaadóan, aki maga is Mulánnak köszönheti életét. Nem feledheti, hogy réges régen ő mentette meg a biztos haláltól. A hálás mosoly mellé hamarosan elragadtatott pillantások is társulnak, és Han Mei beleszeret jóképű vendégébe. Titkát nem tudja sokáig magában tartani, és egy nap kibukik belőle a szerelmi vallomás. Sírva könyörög Mulánnak, vegye őt feleségül. Ettől a pillanattól fogva értelmét veszti a színjáték, és Mulán felfedi igaz valóját Han Mei és Jin Yong előtt.

Amikor Jin Yong rádöbben, hogy hűséges bajtársa valójában nő, végre szabadon beismerheti előtte azt a mérhetetlen vonzódást, amit eddig titokban kellett tartania. A két oldalról ostromolt Mulán egy éjszaka rémálmot lát, amelyben igent mond Jin Yongnak, de új férjének családja nem fogadja be őt, mert nem nőies feleség, hanem vérszomjas katonatiszt. A bajtársa érzelmeit viszonzó Mulán megígéri kedvesének, hogy azonnal összeházasodnak, amint véget ér a háború.

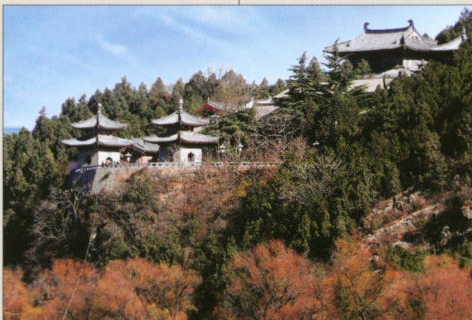
A pekingi opera legnemesebb hagyományainak megfelelően ezen a ponton lesújt rájuk a sors keze, és a tragédia elválasztja egymástól a szerelmespárt. Ellenséges támadás közepén járunk, de Mulánt most cserben hagyja hadi szerencséje: körülfogják, és már éppen készülnek megölni, amikor Jin Yong közbelép és megmenti őt. A gáláns lovag azonban olyan súlyos sebet kap, hogy életét nem lehet megmenteni. A csatába dühödt fúriaként visszatérő

Mulán lekaszabol mindenkit, aki az útjába kerül, de a diadal édes ízét megkeseríti kedvese és a parancsnoksága alá tartozó fiatalemberek százainak elvesztése. Miután elül a harc, visszasétál a csatatérre, hogy áldozatot mutasson be az elhunytak lelki üdvéért. Leveti magáról az egyenruhát, és a szertartást immár női ruhába öltözve végzi el. Katonái meglepve látják, hogy hős hadvezérük, kinek szavát egy évtizede követik tűzön-vízen át, valójában nő. Nem ítélik el, hiszen szemük előtt lebeg az elmúlt tíz év, amikor parancsnokuk saját testi épségét sem kímélve harcolt oldalukon, ezért a kezdeti meglepődés helyét mélységes tisztelet veszi át.

MULÁN VILÁGHÓDÍTÓ ÚTRA INDUL

A történetet még maga a császár is lenyűgözve hallgatja.

Felajánlja a hős leánynak, hogy megbecsült udvaroncként a palotában maradhat, de ő azzal utasítja el a megtisztelő felkérést, hogy „nem szeretnék titkár lenni. Minden vágyam, hogy kaphassak egy sebes léptű tevét, az röpítsen haza szüleimhez." *Mulán balladája* a következő sorokkal zárul:

„A bak nyúl lába idegesen ráng,
A nőstény szeme kancsal.
Ám ha ketten szaladnak át a réten,
Ki mondja meg, melyik a fiú, és melyik a leány?"

Se szeri, se száma a mese különböző változatainak. Rá sem lehet már ismerni a szájról szájra járó nyúlfarknyi balladára, hiszen mára hosszú, szövevényes történet kerekedett belőle, tele erkölcsi mondanivalóval – amit természetesen minden kor és fennálló hatalom más-más mondanivalóval ruházott fel. A Ming-dinasztia idején a gyermeki szeretet és a császárral szemben tanúsított feltétlen hűség erkölcsi üzenetét hordozta. A maoista kor szintén létrehozta a saját, sokadik verzióját: miután a császár elhalmozta ajándékokkal és kitüntetéssel, a leány levelet írt urának, és ezekkel a szavakkal utasította vissza a földi javakat: „A dicsőség és a szégyen, a győzelem és a vereség mind-mind külsőség. Az számít igazán, hogy az ember utolsó leheletéig elkötelezetten szolgálja népünk és pártunk érdekeit."

A KÉT FŐVÁROS: DATONG ÉS LUOYANG
Az Északi Wei Birodalom fővárosának védőbástyákkal megerősített falai örök emléket állítanak a dicső múlt soha véget nem érő viszálykodásának.

Hua Mulán történetének tanulsága évszázadokon át abban rejlett, hogy hős harcossá vált a férfidominanciáját féltékenyen őrző kínai társadalomban.

A ma olvasója nyilván nem lepődik meg a gyengébbik nem katonai karrierjén, hiszen napjainkban már nők előtt is nyitva áll a lehetőség, hogy akár harctéri szolgálatot is teljesítsenek. Talán mindörökre eldöntetlen kérdés marad, vajon tényleg létezett-e Hua Mulán egy olyan korban, amikor e lehetőség nem volt nők számára adott.

KOLDUS ÉS KIRÁLYFI: LAMBERT SIMNEL ÉS PERKIN WARBECK

Elkövetők: Lambert Simnel és Perkin Warbeck.

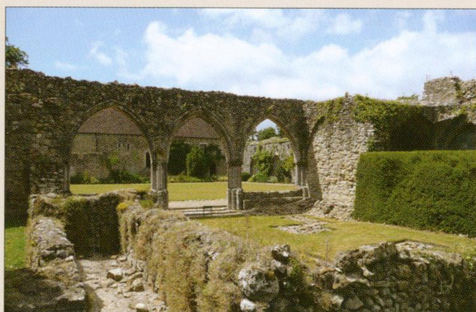
Indíték: hatalomvágy.

Okozott kár: polgárháború; Warbeck, illetve Warwick grófjának kivégzése.

„Maradjatok még: nézzünk a Towerre.
Szánjátok, oh kövek, jó fiaim',
Kiket az irígység falatokba zárt.
Iromba bölcső oly szép gyermekeknek,
Királyfiaknak vedlett, durva dajka,
S komor játszótárs: kisdedimmel bánj jól!
Őrült keservem vesz bucsút faladtól."

William Shakespeare: *III. Richárd*
(negyedik felvonás, első szín, Szigligeti Ede fordítása)

Mielőtt belemerülnénk Lambert Simnel (kb. 1477–1525) és Perkin Warbeck (kb. 1474–1499) történetének taglalásába, teszünk egy rövid kitérőt. Az események megértéséhez górcső alá kell vennünk az angol történelem egyik legsötétebb korszakát, a Towerban raboskodó hercegek meggyilkolását. Az 1455–1485 között, az angol trónutódlásért folytatott harcok a rózsák háborúja néven vonultak be a történelembe. A York-ház és a Lancaster-ház a trón megszerzéséért vívott kegyetlen háborút. A *rózsák háborúja* elnevezés onnan ered, hogy a Lancaster-ház jelvényében piros rózsa, a York-ház jelvényében pedig fehér rózsa volt. A York-ház főként a városokra és a kisnemesekre támaszkodott, míg a főnemesek a Lancaster-házat igyekeztek hatalomra juttatni. A háború a Lancaster-házból nőágon származó Tudor Henrik győzelmével ért véget. A Tudor-ház 116 éven át uralkodott Anglia és Wales felett.

KIRÁLYOK MENTSVÁRA
A csúfos vereséget szenvedett Perkin Warbeck Beaulieu apátságában keresett menedéket VII. Henrik elől.

Bár a tényleges fegyveres összecsapások a XV. század elején vették kezdetüket, a York- és Lancaster-ház közötti ellentét sokkal korábbi időkre nyúlik vissza. 1399-ben IV. Lancaster Henrik (1367–1413) letaszította trónjáról II. York Richárdot (1367–1400), aki ezt természetesen nem hagyhatta annyiban. Az erőviszonyok és a hadiszerencse váltakozásával a trón is többször gazdát cserélt: Lancaster V. Henrik (1386–1422) és VI. Henrik (1421–1471) után York IV. Eduárd (1442–1483) fejére került a korona. Eduárd titokban feleségül vette Elizabeth Woodville-t (1437–1492), akitől tíz gyermeke született, többek között Eduárd walesi herceg (1470–1483) és Richárd, York első hercege (1473–1483).

Amikor 1483-ban IV. Eduárd váratlanul meghalt, a korona legidősebb fia, a 13 éves Eduárd fejére szállt, aki V. Eduárd néven lépett trónra. Az ifjú király nagybátyja, Gloucester Richárd (a későbbi III. Richárd, 1452–1485) azonban nem nézte ezt jó szemmel. A bajkeverő nagybácsi rávette a Parlamentet, hogy nyilvánítsa semmisnek bátyja titokban kötött házasságát Elizabethtel, így az ezen frigyből született gyermekek automatikusan törvénytelen utódoknak számítottak, akik ezért nem lehettek jogosultak a trónra. Richárd nem tétlenkedett: egyetlen élő és legitim rokonként magához ragadta a hatalmat és királlyá koronáztatta magát. Tudta, nincsen vesztegetni való ideje, mert az angol trónutódlást bizonytalansága miatt számos trónkövetelővel kell felvennie a versenyt. Ilyen volt például Plantagenet Eduárd, Warwick grófja (1475–1499), akire saját fia halála után rövid ideig III. Richárd utódjaként tekintettek.

IV. Eduárd két fia a londoni Tower foglya lett, és a két királyfi örökre eltűnt, soha nem hallottak róluk többé. Mindmáig sűrű homály fedi, mi történt velük, egy biztos, a XVII. században két gyermek csontvázát fedezték fel a Tower egyik tömlöcének mélyén.

A sorsukat kutató történészek között heves vita folyik arról, kik tehetők felelőssé halálukért. A két fő gyanúsított egyike gonosz nagybátyjuk, III. Richárd, a másik pedig az, aki 1485-ben véget vetett Richárd rémuralmának, és aki később VII. Henrik (1457–1509) néven lépett a trónra. A Tudor-dinasztia (1485–1603) megalapítójának leszármazottai közül feltétlenül említést érdemel VIII. Henrik (1491–1547), illetve I. Erzsébet (1533–1603). Ha IV. Eduárd két fia életben maradt volna, az komoly fenyegetést jelentett volna mind Richárd, mind Henrik számára, ezért mindkét uralkodónak érdekében állt megöletni őket. VII. Henrik Eduárd Plantagenetet sem engedte szabadon, így Warwick grófja úgyszintén a Tower foglya maradt.

KOLDUS ÉS KIRÁLYFI

A York-ház és a Lancaster-ház egy dologban értett egyet: a walesi VII. Henrik, a Lancaster-ház távoli, vidéki rokona felkapaszkodott senkiházi, aki rossz időpontban avatkozott közbe. Azt sem nézték jó szemmel, hogy megkaparintotta a koronát, kisemmizve ezzel mindkét dinasztiát. Fiával, VIII. Henrikkel ellentétben – ő a későbbi feleséggyilkos – unalmas volt, ámbár szigorú és hatékony vezető, sikeres hadvezér és kíméletlen, de roppant hatékony politikus. Ráadásul egymás után hozta az Anglia népének életét javító intézkedéseit. Nem csupán szakmai hozzáértését tekintve lógott ki azonban kora – sőt a késő utókor – politikai vezetőinek sorából: az angol történelemben ő az egyetlen uralkodó, akinek nem is egy, hanem mindjárt kettő szélhámos trónkövetelővel gyűlt meg a baja. A két lator, Lambert Simnel és Perkin Warbeck ugyanis igen komoly főfájást okozott Henriknek.

Lambert Simnel polgári családban született 1477 körül. Tízéves lehetett, amikor találkozott Roger Simon tiszteletessel, aki észrevette, a gyermek megtévesztésig hasonlít Richárdra (Duke hercegére), a Towerban raboskodó ifjabbik királyfira. Simon kapva kapott a lehetőségen, és mindenre megtanította Lambertet, amire szüksége lehet egy angol herceg szerepének eljátszásához. Amikor tudomást szerzett arról, hogy a nép Eduárd Plantagenet, Warwick grófjának halálhírét költi, meggondolta magát, és új identitással ruházta fel neveltjét. Döntését az indokolta, hogy úgy vélte, Eduárd népszerűbb a királytól elpártoló nemesek körében, így jelentősebb támogatásra van esélye körükben. Simon Írországba utazott Simnellel, és azt híresztelte róla, Eduárd az, aki kiszabadult a börtönből. A York-ház hívei kitörő örömmel fogadták az ifjút, akit 1487-ben a dublini székesegyházban VI. Eduárd néven királlyá koronázták.

Henriket váratlanul érték az állítólagos szökésről szóló hírek. Mindent elkövetett, hogy bebizonyítsa, Simnel hazug szélhámos, még magát Warwick grófját is kihozatta a Towerből. A nemesek jelentős része azonban nem hitt neki, köztük John de la Pole, Lincoln grófja, aki valamely távoli rokoni kapcsolatra hivatkozva maga is igényt tartott a trónra. De la Pole összefogott Warwick grófjának nénjével, Yorki és Burgundiai Margittal (1446–1503), s a két befolyásos főnemes csatlakozott az ifjú szélhámost támogató felkeléshez.

Margit kétezer flamand zsoldost küldött, akik Írországban csatlakoztak Simnel csapataihoz. A sereg 1487-ben szállt partra Nyugat-Angliában, ám az invázió csúfos véget ért: Henrik megalázó vereséget mért rájuk a Stoke-mezőn. Az összeesküvés vezetői bitófán vagy börtönben végezték, és alig maroknyi felkelőnek sikerült külföldre menekülnie. Henrik szokatlanul nagylelkűen viselkedett a tízéves Simnellel, akit nem büntetett meg, hanem saját szolgálatába fogadott. Az ifjú kezdetben konyhai nyársforgatóként, később solymárként szolgálta urát. Simnel 1525-ben hunyt el, amikor már VIII. Henrik ült a trónon, így 16 évvel élte túl VII. Henriket.

BÁR PERKIN VÁLTIG ÁLLÍTOTTA, HOGY Ő SHREWSBURY RICHÁRD, YORK HERCEGE, AZAZ IV. EDUÁRD MÁSODIK FIA, VALÓSZÍNŰ, HOGY MÉG CSAK NEM IS ANGLIÁBAN SZÜLETETT.

VII. Henrik következő trónkövetelőjét Perkin Warbecknek hívták, és a szűk évtizeden át, 1490-től 1499-ig tartó cselszövés Simnelnél sokkal komolyabb fenyegetést jelentett Henrik trónjára. Az uralkodónak mélyen a zsebébe kellett nyúlnia, mire 1499-ben végre sikerült kézre kerítenie és a vesztőhelyre szállíttatnia a szélhámost. Perkin nem kevesebbet állított, mint hogy ő Shrewsbury Richárd, York hercege, azaz IV. Eduárd kisebbik fia. A lódítás külön pikantériája, hogy nemhogy hercegi vér nem csörgedezett ereiben, hanem valószínűleg még csak nem is Angliában született. Történész szakértők megállapították, hogy francia vagy flamand származású volt, és a mai Belgium területén található Tournai városában született. Ennek ellenére sikerült meggyőznie Európa koronás főinek nagy részét arról, hogy ő nem más, mint az eltűnt, ám csodálatos módon megmenekült angol herceg.

Warbeck „nagynénje", Yorki és Burgundiai Margit udvarában mutatkozott be először mint Richárd, York hercege. A hölgy már korábban nagy erőkkel támogatta az első szélhámos, Lambert Simnel trónigényét. Henrik ádáz ellenségeként Margit minden lehetőséget megragadott, hogy ennek hangot is adjon. Warbeck 1491-ben Simnel példáját követve Írországba hajózott, hogy ott toborozzon sereget. Az írek azonban nem felejtették el az alig négy évvel korábban elszenvedett csúfos vereséget, ezért nem siettek a segítségére, így vissza kellett térnie Európába. Franciaországban szívélyes fogadtatásban részesítette őt VIII. (Nyájas) Károly (ur. 1470–1498), Burgundiai Margit pedig hivatalosan is elismerte őt mint Eduárd fiát. Henrik minden követ megmozgatott, hogy Franciaország és Burgundia utasítsa ki Warbecket, ám míg a francia király végül beadta a derekát, Burgundia továbbra is az ifjú trónkövetelő pártját fogta és mereven elzárkózott Henrik kérése, majd követelése elől. Warbeck 1493-ban részt vett III. Frigyes császár (ur. 1415–1493) Bécsben megrendezett temetésén.

SZÖRNYŰ VÉG
Henrik megkönyörült az ifjú Simnelen, de Warbeck nem volt ilyen szerencsés. A csaló szélhámost a londoni Tyburnben akasztották fel.

III. Frigyes fia és utóda, I. Miksa (ur. 1459–1519) császár hivatalosan IV. Richárd angol királyként ismerte el őt, cserébe Warbeck ígéretet tett, hogy trónigénye Miksára száll, amennyiben meghalna, mielőtt sikerül elfoglalnia az őt megillető trónt.

Az összes lehetséges európai támogatás megszerzése után a 21 éves „IV. Richárd angol király" 1495-ben partra szállt Kent grófságban, Anglia délkeleti részén. Katonáit Burgundiai Margitnak köszönhette, aki remélte, sikerül népfelkelést kirobbantaniuk az uralkodó ellen. Warbeck és segítői abban bíztak, a nép majd pajzsra emeli hős megmentőjét, aki diadalmenete élén egészen Londonig vonul. A megszállók ismét elszámították magukat, mert Henrik megismételte 1487-es diadalát, és könnyűszerrel szétszórta az aprócska sereget. Warbeck egészen Írországig futott, és bosszúból ostrom alá vette Waterford angol erődítményét. Hiába sikerült megszereznie néhány prominens ír nemes támogatását, ismét menekülnie kellett, ezért más választása nem lévén Anglia örök, engesztelhetetlen ellenségénél, Skóciában keresett menedéket.

IV. Jakab skót király nagyon megörült, hogy borsot törhet a gyűlölt angolok orra alá, és keblére ölelte a viszontagságos sorsú Warbecket, sőt még egyik kuzinját is hozzá adta feleségül. 1496-ban közös erővel indultak meg Anglia ellen, hogy fellázítsák a yorki nemességet Henrik ellen. A remélt népfelkeléssel kapcsolatos terveik azonban ismét kudarcot vallottak, és a megszállók megszégyenülten hazakullogtak. Jakab nagyot csalódott vendégében, ezért megkérte őt, sürgősen álljon tovább. Warbeck visszatért Írországba, ahol újra megostromolta Waterfordot, de ez alkalommal sem járt sikerrel. A felbőszült angolok egészen az öreg kontinensig kergették, és a hajsza után mindössze két hajóval és azok maroknyi legénységével sikerült partra evickélnie.

Warbeck még ekkor sem adta fel. 1497-ben Cornwallban, Anglia nyugati csücskében szállt partra, és remélte, meglovagolhatja a Henrik adói ellen fellázadt grófság lakóinak indulatait. Alacsonyabb adóterheket ígért, valamint azt, hogy haladéktalanul hadat üzen egykori szövetségese, IV. Jakab skót király ellen. Jól tudta, ezzel a lépéssel bármely hazafi kedvére tehet Angliában. Cornwall nem is habozott tovább, és IV. Richárd néven királynak kiáltotta ki őt, majd megindultak kelet felé. Kezdeti sikereik, Exeter és Taunton városának eleste felbátorította a trónkövetelőket, ám amikor meghallották, hogy

Henrik hatalmas sereg élén közeledik, Warbecknek inába szállt a bátorság, és az éj leple alatt megszökött. A vezető nélkül maradt tömeg habozás nélkül letette a fegyvert a rettegett király előtt. A szélhámos végül a Hampshire grófságban lévő Beaulieu apátságában akadt horogra. A nagy kaland véget ért. Láncra verve hurcolták Londonba, és szekérhez bilincselve járták be vele a fővárost, kitéve a nép megvetésének és gúnyos megjegyzéseinek.

Henrik ismét váratlan kegyet gyakorolt. Nem végeztette ki őt azonnal, hanem a Tower tömlöcébe záratta. Cellatársa nem volt más, mint Eduárd Plantagenet, Warwick grófja, az utolsó, még életben lévő, és a koronára joggal igényt formáló yorki trónörökös.

Henrik rendkívüli nagylelkűségről tett tanúbizonyságot az ifjú Lambert Simnellel kapcsolatban, hiszen megbocsátott neki, sőt még állást is biztosított számára saját királyi háztartásában. Nem végeztette ki Eduárd Plantagenetet sem, mivel a nemesúrfi mai szóhasználattal élve komoly tanulási nehézségekkel küzdött. Sem Simnel, sem pedig Warwick nem volt felelőssé tehető tetteiért, így Henrik megkegyelmezett nekik. 1499-ben viszont azzal gyanúsították meg a két rabot, hogy szökést terveznek, ezért felségárulás bűntettében gyorsított eljárással bűnösnek találták őket, és halálra ítélték mindkettőjüket. Warwick vérbeli herceget megillető módon a bakón végezte, rangjának megfelelően a fejét vették. Warbecket viszont a hírhedt londoni Tyburn vesztőhelyére hurcolták, ahol bitófa alatt kellett felolvasnia bűnlajstromát, majd mint köztörvényes bűnözőt, felakasztották.

WARWICK VÉRBELI KIRÁLYI HERCEGET MEGILLETŐ MÓDON A FEJÉT VESZTETTE. WARBECK EZZEL SZEMBEN A TYBURN HÍRHEDT VESZTŐHELYÉN, BITÓFÁN LEHELTE KI LELKÉT.

Az angol királyság, illetve 1707-től Nagy-Britannia Egyesült Királysága örökösödési vetélkedései számos komoly bel- és külpolitikai viszályt keltettek az elkövetkező három évszázad során. Királyi címre pályázó szélhámosok azonban soha többé nem léptek fel hamis igényekkel. A legutóbbi két igénylő az elüldözött Stuart-dinasztia tényleges utódai, az „idősebb" és „ifjabb" trónkövetelő volt, Jakab Eduárd Stuart (1688–1766), illetve Károly Eduárd Stuart (1720–1788), akik 1715-ben és 1745-ben katonai invázióval próbálták meg érvényesíteni jogaikat, ám esélyük sem volt a német gyökerű Windsor-ház tagjai ellen, akiknek leszármazottja az Egyesült Királyság trónját jelenleg elfoglaló II. Erzsébet királynő.

EGYENES ÚT A MENNYORSZÁGBA: HAMIS EREKLYÉK ÉS BÚCSÚCÉDULÁK

Elkövető: a katolikus egyház.

Indíték: hatalomvágy és anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: visszaélés a hívők bizalmával. Részben e gyakorlat okolható a protestáns reformáció megszerveződéséért, az egyházszakadásért, illetve a XVI. és XVII. század vallásháborúiért.

„Ha a szentek ruhája, kendője, sőt még az árnyéka is legyűrte a kórt, egészséget és életerőt adott, amikor még közöttünk jártak, van-e olyan balga lélek, aki vakmerőn azt meri állítani, hogy a Mindenható ne tudna kegyet gyakorolni rajtunk, és ugyanezt a hatást elérni a mennyországban a jobbján ülő szent lelkek hamvain, csontjain és más relikviáin keresztül?"

A tridenti zsinat katekizmusa (1566), részlet

Az Oszmán Birodalom hadserege 1453 tavaszán foglalta el Konstantinápoly (a mai török világváros, Isztambul) városát. A bizánci császárság európai és kis-ázsiai területének jelentős része e hódítással iszlám fennhatóság alá került. Romjaiban hevert a görög ortodox egyház, a katolikus egyház egyetlen komoly ellenlábasa: nem csupán befolyási övezete és hívőinek száma csappant meg, hanem tekintélyén és hatalmán is végzetes csorba esett. A római pápa tanúja lehetett, amint a keresztény világ és lakói feletti hatalomért folytatott évezredes harc után a muszlim hadsereg előretörése mindörökre megsemmisítette a bizánci császár befolyását. A katolikus egyház ugyanakkor épségben vészelte át Róma bukását 476-ban – sem a barbárok, sem az eretnekek, de még a muszlimok sem ingathatták meg hatalmát. A pápa ekkor még nem tudhatta, hogy nem múlt el a veszély a feje felől. Hat évtized sem telt bele, és végleg búcsút inthetett teljhatalmának. Az elsöprő támadás azonban nem kívülről, marcona katonák képében, hanem saját nyáján belülről érkezett.

A középkorban az egyház sorozatosan hozta a XVI. századi reformerek elképzeléseinek homlokegyenest ellentmondó intézkedéseit. Különösen igaz volt ez a szentek tiszteletének doktrínájára – amelyet kritikusai egyszerűen bálványimádásnak bélyegeztek –, továbbá a bűnökért feloldozást nyújtó búcsúcédulák árusítása is széles körű visszatetszést váltott ki. Kezdetben a bűnbocsánati cselekedetek (vezeklés, ima stb.) teljesítésével, később azonban egyszerű fizetségért cserébe „jegyet lehetett váltani a Paradicsomba”. Luther Mártonnak a wittenbergi vártemplom kapujára 1517-ben kiszögezett, híres 95 tétele (*Disputatio pro declaratione virtutis Indulgentiarum*) is részben az e gyakorlattal kapcsolatos felháborodásnak adott hangot. A kiáltvány kifüggesztésének napjától számítjuk az egyházat alapjaiban megrázó vallási mozgalom, a reformáció kezdetét. *A 95 tétel* hevesen ostorozta a katolikus világban elterjedtté vált búcsúcédulák intézményét, illetve az ereklyék iránt tanúsított mély tiszteletet. Ötven évvel később a pápa összehívta a maratoni hosszúságúra nyúlt, 18 éven át tartó tridenti zsinatot (1545–1563), ahol újra lefektették a római katolikus hittételeket, és a katekizmusban végre pontot tettek a bűnbocsánati cédulák árusítására, illetve tisztázták a relikviák és kegytárgyak szerepét is. Bár a zsinat mindent megtett, hogy helyrehozza a középkori egyház legnagyobb hibáit, az ereklyék és búcsúcédulák változatlanul érvényben maradtak.

A VÉGZET DÁRDÁJA
Az a fegyver, amellyel az evangéliumok szerint oldalba szúrták a keresztre feszített Jézust.

A protestáns és a katolikus hívők rengeteget vitáztak arról, hogy a kegytárgyak birtoklása és a bűnbocsátó cédulák vásárlása segíti-e a mennybe jutást. Ezúttal, az elméleti síkon folyó hitvitákon túllépve vethetünk egy pillantást az utánzatok és hamisítványok gazdasági hátterére. Néhány gátlástalan gazember megszimatolta, milyen komoly kiaknázatlan tőke rejlik a vallásos, naiv néptömegek hiszékenységében. A gyanús eredetű ereklyéket nem csupán körmeneteken mutatták be a környék lakóinak, hanem a jelentős volumenű nemzetközi kereskedelemből is kivették a részüket. A kegytárgyak után kapkodó koronás fők egymással versengve licitáltak a hol eredeti, hol hamisított „kincsekre”, és halmozták fel azokat egyre bővülő magángyűjteményeikben. Az alább bővebben is bemutatott különleges, sőt néha bizarr mementók közül kiemelkednek például a Szűz Mária anyatejével töltött fiolák, illetve a betlehemi jászolból származó fadarabok.

SZENT KEGYTÁRGYAK ÉS GYATRA HAMISÍTVÁNYOK

Az emberiség történelmében nem a kereszténység vezette be a nagy tiszteletnek örvendő szentek maradványainak vagy a velük kapcsolatba hozható tárgyaknak a csodálatát. Az ókorban kivételes elbánás járt például a legnagyobb hősök, királyok és császárok csontjainak; a nagy embereket általában a nekik szentelt templomokban vagy mauzóleumokban helyezték örök nyugalomra. Fegyvereik vagy használati tárgyaik sem merültek feledésbe: tisztelet övezte például Akhilleusz páncélját és pajzsát is, melyeket Trója városának főtemplomában őriztek. A Távol-Kelet legnagyobb hatású történelmi személyisége, Buddha herceg (kb. Kr. e. 563–483) relikviái a buddhista világ számtalan pagodájában megtalálhatók. A kereszténység egy szempontból újított: a hívők csodatévő tulajdonságokkal ruházzák fel a szentek maradványait, tulajdonát, sőt minden egyes tárgyat, amelyet életük során megérintettek.

A jelenség egyik lehetséges magyarázata a pogány vallások, illetve a kereszténység közötti felfogásbeli különbségben rejlik. A görögök és rómaiak több száz természetfeletti lény – legyen az isten vagy félisten – előtt rótták le tiszteletüket. A túlvilág fogalma mindennapjaik részét képezte, ezért a pogány hívők különleges, szinte személyes kapcsolatban álltak isteneikkel. A korai kereszténység ezzel szemben absztrakt vallásként alakult ki, az Atya, a Fiú és a szentek képi ábrázolására csupán az ókor végétől került sor.

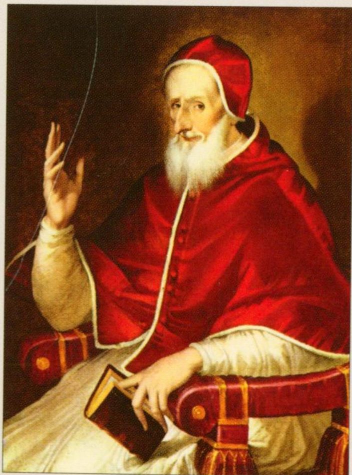
Isten a teljhatalmú teremtő, aki a földi halandóktól távol, a mennyben létezik örökkévalóan, és fiát, Jézus Krisztust is maga mellé emelte égi trónjára. A lelki támaszra vágyó nyáj tagjainak szükségük volt valakire, aki közbenjár érdekükben az Úr színe előtt, és a választás a szent életű embertársakra esett, akik a legtöbb esetben mártírhalált haltak hitük védelmében.

A szentek imádatának kultusza és a pogány istenségek közötti újabb párhuzam abból adódik, hogy a keresztény templomok gyakran a pogány szentélyek helyén, azok romjain épültek fel. Így érthető, hogy az „újonnan érkező” keresztény szentek előtt hódoló, frissen áttért hívők részben az elődeikkel

azonosították őket. Sokszor megtörtént, hogy a két vallás, illetve a pogány isten és a keresztény szent bizonyos tulajdonságai összemosódtak.

A korai keresztényüldözésektől kezdve a későbbi valláshábonúkon át a keresztény egyház soha nem szűkölködött életüket a hitükért feláldozó mártírokban. A római elöljárók hol megtűrték, hol tűzzel-vassal irtották az őskeresztényeket Néró császár (37–68) és Nagy Konstantin (272–337) uralkodása között. A mártírhalált halt szentek maradványainak csodás képességeket, gyógyító erőt tulajdonítottak, sőt úgy tartották róluk, még a holtakat is fel tudják támasztani: a relikviakultusz népszerűsége mind nagyobb teret nyert. Az egyház hivatalosan soha nem ítélte el a teológusokat megosztó gyakorlatot, akik nem tudták eldönteni, a csodák maguk a kegytárgyaknak, avagy az isteni kegyet rajtuk keresztül gyakorló Atyának köszönhetők.

A kereszténység legnagyobb becsben tartott relikviáinak egy része a IV. században került napvilágra. A Krisztusnak tulajdonított kegytárgyak többsége a Megváltó személyéhez kapcsolható használati tárgyak közül került ki, hiszen fizikai valójának, emberi testének maradványai a feltámadás következtében nem maradhattak fenn. A legfontosabb tárgy a kereszt volt, amelyen mártírhalált halt. A kereszt viszont eltűnt a történelem viharában. A 70-ben történt zsidólázadás után a rómaiak földig rombolták Jeruzsálemet, amely elhagyatottan állt egészen a 130-as évekig. Hadrianus császár (76–138) újjáépíttette a várost, és a feltámasztott, immár pogány településnek az Aelia Capitolina nevet adta. Az építkezés során megsemmisült Jézus kereszthalálának helyszíne, a Megváltó sírja felett pedig a császár egy Vénusznak szentelt templomot építtetett.

A JÁMBOR V. PIUS PÁPA
Betiltotta az egyházhoz méltatlan búcsúcédulák árusítását.

Néhány évvel Konstantin trónra lépése után idős édesanyja, a később szentté avatott Heléna császárné (246–330) Jeruzsálembe zarándokolt. Ráparancsolt kísérőire, azonnal szabadítsák ki Krisztus sírját, így a lerombolt Vénusz-templom alól kiásták a keresztet és a kivégzéskor használt szögeket. A vasszögeket és a kereszt egy darabját Konstantinápolyba küldette, a többit pedig a hely emlékezetének dicsőítésére emelt Szent Sír-templom papjainak őrizetére bízta. A kereszt különböző méretű darabjai hamarosan a Római Birodalom minden szegletében feltűntek.

Jelenleg számtalan kisebb-nagyobb, rendkívül nagy becsben tartott fadarabról állítják, hogy a szent kereszt maradványai. Találkozhatunk velük Olaszországban, Franciaországban, Spanyolországban, Belgiumban, Görögországban, de még Etiópiában is. Az elmúlt századokban sokan gúnyolódtak azon, hogy ha ezeket a darabokat mind egymáshoz illesztenénk, nem is

egy, hanem egész erdőre elegendő keresztet kapnánk belőlük. Egy csúfolódást megelégelő katolikus prelátus kiszámolta, hogy a fennmaradt darabok összessége sem tenné ki teljes egészében a Jézus idejében megfeszítésre használt római keresztet. Az azonban nem hallgatható el, hogy a Golgotán rendszeresen történtek kivégzések, így természetesen igen csekély annak valószínűsége, hogy a Bibliában olvasható események után három évszázaddal rá lehessen bukkanni arra az egy bizonyos kivégző eszközre.

A többi ereklye is kivételes tiszteletnek örvendett: a töviskorona, a cölöp, ahová kikötözték Jézust, amikor Pilátus megkorbácsoltatta, a szivacs, amelyet vízbe mártva megitatták a haldokló Messiást, a dárda, amely vérét ontotta, továbbá a betlehemi jászol deszkái, melyek az újszülött isteni Fiút érinthették.

Ha hihetünk a franciáknak, a töviskorona épségben és egy darabban a párizsi Notre Dame-székesegyházban található. Ez persze komoly kétségeket vet fel az ugyanígy eredetiként számon tartott belga, olasz, spanyol és brit koronadarabok eredetiségével kapcsolatban. A szent jászol deszkái már kevésbé vitatott relikviák, hiszen jó állapotban sikerült megőrizni a római Santa Maria Maggiore díszes szentélyében. A katolikus egyház állítása szerint a muszlim hódítás elől menekülő jeruzsálemi menekültek hozták azt magukkal 637-ben. Néhány szkeptikus vallástörténésznek azonban szemet szúrt, hogy a deszkákról még említés sem esik a XI. századnál régebbi dokumentumokban, ám ekkor mintegy varázsütésre, hirtelen előbukkantak az ismeretlenség homályából. A XI. század azért fontos időszak, mert ekkorra tehető az első keresztes háború (1096–1099). A Szentföldet elfoglaló és a keresztény zarándokokat zaklató muszlimok ellen indított hadjárat többek között arról is híressé vált, hogy számtalan „ereklye" is napvilágra került a keresztes lovagok és kíséretük jóvoltából.

A SZENT JÁSZOL KITŰNŐ ÁLLAPOTBAN FENNMARADT DESZKÁI A RÓMAI SANTA MARIA MAGGIORE-TEMPLOM DÍSZES OLDALKÁPOLNÁJÁBAN TEKINTHETŐK MEG.

Az egyik legtöbbször vizsgált ereklye az Olaszországban, a torinói székesegyház szentélyében őrzött torinói lepel. A lenyűgöző szépségű lelet származása mindmáig bizonytalan, és a tudománytól is különböző, egymásnak ellentmondó válaszokat kaptunk a rajta lévő lenyomat transzcendens keletkezésére vonatkozóan. A benne hívők úgy tartják, Jézus holttestét ebbe a nagyméretű szőttesbe csavarva helyezték a kősírba, és a Megváltó megkínzott, agyongyötört testének képe a feltámadás pillanatában csodás módon beleégett a vászonba.

A legutolsó, immár sokadik és több éven át tartó tudományos kutatás 2011 decemberében zárult le az olaszországi Enea kutatóintézetben, ahol a kutatók számtalan kísérleti módszert vettek igénybe, reprodukálandó a lepel rejtélyes és megfejtetlen lenyomatát. Több megoldással próbálkoztak, végül

A BŰN-BOCSÁNAT ÁRA

a nagy energiájú UV-lézer vezetett eredményre: a gyors ultraviola-kitörések pontosan olyan nyomot hagytak a vásznon, mint amilyen a leplen látható.

A katolikus egyház és a Luther mögött felsorakozott reformerek közötti végső szakadást – természetesen bizonyos alapvető hittételek eltérő értelmezésén, illetve az ereklyék kérdésén túl – a búcsúcédulaként emlegetett, pénzért elérhető bűnbocsánat gyakorlata okozta. A katolikus tanítás kétféle bűnt különböztet meg. A halálos vétkekért örök kárhozat a juss, a bocsánatos bűnök pedig enyhébb büntetést rónak ki az emberre. Ez utóbbitól a megbánás és a jámbor cselekedetek mellett akár feloldozással is meg lehet szabadulni.

A középkorban elterjedt vélekedés szerint a bűnbánó lelkeknek reményt adhat a bűnbocsánat rendszere, hiszen segítségével csökkenthető az (a napokban számolt) időtartam, amelyet a tisztítótűzben kell töltenünk, mielőtt lelkünk beléphet a mennyország kapuján. A katolikus teológusok ezen felbátorodva kijelentették, hogy a végtelen isteni kegyelem birtokában lévő egyháznak jogában áll elengedni a hozzá forduló hívek túlvilági büntetését. A katolikus egyházfő teljes búcsúban, azaz a tisztítótűzben töltendő időtartam teljes elengedésében részesítheti azokat, akik különösen irgalmas cselekedeteikkel kiérdemlik azt. Jó példa erre II. Urbán pápa (1042–1099) dekrétuma, aki ezt kiterjesztette az első keresztes hadjáratban részt vevők mindegyikére. A részleges búcsú a tisztítótűzben töltött napok bizonyos hányadának elengedését jelentette. Amikor az egyháznak tett adományokat legitim búcsúként ismerték el, azaz bűnbocsánati lehetőségként felmerült, hogy a bűnös lélek készpénzzel váltsa meg szenvedéseit, elszabadult a pokol. A rendszerrel visszaélő egyházi és világi hivatalnokoknak külön személyzetet kellett felvenniük a szakadatlanul áradó pénz számon tartására.

Geoffrey Chaucer (1343–1400), a *Canterbury mesék* halhatatlan szerzője *A búcsúárus meséjé*ben mutatja be a búcsúcédulák adásvételéből remekül megélő korrupt kereskedőt. Chaucer fiktív Gyehenna-kalmárja pénzsóvár gazember, aki hamis ereklyékkel házal. Mélyen beletúr a szegények és a hiszékenyek erszényébe, s a tőle vásárolt (fél)cédulákból saját szórakozásának költségeit fedezi. A történet és főszereplője természetesen sarkított, de a kifigurázott csaló jellemrajza nyilván nem jár messze a valóságtól.

A középkor végén tömegével érték tetten tiszteletre méltó egyházi személyeket és gátlástalan búcsúárusokat. A hamisított cédulák többsége nem csupán az úgynevezett „ideig tartó” (azaz előre meghatározott napig tartó) büntetést engedte el, hanem némi felárért cserébe még azt is megígérte, hogy kiszabadítja az elkárhozott lelkeket a pokolból, vagy előre megbocsátja a rászorulók összes bűnét – még azokat is, amelyeket majd a jövőben fognak elkövetni. A pápai hatóságok mindent megtettek, hogy megszüntessék a visszaéléseket, de a próbálkozások sorra kudarcot vallottak. De már túl késő volt: az aranytallérok csillogásától megszédült szélhámosok ujjait nem lehetett lefeszegetni ijesztő mértékben duzzadó erszényük szájáról.

Luther Márton 1517-ben 95 pontban megfogalmazott egyházkritikájának kiváltó oka nem az volt, hogy hamisított búcsúcédulák kerültek forgalomba, hanem az, hogy ezek adásvételéből a katolikus egyház is kivette a részét. Johann Tetzel (1465–1519) Domonkos-rendi szerzetes, a vatikáni Szent Péter-bazilika felépítésére gyűjtő pápai küldött 1517-ben az összes, jövőben elkövetendő bűnt semmissé tévő búcsúcédulákkal házalt Németország-szerte. Ez már a Szentszéknek is túl sok volt. A tridenti zsinat végleg eltörölte a búcsúcédula-árusítást. V. Pius pápa (1504–1572) 1567-ben érvénytelennek nyilvánította az összes, addig forgalomba került búcsúcédulát. A további reformok között szerepelt az a kikötés is, hogy a pápa a búcsúcédula-adás előjogát megtartja magának, azaz kizárólag ő jogosult közbenjárni az égieknél a bűnös lelkek érdekében.

A TRIDENTI ZSINAT ELTÖRÖLTE A BÚCSÚ ÁRUSÍTÁSÁT. V. PIUS PÁPA 1567-BEN ÉRVÉNYTELENNEK NYILVÁNÍTOTTA AZ ÖSSZES, ADDIG FORGALOMBA KERÜLT BÚCSÚCÉDULÁT.

A katolikus egyház mai álláspontja az, hogy csupán a Jézustól ránk maradt tárgyak és a szentek testi maradványai tekinthetők ereklyének. A szentek ruhái nem, ám nem tiltja meg a híveknek, hogy tiszteljék ezeket is. Az ereklyék között is a legértékesebb Krisztus keresztjének minden kis részecskéje. Ezt követi rangban a szentek esetében az egész test, a koponya, a kéz, a kar, a lábszárcsontok és a vértanúknál az a testrész, amelyen keresztül az egyén szenvedett. Az ereklyék közül csak azokat szabad tisztelni, amelyek egészen biztosan hitelesek. Amelyek hitelességével kapcsolatban kétely merül fel, azt el kell távolítani a hívek köréből. A nagyon régi ereklyéket továbbra is tiszteletben lehet hagyni, hacsak hamis voltuk döntő bizonyítékkal ki nem mutatható.

Minden felszentelt katolikus templom főoltárában valamelyik szent vértanú csontereklyéje van elhelyezve az oltárkőben. Szigorú előírás az is, hogy az ereklyéket csak lezárt és lepecsételt ereklyetartókban szabad kitenni tiszteletre. Keresztereklyét sosem szabad más ereklyével közös tartóban tiszteletre kitenni. A „kiválónak” nyilvánított vagy a nép által nagy tiszteletben tartott ereklyéket nem szabad eltulajdonítani, sem más templomba átvinni a Szentszék engedélye nélkül. Ezeket sem magánházakban, sem magánkápolnákban nem szabad őrizni a püspök engedélye nélkül. A többi ereklyét szabad a híveknek otthonukban őrizni, maguknál viselni. Az egyház a plébánosok és a templomigazgatók lelkére köti az ereklyék gondos megőrzését és tiszteletben tartását, hogy azokat ne érje tiszteletlenség, és el ne vesszenek.

Az ereklyék vétele vagy eladása napjainkban is szigorúan tilos. Aki ilyet tesz, az súlyos bűnt követ el *(szimónia)*.

HÁROM AZ OROSZ IGAZSÁG: AZ ÁL-DMITRIJ CÁREVICSEK

Elkövetők: a három ál-Dmitrij, orosz bojárok, III. Zsigmond lengyel–litván király, IX. Károly svéd király.

Indíték: hatalomvágy.

Okozott kár: külső és belső háborúskodás; a polgárháború okozta szenvedés; a szélhámosok erőszakos halála.

„Az őrjöngő csőcselék rárontott, és hajánál fogva a palota hátsó termébe vonszolta. Ütötték, ahol érték… Letépték ruháját és a pékek durva daróc gúnyáját húzták rá … A szanaszét kaszabolt karú és felhasított gyomrú, felismerhetetlenségig összevert holttestet később a palota lépcsőjére hajították."

Prosper Mérimée (1803–1870) az első ál-Dmitrij haláláról

A nemzetté válás fájdalmas folyamat. Minden újdonsült államnak át kell esnie egy hosszabb-rövidebb időszakon, amikor az egymással rivalizáló érdekszövetségek semmilyen eszköztől nem riadnak vissza, hogy magukhoz ragadják a hatalmat. A középkorban dúsgazdag nemesurak toborozta vérszomjas hadseregek estek egymásnak, és a királyi korona gyakran cserélt gazdát. A csaták hevében senkit sem lepett meg, hogy a trónkövetelők egy részének nyoma veszett. Volt, akit az ellenség, míg másokat fegyvertársaik, vagy éppen saját rokonaik tettek el láb alól. Az eltűnt örökösök helyét habozás nélkül átvevő ügyes szélhámosok így nagy eséllyel szálltak ringbe a királyi címért folyó harcban. Emlékszünk Perkin Warbeck és Lambert Simnel történetére könyvünk 35–40. oldalán: a két trónkövetelő az angliai rózsák háborújának fájdalmát nyújtotta el ügyeskedésével. Oroszország történetének hasonlóan zűrzavaros korszaka IV. (Rettegett) Iván (1530–1584) halálát követően kezdődött, amikor egyetlen évtized leforgása alatt három szélhámos próbálta bebizonyítani, hogy ő az eltűnt cárevics, Dmitrij Ivanovics herceg (1582–1591), az orosz cári trón várományosa.

VÉSZTERHES NAPOK
Rettegett Iván halálát több évtizeden át tartó politikai zűrzavar követte Oroszországban.

Oroszország történelme egészen a népvándorlás idejéig, a IX. század közepéig nyúlik vissza. A varégok, harcias skandináv kereskedők és a keleti szláv népek pogány királysága, a kijevi Rusz néven ismertté vált államalakulat a X. században vette fel a bizánci ortodox kereszténységet. A XIII. századi mongol hódítás kis híján lesöpörte a föld színéről, és a részekre hullott birodalom csak jóval a tatárjárás után tért újra magához. Az új államnak a nagy nehezen átvészelt keleti veszély után nyugatról érkező fenyegetéssel is szembe kellett néznie, hiszen országukra a Német Lovagrend mellett a katolikus lengyelek és litvánok is szemet vetettek. A csatából a moszkvai nagyfejedelemség került ki győztesen. Visszaverte a tatár hordákat, és sikerrel vette fel a harcot a német lovagokkal is. III. Iván (1440–1505), illetve unokája, a „Rettegett" néven ismert IV. Iván (Oroszország első cárja) egyesítette a fejedelemségeket, és sorozatos hódításaival Közép-Ázsiától egészen Európa széléig terjesztette ki birodalma határait.

IV. Ivánra nem véletlenül ragasztották a „Rettegett" gúnynevet. Aki tehette, menekült pusztító dühkitörései elől. Az életét és uralkodását vizsgáló modern történészek véleménye szerint a féktelen törés-zúzás oka fokozatosan elhatalmasodó elmebaj lehetett. Iván 1581-ben drága árat fizetett az agyára telepedett vörös ködért: hirtelen felindulásból meggyilkolta örökösét, Iván cárevicset (1554–1581) annak terhes feleségével egyetemben, azaz egy csa-

pásra két generációtól is elvette a békés kormányzás esélyét. A korona így I. Fjodor (1557–1598) néven trónra lépett második fiára szállt. A valószínűleg úgyszintén ideggyenge Fjodor nem törődött az államügyekkel, kizárólag a vallásnak és egyetlen hóbortjának, a harangozásnak szentelte életét.

Fjodort 1584-ben koronázták cárrá, de a tényleges hatalom nem az ő, hanem feleségének cselszövő bátyja, Borisz Godunov (1551–1605) dúsgazdag bojár kezében összpontosult.

Fjodor hiába próbálkozott, képtelen volt fiút nemzeni. Fiági utód nélkül a trónörökösi cím testvérére, Rettegett Iván harmadik fiára, Dmitrij hercegre szállt. A koronára szemet vető Borisz Uglicsba száműzte a kilencéves gyermeket, akit nem sokkal később holtan találtak a palota udvarán. A gyilkossággal érthető módon mindenki Godunovot vádolta, de amennyiben tényleg ő volt a felelős, rá kellett döbbennie, hogy a merénylet hosszú távon elhibázott döntésnek bizonyult. Amikor Fjodor 1598-ban utód nélkül halt meg, a korábban régensként kormányzó Borisz megkoronázása elől elhárult minden akadály. A rossz ómen, a gyilkosság vádja később sem hozott számára jó szerencsét, és az orosz történelem egyik legsúlyosabb természeti katasztrófája, az 1601-ben pusztító aszály következtében kialakult éhínség milliókat sújtott.

DMITRIJ, A HALHATATLAN

A XVII. század fordulóján mind többben kezdték rebesgetni, hogy Dmitrij Ivanovics elmenekült Borisz bérgyilkosai elől, és amikor visszatér, felszabadítja a kegyetlen elnyomás alatt senyvedő orosz népet a gyűlölt Borisz rabigája alól.

A trónkövetelő érkezésére nem is kellett sokat várni. 1603-ban jóképű ismeretlen kopogtatott Adam Wisnowiecki (1566–1622) befolyásos lengyel nemesúr udvarházának ajtaján. A fiatalember Dmitrijként, az elveszett orosz cárevicsként mutatkozott be. Könnyfakasztó történetet mesélt arról, hogyan sikerült megmenekülnie Godunov orgyilkosai elől, és hogyan bujdokolt kolostorról kolostorra, biztos menedék után kutatva. Miután az egyik szerzetes felismerte és feljelentette őt, nem maradt más választása, mint elhagyni ősei otthonát. Nagy nehezen átvergődött a határon és a lengyel–litván perszonálunió egyik városában, a ma Ukrajnában található Ostrohban bujkált tovább.

Wisnowiecki segítő szándéka, ám üres keze láttán Dmitrij újabb befolyásos támogatók után nézett. Végül Jerzy Mniszech (1548–1613) nemesúr vette pártfogásába, aki 1604-ben bemutatta őt III. Zsigmond (1566–1632) udvarában. Zsigmond elismerte Dmitrij jogos igényét az orosz trónra, ám a lengyel szejm mereven elzárkózott a katonai beavatkozástól. Az erkölcsi támogatást pénzzel és katonákkal kiegészíteni képtelen, egyébként roppant készséges uralkodó ennek ellenére nem tiltotta meg Mniszechnek, hogy magánhadsereget toborozzon a trónkövetelő megsegítésére. Együttműködésüket úgy pecsételték meg mindörökre, hogy Dmitrij feleségül vette Mniszech

leányát, Marinát (1588–1614). A lengyel főúr, mint látjuk, semmilyen eszköztől nem riadt vissza, hogy ő lehessen Oroszország következő cári dinasztiájának ősapja. A lehető legszélesebb támogatói bázis érdekében Dmitrij felvette új szövetségesei vallását, és áttért a római katolikus hitre.

Amikor a Moszkvában székelő Borisz Godunov hírét vette a betörő ellenségnek, habozás nélkül szélhámosnak kiáltotta ki őt. Talán hihetünk szavának, hiszen ő maga volt az egyetlen ember, aki pontosan tudta, mi lett az igazi Dmitrij nagyherceg sorsa. Bejelentette, hogy a csalót Grigorij Otrepjevnek hívják, és valójában egy kiugrott ortodox szerzetes. Ám hiába leplezte le, a határt zavartalanul átlépő ál-Dmitrij az elégedetlenkedő kozákok és a cárral szembehelyezkedő bojárok támogatását is elnyerte. Helyzete hadászati szempontból azonban még így is meglehetősen ingatagnak bizonyult. 1605-ben egy kisebb összecsapásban sikerült legyőznie Borisz seregeit, de nem örülhetett sokáig a diadalnak, mert a következő ütközetben csúfos vereséget szenvedett. A vesztésre álló, menekülést fontolgató szélhámos egy áprilisi napon meglepő hírt kapott: a már hosszabb ideje gyengélkedő Borisz Moszkvában elhunyt, és örökösként fiát, II. Fjodort (1589–1605) jelölte meg.

DMITRIJ ELNYERTE AZ ELÉGEDETLENKEDŐ KOZÁKOK ÉS A BORISSZAL SZEMBEHELYEZKEDŐ BOJÁROK TÁMOGATÁSÁT. ÚJ SZÖVETSÉGESEI ELLENÉRE HELYZETE NEM KECSEGTETETT SIKERREL.

A kitűnő neveltetést kapott, intelligens és úgy mentálisan, mint fizikailag erős új cárnak esélye sem volt megmaradni a Kreml termeiben folyó intrikák kereszttüzében. A Godunov-ház vérontással kezdődő uralma újra vérengzésbe torkollott. A 16 éves fiatalember számára alig néhány hónap adatott meg a trónon, apja ellenségei teljes családjával együtt eltették láb alól. Megnyílt az út Dmitrij előtt, aki diadalmenetben vonult be Moszkvába, és II. Dmitrij néven cárrá koronáztatta magát. Széles körű népszerűségre azonban nem tett szert, ugyanis az orosz bojárok, az ortodox egyház, valamint alattvalóinak milliói rémülten figyelték, ahogyan cárjuk római katolikus vallású, külföldi tanácsadókkal veszi körül magát.

Nem telt bele sok idő, és egyre jobban felerősödtek az eltávolítását követelő hangok. A lázadók élére Vaszilij Sujszkij (1552–1612) herceg állt, Borisz Godunov egykori hű szövetségese. Borisz annak idején őt küldte Uglicsba, hogy nyomozza ki, mi is történt pontosan az igazi Dmitrij cáreviccsel. Sujszkij 1591-ben azzal a hírrel tért vissza, hogy a fiú öngyilkosságot követett el, tőrrel vágta el saját torkát. Borisz halálakor visszavonta előző jelentését, hiszen érdekei megkövetelték, hogy elismerje az ál-Dmitrij trónigényét. A jövő bebizonyította, hogy ügyesen helyezkedett, hiszen köpönyegforgatásával előidézte Fjodor halálát, és valódi örökös híján megnyílt előtte a korona felé vezető út. Ez alkalommal sem habozott, újra átírta a történelmet, és szélhámosnak kiáltotta ki II. Dmitrijt. Egyetlen év sem telt bele, Sujszkij bérgyilkosai végeztek a cárral. Feldarabolt holttestét a palota lépcsőire vetették, a maradványokat elégették,

a hamvakat pedig ágyúból lőtték ki a városfalról esküdt ellenségük, a lengyel–litván unió irányába. A vérszemet kapott orosz lázadók még Dmitrij lengyel testőrségének sem kegyelmeztek, ezzel tálcán kínálva Zsigmond számára a lehetőséget, hogy bosszúból beavatkozzon Oroszország belügyeibe. Sujszkij ezt követően IV. Vaszilij néven cárrá koronáztatta magát.

Vaszilij még kutyaütőbb cárnak bizonyult, mint véres kezű elődje, Borisz Godunov. A testőrök *casus belli*ként is felfogható lemészárlása miatt Zsigmond bosszút forralt. A belpolitikai helyzet sem volt nyugodt, hiszen minden oroszok újdonsült cáratyuskájának még a bojárokat is sikerült maga ellen fordítania. A küszöbön álló lengyel invázió kivédésére szövetséget kötött IX. Károly svéd királlyal (1550–1611). A paktum hallatán Zsigmond türelme elfogyott, és hadat üzent Oroszországnak. Időközben újabb fiatalember lépett elő az ismeretlenségből, aki azt állította magáról, hogy ő a merényletet túlélő Dmitrij Ivanovics. A II. ál-Dmitrij (kb. 1580–1610) trónkövetelő először 1607-ben tűnt fel Sztarodub városában. Még elődjénél is hihetetlenebb mesével állt elő; azt állította, hogy Sujszkij bérgyilkosai tévedésből nem vele, hanem egyik játszópajtásával végeztek.

Valódi származásáról keveset tudunk. A források nagy része megegyezik abban, hogy családneve Verevkin volt, és talán görögkeleti pópa vagy alacsonyabb rangú nemes családjában jött a világra. Néhányan azt feltételezik, hogy esetleg zsidó származású lehetett. Az utókor történészeinek vitáiról mit sem sejtő vagy azzal nem törődő „özvegy", Marina Mniszech váratlanul ráismert hites urára, és rábeszélte édesapját, vegye őt pártfogásába. A családi összefogáson kívül sikerült még elnyerniük a megint elégedetlenkedő kozákok, valamint a Vaszilijjal szemben álló bojárok támogatását is. Dmitrij 1610-ben Moszkva közelében szétszórta Vaszilij seregét, de megálljt parancsolt katonáinak, és nem vette be a fővárost. Lemondatta, majd tömlöcbe vetette a dicstelen cárt, aki két évvel később rács mögött halt meg.

HALÁLT HOZÓ ESKÜ
Az első ál-Dmitrij a külföldi seregek támogatásáért cserébe megígérte, hogy katolikus hitre téríti alattvalóit. Hűségesküje később az életébe került.

Oroszország trónját egyszerre hárman próbálták megszerezni, és mindent bevetettek céljuk érdekében. Egyfelől ott sorakozott Dmitrij serege, másrészről Zsigmond lengyel–litván zsoldosai, továbbá a Vaszilij unokabátyja vezette orosz–svéd hadak. A trónra leginkább esélyes jelölt a néptömegek egyre növekvő támogatását élvező Dmitrij volt, és már csak annyit kellett volna tennie, hogy bevonul a fővárosba. Soha nem fogjuk megtudni, milyen uralkodó vált volna belőle, mert a kíséretében utazó egyik nemesúr elégedetlenségében rárontott, és ledöfte kardjával. A kettes számú Dmitrij néhány órán belül kilehelte lelkét, így előzetes terveivel ellentétben másnap nem foglalhatott helyet a cári trónon. Marina nemsokára fiúgyermeknek adott életet, akinek a keresztelőn állítólagos nagyapja, IV. Iván tiszteletére az Iván Dmitrijevics (1611–1614) nevet adták. A büszke anya habozás nélkül cárevicsnek kiáltotta ki fiát, és támogatóként megnyerte Iván Zaruckijt (megh. 1614), a befolyásos kozák kalandort. A „párhuzamos" orosz cári család összesen három évig élvezhette a dicsfényt, ám hamarosan utolérte őket a végzetük. Zaruckij és a 3 éves Iván moszkvai vesztőhelyen végezte, Marina pedig nem sokkal később börtönben hunyt el.

TALÁN MAJD MOST

A trón még mindig üresen állt, és az egyszerre két fronton védekezésre szorult nemzet néhány vezetője meglepő lépésre szánta el magát. Felajánlották a koronát Zsigmond 15 éves fia, Władysław (1595–1648) számára, remélve, hogy legalább az egyik ellenségükkel sikerül így kiegyezniük. A bojárok meghökkentő döntésének magyarázata abban rejlik, hogy amennyiben Zsigmond elfogadja a javaslatot, azonnal békejobbot nyújthat egymásnak a két ősellenség. A koronázás egyik feltételeként kikötötték, hogy Władysławnak át kell térnie az ortodox vallásra. Zsigmond nem sokáig töprengett, kétségbeesett segélykiáltásként fogta fel az ötletet, és egészen Moszkváig vonult. Terve úgy szólt, hogy saját maga ül a trónra, majd római katolikus hitre téríti Oroszországot.

A harmadik ál-Dmitrij 1611-ben tűnt fel a Balti-tenger partján fekvő Ivangorod városában, és ő is azzal a mesével próbált támogatókat szerezni, hogy csodával határos módon sikerült megmenekülnie a bérgyilkosok elől. A hármas számú trónkövetelő hátteréről szinte semmit nem tudunk, egyes feltételezések szerint a Sidorka (megh. 1612) nevet viselő, az egyházból kizárt szerzetes bújhatott meg a szélhámos álarca mögött. Rövid időre sikerült megnyernie IX. Károly svéd király jóindulatát, azonban pártfogója váratlanul úgy döntött, inkább saját fiát ülteti az orosz trónra. Kiadta Moszkvának a svéd udvarban szervezkedő, dicsőséges haditettekről és a cári koronáról álmodozó Dmitrijt. Az állítólagos cárevics „alattvalói" nem sokáig teketóriáztak, és felkötötték őt az első fára.

A cári birodalomnak szűk 14 év leforgása alatt két trónbitorlót, három, magát Dmitrij Ivanovicsnak valló szélhámost, egy külföldi, cárrá koronázott herceget, valamint fél tucat, úgyszintén a trónra pályázó, kisebb-nagyobb bajkeverőt (közöttük Marina fiát, Ivánt) kellett elviselnie. A bojárok 1613-ban végre saját maguk közül választottak valakit, aki mögé felsorakozva visszaszorítani tudták szorítani a lengyel és a svéd betolakodókat. Választásuk a 17 éves Romanovra, I. Mihályra esett (1596–1645). Az orosz nép jól választott, hiszen a Romanov-ház egészen 1917-ig uralkodott. A dinasztia utolsó tagját, II. Miklós cárt (1868–1918) az orosz forradalom taszította le a trónról.

A BAJKEVERŐ MÁGUS: CAGLIOSTRO „GRÓFJA"

Elkövető: Giuseppe Balsamo.

Indíték: pénz és hírnév.

Okozott kár: visszaélt az emberek hiszékenységével.

„Az elásott arany utáni hajsza tömegével szédítette meg az embereket az elmúlt századokban. Az ifjú Balsamo is kincsvadásznak állt. Dörzsölt siheder lévén sikerült elhitetnie Maranóval, a gazdag palermói ötvössel, hogy egy elhagyatott barlang mélyén (...) hegyekben áll az arany. Ha vele tart, mind az övé lehet. Balsamo a barlang előtt állva megkezdte a ráolvasást. Hirtelen fekete ruhába öltözött démonok törtek elő a fák közül, és nekiestek Maranónak. Furkósbotokkal látták el a szegény aranyműves baját, és utolsó fillérétől is megszabadították."

G. Maidment és F. Funck-Brentano: *Cagliostro and Company* (Cagliostro és csapata), részlet

A XVIII. századot gyakran nevezik a józan ész, a felvilágosodás korának, hiszen ekkor élt és alkotott a következő évszázadok filozófiai irányvonalát megalapozó Voltaire (1694–1778) és Jean-Jacques Rousseau (1712–1778). Az intellektuális és társadalmi alaptörvények, a megingathatatlannak tartott, biztos bástyák lerombolásának időszaka, mint általában, most is felkavart állóvízre emlékeztetett, amikor a zavarosban halászó szélhámosok és ügyeskedők minden alkalmat kihasználtak az összezavarodott hitvilágban keletkezett űr kiaknázására.

A felvilágosodás szélesre tárt kapuján beáramló fény, a logika és ésszerűség ragyogó sugarai mellett a küszöb alatt a sötétség is belopózott. Heves tagtoborzásba kezdtek az ősi ezoterikus tanok és áltudományos sarlatánok hívei. Számtalan követőt találtak például azok között, akik a XVI. század végén Európában nagy népszerűségnek örvendő egyiptomi hieroglifákról hitték, hogy ősi mágia bűvös üzenetét rejtik magukban.

A XVIII. századi társadalom ugyanakkor roppant merev volt. Franciaországban, Ausztriában és Oroszországban az osztályokat az indiai kasztrendszerhez hasonló, szigorú, átjárhatatlan törvények és hagyományok különítették el egymástól. Az 1789-es francia forradalmat többek között az *ancien régime* megingathatatlan állandósága váltotta ki, hiszen az arisztokrácia még csak esélyt sem adott a felemelkedésre vagy a politikai szerepvállalásra a polgárosodó, gazdaságilag és intellektuálisan egyre magasabb szintre jutó középosztály számára.

A változás szelét megszimatoló csalók tudták, ilyen környezetben a jól hangzó név, a patinás nemesi kutyabőr, legyen az bármilyen kétes eredetű, garanciát jelenthet a sikerre. Úgy szól a mondás, messziről jött ember bármit mondhat; sokan akadtak, akik ezzel a végsőkig visszaéltek. Pár száz kilométerrel és néhány országhatárral odébb, ha elég meggyőzően alakította szerepét, bárkiből márki vagy hercegnő válhatott.

Mesénk varázsitala lassan rotyog a tűzön, már csak egyetlen alapanyag hiányzik belőle. Az utolsó összetevő, a titkos komponens pedig nem más, mint az alkímia hatalmába vetett feltétlen bizalom. A kémia tudománya csak lassan oszlatta szét az ősi tévhitek ködét a fejekben, de történetünk idején még mindig sokan voltak, akik hittek a halhatatlanságot biztosító elixír, a bölcsek köve legendájában vagy abban, hogy a megfelelő módszerrel aranyat lehet előállítani hétköznapi, nagy mennyiségben rendelkezésre álló fémekből. Mesés vagyonokért cseréltek gazdát nagy becsben tartott mágikus könyvek, és a hívők buzgón mormolták a bennük leírt varázsigéket, hátha elásott, mesés kincsre bukkannak a segítségükkel.

A KIRÁLYNÉ GYÉMÁNT NYAKÉKE
A Marie Antoinette-tel (képünkön) kapcsolatos botrány alapjaiban rázta meg a francia királyi udvart.

A PALERMÓI SZÉLHÁMOS

Giuseppe Balsamo (1743–1795) Palermo városában született, Szicília szigetén. A Nyugatrómai Birodalom bukása (476) óta Itália számtalan kisebb-nagyobb állam laza szövetségéből tevődött össze, és az egységes olasz nemzetállam kialakulására egészen a XIX. század végéig kellett várni. Északon az osztrák befolyás érződött, délen a spanyolok szava döntött, a csizma középső részén pedig a pápa uralkodott. Nem kellett messzire utazni, ha valaki nem érezte megfelelőnek a nevében és társadalmi osztályában rejlő lehetőségeket.

Balsamo viszonylag jómódú, de nemesi származást felmutatni képtelen családból származott. A kor lehetőségeihez képest kitűnő neveltetésben részesült, és szülei úgy döntöttek, kolostorba adják a jó fejű kamaszt. Az ifjú Giuseppe nem váltotta valóra szülei álmait a papi karrierről, mert halálra unta magát a zárt közösségben. Ellentmondást nem tűrő tanárai fejébe verték az alkímia, a katolikus szertartásrend s a gyógyszertan alapjait, és az itt megszerzett ismeretek később még kapóra jöttek a padban szorgosan ásítozó növendék számára. Érdeklődött az okkultizmus iránt is, de nem a tudós kutatók tudásszomja hajtotta, hanem a hiszékenyek zsebében rejtőző pénzt próbálta vele saját erszényébe átcsalogatni.

Első áldozatát csúnyán rászedte és mindenéből kiforgatta, aki feljelentette őt a rendőrségen. Mire a rend éber őrei észbe kaptak, a 17 éves Balsamo már Messinában várta sorsának jobbra fordulását. Messina városában élt ugyanis nagynénje, akiért különösen rajongott. A mély vonzódás két dolognak volt köszönhető: az idős nagynéni hihetetlen vagyon felett rendelkezett, továbbá alig állt a lábán. Az örökségért sorban álló Giuseppének sajnos csalódnia kellett, mert az idős hölgy végrendeletében az egyházra hagyta mindenét, az utolsó petákig. A hegyben álló aranytallérok helyett főhősünknek be kellett érnie azzal, hogy felvehette az elhunyt rokon családnevét, amelyről úgy tartotta, sokkal jobban cseng, mint sajátja.

A következő néhány év során Giuseppe Balsamo eltűnt, és helyét a meglehetősen egzotikus családfával és kalandos múlttal büszkélkedő Alessandro di Cagliostro gróf vette át. A származását firtató kérdésekre úgy válaszolt, hogy a Trebizond Birodalom uralkodócsaládjának sarja. Állítólagos otthona, a Konstantinápoly 1204-ben történő keresztes dúlása után létrehozott, hányatott sorsú bizánci állam nyolc évig még az 1453-ban megérkező oszmán-török hadaknak is sikerrel ellenállt, így a haza hősiességét magára öltő szerencselovag már bemutatkozáskor kedvező színben tüntette fel önmagát. Később Máltát is felkereste, ahol új elemekkel bővült élettörténete. Azt állította, hogy az iszlám hitű Marokkóban cseperedett fel, ahol keresztény vallása miatt zaklatott családjából maga a máltai lovagrend nagymestere, a Málta szigetét a XVIII. század végéig irányító keresztes lovagok vezetője mentette ki. Világjáró utazásai során még Egyiptomba is eljutott, ahol beavatást nyert az ókori okkult tanokba.

1768-ban visszatért Itáliába, ahol Rómában sikerült személyi titkárként elhelyezkednie az egyik bíboros mellett. Mivel keveselte fizetését, a római katolikus egyház szolgálata mellett jövedelmező másodállást szerzett. Egyiptomi hieroglifákkal borított talizmánjaiért sorban álltak csodaváró ismerősei, akiket nem volt nehéz meggyőznie azok mágikus erejéről. A gyorsan bővülő, hálás ügyfélkör szükségleteit részben a római alvilág, részben pedig saját magányos estéinek kemény munkájával fedezte, amikor fáradhatatlanul csiszolta hamisítói képességeit. Az egyedüllét nem tartott sokáig, hamarosan összeismerkedett a 14 éves Lorenza Felicianival. A házasságkötés után az ifjú pár beköltözött a leány szülői házába.

Cagliostro és arája végiglátogatta a korszak jelentősebb koronás főit. Látogatást tettek többek között a francia, az angol és az orosz udvarban, ahol a spiritualizmus, a mágia és a bűvös főzetek elegyét árusító párra lecsaptak az unatkozó arisztokraták. A bájitalok mellett bekapták a horgot is, mosolygott a „gróf”, és az egekbe verte készítményei árát.

Angliai látogatása során még a szabadkőműves mozgalomba is sikerült beférkőznie. Az alapok felületes ismerete elegendőnek bizonyult számára, hogy később saját ezoterikus egyiptomi szabadkőműves irányzatával szédítse a hiszékenyeket, akik nem bánták, hogy a zavaros mondanivalónak semmi köze sincs az eredeti szabadkőművesség racionalista, világi célkitűzéseihez. Még az sem szegte kedvét, hogy a felkeresett országokban halállal büntették a mágia minden formáját, hiszen a főnemesek, sőt sok esetben maga az uralkodó védelmét élvezte. Mindössze egyszer került szorult helyzetbe, amikor belekeveredett a királyné gyémánt nyakéke néven hírhedtté vált botrányba (1785–1786), amely alapjaiban rázta meg a francia monarchia intézményét. Börtönbe került, és bár odakint már ácsolták a vesztőhelyet, váratlanul felmentették, és szabadlábra került. Cagliostro vissza sem nézett, úgy futott haza Itáliába. Ez a döntése később végzetesnek bizonyult.

A MÁGUS
Cagliostro ügyesen elegyítette a felvilágosodás korának felfedezéseit a középkor babonás hagyományaival.

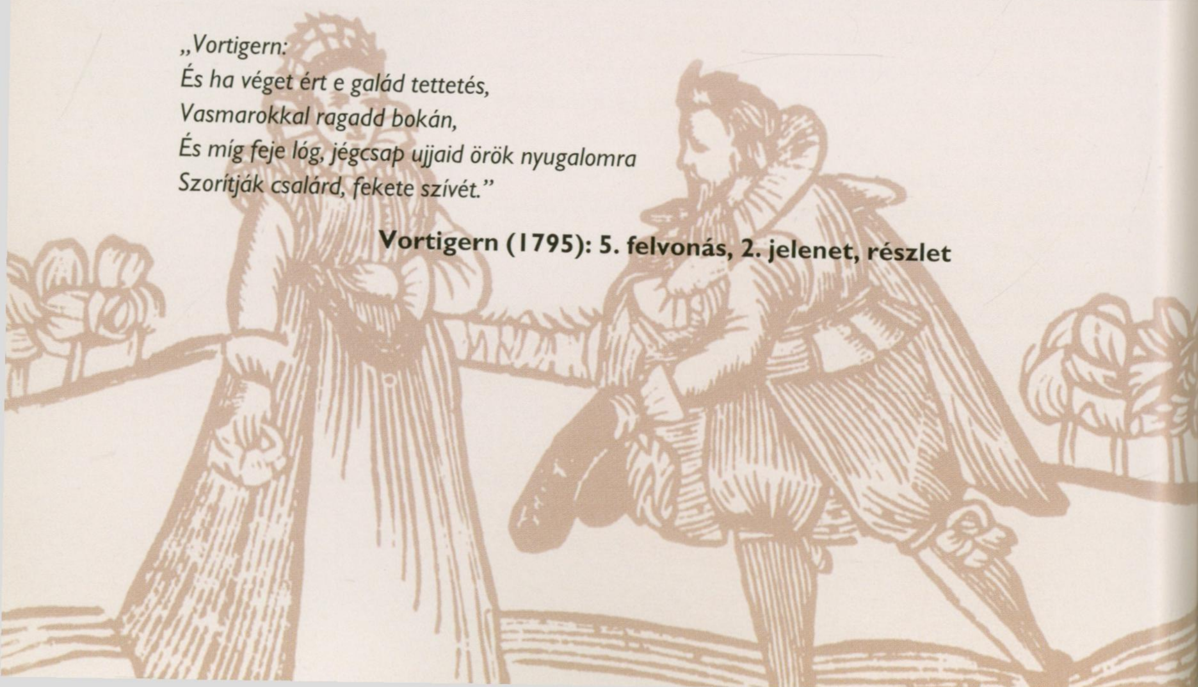
1789-ben letartóztatták, és halálra ítélték. A pápa azonban kegyet gyakorolt, és a bitófát életfogytig tartó börtönbüntetésre enyhítette. A Szent Péter-bazilikával szemben álló várbörtönbe, a Castel Sant'Angelóba vetették, ám hősünk nem bírta elviselni a bezártságot, és szökni próbált. Menekülés közben csaptak le rá, és a rettegett várbörtönbe, a közép-itáliai San Leóba került. Az örök élet és számtalan okkult tudomány titkainak ismerője, a szerelmi bájitalokkal házaló szélhámos 1795-ben távozott az élők sorából.

HAMISÍTANI VAGY NEM – AZ ITT A KÉRDÉS: WILLIAM IRELAND

Elkövető: William Ireland.

Indíték: örömet akart szerezni édesapjának.

Okozott kár: tönkretette mindkettőjük hírnevét.

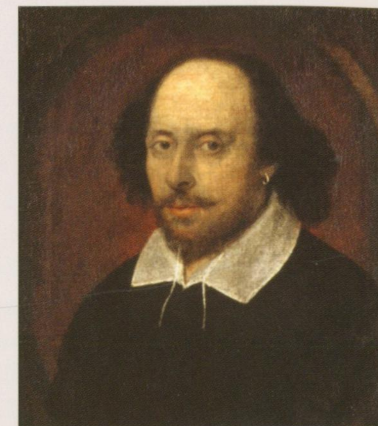
„Vortigern:
És ha véget ért e galád tettetés,
Vasmarokkal ragadd bokán,
És míg feje lóg, jégcsap ujjaid örök nyugalomra
Szorítják csalárd, fekete szívét."

Vortigern (1795): 5. felvonás, 2. jelenet, részlet

William Shakespeare (1564–1616) a világ talán legismertebb drámaírója. Halhatatlan hírneve és a világirodalom gyöngyszemeinek számító, örök érvényű darabjai ellenére meglepően kevés hiteles információ maradt fenn életéről. A bizonyítható források hiánya miatt már több évszázada folyik a találgatás életútjával és munkásságával kapcsolatban. Darabjait szinte kivétel nélkül telt házak előtt mutatták be a XVIII. század második felének ünnepelt színtársulatai, és a remekül szórakozó közönséget sohasem zavarta, hogy a művek szerzőjéről mindössze néhány biztos adat, ám annál több találgatás, nem bizonyítható történet és hagyomány maradt fenn.

Shakespeare életútjának felderítésre váró fehér foltjai természetesen kiváltották a korszak műveltebb polgárainak és történészeinek érdeklődését, akik időt, pénzt és fáradságot nem sajnálva gyűjtötték „az avoni hattyú" életéről előkerülő információmorzsákat. A bárd rajongói között találjuk történetünk egyik főszereplőjét, a rézmetszőként dolgozó és szabadidejében úti beszámolók írásával foglalatoskodó Samuel Irelandot (1744–1800). Elképzelhetjük, mekkorát ugrott örömében, amikor Shakespeare saját kezével írott leveleket és dokumentumokat tarthatott kezében, hát még akkor, amikor a világ legkiválóbb drámaírójának két, elveszettnek hitt drámakézirata hullott az ölébe.

Shakespeare születésének időpontját 1564-re teszik. A nagy író neveltetéséről vagy iskoláiról nem tudunk sokat, talán a helyi középiskolában érettségizett, amely komoly hangsúlyt fektetett a latin és görög klasszikusokra, illetve az angol történelemre. 1582-ben, 18 éves korában feleségül vette a nála nyolc évvel idősebb Anne Hathawayt. 1592-ben bukkant fel újra, ekkor már Londonban, mint sikeres drámaíró és ünnepelt színész. Élete hátralévő éveiben hol Stratfordban, hol Londonban élt, és szülővárosában hunyt el gazdag, köztiszteletben álló polgárként 1616-ban. Színdarabjai kezdetben egyesével, külön-külön láttak napvilágot, és a sok hibát tartalmazó *quartók* után az első gyűjteményes kötet, a 38 drámájából 36 darabot tartalmazó „Első folio" 1623-ban jelent meg. Mértékadó irodalomtörténészek ezt tartják a végleges, teljes listának, bár az igaz, hogy életműve később tovább bővült még néhány további darabbal.

AZ AVONI HATTYÚ
A XVIII. században Shakespeare életéről kevés biztos adat, ám annál több szájról szájra terjedő, kiszínezett történet állt rendelkezésre.

Samuel Ireland kezdetben kosárfonóként kereste kenyerét, de eredeti szakmáját sutba dobva igazi szerelmének, a rézmetszésnek szentelte életét. Tehetségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy 1780-ban a londoni Királyi Művészeti Akadémia (Royal Academy of Arts) kiállította műveit, és alkotásai több díjat is nyertek. Családját antik rézkarcok, könyvek és nyomatok adásvételével tartotta fenn, amelyeket maga is szenvedélyesen gyűjtött.

Az 1790-es években több útikönyvet írt és adott ki. Hollandia, Belgium, Franciaország és jó néhány angol grófság útleírása között történetünk szempontjából kiemelkedő fontosságú az 1795-ben *Picturesque Views on the Warwickshire Avon* (Warwickshire grófság és a megkapó szépségű Avon képekben) címen kiadott műve. A büszke apa 1793-ban magával vitte 18 éves fiát is, William Henry Irelandet (1775–1835) is, akivel kettesben keresztül-kasul bejárták Stratford-upon-Avont, és vásznaikon örökítették meg a könyv illusztrációjaként megjelent látképeket.

Stratfordi tartózkodásuk alatt Samuel végiglátogatta az összes Shakespeare-emlékhelyet. Úton-útfélen szóba elegyedett a helyiekkel, és tudakolta tőlük, van-e információjuk a híres drámaíró életének részleteiről. A jószívű, kedélyes falusiak az apa-fiú páros lelkesedését látva nem akarták elszomorítani őket, hogy nem tudnak semmit, ezért naphosszat kitalált történetekkel traktálták vendégeiket. Egyikük megemlítette, hogy valamelyik ismerősének a padlásán talán még mindig akad néhány eredeti Shakespeare-dokumentum. Kifulladva, levegőért kapkodva loholtak át a falun, de csalódniuk kellett. A ház ura közölte velük, hogy a padlás egy héttel korábban beázott, és a papírok mind tönkrementek, úgyhogy kidobták őket. A rézmetsző és fia így dolga végezetlenül, lógó orral hazautazott Londonba. Az állítólagos Shakespeare-kéziratok elvesztése nagyon megviselte Samuelt. Bánkódását nem bírta tovább nézni egyetlen fia, William Henry Ireland, és úgy döntött, saját kezébe veszi az ügyet.

WILLIAMET IS MAGÁVAL RAGADTA ÉDESAPJA IRODALMI GYŰJTŐSZENVEDÉLYE, DE A TÜRELMETLEN IFJÚ RADIKÁLISABB ESZKÖZÖKTŐL SEM RIADT VISSZA.

Az apjáért rajongó kamaszt is magával ragadta édesapja irodalmi gyűjtőszenvedélye, de a türelmetlen ifjú radikálisabb eszközöktől sem riadt vissza, amikor az emléktárgyak „felfedezéséről" volt szó. Londoni ügyvédbojtárként gond nélkül hozzáfért korai jogi dokumentumokhoz, és az iroda raktárában halomban állt az ősidők óta nem használt, megsárgult papír. Hamisítói karrierjének első, bátortalan lépéseit valószínűleg ebben az eldugott raktárhelyiségben tette meg, és a sok gyakorlás meghozta az eredményt. 1794-ben, alig egy évvel katasztrofális stratfordi útjuk után készen állt arra, hogy apja elé tárja szenzációs „felfedezéseit". A vastag papírköteg, az ismerős, cirkalmas aláírás láttán levegőért kapkodó apa ámulva lapozta végig a kézzel írt csomagot. Ott volt Shakespeare egyik szerződése, jó néhány levél, az egyik magától I. Erzsébet (1533–1603) angol királynőtől, az író széljegyzeteivel ellátott könyvek egész sora, a *Lear király* és a *Hamlet* kézirata. A hüledező apának akkor esett le az álla igazán, amikor a köteg aljáról előkerült két, eddig ismeretlen színmű, a *Vortigern* című történelmi dráma, illetve a *II. Henrik* címet kapott darab. William csak annyit volt hajlandó elárulni, hogy a dokumentumok állítólag egy bizonyos H. úr tulajdonát képező bőröndből kerültek elő, de mivel szigorú titoktartásra kötelezték, többet nem mondhat.

Samuel majd' kiugrott a bőréből, és fia rosszallásával mit sem törődve azonnal kiállította a szenzációs leletet. Meghívókat küldött London legjelentősebb irodalmárainak, nézzék meg, milyen kincs hullott az ölébe. Egyikük, James Boswell (1740–1795) életrajz- és naplóíró olyannyira meghatódott a Shakespeare keze nyomát viselő tárgyak láttán, hogy földre borult előttük, és megcsókolta őket, mintha szent ereklyék lettek volna. A lenyűgözött látogatók egymás után jelentették ki, hogy a dokumentumok egytől egyig eredetiek.

A papírok bő egy évig közszemlére téve fogadták a Shakespeare-rajongók hódolatát. A két Irelandnek még a walesi herceg is audienciát adott rezidenciáján, a Carlton House-ban, és a lelkükre kötötte, otthon ne felejtsék a híres leletet. Fia heves tiltakozásával mit sem törődve a büszke Samuel 1795-ben úgy döntött, gravírozott kiadásban teszi közzé kincsét, a két, csodás módon előkerült, elveszettnek hitt drámával, a *Vortigern*nel és a *II. Henrik*kel együtt. William eredetileg azt tervezte, a „véletlen" felfedezéssel kizárólag csalódott édesapjának szerez örömet. A kétségkívül agyafúrt, ám dörzsölt hamisítónak egyáltalán nem nevezhető tinédzser nem számított a hirtelen jött, váratlan népszerűségre. Kétségbeesetten figyelte, ahogyan az események irányítása végleg kicsúszik a kezéből.

A publikációval közkinccsé váló dokumentumokra rávetette magát a tudományos nagyközönség. Nem számított kivételnek ez alól Edmund Malone (1741–1812), a kor legjelentősebb Shakespeare-szakértője és szerkesztője sem. A tudós irodalmár keserű szájízzel látott a papírok elemzésének, hiszen az Ireland család őt nem hívta meg a korábbi zárt körű bemutatókra. Párisz almája és a trójai háború óta mindannyian tudjuk, milyen kalamajkát okozhat, ha valakiről véletlenül vagy szándékosan elfeledkezünk. A bosszút forraló Malone 1796-ban 400 oldalas kirohanásban cáfolta a dokumentumok hitelességét, és vádolta meg Samuelt azzal, hogy hamisította valamennyit. Bizonyítékként felhozta, hogy Erzsébet királynő kézírása nem egyezik a nyilvánosságra került hiteles minták tollvezetésével; kiemelte a szerző kortévesztő nyelvhasználatát; olyan furcsa helyesírási megoldásokra mutatott rá, amelyek sem Erzsébet idején, sem bármely más korban nem voltak használatban Angliában. A végső csapást a szövegben hemzsegő, égbekiáltó történelmi bakik jelentették, például a londoni Globe színházra történő utalások annak tényleges megépülte előtt. A megsemmisítő erejű támadás ellenére több kiemelkedő tudós továbbra is a két Ireland pártját fogta, és a vita tovább folytatódott a napi sajtó és a magazinok lapjain.

SZÍNHÁZ AZ EGÉSZ VILÁG

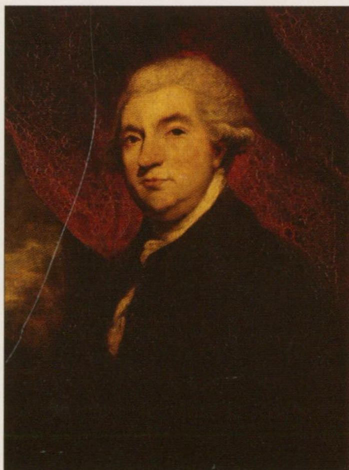
Az Ireland-hamisítványok számára a kegyelemdöfést nem Malone vitriolos hangvételű cáfolata jelentette. A vég a világot jelentő deszkákon érte utol a gyanútlan apát és titokban szégyenkező fiát. A „nemrégiben felfedezett, szenzációs színdarab", a *Vortigern és Rowena, avagy Vortigern – történelmi tragédia*

első és mind a mai napig egyetlen előadását a felháborodott közönség egyszerűen kifütyülte. A londoni Drury Lane színházban 1796. április 2-án színre vitt híres darabra természetesen minden jegy elkelt, és a zsúfolásig tömött nézőtéren mindenki izgatottan várta, hogy felgördüljön a függöny. A közreműködő nagy nevek szinte előre borítékolták az elsöprő sikert: a darabot maga Richard Sheridan (1751–1816) drámaíró rendezte, a főszerepre pedig sikerült megnyerni a kor leghíresebb Shakespeare-színészét, John Kemblet (1757–1823).

Vortigern a kora angol történelem titokzatos alakja. Mindössze annyit tudunk róla, hogy az V. században hadúr volt, nem sokkal az után, hogy a Brit-szigetekről végleg hazatért a megszálló római hadsereg.

A színdarab témaválasztása nem lóg ki a Shakespeare-életmű sorából, hiszen az író műveiben gyakran találkozhatunk a nagy ókori civilizációk vagy éppen hazájának történelme ihlette cselekménnyel. Jó példa erre a *Julius Caesar*, a *Macbeth* vagy éppen a *Cymbeline*. A szerkezeti felépítés, a szereplők megformálása és a felhasznált motívumok azonban meg sem közelítették Shakespeare színvonalát. A közönség némán tűrte az első felvonás megpróbáltatásait, és még akkor sem zúgolódott túl hangosan, amikor a Hamletből átemelt sírásó vagy a Macbethből kiollózott királygyilkos jelent meg a színen. Amikor azonban Kemble saját véleményét sem rejtve véka alá fennhangon megismételte azt a sort, hogy *„És ha véget ér e galád tettetés”* (lásd idézetünket), a nézőkből kirobbant a nevetés, és kifütyülték a főhőst.

Samuel Ireland tajtékzott a dühtől. Megvádolta a színészt, hogy összeszűrte a levet a darab megbuktatását forraló Malonenal, és saját védelmében habozás nélkül papírra vetette a *Mr. Ireland's Vindication of His Conduct Respecting the Publication of the Supposed Shakespeare MSS* (Ireland úr viselkedésének magyarázata az állítólagos Shakespeare-kéziratok publikációjával kapcsolatban) című értekezését. Az 1796-ban napvilágot látott mű hevesen támadta Malone vizsgálati módszereit.

ÁHÍTAT
James Boswellt, a híres naplóírót annyira meghatották a hamisítványok, hogy térdre borult előttük, és megcsókolta őket, mintha szent ereklyék lennének.

William belátta, hogy apja jó hírneve egyetlen vékony cérnaszálon függ, és remélte, hogy a részletes beismerő vallomással felmentheti őt a vádak alól. A bűnbánó fiú írásban ismerte be, hogy ő a hamisított dokumentumok szerzője. Összeesküvést szimatoló kritikusaikat azonban még ez sem hallgattatta el, nem hitték el ugyanis, hogy az apa maga is saját gyermekének ártatlan áldozata. A családi átverés olyan tökéletesen sikerült, hogy Samuel továbbra is meg volt győződve arról, hogy a dokumentumok eredetiek. Az apa soha nem heverte ki, hogy lóvá tették, és komor, megkeseredett emberként hunyta le a szemét 1800-ban.

A TRANSZNEMŰ TITKOSÜGYNÖK: CHEVALIER D'ÉON

Elkövető: Chevalier d'Éon.

Indíték: transzneműként szabadon akart élni.

Okozott kár: szégyent hozott a francia koronára; száműzték szülőhazájából, Franciaországból.

„Azon nők története, akik nemüket elrejtve az Úr szolgálatába álltak, akik a szerzetesi életet választva hirdették az Ő dicsőségét, és akiket szentté avatott a görög és a római egyház.”

Mademoiselle La Chevalière d'Éon:
***Pious Metamorphoses* (Jámbor átváltozások)**

Manapság egyre elterjedtebbé válik a „transznemű" vagy röviden „transz" megnevezés azon emberek meghatározására, akik nem hajlandók vagy nem tudnak megfelelni a biológiai nemükkel szemben támasztott hagyományos elvárásoknak, és ettől eltérő nemi szerepeket vesznek fel társadalmi érintkezéseik, kapcsolataik és szerepük megélése során.

A XVIII. században még nem léteztek ilyen szabadon értelmezhető és átjárható kategóriák. A férfiakat társadalmi, nemi és élettani szempontból férfiaknak tartották, a nőkkel pedig ugyanezen három fő szempont alapján nőként bántak. Az ember vagy az egyik, vagy a másik csoporthoz tartozott, és nem volt apelláta. A döntést nem mi magunk, hanem fogantatásunk véletlen, megjósolhatatlan körülményei hozták helyettünk.

Johanna pápissza (27–31. oldal) és Hua Mulán (32–35. oldal) történetében már láthattuk, hogy a megfelelő indíték vagy ambíció megléte a történelem folyamán már több nőt is rákényszerített, hogy saját nemük szűk korlátait feszegetve, férfinak öltözve éljenek teljes életet. Fontos kiemelnünk azonban, hogy mindkét esetben tudatos megtévesztés történt, és a két „elkövető" társadalmi és biológiai hovatartozása, azaz a tény, hogy ők mindketten nők, soha nem volt kérdéses. Az ellenkező irányú átváltozás már sokkal ritkábban fordul elő. A modern kor hajnaláig egyetlen férfinak sem állt érdekében nőnek öltözni, hacsak nem ez maradt az utolsó lehetőség számára, például azért, hogy mentse az életét. Akadtak persze kivételek: Angliában a XVIII. században létezett egy homoszexuális férfiakból álló társaság, az úgynevezett Mollyk, akik nemi szerepjátékaik részeként előszeretettel öltöttek női ruhát. Egyes tudósok ezt a csoportot tartják a mai homo- és transzszexuális szubkultúrák előfutárának.

A RUHA NEM MINDEN. NE HIGGY A SZEMNEK

Chevalier d'Éon (1728–1810) életének eseményei remekül illusztrálják a biológiai és nemi szerepek, illetve a nemi identitás bonyolult voltát. Élete második felében nőnek tartották, és saját bevallása szerint lánynak is született, ám fiúként nevelkedett, és csupán később sikerült visszatérnie eredeti nemiségéhez. A kutatás jelenlegi állása szerint biológiailag férfi volt, aki később tudatosan, és roppant ügyesen játszotta el a középkorú nő szerepét. Szinte mindenkit sikerült megtévesztenie: úgy tett, mint aki nőből lett férfi, aztán újra nő, míg valójában éppen ennek ellenkezője történt, azaz férfiból változott nővé. Nem teljesen világos, hogy e változtatásokat miért tette, és a teljes igazság még önéletrajzának olvasói számára sem derül ki, ugyanis d'Éon remekül ötvözi a valóságot a kitalált vagy erősen eltúlzott állításokkal.

Csodálta azokat a nőket, akik férfinak öltöztek, sőt követni is akarta a példájukat. Különösen felnézett a középkori legendákból ismert Johanna pápisszára, akiről úgy gondolta, az átöltözésének célja az isteni szolgálat volt. D'Éon számára a női nem felvétele, illetve Isten és haza szolgálata örökre, véglegesen összefonódott.

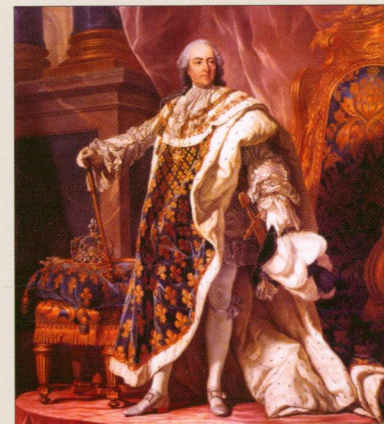
De Sade márkihoz (1740–1814) hasonlóan d'Éon is az *ancien régime*, a francia monarchia hanyatlásának idején született. Szülei gazdag vidéki polgárok voltak, édesapja a keletfrancia Burgundia tartományban lévő Tonnerre városában dolgozott állami hivatalnokként. Kitűnő tanulmányi eredménye miatt 15 éves korában Franciaország legkiválóbb középiskolájába, a párizsi College Mazarinbe nyert felvételt, így az ifjú tehetséget nagybátyja, a párizsi csendőrség főfelügyelője vette védőszárnyai alá. Családi kapcsolatain keresztül királyi könyvvizsgálóként sikerült elhelyezkednie, és a biztos köztisztviselői jövedelemmel a zsebében megengedhette magának, hogy szórakozzon, tanuljon, s közben élje a facér fiatalemberek bohém, szabados életét. A közszolgálatot komolyan vévő, azt alaposan tanulmányozó ifjú 1756-ban a költségvetési politikáról, két évvel később pedig az adózás történetéről írt könyvet.

1756-ban XV. Lajos (1710–1774) is elismerte a fényes jövő előtt álló, tehetséges úrfi kemény munkáját, és kinevezte őt az Erzsébet orosz cárnő (1709–1762) udvarában akkreditált francia nagykövet személyi titkárának. Diplomáciai tennivalói eltörpültek a királytól kapott feladatok felelőssége mellett, hiszen uralkodója beszervezte őt a *Secret du Roi* (Király titka) elnevezésű titkos társaságba. A francia király magán titkosszolgálataként működő kémszervezetet akár XVIII. századi CIA-nek is tekinthetjük. Az ügynökök kizárólag uralkodójuknak tartoztak elszámolással. Lajos mélyen hallgatott a társaság létezéséről, még legközelebbi miniszterei sem tudtak róla.

D'Éon 1760-ban tért vissza Franciaországba, és kapitányi rangban dragonyosnak állt. Osztagát többször is bevetették a hétéves háborúban (1754–1763), amely során egymásnak feszült a két ősellenség, Anglia és Franciaország. Az Egyesült Államokban francia–indián háborúként ismert konfliktusból minden jelentősebb nagyhatalom kivette a részét. A harcok múltán D'Éon Londonba utazott, és a francia küldöttség tagjaként részt vett a béketárgyalásokon. Az itt tanúsított hazaszeretete, továbbá a király szolgálatában végrehajtott korábbi érdemei miatt kitüntették, és Lajos lovaggá ütötte. Neve ettől a naptól fogva Chevalier d'Éon lett.

1763-ban ideiglenes francia követként ismét Londonba helyezték, III. György (1738–1820) udvarába, ahol tovább folytatta a kémkedést Lajos megbízásából.

Egyik megbízása úgy szólt, hogy szerezzen információt egy lehetséges jövőbeni francia partraszállás során szóba jövő angliai partszakaszokról. Az inváziót fontolgató Lajos ezt a tervét még saját kormányának tagjaival sem osztotta meg, de mint kiderült, elkövette azt a hibát, hogy utasításait írásban kö-

A TITKOSÜGYNÖK
A francia király saját titkosszolgálatot működtetett, amelyről még miniszterei sem tudtak. A szolgálatnak D'Éon az egyik legjobb ügynöke volt.

A KIRÁLY ÚJ SZERETŐT TALÁLT MAGÁNAK, ÉS MADAME DE POMPADOUR MIATT D'ÉON UDVARI PÁRTFOGÓI KEGYVESZTETTÉ VÁLTAK.

zölte d'Éonnal. Úgy tűnt, Chevalier-re fényes jövő vár. Bensőséges, bizalmi kapcsolatba került uralkodójával, és minden pillanatban valóra válhatott álma, hogy Párizs véglegesítse ideiglenes kiküldetését. Hideg zuhanyként érte a hír, hogy a politikai szelek hirtelen más irányba fújnak a királyi udvarban. Lajos új szeretőt talált magának, és Madame de Pompadour (1721–1764) miatt d'Éon udvari pártfogói kegyvesztetté váltak. A már biztosra vett nagyköveti posztra Comte de Guerchyt (1715–1767) nevezték ki helyette, őt pedig titkárrá fokozták vissza. D'Éon mélységesen felháborodott, és mereven elzárkózott az elől, hogy a grófnak dolgozzon. Sőt csalódottságában megvádolta a főnökét, hogy az életére tör. Az eset komoly botrányt okozott a Csatorna mindkét partján, ezért Lajos hazarendelte őt a külszolgálatból. D'Éon dühében még saját uralkodójának sem engedelmeskedett, nyíltan szembeszegült a királlyal, és nem tért vissza Franciaországba.

Nem sokon múlott, hogy nem a bitófán végezte felségárulásért. A király kézírásával és pecsétjével ellátott, az angol megszállásról szóló levelek azonban megóvták életét, és bár diplomatakarrierjének vége szakadt, Lajos továbbra is titkos havi apanázzsal látta el őt. Így egészen ura 1774-ben bekövetkezett haláláig zavartalanul folytathatta a kémkedést a francia udvar számára.

Az 1770-es években olyan pletykák kaptak szárnyra, hogy d'Éon valójában nem is férfi, hanem nő. A pletykát valószínűleg maga d'Éon indította el, és amint látta, hogy terve sikerrel jár, azaz egyre többen súgnak össze a háta mögött, magabiztos mosollyal tért ki az ilyen irányú kérdések elől. Lajos 1772-ben titkosügynököt küldött Angliába, hogy derítse ki az igazságot. A kém azzal a hírrel tért vissza, hogy d'Éon tényleg nő. A fogadási szenvedélyükről jól ismert angolok szédítő vagyont, összesen 200 ezer angol fontot (azaz mai árfolyamon több tízmillió amerikai dollárt) tettek kockára a bukmékerirodákban, hogy vajon férfit vagy nőt tisztelhetnek benne. Mivel d'Éon nem volt hajlandó orvosi vizsgálatnak alávetni magát, az ügyet bíróságra vitték, ahol 1777-ben az angol legfelsőbb bíróság elnöke úgy határozott, hogy d'Éon valóban a gyengébbik nem tagja.

ÍGY LETT D'ÉON ÚRBÓL D'ÉON ÚRNŐ

Amikor XVI. Lajos (1754–1792) trónra lépett, a kegyes király úgy határozott, szélnek ereszti a királyi titkosrendőrséget, és nyugdíjba küld minden kémet. Az Angliában tevékenykedő d'Éon különleges kihívást jelentett, ezért Lajos az ünnepelt, világhírű drámaírót, Pierre Caron de Beaumarchais-t (1732–1799) küldte utána, egyezkedjenek a visszavonulás feltételeiről. Beaumarchais busás évjáradékot ajánlott fel neki, valamint azt, hogy hivatalosan, a legmagasabb állami szinten is elismerik a női mivoltát. D'Éon 1777-ben tért vissza Franciaországba, és egészen addig dragonyoskapitányi egyenruhában parádézott, amíg a király rá nem förmedt, hogy „valódi énjét" a női ruhák sokkal megfelelőbb módon juttatnák kifejezésre. Az újdonsült „hajadon" női mivoltának hivatalos elismerése után la Chevaliere d'Éonnak, azaz d'Éon úrnőnek szólíttatta magát. Ily módon minden célját elérte, mégis elégedetlenül, nyugtalanul teltek a napjai.

1778-ban felajánlotta, hogy női ezredet állít fel az amerikai függetlenségi háborúban (1775–1783) a felkelők oldalán hadba lépett Franciaország hadseregében. A király hallani sem akart erről, és szülővárosába, Tonnerre-be száműzte, hogy özvegy édesanyja társaságában élje le élete hátralévő napjait. Mivel Párizsba nem térhetett vissza, a kellemesebb politikai légkört nyújtó Londonba utazott, ahol a nyilvánosság előtt nőként jelent meg, és a francia kormánytól kapott nyugdíjából tartotta fenn magát. Vívóversenyeken indult, ezzel szórakoztatta magát, míg 1796-ban, 68 éves érett *matrónaként* olyan komoly sérülést szerzett, hogy abba kellett hagynia az aktív sportolást.

„Madame" d'Éon balszerencséjére 1789-ben kitört a francia forradalom. Míg Lajos a fejét, d'Éon csak a nyugdíját vesztette el. Mivel rendszeres életjáradék nélkül komoly pénzzavarba került, rákényszerült, hogy beköltözzön egy brit tengerésztiszt özvegyének a házába. Itt halt meg 1810-ben. Miután az orvosok alaposan megvizsgálták a holttestét, anatómiai szempontból férfinak nyilvánították, és ez is került bele a halotti bizonyítványába.

© Getty Images

FELE-FELE
D'Éont a kortársai a róla készült rajzokon egyszerre ábrázolták férfi és női alakban.

Így ért véget a XVIII. század vége talán legszínesebb alakjának pályafutása, akit sokan a nemi öntudat első filozófusának tartanak. Önéletrajzának nyilvánosságra kerülésére egészen 2001-ig kellett várni, és a nagy érdeklődéssel várt emlékiratokban sok mindenre fény derül. Megtudhatjuk például azt, hogy d'Éon négy sorsfordító eseményt sorol fel, amelyeket azért talált ki, hogy igazolni tudja női mivoltát. Először is, édesapja fiúként nevelte fel őt, hogy hozzájuthasson örökségéhez; másodszor, Oroszországban azért öltött női ruhát, hogy így könnyebben férkőzhessen Erzsébet cárnő bizalmába; harmadszor, „valódi" neme, a tény, hogy valójában nő, az 1770-es években egy londoni lovaglóbaleset során került napvilágra; és végül, édesanyja a leveleiben folyamatosan unszolta, hogy vessen véget a „tettetésnek", és fogadtassa el a világgal „valódi, nőies önmagát".

Halála után kapta meg azt az elismerést, amelyre egész életében vágyott. Az egyik francia napilapban közzétett sírfelirat írója „modern Jeanne d'Arc"-nak nevezte őt, és így fogalmazott:

„Az orléans-i szűz még gót
Évszázadban szerzett hírnevet;
Míg saját, bölcs korunk két alakban is
Földre borul d'Éon nagysága előtt."

ALMONDSBURY HERCEGNŐJE: CARABOO JAVASU SZIGETÉRŐL

Elkövető: Mary Willcocks.

Indíték: ki akart szabadulni az adósok börtönéből, és elegendő pénzt összegyűjteni, hogy kivándorolhasson az Egyesült Államokba.

Okozott kár: kínos helyzetbe hozta mindazokat, akiket sikerült megtévesztenie.

„Kreol bőre, hollófeketén csillogó hajkoronája, hatalmas, ragyogó pupillái és fekete szemöldöke keleti megjelenést kölcsönzött neki. Illendően öltözködött, ruházata csinos volt, de visszafogott. Futótűzként terjedt el a vidéken, hogy maláj hercegnő költözött Mrs. Worrell házába, így az újdonságra kíváncsi látogatók hamarosan egymásnak adták a kilincset. A megnyerő szépségű Caraboo mindannyiukat meggyőzte arról, hogy előkelő vendég tette tiszteletét szerény falujukban.”

Mrs. John Farrar:
***A Recollection of Seventy Years* (Az elmúlt hetven évem), részlet**

Könyvünkben eddig csupa olyan előkelő származású szélhámossal találkozhattak (lásd Lambert Simnel és Perkin Warbeck, 35–40. oldal, illetve az ál-Dmitrijek, 49–54. oldal), akik bármire képesek voltak saját zsebük megtöméséért, vagy azért, hogy ügyeskedésükkel valamely hatalmi pozícióba – többnyire a trónra – küzdjék fel magukat. Jelen fejezetünk főszereplője velük ellentétben sokkal szerényebb álmokat dédelgetett. Kitalált élettörténetét, sőt minden csalfa mosolyát és lépését az vezérelte, hogy ne jusson az adósok börtönébe. Charles Dickens (1812–1870) regényeit olvasva magunk is átérezhetjük a jótékony menedékhely álcája mögé bújt szegényház klausztrofóbiás légkörét, ahol az utcáról összefogdosott, csavargásért és munkakerülésért elítélt férfiak és nők szörnyű körülmények között dolgoztak élelemért cserébe, gyakran éjt nappallá téve. Míg más szélhámosok a valóságban is létező, eltűnt hercegfiak megformálására adták fejüket, Mary Willcocks (1791–1864) még ennél is tovább ment. Kitalált egy országot, érdekfeszítő, hagyományos kultúrát álmodott mögé, sőt még a nyelvre és az ábécére is volt gondja, és csendben remélte, hogy előkelő, egzotikus származását senki sem fogja idő előtt kétségbe vonni.

Anglia a XIX. század elején még korántsem volt az a kozmopolita ország, mint manapság. A brit uralkodók, hadvezérek és kereskedők a napkelettől napnyugatig, a Távol-Kelettől Kanadáig nyúló világbirodalom kiépítésén fáradoztak, de a fővároson és a legnagyobb kikötőkön kívül ritkaságnak számított az Európa határain kívülről érkező külföldiek látványa. 1817-ben az ország még mindig nyögte az elmúlt két évtized francia háborúinak terhét, és az ősellenség forradalmi háborúja (1792–1803), illetve Napóleon fél Európát igába hajtó hadjáratai (1803–1815) miatt Anglia lakossága bizalmatlanul bánt az idegenekkel. Az egekbe szökött a munkanélküliség, az élelmiszert aranyáron mérték a piacon, és a frontról hazatérő veteránok ezreinek táplálása komoly kihívás elé állította az amúgy is gyenge lábakon álló, I. Erzsébet királynő (1533–1603) létrehozta és azóta is változatlan, azaz nem eléggé hatékony módszerekkel működő szegényellátást. Remek lehetőséget kínált azonban e kor a vállalkozó szellemű, az ismeretlenbe fejest ugró bátrak számára, hogy több különböző városban próbáljanak szerencsét. A kaotikus hétköznapok ideális feltételeket teremtettek, más szóval szabad rablást biztosítottak a zavarosban halászó, agyafúrt szélhámosok és csalók számára.

AZ EGZOTIKUS SZÉPSÉGŰ IDEGEN

1817. április 3-án hangosan zokogó fiatal nőre lettek figyelmesek a délnyugat-angliai Almondsbury lakói. A Bristol kikötőjétől 17 kilométerre, Gloucestershire grófságban található kis faluban senki sem értette, milyen nyelven beszél a nyugtalanul fel és alá sétálgató, elveszettnek tűnő leány. Sokaknak feltűnt, hogy koromfekete haja és szeme, egzotikus megjelenése ellenére helyi ruhákat visel. Az egyházközség szegényekért felelős képviselőjéhez kísérték,

de a parókián nem tudtak mit kezdeni vele, ezért úgy döntöttek, a helyi rendőrbírótól kérnek tanácsot. A leány hamarosan Samuel Worrall színe előtt találta magát, aki egy közeli udvarházban élt amerikai feleségével, Elizabethtel.

Worrall asszonyságot azonnal lenyűgözte egzotikus megjelenésű váratlan látogatója. Naplójából kiderül, a leány korát 23–27 évre becsülte. Különösen meglepődött a tiszta, kellemes megjelenésű nő kezének finom, lágy bőrén, amely újabb bizonyítékként szólt előkelő származása mellett. Biztos volt abban, hogy a titokzatos idegen soha életében nem végzett komoly fizikai munkát. Kezdetben nem értették egymást, de szépen lassan sikerült kiszedni belőle, mi a neve. Amikor a leány végre megértette, mit kérdeznek tőle, vidáman felkacagott, és magára mutatva így mutatkozott be: Caraboo. Úgy tűnt, felismeri a házban sebtében összekapkodott tárgyakon látható kínai írásjeleket, és látszólag azt próbálta közölni, hogy az ő országában is hasonló írást használnak. Azonban a rejtélyes látogató arcán és testalkatában semmi jel nem utalt kelet-ázsiai származására, ezért Worrall asszony hitetlenkedve figyelte őt. Férje egészen odáig ment, hogy amikor négyszemközt maradtak, csalással gyanúsította meg a kreol szépséget.

© Getty Images

NYOMORÚSÁGOS KÖRÜLMÉNYEK
A képünkön látható angliai Andover városának szegényházában kegyetlen bánásmódban részesültek a csavargásért elítélt, munkára kényszerített fiatalok.

A feleség a helyi vendéglőbe kísérte a leányt, ő viszont mereven elzárkózott a húsevés, a kor általánosan elterjedt szokásának számító sörivás vagy az ágyban alvás elől. Furcsa anyanyelvén elmondott imája után teát ivott, és ragaszkodott hozzá, hogy minden alkalommal elmossa csészéjét, amint az kiürült.

A ház urát nem volt könnyű meggyőzni ártatlanságáról. Elhatározta, hogy a bristoli bíróság elé állítja a leányt, ahol csavargás miatt emeltek vádat ellene. Ha bűnösnek találták volna, bizonyosan a szegényházban végzi, vagy szempillantás alatt az ausztráliai fegyenctelepekre tartó hajók egyikének tömlöcében találja magát. Caraboo azonban mindössze tíz napot töltött a bristoli börtönben, mert Elizabeth addig kérlelte férjét, amíg az vonakodva visszahozatta őt Almondsburyba. Az aprócska Gloucestershire-beli falu egyhangú, unalmas életét felpezsdítette a távol-keleti „hercegnő" váratlan látogatása. Az udvarház vendégei egymásnak adták a kilincset. Voltak, akik egzotikus szépségét jöttek megcsodálni, de olyanok is, akik egyetlen szavát sem hitték, és megpróbálták hazugságon kapni. A tiszteletes például sokáig kérdezgette, és olyan arcpirító bókokat szőtt a beszélgetésbe, hogy időnként még a sarokban varrogató Worrall asszonyság is felszisszent. A lelkész nem a szelet csapta a fiatal leánynak, hanem megpróbálta elérni, hogy az elpiruljon, vagy legalább elmosolyodjon, ily módon elárulva, hogy ért angolul. A leány azonban remekül uralta arcvonásait, és a gardedám később büszkén osztotta meg naplójával, hogy a bókok nem érték el céljukat. Végig hűvös, sőt közönyös maradt, és semmiféle módon nem reagált

az elhangzottakra. Immár kétség nem fért hozzá, hogy Caraboo igazat mond. A helyi földesúr ekkor egy portugál tengerésszel, Manuel Eynessóval állított be, aki égett a vágytól, hogy találkozhasson a híres szépséggel. Eynesso azt állította, hogy több évet töltött Kelet-Indiában (a mai Indonézia területén) és a Távol-Keleten, így folyékonyan beszél maláj nyelven. Azonnal szóba elegyedett a beszélgetőtársnak láthatóan megörülő Carabooval, aki majd kiugrott a bőréből, hogy talált valakit, aki megérti, amit mond. Eynesso beszámolóját később Palmer kapitány vetette papírra, aki maga is sok időt töltött kettejük társaságában, és a leány minden szavát és mozdulatát papírra vetette.

A titokzatos nőt végre szóra bíró Eynesso és Palmer lélegzetelállítóan izgalmas történettel szolgált, és a mesét szájtátva hallgatta mindenki a környéken. Kiderült, Caraboo a Malajziához tartozó Javasu szigetének hercegnője. Apja kínai, édesanyja pedig maláj származású, ezzel magyarázható, hogy nincsenek kelet-ázsiai vonásai.

Kalózok ejtették foglyul, akik Batáviába hurcolták (a város ma Jakarta, Indonézia fővárosa), ahol egy Európába tartó portugál hajó kapitányának adták el. Útközben megkerülték a Jóreménység fokát Dél-Afrikában, és kikötöttek Szent Ilona szigetén, ahol Bonaparte Napóleon (1769–1821) brit fogságban töltötte élete utolsó éveit 1815 és 1821 között. Amikor a láthatáron feltűntek Nagy-Britannia partjai, a tengerbe ugorva menekült el a hajóról, és Bristol közelében partra úszott. Az egyik környékbeli házikó ajtaján kopogtatott segítségért, és rongyokban lógó, átázott göncei láttán a ház lakóinak megesett rajta a szívük. Ezzel magyarázható, hogy nem sokkal később angol szövetruhába öltözve találtak rá Almondsbury főutcáján.

A leány egyre magabiztosabban és látható élvezettel játszotta szerepét a Worrall család otthonában. „Megtanult" annyira angolul, hogy folyékonyan beszélgetni még nem, de néhány dolgot már gond nélkül tudott közölni a ház asszonyával és személyzetével. A jószívű hölgy textildarabokat és egyéb kiegészítőket bocsátott rendelkezésére, hogy abból varrjon magának ruhát.

SZÍNTISZTA HUMBUG

Caraboo hercegnő ezután bokáig érő hímzett köntösben, szandálban, „maláj stílusú" kendőbe burkolózva, fején tollakkal díszített turbánt viselve járt-kelt a házban. Több szempontból is különbözött angol kortársaitól, hiszen remekül úszott, vívott, és ügyesen bánt az íjjal. A közeli tavacska kis szigetén szentélyt emelt, ahol az „oltár" előtt letérdelve kérte „istene", Allah Tallah jóindulatát. Sok időt töltött itt, minden nap állatot áldozott ura tiszteletére, rendszeresen imádkozott, és főzött magára. Egyik nap azzal állt elő, hogy édesapja születésnapja van, ezért harci jelmezt öltött, nyílvesszővel teli tegezt és íjat ragadott, pajzsként a konyhából szerzett üst fedelét tartotta maga előtt, és színes „harci" festékkel mázolta be arcát. Nem lehetett lebeszélni arról, hogy ebben

az öltözetben tartson velük az istentiszteletre, és mit sem törődött Mr. Worrall kényelmetlen feszengésével. A feleség remekül szórakozott, és férje háta mögött időnként cinkos pillantásokat váltott a vérszomjas harcossal.

Caraboo egyre népszerűbb lett, és híre messze földre eljutott. Csak úgy tódultak a házba a kíváncsi vendégek. Előkelő látogatói közül kiemelkedik Charles H. Wilkinson, a szomszédos fürdőváros, Bath bogaras tudósa. A különc professzor a galvanizmus, azaz az elektromos áram orvosi felhasználási lehetőségeit kutatta, de bokros teendői mellett időt szakított arra, hogy tiszteletét tegye a hercegnő színe előtt. Caraboo őt is meggyőzte, hogy igazat mond, sőt még ahhoz is hozzájárult, hogy néhány soros levelét elküldjék az Oxford Egyetem írásszakértőinek vizsgálatra. A leány olyannyira a család részévé vált, hogy Worrall asszonyság megbízta a Bristolban élő Edward Bird (1772–1819) festőművészt, készítsen portrét Caraboóról. A játszma azonban lassan a végéhez közeledett. Az oxfordi nyelvészeknek nem került sok időbe, hogy rájöjjenek, a leány anyanyelve „színtiszta humbug".

BÁR ROSSZUL ESETT NEKI, HOGY ILYEN CSÚNYÁN VISSZAÉLTEK BIZALMÁVAL ÉS JÓ SZÍVÉVEL, WORRALL ASSZONYSÁG MÉGSEM TUDOTT HARAGUDNI A LEÁNYRA.

A kártyavár mégsem a tudós professzorok elemzése miatt dőlt össze, hanem azért, mert többen felismerték régi ismerősei közül. Nem tudta meg nem történtté tenni a faluba érkezése előtti életét, és tovább tagadni például bristoli szállásadónője, Neale asszony vádjait. Nem segített az sem, amikor váratlanul jelentkezett egy fiatalember, akivel korábban többször találkozgatott.

Amikor Worrall kérdőre vonta, Caraboo összeomlott a bizonyítékok súlya alatt és beismerte, hogy valójában devoni foltozóvarga leánya, és igazi neve Mary Willcocks. Bár rosszul esett neki, hogy ilyen csúnyán visszaéltek hiszékenységével és jó szívével, Worrall asszonyság mégsem tudott haragudni rá. Jobbnak tartotta azonban, ha Mary csendben elhagyja az országot. Jegyet vásárolt neki egy Amerikába tartó gőzösre, még házvezetői állást is szerzett neki ismerőseinél.

Mielőtt végleg búcsút intett volna az Óvilágnak, Mary mindent elmesélt egy angol újságírónak. A riportból kalandos élettörténet kerekedett. Nem rejtette véka alá (valószínűleg házasságon kívül született) fia létezését, a több tucat korábbi állást, amikor szolgálólányként dolgozott, hosszú szélhámos-karrierjét, sem pedig azt, hogy már többször járt a La Manche túlsó oldalán, az öreg kontinensen. Kiderült, eredetileg csupán azért kezdett az Almondsbury-színjátékba, hogy öt guineát kolduljon valakitől, ennyibe került ugyanis Amerikába szóló hajójegye. Remélte, hogy az Újvilágban tiszta lappal új életet kezdhet.

Mary 1921-ben tért vissza Angliába, és megpróbált új bőrt lehúzni Caraboóról. A maláj hercegnő egykori fénye azonban rettentően megkopott, és már senki sem volt rá kíváncsi.

JÉZUS ÖCCSE: HONG HSZIU-CSÜAN

Elkövető: Hong Hsziu-csüan.

Indíték: hatalomvágy.

Okozott kár: évtizedes polgárháború Kínában, milliónyi katona és ártatlan polgár lemészárlása.

„Hong Hsziu-csüan az a típusú ember volt, akiből mindenképpen szakadár vallási vezető vált volna, bármikor is él a kínai történelem során. Saját látomásai és néhány keresztény kézirat zagyva keveréke meggyőzte Hongot, hogy ő »az Úr kínai fia«. Alapvetően a keresztény Mindenható leszármazottja, ezáltal nem más, mint Jézus fiatalabb fivére."

J. Kindopp and C. Hamrin: *God and Caesar in China* (Isten és császár Kínában), részlet

A kínai nép évezredeken át meg volt győződve arról – tegyük hozzá, némi joggal –, hogy Kína az egyetlen civilizált ország a világon, és határain kívül mindenhol bárdolatlan, analfabéta barbárok élnek. Míg a Nyugatrómai Birodalom (476) bukása után Európában beköszöntött a „sötét középkor", a kínai civilizáció technikai és szellemi fejlettsége lenyűgöző magasságokba emelkedett. Egymás után születtek a korszakalkotó találmányok: a papír, a puskapor és a lőfegyverek, a hernyóselyem, a könyvnyomtatási technikák, a mágneses iránytű és a papírpénz. A kínai kultúra és tudományos eredmények a Szung- (960–1279), Jüan- (1271–1368) és Ming-dinasztiák (1368–1644) idején teljesedtek ki igazán. Ekkoriban Kína még kifelé tekintett és figyelemmel követte a világ eseményeit. A kínai kalmárok egészen Kelet-Afrikáig eljutottak, a kikötőkből pedig hosszasan sorjáztak kifelé a hazafelé induló, selyemmel és porcelánnal zsúfolásig tömött európai kereskedőhajók.

Úgy tűnt, az aranykor örökké fog tartani. A Ming-dinasztia azonban lassan hanyatlásnak indult, és a végnapok során egymás után kiütköztek a stagnáló rendszer gyenge pontjai. Kiderült, gyenge és ingatag lábakon áll a gazdaság, és ez politikai zűrzavarhoz vezetett. A káosz felkészületlenül érte a központi, mereven konzervatív császári államigazgatást. Ahelyett, hogy külföldön keresett volna követendő példát, vagy lehetséges választ a problémára, Kína bezárkózott, és dicső múltjában keresett menedéket. Az elégedetlen, lázadozó nép mellett a határokon túlról érkező fenyegetés tovább súlyosbította a problémát.

© INTERFOTO | Alamy

KÍMÉLETLEN ÖLDÖKLÉS
Hong a több millió kínai katona és ártatlan polgár életét követelő Tajping-felkelés egyik vezetője volt.

1644-ben a parasztfelkelések megdöntötték a Ming-dinasztiát. A hatalmi űrt kihasználó nomád mandzsu nép átkelt a határon és a dicső birodalom elfoglalására készült. Tervük teljes sikerrel járt, és a hódítók megalapították az 1912-ig hatalmon lévő Csing-dinasztiát. Kínának rá kellett döbbennie, hogy az európai „barbárok" országaiban időközben hihetetlen fejlődés ment végbe. Sőt jócskán lehagyták őt a tengerhajózás és a puskaporral működő lőfegyverek terén, két olyan területen, amelyen eredetileg ők voltak az úttörők.

A következő két évszázad Csing-korszaka nem múlt el nyomtalanul, úgy az ország, mind a regnáló dinasztia sokat változott. A császár és környezete magáévá tette Kína mély konzervativizmusát és a külföldiekkel szemben tanúsított felsőbbrendűségi érzéseit. Az uralkodó osztály lassan elpuhult és végleg levetkőzte harcos múltját, amellyel kétszáz éve sikerült magához ragadnia a hatalmat. Az évszázados kínai öntudat-lufi akkor pukkant ki végleg, amikor a birodalom egymás után két háborúból került ki vesztesen: 1839–1842 között az első ópiumháborúban Nagy-Britanniától, 1856–1860 között, a második ópiumháborúban pedig az egyesített brit–francia csapatoktól szenvedett csúfos vereséget. A tárgyalóasztalhoz kényszerített Kína megalázó feltételekkel szabadult: a békeszerződés megkövetelte, hogy megnyisson öt kikötőt a külföldi kereskedők előtt, és még el kellett tűrnie azt is, hogy néhány területet, többek között Hongkong városát elcsatolják tőle.

MENNYORSZÁG A FÖLDÖN

Kína császára, a „mennyek fia" korlátlan hatalmú egyeduralkodó volt, ám ez nem jelentette azt, hogy kormányzása mentes lett volna politikai támadásoktól. A kínai politikatudomány hagyományai szerint az uralkodó kezében lévő „mennyei mandátum" érvényét veszti, amennyiben a dinasztia gazdasági, társadalmi vagy katonai szempontból méltatlannak bizonyul a trónra. A XIX. század derekára mindenki előtt világossá vált, hogy a korrupt Csing-dinasztia mindhárom tekintetben kudarcot vallott: Kína két egymást követő háborúban is vereséget szenvedett a nyugati nagyhatalmaktól, melyek következtében sorozatos felkelések törtek ki a hatalmon lévők ellen, és az ország a gazdasági összeomlás szélére jutott. Eljött az ideje, hogy előlépjen végre a „mennyei mandátumot" vállaló vezér, aki kivezeti népét a válságból, és új dinasztiát alapítva utat mutat előre. Ekkor lépett színre Hong Hsziu-csüan (1814–1864), aki azt állította magáról, hogy ő Jézus Krisztus öccse.

Hong a dél-kínai Guangdong tartományban született. Ősei a hakka népcsoporthoz tartoztak, amelyet a sorozatos kiközösítés, üldöztetések és évszázados szenvedés miatt – többségük keresztény vallása ellenére – a „kínai zsidóság" néven emlegetnek. Szülei földműveléssel foglalkoztak, de mindent megtettek, hogy fiuk a lehető legjobb konfucianista oktatásban részesüljön, és fel tudjon készülni az előkelő állami hivatalnoki állás betöltéséhez szükséges vizsgára. 1836-ban az ekkor 22 éves Hong a tartomány fővárosába, Guangzhouba utazott, és jelentkezett a vizsgára, ám az túl nehéznek bizonyult számára. A következő években még három alkalommal próbálkozott megszerezni álmai állását, ám a teszt mindannyiszor kifogott rajta. Hong végül belátta, nincsen helye az államigazgatásban, ezért visszatért szülőfalujába, és tanárnak állt.

Első fővárosi látogatása alatt történt, hogy keresztény hittérítőket hallott prédikálni, és mivel tetszett neki, amit hallott, később több kínai keresztény tekercset is elolvasott. 1837-ben, második sikertelen vizsgája után idegösszeomlást kapott. Gyógyulása alatt számtalan misztikus élmény érte, és látomásaiban megjelent előtte két alak. Róluk később azt állította, maga a Mennyei Atya látogatta meg, Jézus kíséretében. A két túlvilági látogató ráparancsolt, hogy tisztítsa meg Kínát a „bálványimádás bűnétől", azaz a három hagyományos egyháztól, a buddhizmustól, az ősök tiszteletére tanító konfucianizmustól és a taoizmustól. Hong kereszténységgel kapcsolatos ismeretei ez időben meglehetősen hézagosak voltak, ám a lelkes ifjút tíz évvel később tanítványá-

nak fogadta Issachar Roberts, az Amerikából érkezett baptista lelkipásztor. Hong azonban sajátos módon értelmezte a keresztény tanokat, így a diákja rossz irányba sodródását tehetetlenül figyelő, csalódott tiszteletes végül még az elől is mereven elzárkózott, hogy megkeresztelje őt.

Hong egészen 1844-ig várt az isteni kinyilatkoztatás valóra váltásával. Első lépésként saját otthonát tisztította meg a démonoktól, azaz tűzre dobta összes konfucianista és buddhista tankönyvét, szobrait, majd rokonait is megpróbálta rávenni, hogy kövessék példáját. Amikor a megszállott Hong a falusi templom ellen szervezett „hadműveletet", a hatóságok ezt már nem nézhették tétlenül, ezért családjával együtt elüldözték őket otthonából. Mezítláb, éjjel kellett menekülniük, és örülhettek, hogy életben maradtak. Így jutottak el a szomszédos tartományban, Kuanghsziban élő hakka közösségbe, ahol a szent küldetés végre kezdetét vehette. Hong itt fektette le társadalompolitikai programja, a később Tajping, azaz a Nagy Egyenlőség Mennyei Birodalma nevű vallási mozgalom alapjait. Az álkeresztény hittételeket valló, teljes egyenlőségen alapuló társadalom- és gazdaságpolitika előírásai szerint minden a köz tulajdona. Eltörölték az osztálytársadalmat, és teljes jogú állampolgárként tekintettek a nőkre, bár az igaz, hogy szigorúan elkülönítették őket a férfiaktól, sőt még a házaspároknak sem engedték meg, hogy azonos fedél alatt éljenek. Megtiltották a Csing-korszakban elfogadott többnejűséget, a lábmegkötést vagy a mongol eredetű, oldalt felborotvált, varkocsba font hajviseletet. Nem tűrték továbbá az ópiumfogyasztást, a prostitúciót és a szerencsejátékokat sem. Minden haladó szellemű intézkedése ellenére a „mennyei béke" üres szólam volt csupán. A teokrácia, a tekintélyelvűség, az egymásra acsarkodás és a korrupció csapdájában vergődő felsővezetés, a tajping „királyok" sem mutattak népüknek jó példát, amikor ők maguk nem követték a mindenkire kötelező szabályrendszert.

ELŐRE, TAIPING HARCOSOK

A több sebből vérző Csing-kormány eleinte nem foglalkozott a tajping szektával, és mire észbe kapott, már késő volt. 1850-ben küldte ellenük az első, ekkor még jelképes méretű hadsereget, de a tajping harcosok játszva legyőzték őket, a főparancsnokuk is elesett a harcmezőn. A kormány ekkor már komolyan vette Hong államellenes lázadását, és nagyszabású offenzívába kezdett. Az elhúzódó, mindkét oldalon tömeges áldozatokkal járó támadást végül sikerült visszaverni, és Hong 1851-ben kikiáltotta a Tajping Mennyei Birodalmat. Két évvel később, 1853-ban a harmincezer védő ellenére sikerült elfoglalnia a déli fővárost, Nankingot, ahol a féktelen mészárlásnak több ezer ártatlan lakos esett áldozatául. Hong átnevezte a várost Tiankingnek, azaz Mennyei Fővárosnak, majd palotát építtetett magának, ahová visszavonult a birodalom igazgatásától megfáradva. Legfőbb vallási vezetőként rendeletek és erkölcsi szabályok megfogalmazásával töltötte idejét. A napi ügyeket a „kiskirályok" intézték, azonban a rendszer heves vitákba, majd véres összecsapásokba torkollott az egymásra acsarkodó tajping felsővezetők között.

A Sanghaj kikötőjében kereskedelmi befolyást szerzett nyugati hatalmak az 1850-es évek alatt nem foglaltak állást a felkelés kérdésében, hiszen a lázadás közvetve az ő malmukra hajtotta a vizet. Tudták, semlegességük miatt kevesebb figyelem irányul rájuk, és a Csing-kormánynak pillanatnyilag sem ideje, sem katonai ereje nem engedi meg, hogy korlátozza őket üzleti manővereikben.

Amikor azonban 1860-ban a tajping felkelők Sanghaj kikötőjét fenyegették, a nyugati hatalmak ezt már nem nézhették tétlenül. Az európaiakból és kínai katonákból álló közös hadsereg visszaverte a lázadók első támadását. Az ütközet fordulópontot jelentett a háború menetében, és ettől a naptól fogva az európai államok támogatását élvező Csing-kormány végre magára talált. A győztes hadsereg 1864-re egészen Tianking városáig nyomult előre. Hong az ellenség érkezése előtt alig néhány hónappal lemondott, és fiára hagyta a birodalmat. Jézus öccse a város eleste előtt nem sokkal ételmérgezést kapott, és meghalt.

Az egyenlőségre törekvő Nagy Béke Mennyei Birodalmának álmát vérfürdőbe fojtották a következő évtized öldöklései, a tajping támogatói elleni leszámolások, a szimpatizánsok kivégzése. Hong terve, a Csing-dinasztia megdöntése és saját uralkodóházának trónra léptetése néhány évszázaddal korábban talán sikerrel járt volna. Nem számolt viszont azzal, hogy a külföldi nagyhatalmak a fennálló rendszert támogatják, mert érdekeiket jobban szolgálja egy korrupt, gyenge kormány, mint a radikális változásokat követelő tajping lázadók.

A KÜLFÖLDI HATALMAK A FENNÁLLÓ RENDSZERT TÁMOGATTÁK, MERT ÉRDEKEIKET JOBBAN SZOLGÁLTA EGY KORRUPT, GYENGE KORMÁNY, MINT A RADIKÁLIS VÁLTOZÁSOKAT KÖVETELŐ TAJPING-LÁZADÓK.

A Csing-dinasztia még 58 évig maradt fenn. Egészen 1912-ig sikerült elodáznia a császárság mint államforma bukását, ekkor azonban Nankingban kikiáltották a Kínai Köztársaságot, élén Szun Jat-szennel.

Kínában nem ismeretlenek a különböző reformokat hirdető vallási szekták. A XIX. század végén uralkodó Ce-hszi (1835–1908) régens császárné nem tanult a leckéből, így kormánya nem sokáig lehetett büszke arra, hogy kiállt a keresztény- és külföldiellenes bokszerlázadás (1898–1900) mellett. Az európai nagyhatalmaknak küldött büszke hadüzenet után hamarosan rá kellett döbbennie, milyen szarvashibát követett el.

Napjainkban sokan vonnak párhuzamot a tajping felkelés, illetve a Falun Gong mozgalom elvei, rendszere és működése között. Lényeges különbség azonban, hogy az 1992-ben Li Hongzhi (szül. 1951) alapította Falun Gong nem álkeresztény, hanem hagyományos buddhista és taoista alapelveken nyugszik. A mozgalom olyan nagy népszerűségre tett szert Kínában, hogy a kommunista hatóságok 1999-ben betiltották.

BARNUM CSODALÉNYE: A FIDZSI HABLEÁNY

Elkövető: P. T. Barnum.

Indíték: anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: visszaélt az emberek hiszékenységével.

„Láttátok már? Mit? Tudod… hát a sellőt, mi mást! Ti már igen? Ne mondd… tényleg? És milyen? Szörnyű, a rémálmaimban ne jöjjön elő – félig hal, félig ember. Azt hiszem, a legfurább szerzet, amely valaha is előkerült földön és égen."

***The New York Sun*, 1842. augusztus 5.**

Tényleg léteznek gyermekkorunk meséinek fantasztikus lényei? Lehetséges lenne, hogy az egyszarvú, a kentaur, a manók és a tündérek (lásd könyvünk 91–95. oldalát) tényleg nem csupán az írók fantáziájának szülöttei, hanem rejtve bár, de közöttünk élnek? A varázslatos csodalények legnépszerűbbje, az óceánok mélyén velünk párhuzamos világban élő sellők legendája szerint a tengerfenék telis-tele van házakkal, gazdagon termő szántókkal, műhelyekkel, templomokkal és palotákkal, ahol a víz alatti világ lakói élik életüket. Az ősi és egyetemes hagyomány gyökereit Földünk minden szegletében megtaláljuk, Alaszkától egészen Délkelet-Ázsiáig.

Az európai kultúrkörnyezetben a róluk kialakult képet az ókori görög és római mitológia formálta. Jó példa erre Odüsszeusz története (lásd 15–19. oldal), aki a hazafelé vezető úton találkozik a félig ember, félig madártestű szirénekkel. A félig ember, félig haltestű tengeri élőlényekről szóló mondák az ókori görög városállamokban és a Közel-Keleten egyaránt megtalálhatók voltak, és ezek a történetek egyre színesedtek, ahogyan újabb és újabb részletekkel gazdagította őket a nemzedékről nemzedékre tovább adott szájhagyomány. Az ókori sellőkről általában elmondható, hogy semmi közük sincsen a Disney-féle, 1989-ben megjelent *Kis hableány* című rajzfilmben ábrázolt kedves, szeretetre méltó teremtményekhez. Sokkal inkább a természet pusztító erejét, a féktelen, zabolátlanul romboló hullámok erejét jelképező őserő megformálói. Fondorlatos módon zátonyra futtatják a hajókat, vagy víz alá húzzák a bájaiktól megszédült tengerészeket.

A tudósok több elmélettel is előálltak a sellőmítosz kialakulásának lehetséges okaival kapcsolatban. Egy lehetséges magyarázat az lehet, hogy a hajósok valóban létező, de furcsa tengeri élőlényekről hitték azt, hogy sellőt látnak. Lehetséges, hogy a legendák kialakulásában a tengeritehenek *(Sirenia)* rend tagjai, a langyos trópusi folyókban, mocsarakban és parti lápokban tanyázó dugongok és a lamantinok, vagy a mérsékelt övi és északi tengerek fókái, esetleg a hajókat előszeretettel követő delfinek lehetnek a ludasok. Egy másik elmélet a *sirenomelia* nevű, különösen ritka genetikai rendellenességet hozza fel lehetséges indokként, ahol az újszülött összeforrt lábakkal jön a világra, így alsó végtagjai halfarokra emlékeztetnek. A tünet olyan ritka, hogy százezer születésből átlagosan mindössze egyetlen alkalommal fordul elő, és a szerencsétlen csecsemők sokszor már a másnapot sem érik meg. A harmadik lehetőség a szándékos elegyítés, amely a főemlősök testét és fejét illeszti össze halfarokkal. Ez a módszer hagyományosan nem a félrevezetést szolgálta,

TENGERI TEHENEK
A dugonghoz vagy az oroszlánfókához hasonló, óriás termetű tengeri emlősök lehettek a sellőkről és tritonokról szóló ősi legendák ihletői.

hiszen az így „előállított” sellők gyakorta jutottak főszerephez Japán, illetve a csendes-óceáni szigetvilág egyes törzseinek vallási szertartásaiban.

HOGYAN FOGJUNK MADARAT? VÉGY EGY HALAT…

Az 1840-es évek elején a világ közvéleményét, pontosabban annak hiszékenyebb felét az orránál fogva vezették a sellők legendájával visszaélő csalók.

Hamarosan színre lépett Amerika legnagyobb show-manje, P. T. Barnum (1810–1891). A zseniális szélhámos sikerrel vitte véghez a XIX. század egyik legjelentősebb, hatalmas tömegeket lóvá tévő húzását: a világhírű fidzsi hableány New York-i diadalmenetét.

1842 nyarán egy neves brit természettudós, dr. J. Griffin szállt partra New York kikötőjében. Csomagjában különleges, ritka lelet rejtőzött: a fidzsi hableány. A furcsa lény a jó doktor állítása szerint a csendes-óceáni Fidzsi-szigetek partjainál akadt a halászok hálójába. A New York-i sajtó már jó előre értesült az eseményről, és az újságírók tömegesen rohamozták meg Griffin szállodáját. A tudós kezdetben húzódozott a nagy nyilvánosságtól, de végül beadta a derekát, és megmutatta a szenzációs leletet. A lelkesen tolongó riporterek mind saját szemükkel győződhettek meg valódiságáról – mivel azonban a fényképezés abban az időben még igencsak gyerekcipőben járt, a másnap megjelent beszámolók fotók nélkül jelentek meg. Itt lépett színre P. T. Barnum, és hiánypótlásként felajánlott néhány rézkarcot a hableányról. Nem hagyott ki egyetlen szerkesztőséget sem, és a csodálatos szépségű, fedetlen keblekkel ábrázolt buja álomlények láttán mindenkinek leesett az álla. Barnum azt állította, hogy a rézkarcokra nincsen többé szüksége, mert előzetes megállapodásuk ellenére dr. Griffin mereven elzárkózott attól, hogy az általa vezetett és a Broadway, illetve az Ann Street sarkán álló Amerikai Múzeumban kiállítsa a híres sellőt. A főszerkesztőknek több sem kellett: mivel Barnum elejtette, hogy kizárólagos jogokat biztosít számukra, az exkluzív cikk reményében mindegyikük publikálta is a rézkarcokat, ezzel felbecsülhetetlen értékű ingyenreklámhoz juttatva Barnum múzeumát.

Dr. Griffin a közvélemény ellentmondást nem tűrő követelésének engedve most már hozzájárult, hogy bemutassa a hableányt a Broadwayn lévő Concert Hallban. A közszemlére bocsátott sellő központi szerephez jutott az ezt követő előadássorozat alatt, amelynek során a természettudós részletesen beszámolt a déltengerek vidékén végzett kutatásairól, s a sikeren felbuzdulva még a tenger alatti világ történelmével kapcsolatos, meglehetősen bizarr elképzeléseit is megosztotta ámulva figyelő közönségével. Az egész héten zsúfolásig tömött előadóterem után Barnum Amerikai Múzeuma következett, ahová csak úgy özönlöttek a kíváncsiak, háromszorosára növelve a múzeum átlagos havi forgalmát – és természetesen ezzel együtt a jegyekből befolyt bevételt. Egy hónappal később országjáró körutazás vette kezdetét, de a déli államokban megindított bemutatóturnét félbe kellett szakítani a lelet valódiságát firtató, hitetlen kétkedők miatt, így Barnum hamarosan visszatért New Yorkba. A sellő az ezt követő húsz év során Barnum New York-i Amerikai Múzeumának, illetve a Boston Múzeum központi kiállításainak fénypontjaként növelte a bostoni „Barnum”, Moses Kimball (1809–1895) ázsióját.

Barnum zseniális, tripla blöffel etette meg a New York-i érdeklődőket. Először is, természetesen tisztában volt azzal, hogy a sellő hamisítvány. Nem is lehetett ez másképp: ő maga vásárolta meg Moses Kimballtól, és vizsgáltatta meg valódi természettudósokkal.

A „sellő” valószínűleg délkelet-ázsiai vallási kegytárgy lehetett: egy kistestű majom mumifikálódott testét és fejét erősítették hozzá egy nagyobb méretű hal farkúszójához. Kimball Eades amerikai tengerészkapitánytól jutott hozzá, aki azt valahol a Távol-Keleten szerezhette meg 1822-ben. Eades még a hajóját is eladta, és komoly adósságba verte magát, hogy ki tudja fizetni az akkoriban csillagászati összegnek számító hatezer dolláros vételárat. Remélte, a befektetés busásan megtérül, amint kiállítja szerzeményét Londonban. Eades azonban meg sem közelítette az agyafúrt Barnum ravaszságát. Hiába házalt vele, senkit sem érdekelt a csodás lelet, így terve kútba esett, ő pedig mindenét elvesztette. A végsőkig elkeseredett, éhező tengerész végül aprópénzért elkótyavetyélte egyetlen megmaradt vagyontárgyát, amelyre a szemfüles Barnum azonnal lecsapott. Az eredeti vételár töredékét ajánlotta fel érte, és a megszorult kapitány nem tehetett mást, végül fájó szívvel rábólintott.

A NAGY ÁTVERÉST A BRIT FELFEDEZŐ, A TEKINTÉLYES „DR. J. GRIFFIN” MEGTEREMTÉSE TETTE LEHETŐVÉ, AKINEK TUDÓS SZAVA BIZTOSÍTOTTA A HITELESSÉG LÁTSZATÁT, ÉS KEZDETBEN MEGGYŐZÖTT MINDEN KÉTKEDŐT.

Barnum második nagy húzása abban rejlett, hogy hihetetlen hírverést sikerült csapnia a New York-i sajtóban. A hiszékeny tömegek puhítása érdekében előzetes riportokat, első pillantásra hihetőnek tűnő beszámolókat jelentetett meg a napilapokban. Ezek beszámoltak a „nagy felfedezésről”, majd később arról, hogy a híres lelet hamarosan Amerikába érkezik. Ne feledjük el a szerkesztőségekben szétosztott rézkarcokat sem – biztosra vehetjük, hogy a rajtuk ábrázolt fedetlen keblű, buja nőszemélyek számtalan olvasó fantáziáját meglódították, akik már alig várták, hogy saját szemükkel is megcsodálhassák e csodalényt. Kétségtelen, hogy sokan meglepődtek az összeaszott, lapos mellkasú, aprócska szerzet láttán, akinek széttárt karja azt sejttette, komoly fájdalommal járhatott az agóniája. A tekintélyes brit természettudós, „dr. J. Griffin” színre lépése tette hitelessé a színjátékot, és ezzel Barnum trükkje bevonult a legendás átverések közé. A tudós részvétele és „szakmai hozzáértése” biztosította a sellő számára a tudományos megalapozottság látszatát. Az igazság ennél sokkal prózaibb volt: Griffinnek semmi köze nem volt a tudományokhoz, és még csak nem is Nagy-Britanniából származott. Levi Lymannak hívták, Barnum baráti köréből jött, és mint tehetséges színészt felkérték, játssza el a professzor szerepét.

FEJÉTŐL A HAL: A KACSACSŐRŰ CSUKA-KACSA

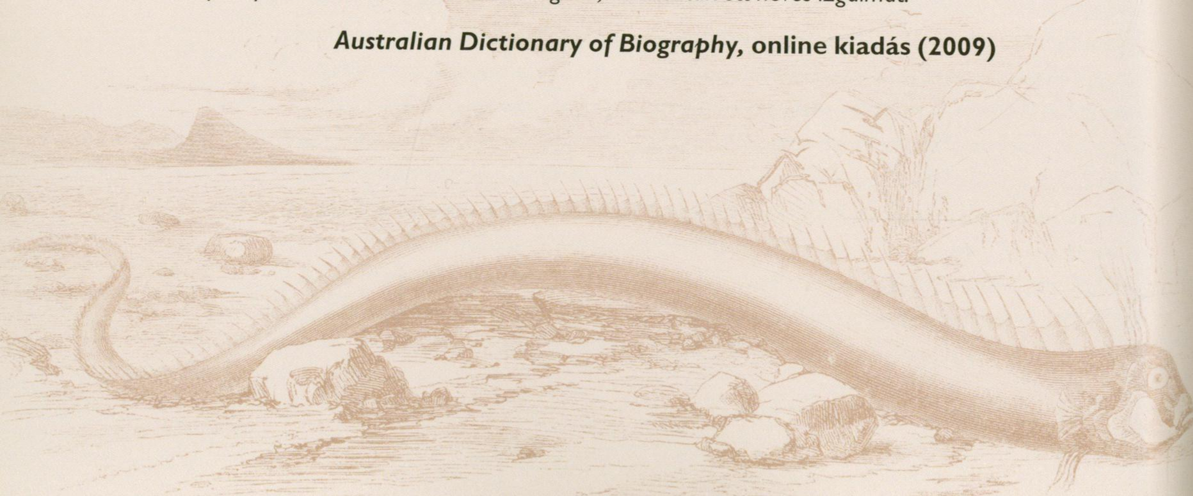
Elkövetők: ausztrál csínytevők.

Indíték: jó mókának látszott mások átverése.

Okozott kár: hat évtizeden át vezették félre a tudományos világot.

„1879-ben marhapásztorok különös ajándékkal lepték meg a vidék természettudósát: a különös szerzet a kacsacsőrű emlős, a tüdős hal és az angolna furcsa keverékének tűnt. A kutató feljegyzései Castelnau névadását követően mint ősi Ompax spatuloides *jutottak el a Sydneyben székelő Linnean Társasághoz, és okoztak ott heves izgalmat.”*

***Australian Dictionary of Biography*, online kiadás (2009)**

A végtelen óceánok mélyének titkait mindig is lenyűgözve figyelte a hullámaik között hánykolódó hajók legénysége. A tengerészek képzeletében megjelenő, nagy ritkán valóságos tengeri szörnyetegek gigászi küzdelmekben csaptak össze egymással odalent. Füstös kikötői kocsmák félhomályában hangzottak el a vén tengeri medvék legendás történetei, és a köréjük gyűlt hallgatóság lenyűgözve képzelte maga elé a hajókat elsüllyesztő kígyókról vagy félig ember, félig hal sellőkről és tritonokról szóló regéket (lásd előző fejezetünket).

Mindenki meglepetésére a modern tudomány igazolta a whiskygőzös történetek egy részét: az óceánt kutató tudósok hatalmas cetcápákat ejtettek foglyul, a sötétben világító halakra bukkantak, sőt találkoztak akkora tintahalakkal is, amelyeknek egy kifejlett bálna lenyelése sem okozott volna különösebb nehézséget.

A szárazföldek belsejében fekvő vízfelületek ezzel ellentétben többnyire nyugodt, békés életterek, amelyek jelentős többsége már évszázadok óta alaposan feltérképezett, úgy természeti adottságait, mint lakóit tekintve (természetesen néhány kivétel azért akad – lásd például a Loch Ness-i szörnyről szóló fejezetünket a 133–138. oldalon). A XIX. század végén azonban még egymást érték a fehér foltok a térképeken, és a kutatók biztosra vették, hogy a Brit Birodalom egy-egy eldugott zugában vár még rájuk néhány váratlan felfedezés. 1869-ben például különleges, addig még soha nem látott halfajtát fedeztek fel Ausztráliában. A szárazon is lélegezni képes tüdős hal létezése szinte sokkolta a tudományos világot. Alig egy évtized telt el azóta, hogy Charles Darwin (1809–1882) publikálta *A fajok eredete* című művét, és a természettudósok lázasan keresték azokat a fajokat, amelyek az ősidőkben talán átmenetet képezhettek a halak és a kétéltűek között.

KACSACSŐRŰ HAL VACSORÁRA

KÜLÖNÖS TEREMTMÉNYEK
A csalók Ausztrália különleges és ekkor még csupán részlegesen feltárt állatvilágából merítették kitalált, minden tudományos alapot nélkülöző halfajuk ötletét.

1872-ben különös kinézetű halról szóló hírek érkeztek az ausztráliai Queensland északi részén fekvő Burnett folyó vidékéről. A szakértőket sem hosszú farka, sem a *Neoceratodus* tüdős halra emlékeztető feje nem lepte meg – értetlenül álltak viszont a határozottan kacsára utaló, csőrös szája előtt, amelyről eddig úgy tudták, kizárólag a kacsacsőrű emlős sajátja. A Gayndah szarvasmarhabirtokon dolgozó munkások állítása szerint a hal a közeli vízlelőhelyen horgászó ausztrál őslakosok zsákmánya volt, több más tüdős hallal együtt. A kacsacsőrű halat azon nyomban meg is főzték, majd felszolgálták Carl Staiger, a Brisbane Museum egykori igazgatója családjának vacsorára. Staiger nem fogott gyanút, hogy miért éppen rá esett a választás

egy ilyen jelentőségteljes pillanatban. Sebtében lerajzolta a halat, majd villát ragadott és jóízűen elfogyasztotta azt. A köztiszteletben álló tudós ezzel végleg horogra akadt – szó szerint. Feljegyzéseit és a rajzát a korszak legelőkelőbb természettudósa, François Laporte, Castelnau grófja (1810–1880) figyelmébe ajánlotta. Laporte egy pillanatig sem kételkedett Staiger beszámolójában, és jóhiszeműen továbbküldte azt a Sydneyben székelő Linnaean Társaságnak, sőt még nevet is adott az új fajnak: *Ompax spatuloides*.

FÁZÓS PISZTRÁNG?

A furcsa hal három évtizeden át előkelő helyen szerepelt az ausztrál fauna leírásaiban, annak ellenére, hogy az *Ompax* egyetlen további példányával sem sikerült azóta találkoznia senkinek.

Amikor természettudósok később megvizsgálták Staiger rajzát, rádöbbentek, hogy a különleges ínyencség valószínűleg több állat egymáshoz illesztett darabjaiból készült: a tüdős hal feje, a márna teste, az angolna farka és a kacsacsőrű emlős szája szerves egészt alkotva hevert előtte a tányéron. Staiger nem jött rá, hogy átverték, mert a szélhámosok főzés közben ügyesen manipulálták a különböző testrészeket.

Harminc évvel később, a világ túlsó felén a bundás pisztráng, egy újabb, szintén halakkal kapcsolatos különcség híre járta be a coloradói sajtót. Az észak-amerikai kontinens fagyos álló- és folyóvizeiben élő, a hideg ellen prémes bundával védekező halak gondolata már a XVII. század óta foglalkoztatta a helyi lakosságot. Jelen esetünkben a magyarázat nem kacsacsőrű kirakósjátékban, hanem természetes okokban keresendő. Az elkövető sem kaján csínytevő, hanem egy penészgomba-fertőzés. A kórokozóval fertőzött halak testén szürkésfehér pamacsok jelennek meg – sőt növekedésüknek még a pisztráng pusztulása sem vet véget. Néha olyan mértékben elszaporodnak, hogy az egész testfelületet ellepik, és valóban úgy néznek ki a halak, mintha szőrmebunda lepné a megfázás ellen ily módon védekező testüket. Óvakodjunk azonban a kiállítótermekben és magángyűjteményekben látható „bundás pisztráng" egyedektől: a gombát képtelenség tartósítani, ezért az állítólagos, épségben fennmaradt példányok mindegyike kivétel nélkül hamisítvány.

A HIÁNYZÓ LÁNCSZEM: A PILTDOWN-LELET

Elkövetők: Charles Dawson és társai.

Indíték: hírnév.

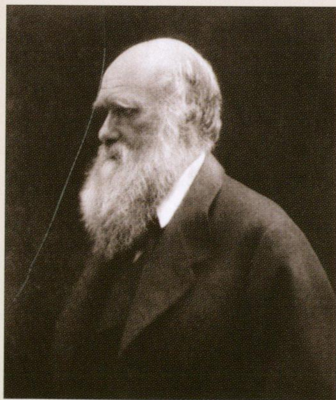
Okozott kár: több évtizeddel visszavetették az emberi faj törzsfejlődésének tudományos kutatását.

„1912. december 18-án Arthur Smith Woodward és Charles Dawson korszakalkotó felfedezésről tett bejelentést az összesereglett, leesett állal figyelő tudományos szakértők előtt: rábukkantak az emberi faj távoli ősére, a Piltdown tárnából előkerült hajnal-emberre. (...) heves ujjongás és izgalom söpört végig a termen, amelyre máig emlékeznek azok a szerencsések, akiknek megadatott, hogy jelen lehettek. Az Anglia földjén felszínre került Piltdown-lelet immár kézzelfogható, kétségbe vonhatatlan módon igazolta, hogy az emberiség a majmoktól származik. Végre a kezünkben tarthattuk a már oly gyakran és ugyanilyen formában megjósolt ősünk létezésének, egyben az evolúciós elmélet hitelességének bizonyítékát."

J. S. Weiner és C. Stringer: *The Piltdown Forgery* (A Piltdown-koholmány), részlet

Amikor 1859-ben Charles Darwin (1809–1882) kiadta *A fajok eredetét*, a mű forradalmasította az állatfajok eredetéről alkotott hipotéziseket. Darwin 1871-ig kutatott tovább és vetette papírra az emberi törzsfejlődésre vonatkozó alaptételek és párhuzamok részleteit, amelyeket *Az ember származása és a nemi kiválasztás* című kötetében foglalt össze. A mű XIX. század végi népszerű, ám téves értelmezése szerint az ember a majomtól, a gorilláktól, az orangutánoktól, a csimpánzoktól származik. Ma már tudjuk, ez helytelen feltételezés: Darwin elmélete pontosítva úgy szól, hogy a főemlősök nem őseink, hanem távoli rokonaink, azaz nem egyenes leszármazottai vagyunk egymásnak, kizárólag őseink közösek. Újabb két évtized telt el, mire Eugene Dubois (1858–1940) Jáva szigetén felfedezte az emberi faj egyik korai őse, a *Homo erectus* nyomait. 1907-ben újabb emberelődöt, az emberek és a Neander-völgyi ősemberek közös ősét ásta ki a felfedezés jelentőségéről mit sem sejtő német földmunkás, és a lelet a *Homo heidelbergensis* nevet kapta. Mindkét kihalt fajban közös, hogy viszonylag későn lépett színre a hominida törzsfejlődés során: a *Homo erectus* körülbelül 1,4 milliótól 200 ezer évvel ezelőttig, a *Homo heidelbergensis* pedig 600 ezertől 350 ezer évvel ezelőttig élt.

A tudomány mai állása szerint az első, két lábon járó emberelőd, a Dél-Afrikában 1924-ben felfedezett *Australopithecus* története közel négymillió évvel ezelőttre nyúlik vissza. Eltűnése óta számtalan, azóta már természetesen kihalt átmeneti előemberfaj – közöttük például az igen fejlett Neander-völgyi ősemberek – képezte az átmenetet közöttük és a mai kor embere között.

DARWIN MAJOMEMBERE
Charles Darwin, az emberi evolúciókutatás atyja tévedett, amikor azt feltételezte, hogy az antropológusok előbb-utóbb emberi koponyával és majomállkapoccsal rendelkező előemberleletekre fognak bukkanni.

Való igaz, hogy az 1910-es évek elején nem fújta kívülről az összes kisiskolás az emberi egyedfejlődés-történet minden egyes apró részletét, de a kirakós játék jó néhány darabja ekkor már a helyére került. Már csak egy dologra várt mindenki lélegzet-visszafojtva, az úgynevezett „hiányzó láncszem" létezését kétségbevonhatatlanul igazoló leletre. A titokzatos és eddig csupán elméletben létező emberelődről feltételezték, hogy majomszerű fizikai tulajdonságokkal rendelkezik, ugyanakkor vitán felül bizonyítható róla, hogy mindannyiunk közös őse.

1912-t írtunk, amikor Charles Dawson (1864–1916) perdöntő felfedezésről számolt be. Az amatőr régész és geológus bejelentette, hogy a Piltdown bányában talált csonttöredékek alapján feltételezhetően megtalálta az emberi faj evolúciójának hiányzó láncszemét. A Kelet-Sussex grófságban, Uckfield falva közelében fekvő bányáról Piltdown-lelet névre keresztelt hihetetlen felfedezést kitörő örömmel fogadta a tudományos közvélemény, és mély hálája

SZERENCSÉS LELET

jeléül az új emberelőd rendszertani nevének a feltáró régész előtti főhajtásként latinul az *Eoanthropus dawsoni* megnevezést adta.

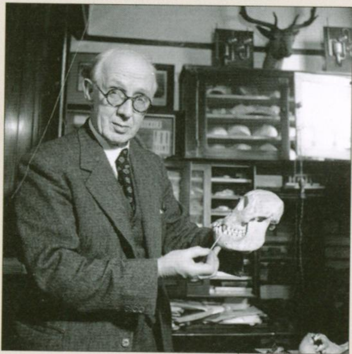
A Földtani Társaság (Geological Society) egyik 1912-es gyűlésén Charles Dawson, illetve a British Museum geológiai részlegének tudományos igazgatója és a társaság elnöke, Sir Arthur Smith Woodward (1864–1944) közös előadáson számolt be Dawson felfedezésének részleteiről, pontosabban a korai előember koponya- és állkapocscsontjának megkövesedett maradványairól. A csontdarabok olyan földrétegből kerültek felszínre, ahol több más, Angliában már régen kihalt állat, például víziló, orrszarvú és mamut, továbbá ősi szarvas-, hód- és lófajok maradványai is megtalálhatók voltak. A körülöttük kiásott kezdetleges pattintott kovakő- és csontszerszámok alapján Dawson előemberének korát körülbelül félmillió évesre becsülték. A szokatlanul vastag koponyadarabok közeli hasonlóságot mutattak a ma élő emberek agykoponyacsontjával, azonban a két őrlőt is viszonylag jó állapotban megőrző állkapocs a legkisebb mértékben sem emlékeztetett a mienkre. Smith Woodward végkövetkeztetése így szólt: „Míg a koponya alapvetően emberé, az alsó állkapocs a jelek szerint majomé, és az emberére csupán az őrlőfogak megléte miatt emlékeztet." Különös figyelmet kapott az emberi fogsor sajátos kopására emlékeztető mintázat a fogakon. Úgy tűnt, az emberi törzsfejlődés hiányzó láncszeme nem hiányzik többé. A külalakjában majomra emlékeztető emberelőd hatalmas állkapoccsal és fogakkal, de az emberhez hasonló, viszonylag nagyméretű fejjel bírt.

Bár az emberi és állati maradványokon jól megfigyelhető volt az ősi megkövesedett csontmaradványokra jellemző sötétbarna elszíneződés, és a rétegtani bizonyíték is az eredetiség mellett szólt, a tudós társadalom két táborra szakadt. Hamisítványról ekkor még senki nem beszélt, de több szakértő is kétségbe vonta, hogy a majomállkapocs és az emberi agykoponya valóban ugyanattól a személytől származna. A kétkedők – később többé-kevésbé helyesnek bizonyult – elmélete szerint a két csonttöredék két különböző élőlényre utal: a vastag, erős rágók a pliocén korszak (5,3 milliótól 2,6 millió évvel ezelőttig) csimpánzszerű majmára, a koponya pedig a pleisztocén korszak (2,6 milliótól 12 ezer évvel ezelőttig) előemberére vezethető vissza. A két, egymástól független lelet a többi állatmaradvánnyal és a kőszerszámokkal együtt a Piltdown bányába került. A vitát végül Smith Woodward döntötte el. Közönsége árgus tekintete mellett összerakta az előtte fekvő darabokból a határozottan emberre hasonlító, bár kortársaink fejméreténél közel egyharmaddal kisebb koponyát, majd az aprócska gömb alá odaillesztette a valóban majomra emlékeztető fogsort, és elégedetten bólintott.

Mindazonáltal nem meglepő, hogy a tudományos közvélemény jelentős részét ennyire könnyen át lehetett verni. A végtelenül türelmes szélhámos min-

den apró részletre gondolt, és gondosan megtervezte a csalást. Nem volt véletlen, hogy a szenzációs leletek lassan, egyesével, bő egy év leforgása alatt kerültek felszínre. A munkásokat a környékről toborozták, így ők minden gyanú felett álltak, csakúgy, mint a szakértelméről híres, köztiszteletben álló tudósgárda, élén Smith Woodwarddal. Dawson azt állította, a szerencsés lelet a véletlennek köszönhető: útjavító munkások kőzúzalékára lett figyelmes, pontosabban a murva közé keveredett kovadarabokra, amelyek egy másik híres angliai ásatásra emlékeztették, ahol a régészek jelentős mennyiségű állati maradványra bukkantak. Kérdezősködni kezdett, és amikor megtudta, hogy a kövek a szomszédos farmon lévő Piltdown bányából származnak, úrrá lett rajta a kíváncsiság. Úgy döntött, körülnéz a mélyben. Állítása szerint a munkások találták meg az első csontdarabot, a többit pedig ő maga, amikor rendszeresen visszajárt, hogy átfésülje a környéket. A leghíresebb leletet, az állkapcsot és a fogakat a feddhetetlen Smith Woodwarddal együtt ásták ki a föld alól. Ez volt Dawson második zseniális húzása: bár a dicsőségen osztozkodnia kellett, Smith Woodward tudományos hírneve és a Földtani Társaság élén betöltött pozíciója miatt minden gyanú felett állt.

Már csak egyetlen lépés volt hátra a csalárd sakkjátszmából. Olyan emberszabású ős „leletet" kellett előteremtenie, amely minden részletében megfelelt a kor természettudományos elvárásainak. *A fajok eredeté*ben Darwin is körülbelül ilyen emberelőd mellett érvelt, amikor hatalmas tépőfogakkal és megnövekedett körméretű fejjel rendelkező ősről értekezett. Az akkoriban elterjedt vélekedés szerint az emberré válás folyamata a megnövekedett agytérfogattal kezdődött. Az időközben történt felfedezések azonban kiderítették, hogy a kulcsfontosságú mérföldkő nem ez, hanem a két lábra állás volt, amely magával hozott több más, a testfelépítés és járásmód mellett a magatartásban és táplálkozásban bekövetkezett alapvető változást is. Ennek következtében alakulhatott ki az egyre növekvő méretű és bonyolultságú emberi agy.

ÁTVERÉS
Anatómus szakértők rövid idő alatt kiderítették, hogy a Piltdown-koponya majom- és emberi maradványok egymáshoz illesztett darabjaiból áll.

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a nem mellékes körülményt sem, hogy az évszázad felfedezésére pontosan hol is került sor. Nagy-Britannia világbirodalmi hatalmának alkonyát írjuk, és a hazájuk világelsőségének elvesztését sirató angol polgárok végre büszkén düllesztheték mellüket, hogy a sorsfordító események, az emberi civilizáció korai napjairól szóló ismereteink ugrásszerű bővülése, a hihetetlen áttörés nem a távoli Jáva szigetén vagy Kínában, Afrikában, de még nem is Európában következett be, hanem saját házuk táján, Délkelet-Angliában. Úgy tűnt, hogy a dicső nemzet, amely a parlamentáris demokráciával ajándékozta meg

a világot, most újabb csodát, az emberiség talán legkorábbi ősatyját nyújtja át kegyesen.

A következő feladat a kétkedő, cinikus hangok elhallgattatása volt. Micsoda véletlen egybeesés, hogy ekkor újabb, váratlan felfedezésre került sor Uckfield közelében.

Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955) francia geológus és paleontológus 1913-ban megtalálta a Piltdown-előember szemfogát. A mai emberéhez képest igencsak hosszú fogon ugyanazok az emberre jellemző kopásnyomok látszottak, mint az eredeti állkapocsban talált őrlőkön. 1914-ben furcsa csontszerszám került felszínre, 1915-ben pedig Dawson egy három kilométerrel messzebb lévő ásatáson újabb előember-maradványokra bukkant. A második leletet az elsőhöz hasonlóan ősi állati kövületek vették körül. Meglepő módon a második ásatást soha nem jegyzőkönyvezték pontosan, sőt még Smith Woodward sem vette a fáradságot, hogy a helyszínt bejárja. A friss bizonyítékok özöne immár minden kétkedőt meg kellett hogy győzzön. Többségük valóban beismerte, elképzelhető, hogy tévedett, és a hír igaz. Dawson 1916-ban váratlanul elhunyt. Kritikusai szerint nem véletlen, hogy a Piltdown tárna egészen az 1950-es évekig hellyel-közzel folytatódó feltárása során egyetlen további emberi vagy állati maradvány sem került elő.

KILÓG A LÓLÁB

Franz Weidenreich (1873–1948) német antropológus már 1923-ban helyesen állapította meg, hogy a maradványok két különböző forrásból származnak, csak nagyon ügyesen összeillesztettek. A valószínűleg betegség miatt súlyos mértékben megvastagodott koponyacsont embertől, az állkapocs pedig orangutántól származik. A hosszú időt föld alatt töltő, megkövesedett csontmaradványokra jellemző barnás elszíneződést vegyszerfürdővel érték el. A többi lelet egy része, például a csonteszköz hamisítvány, másik része, így az állati maradványok eredetiek.

A csalás a következő módon történhetett: Dawson vagy bűntársai elrejtették a csontokat az ásatáson, ahol később, mintegy „véletlenül" rábukkantak. Amikor 1953-ban részletes tudományos vizsgálatnak vetették alá a maradványokat, kiderült, hogy a koponyacsont kora legfeljebb ötszáz év lehet, az állkapcsot a Borneó szigetén élő orangutánok „adták kölcsön", a megkövesedett fogak pedig csimpánztól származnak. A csaló gondosan lereszelte a fogak felszínét, így hozta létre az emberi táplálkozásra utaló kopások nyomát.

A szélhámos soha nem akadt horogra. Bizonyítékok híján csupán találgatni lehetett, ám a rendőrség gyanúsítotti listájának élén Charles Dawson neve szerepelt. Az 52 éves korában, a szenzációs felfedezés után mindössze öt évvel elhunyt „szerencsés megtaláló" kihallgatására azonban már nem volt mód, ezért az igazságra soha nem derült fény. Nem perdöntő bizonyíték,

csupán árulkodó jel lehet az a tény, hogy Dawson korábbi régészeti tevékenységének legújabb vizsgálata során kiderült, nem állt tőle távol az ősi maradványok hamisítása. Legalább két évtizeden át folytatta csalássorozatát, mire elérkezett a nagy áttörés, és előállt a Piltdown-előember tervével.

DAWSONT NEM ÉRDEKELTE A PÉNZ. MINDEN VÁGYA TELJESÜLT, AMIKOR VÉGRE MAGÁÉNAK TUDHATTA A ROYAL SOCIETY (BRIT TERMÉSZETTUDOMÁNYOS AKADÉMIA), A VILÁG LEGNAGYOBB PRESZTÍZSŰ TUDOMÁNYOS INTÉZETE TAGJÁNAK MEGTISZTELŐ CÍMÉT.

Hosszú bűnlajstromán a megtévesztettek között vidéki múzeumok és geológiai kutató társaságok tucatjai szerepelnek, amelyeket úgyszintén hamis szenzációkkal hitegetett. Otthon barkácsolt „leletei" közül kiemelkednek egy általa kitalált, nem létező hüllő-emlős hibrid lereszelt fogai és egy öntöttvasból formázott hamis római szobrocska. Kezdeti sikerein felbátorodva fundálta ki az évszázad csalását, az emberi evolúció hiányzó láncszemének felfedezését.

Dawsont nem anyagi elismerés sarkallta, pénz helyett hírnévre, sikerre és legfőképpen szakmai elismerésre áhítozott. Vágyai netovábbját a Royal Society (Brit Természettudományos Akadémia), a korszak legnagyobb presztízsű tudományos intézete tagsága képezte, és e megtisztelő címért mindenre képes volt.

Feltételezett bűntársai közül később többen megbánták, hogy egyáltalán szóba álltak vele. Gyanúba keveredett például Teilhard de Chardin is, aki remekül időzített, szerencsés véletlen folytán megtalálta a Piltdown-előember szemfogát. Azonban arra a kérdésre, hogy a kutató, aki később saját jogán, a Kínában talált *Homo erectus* feltárása során végzett, felbecsülhetetlen értékű (és tegyük hozzá, szakmailag feddhetetlen) munkájával maga is köztiszteletben álló, tudós paleontológus lett, hogyan vehetett volna nyugodt lelkiismerettel részt egy ilyen mérvű, gátlástalan átverésben Dawson oldalán, még nem érkezett meggyőző magyarázat. Smith Woodwardot is kizárhatjuk a gyanúsítottak sorából, hiszen miután nyugdíjba vonult a British Museumból, Uckfieldbe költözött, és megannyi ásatást szponzorált saját zsebből. Hiába fésülték át azonban a környéket, a kutatás nem hozott kézzel fogható eredményt.

A Piltdown-koholmány legnagyobb „eredménye" az lett, hogy több évtizeddel visszavetette az emberi evolúció vizsgálatát. Amikor Raymond Dart (1893–1988) 1924-ben felfedezte az *Australophitecus africanus*t, a leletet a tudományos közvélemény többsége egyetlen kézlegyintéssel elintézte. A később sorsdöntőnek bizonyuló előember a felfedezésének idején nem foglalhatta el az őt megillető helyet az emberi törzsfejlődés történetében, mert a Piltdown-lelethez képest szerényebb méretű agykoponyával, és azzal ellentétben nem majom-, hanem emberi fogsorral rendelkezett. Az evolúció fittyet hányt Darwin törvényeire, és orron koppintotta az őt vakon követő tudóstársadalmat, élén Smith Woodwarddal.

AZ ELVARÁZSOLT CONAN DOYLE: A COTTINGLEY-TÜNDÉREK ESETE

ÁTVERÉS

Csalafinta csuhások
Katonai manőverek
Pénzügyi praktikák
Hírhedt hamisítványok
Széltolók és álruhások
A hiszékenység vámszedői
Lódítás a laborban

Elkövetők: Elsie Wright, Frances Griffiths és Sir Arthur Conan Doyle.

Indíték: a lányok meg akarták tréfálni Elsie szkeptikus édesapját; Conan Doyle spiritualizmusba vetett mély hite.

Okozott kár: lóvá tették a hiszékenyeket.

„Kertünk végében tündérek laknak!
Csak egy ugrásra a háztól, tényleg nagyon közel;
A kerti lak után egyenesen, már csak pár lépés –
Úgy szeretném, ha itt maradnának!
Apró liget, mohás tönkök vannak ott, tele bogárral,
Meg halkan csobogó patak.
Nem hinnéd, hogy ott mulatnak,
Holott igen."

Rose Fyleman: Tündérek *(The Fairies)*, részlet

Mint már a fidzsi hableány (78–81. oldal) történetéből is kiderült, az igazán jól elsült ugratások sikere nem attól függ, mennyire hihetőek, hanem attól, mennyire meggyőzően erősködik valaki az igazukról, akiben megbízunk. P. T. Barnum tehetséges showman és szemfényvesztő volt, aki trükkjének minden részletét alaposan kitervelte, és rettentően ügyesen manipulálta a médiát, hogy a lehető legnagyobb, lehetőleg ingyenes sajtónyilvánossághoz jusson. A Piltdown-majomemberrel ellentétben (lásd előző fejezetünket) a sellőről azonnal lerántotta volna a leplet bármely komolyabb tudományos vizsgálat, még a XIX. század közepén is. A zseniális Barnum azonban olyan felhajtást csapott a „különleges lelet" körül, hogy a tömeghisztéria heteken át telt házat, a belépőjegyek pedig busás hasznot eredményeztek. Bár nem lehet mindenkit minden alkalommal lóvá tenni, de Barnum elérte célját, azaz éppen annyi embert szedett rá, és pontosan annyi ideig, ameddig jól megtömhette a zsebét.

© SSPL via Getty Images

TÜNDÉRMESE A vidáman táncoló „tündérek" előtt pózoló Frances. A tündérlányok valószínűleg színes papírmaséból vagy vászonból kivágott alakok voltak.

Vizsgáljuk meg közelebbről az 1917 és 1920 között készült fényképeken szereplő „Cottingley-tündérek" néven hírhedtté vált szélhámosság körülményeit. A nagy szédítést nem körmönfont, csalafinta szerencsevadászok, hanem két kis bakfis, Elsie Wright (1901–1988) és unokahúga, Frances Griffiths (1907–1986) tervelte ki. Ha a lányokon múlik, az átverés megmarad a füllentés szintjén, amelyen mindenki jót nevet, majd gyorsan kiver a fejéből. Az eset azonban felkeltette az agyafúrt detektív, Sherlock Holmes személyét kitaláló Sir Arthur Conan Doyle (1859–1930) érdeklődését, aki a paranormális jelenségek tudós szakértőjének tartotta magát. Conan Doyle váltig állította, hogy a fotók eredetiek, és a híres író lelkesedése miatt a hátsó kertben játszódó események hirtelen világszenzációvá váltak.

A fényképekkel körülbelül egy időben született, *Tündérek* (The Fairies) címet kapott híres vers remekül visszaadja azt a természetfelettivel szemben érzett gyermeki ámulatot és rácsodálkozást, amelyet a XX. század hajnalán még nem veszített el az emberiség. A tündérek számtalan európai kulturális hagyományban felbukkannak, és eredetükre több magyarázat is létezik. A Brit-szigeteken élő csodalények a pogány vallások keresztény köntösbe öltöztetett természetfeletti alakjai, a sűrű kelta erdőségeket benépesítő nimfák és szatírok között keresendők.

Az első világháború (1914–1918) megrendítette Európát. Az öldöklés után ifjú, életerős férfiak milliói feküdtek holtan. Éppen ideje volt már, hogy végre valami csodálatos, mesebeli történet melengesse meg a teljes generációnyi kettétört életet sirató, mély kétségbeesésbe zuhant emberek szívét.

KERTÜNK VÉGÉBEN TÜNDÉREK LAKNAK

Elsie és Frances, a két unokatestvér Elsie otthonában töltötte 1917 nyarát az észak-angliai Bradford melletti kis falucskában, Cottingleyben. Elsie elektromérnök édesapja büszkén mutatta meg a két fruskának legféltettebb kincsét, a fényképezőgépet. Egy júliusi napon a két lány hazaért a ház mögött futó patak parti sétájukról, és lelkesen újságolták, hogy tündéreket láttak. A családfő persze nem hitt nekik, és élénk fantáziával vádolta őket.

Elsie erre elvörösödött, és nem hagyta magát. Kölcsönkérte a kamerát, hogy bebizonyítsa, igazat mond. Mr. Wright tudta, lányának fogalma sincsen arról, mi fán terem a fényképezőgép, ezért ő maga tolta helyére a fényérzékeny lemezt, állította be a blendét, és néhány mondatban elmagyarázta, mi a teendő, ha megint előbújnának a tündérek. Elsie hevesen bólogatott, nyakába kanyarította a gépet, majd a két kislány elviharzott. Egy óra sem telt bele, és a család újra a nappaliban gyűlt össze. A lányok teljes sikerről számoltak be. Elsie édesapja még mindig kételkedett, ezért visszavonult a sötétszobába, és előhívta a negatívot. A képen az egyenesen a kamerába néző Frances előtt valóban négy aprócska szárnyas lény táncolt a gyepen, mögötte, a fotó hátterében pedig kisebb vízesés és néhány kőszikla látható. Bár a helyszín kétségkívül eredeti, még a felületes szemlélőnek is feltűnik, hogy Frances nem a tündéreket bámulja tátott szájjal, hanem mereven előre, a kamerába néz, és pillantásra sem méltatja a csodás túlvilági táncbemutatót. Ha jobban megnézzük a képet, feltűnik, hogy a gyors piruettek miatt némileg elmosódott körvonalaik ellenére a tündérek mélység nélküli, kétdimenziós felületként jelennek meg. A fényképeket szeptemberben újabbak követték, ezeken Elsie groteszk, szárnyas manóval pózol, aki csúcsos kalapban, harisnyában és bozontos szakállal mered a kamerába. Amikor előhívta az első fényképet, Wright biztos volt abban, hogy a kislányok kartonpapírból vágták ki a tündéreket, és azt állították Frances elé az udvarban. Elsie édesanyja azonban mélyen hitt az okkult tanokban, és meggyőződéssel vallotta, valóban természetfeletti lények tettek náluk látogatást.

Frances egy évvel később levelet írt a dél-afrikai fővárosban élő ismerősének, és többek között a tündéreket is megemlítette. A kora gyermekkorát Fokvárosban töltő lány két fényképet is mellékelt barátnője számára, és az egyik hátára ezt írta: „Milyen érdekes, hogy Afrikában soha nem láttam (tündéreket). Lehet, hogy nagyon melegük lenne ott, ezért nem bújnak elő."

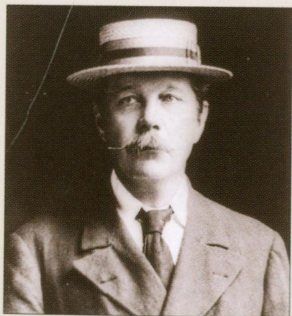
Elsie édesanyja 1919-ben részt vett a Teozófiai Társaság egyik, tündérekről szóló előadásán.

A büszke édesanya megemlítette lánya és unokahúga tündérfényképeit, amelyek 1920-ban felkeltették Edward Gardner teozófus figyelmét. Alig vetett rájuk egy pillantást, Gardner azonnal tudta, a fotók eredetiek. Nem sok-

kal később megmutatta őket közeli barátjának, az úgyszintén elkötelezett spiritualista Sir Arthur Conan Doyle-nak. Doyle véletlenül éppen tündérekről szóló cikken dolgozott a *Strand* magazin megrendelésére, ezért kapva kapott az anyagon. A képeket több, természetfeletti jelenségeket kutató szakértőnek is megmutatta, de a szakemberek véleménye megoszlott azok eredetiségével kapcsolatban.

A nagy izgalmat okozó fotók eredete körüli bizonytalanság nem tűrt halasztást, ezért Conan Doyle megkérte Gardnert, utazzon el Cottingley-be, és a Wright család segítségével tegyenek pontot az ügyre. A kislányoknak újra kamerát adtak a kezükbe, hogy induljanak tündérvadászatra. A fényérzékeny lemezek sarkát megjelölték, nehogy a lányok vagy a titkos cinkostársnak tartott Wright azokat kicserélve meghamisítsa a bizonyítékot. Az út teljes sikerrel járt, és a szigorúan ellenőrzött körülmények között három újabb fénykép készült el. Az első képen Elsie, a másodikon pedig Frances pózolt egy-egy tündérrel karöltve. A „tündérnapfürdő" címet kapott, igéző szépségű harmadik felvétel láttán mindenkinek elállt a lélegzete. A fotón áttetsző, szárnyas lények különös gubót, a címet ihlető „napfürdőt" táncolják.

Gardner és Conan Doyle szinte ugrált örömében. Kezükben volt a várva várt bizonyíték, hogy a szellemvilág lakói valóban léteznek. Conan Doyle 1922-ben egész könyvet szentelt a tündérészleléseknek, és a Cottingley-fotókat is tartalmazó műnek a *Tündérek eljövetele* címet adta. A sajtó és a közvélemény azonban továbbra is szkeptikus maradt, nem győzték meg őket sem az érvek, sem a fényképek.

ORRÁNÁL FOGVA
Sir Arthur Conan Doyle, az elkötelezett spiritualista könyvet írt a Cottingley-tündérekről.

Gardner és Conan Doyle a Kodak cég fotográfiai szakembereinek is megmutatta a képeket. A laboratórium vizsgálatai igazolták, hogy a negatívok egyszeres felvételeket tartalmaztak, azaz a fényérzékeny lemezeket nem exponálták felül, hogy a két kép elegyével hamisítsák meg a végső kompozíciót. A szakértők nem találtak bizonyítékot arra nézve sem, hogy illetéktelen személyek bármely módon manipulálták volna a lemezeket, azonban mereven elzárkóztak az elől, hogy eredetinek nyilvánítsák őket. Azzal védekeztek, nem zárható ki az, hogy a fényképek például más, eleve hamis felvételekről készült fotók lennének. A szakértőkben komoly kétségeket ébreszt ezen felül még a lányok képein látható tündérek megjelenése is. A népmesékből jól ismert, fátyol- vagy pillangószárnyakat, vállukon finom kelméből szabott, görög lepelre emlékeztető ruhát viselő, igéző pillantású szüzek hagyományos öltözete szöges ellentétben állt a kor legújabb divatját követő frizurájukkal.

Amennyiben úgy döntünk, hitelt adunk a hamisítvány mellett kardoskodók érveinek, felmerülhet a kérdés, vajon ki lehet a csúfos átverés értelmi szerzője. Elsie elektromérnök édesapja előtt nem lett volna kihívás a trükk technikai megvalósítása, ő azonban élete végéig szkeptikus maradt a fényképekkel kapcsolatban. Édesanyja spiritisztahívő volt ugyan, de a bonyolult gépezet kezelése, az aprólékos beállítások meghaladták volna a vidéki háziasszony képességeit. Nem maradt más hátra, mint a két lány. Frances mindössze tízéves volt 1917-ben, így őt valószínűleg kizárhatjuk, ő legfeljebb bűntársként jöhet szóba. A 16 éves Elsie azonban a világháború alatt fényképészeti laboratóriumban dolgozott, és a tehetséges művésznek tartott lány fotómontázsok mellett több más képszerkesztő eljárással is behatóan foglalkozott. A csavaros eszű, zseniális tinédzser így ideális jelölt, hiszen a rendelkezésre álló műszeres háttér mellett a technikai gyakorlat is a kisujjában volt.

FŐSZEREPBEN A KALAPTŰ

A legvalószínűbb magyarázathoz azonban nincsen szükség sem sötétszobára, sem technológiai bűvészmutatványokra. Az egyszerű és játszi könnyedséggel kivitelezhető módszert Elsie édesapja sejtette meg, amikor első alkalommal pillantotta meg a lányok első fényképeit, és megkérdezte őket, mit keres a képen a rengeteg kartonpapír. A lányok valószínűleg úgy gondolkodtak, hogy ha az ember tündérre vágyik, ragadjon ollót és vágjon ki néhányat kartonból, vastag papírból vagy szövetből. Miután kiszínezték a rajzokat, gombostűvel vagy dróttal feszítették ki őket, így állítva fel a hátsó kertben. A korai fényképezőgépek hosszúra nyúlt expozíciója miatt a figurák megmozdultak a szélben, és lengésükkel biztosították a mozgás illúzióját keltő elmosódást a fotón.

Elsie és Frances többször is nyilatkozott a fényképek eredetét izgatottan kutató újságíróknak. Az 1970-es években két interjút adtak, és mindkét alkalommal kikérték maguknak, hogy hamisítók lennének. 1981-ben, majd a következő alkalommal, 1986-ban azonban a történet főszereplőinek többsége már nem volt életben, és Elsie ekkor bevallotta, hogy a tündérek valójában kalaptűkkel drótkeretre feszített kartonpapírból készültek. Ekkor már Frances sem tagadta, hogy a képek nem valódiak, de haláláig ragaszkodott ahhoz, hogy kislány korában tündéreket látott a kert végében. Hogyan is szól a bölcs mondás, *hiszem, ha látom?* Frances élő bizonyíték arra, hogy az öregek bölcselete megfordítva is hat: ha nagyon hiszünk valamiben, egy napon biztosan látni is fogjuk.

A PILÓTAJÁTÉKOK ATYJA: CHARLES PONZI

Elkövető: Charles Ponzi.

Indíték: anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: befektetők ezreinek pénzét sikkasztotta el és tette őket földönfutóvá.

„Charles Ponzi a tudatos, előre megfontolt pénzügyi visszaélések leghírhedtebb képviselője. A vérbeli profi csak megrázta magát és újra felállt, amikor nagyszabású üzelmei miatt bekerítette a gazdasági rendőrség. Miután feltételesen szabadlábra helyezték, Floridában próbált szerencsét. Hiába vett fel álnevet, megint horogra akadt, ez alkalommal ingatlanügyletekért. Rövid ideig Massachusetts állam börtönében hűsölt, végül kitoloncolták az országból."

C. Ellis and J. Vertin: *Wall Street People* (A Wall Street lakói), részlet

Az emberi mohóság történelmi kortól független. Említhető példaként Néró császár, aki a teljes Római Birodalmat átverte, amikor saját kincstárát tömte meg a polgároktól elsikkasztott arannyal (lásd 20–22. oldal). Olyan hosszú a pénzsóvár gazemberek névsora, hogy csak nehezen lehet választani, ki az, aki kiemelkedik közülük. Talán mind közül a leggátlástalanabb Charles Ponzi, a pilótajátékok atyja. Még a rács mögött töltött kényszerpihenők sem szegték kedvét. Hiába ítélte el a bíróság újra meg újra, kétes hírű hősünk nem adta fel, és kiszabadulva ismételten mások zsebében turkált.

Bármilyen nehezen is hihető, az elmúlt évek világméretű hitelválságának kirobbanása mögött nincsen ártó szándék, senki sem akarta a másikat átverni. A gazdasági szakértők és az őket vakon követő befektetők a végzetük felé haladtak. Mindannyian szentül meg voltak győződve arról, hogy függetlenül attól, milyen módon fektetik részvénycsomagjaikat, azok értéke örökké felfelé fog kúszni. A buborék azonban nagyot pukkant. A tőke vagy részvénypakett értéke hirtelen zuhanórepülésbe kezdett, és a nap végén mindenki üres zsebbel ment haza. Ilyen helyzetben nem csupán a befektetők könyvelnek el komoly veszteséget, hanem a spekulánsok, bankárok, sőt még a brókerek is.

A gazdasági buborék sikerébe vetett hit sok hasonlóságot mutat a piramisjáték néven ismeretes befektetési csalással. A szervező az alatta egyre szélesedő piramis tetején ülve söpri be a tagoktól kapott, általában magas összegű belépési díjat. A díjért cserébe az a megtiszteltetés éri a belépőket, hogy részt vehetnek a játékban vagy megvásárolhatják a valós gazdasági tevékenységet csak ritkán végző alapító forgalmazta árukat és/vagy szolgáltatást. A hangsúly az új tagok beléptetésén van, így a szervezet felépítése egyre inkább piramisra kezd hasonlítani. Elméletileg mindenki részesedik az alá újonnan beléptetett tagok befizetéseiből, de a gyakorlat azt mutatja, hogy szinte kizárólag a piramis legtetején elhelyezkedő maroknyi ember, a játék elindítói söprik be a profitot, akik ezután köddé válnak. A kártyavár új belépők híján előbb-utóbb elkerülhetetlenül összedől, és az átvert áldozatok eladhatatlan termékekkel, üres zsebbel siratják busás vagyonról szóló álmaikat. A „Ponzi-szisztéma" ugyanilyen piramis felépítésű gazdasági csalás, azzal a különbséggel, hogy a tőke túlnyomó része ez esetben az alapító zsebébe vándorolt.

BENNEM MEGBÍZHATSZ
Ponzi egész üzleti stratégiáját teljes egészében a megtévesztésre alapozta. Sikerrel.

Charles Ponzi (1882–1949) az észak-itáliai Lugo községben született. Életének Európában töltött éveiről csupán ennyit tudunk biztosan, minden más részlet a hazugságok sűrű ködébe vész. Úgy tartják, messziről jött ember bármit mondhat, és az Egyesült Államokba kivándorolt Ponzi megfogadta a tanácsot. Amerikai karrierje nem tanúskodik különösebb köz-

NEM ELVESZETT EMBER

gazdasági előképzettségről vagy tehetségről, sőt még arról sem, hogy bármikor is járt volna bank vagy befektetési társaság ügyfélpultjának túlsó oldalán. Éppen ellenkezőleg: az ügyleteit vizsgáló nyomozótisztek egyike szerint ügyetlen pénzügyi kontár volt, aki még számolni is alig tudott. Bostonba érkezésekor összesen két és fél dollár volt a zsebében, a többit elkártyázta a hosszú hajóúton. A következő néhány évben városról városra sodródott, egyik kilátástalan állástól a másikig. Vagy ő mondott fel, vagy főnökei elégelték meg enyves kezét. Nem úgy tűnt, hogy ő lesz a Bernard Madoff (lásd 246–251. oldal) előtti korszak legnagyobb szabású gazdasági csalását elkövető szélhámos.

A közhiedelemmel ellentétben nem Ponzi találta fel a róla elnevezett Ponzi-szisztémát. A „hogyan tegyünk másokat könnyen, gyorsan földönfutóvá" módszert William Miller New York-i üzletember dolgozta ki, aki 1899-ben alapított céget, Franklin Szindikátus néven. A vállalkozás gyanúsan magas, tízszázalékos kamatot ígért befektetői nála elhelyezett betétei után. Legális gazdasági tevékenységgel egyszerűen elképzelhetetlen ilyen profit, ezért a program hatalmas sikert aratott. Millernek a kisujját sem kellett mozdítania, az ígért nyereség sokakat vonzott. A befolyt pénzből kifizette a korábbi befektetők kamattal növelt betétjét, majd meggyőzte őket, még ne vegyék ki a pénzüket, sőt meséljék el ismerőseiknek, milyen remek befektetési lehetőségre bukkantak. Aki gyanút fogott vagy nem akart újra szerencsét próbálni, annak a kiveendő pénzét a legújabb ügyfelek frissen beérkezett betéteiből fedezte. A csalássorozat egymillió dollárt hozott a konyhára, mire Miller ügyeskedését megelégelték a hatóságok. Szinte kizárt, hogy Ponzi hallott volna a Franklin Szindikátusról, hiszen ekkor még nem tartózkodott az országban. A XX. század első felének világháborús zűrzavara, a laza vagy nem is létező pénzpiaci felügyelet ideális körülményeket biztosított a zavarosban halászó ügyeskedők számára.

Ponzi 1907-ben kapta az első leckét szélhámosságból, ekkor vállalt ugyanis állást a montreali Zarossi Bankban. A kanadai vállalkozást Luigi Zarossi alapította az országba egyre nagyobb számban érkező olasz bevándorlók pénzügyeinek intézésére. A cég a konkurenciánál magasabb, hatszázalékos kamatot ígért a náluk elhelyezett betétekre. Ponzi egyszerű pénztárosként kezdte, de hamarosan egészen a fiókigazgatóságig vitte. Új pozíciójában nem maradhatott rejtve előtte a bank féltve őrzött üzleti titka: a kirívóan magas kamatlábakat nem legális ingatlanbefektetésekből finanszírozták, hanem az újonnan nyitott számlákon lekötött összegekből. Összefoglalva, a tiszteletre méltó pénzintézet szerepében tetszelgő vállalkozás piramisjátékkal csalta ki gyanútlan ügyfelei pénzét. A fiatal menedzser ámulva szemlélte az új betétesek rohamát, és sokat töprengett azon, hogyan tudná a tapasztaltakat a saját hasznára fordítani.

Az amúgy is ingatag lábakon álló bank néhány rosszul megválasztott ingatlanhitel miatt csődöt jelentett, és Zarossi nem várta meg, hogy felelősségre vonják. A sikkasztó igazgató külföldre menekült, de indulás előtt még minden széfet kiürített, és jól megtömte a zsebét ügyfelei pénzével.

Ponzi újra az utcán találta magát, biztos állás és bevétel nélkül. Úgy döntött, az Egyesült Államokban próbál szerencsét. Útiköltség és némi költőpénz reményében csekket hamisított a Zarossi bank egyik régi ügyfelének nevében. Legendásan csapnivaló kézügyessége most sem hagyta cserben, hamisítói tudása még boltiszarka-múltját is alulmúlta. Alig száradt meg a csekken a tinta, máris a rendőrségi fogdában, majd a bíróságon, és rövid úton rács mögött találta magát, ahol három évet ült. Ám nem tanult az esetből, esetlen csetlés-botlását az esküdtszék később még sokszor jutalmazta hosszabb-rövidebb kényszerpihenőkkel.

1911-ben embercsempész bandába keveredett. A határőrök lecsaptak illegális bevándorlókat rejtegető szállítmányára, és Ponzi újabb két évig élvezhette a börtönkosztot. Az atlantai fegyházban két fontos és későbbi pályafutását nagyban meghatározó emberrel ismerkedett össze. Ignazio „Lupo" (Farkas) Saietta (1877–1947) szicíliai maffiafőnök és Charles Wyman Morse (1856–1933) Wall Street-i bankár élettapasztalata nagyban hozzájárult Ponzi pallérozatlan elméjének csiszolásához. Csak találgatni lehet, mi lehetett a maffiózótól és sikkasztó barátjától kapott leckék fő mondanivalója, de valószínű, hogy a megbánás és a jó útra térés nem szerepelt közöttük.

PROFIT KOCKÁZAT NÉLKÜL

Miután visszaköltözött Bostonba, több mindennel is megpróbálkozott, de valamennyi vállalkozása dugába dőlt. Egyik marketingötletével cégeknek küldött ajánlatot egy üzleti katalógusban való megjelenésre. Bár maga a katalógus soha nem jutott túl a tervezési fázison, Ponzi nem adta fel és fáradhatatlanul küldözgette a reklámleveleket. Egy napon megtörtént az áttörés: Európából ugyan és egyetlenként, de végre érkezett érdeklődés az ajánlatára. A cégtől kapott borítékban a megrendelés mellett az amerikai postaköltség fedezésére szánt nemzetközi válaszdíjszelvényt (IRC) talált. A szelvény olyan kupon, amely az amerikai postahivatalokban beváltható a külföldre küldendő levéldíjának kiegyenlítésére. Az első világháború után az Olaszország és az Egyesült Államok közötti postaszolgálat díjai jelentősen eltértek egymástól. Ponzi rádöbbent, hogy ha IRC-t vásárol Olaszországban, azt jelentős haszonnal cserélheti amerikai bélyegekre. Egyetlen IRC-vel nem érdemes próbálkozni, de ha nagy tömegben váltjuk be őket, elméletileg hatalmas summa ütheti a markunkat.

Úgy tűnt, végre egyenesbe kerül az élete, rábukkant egy működő és végre becsületes módszerre, hogy valóra válthassa dollármilliókról szőtt álmait. Az egyébként teljesen legális, a világpiacon még ma is gyakorta alkalmazott eljárás neve *arbitrázs*, és lényege az, hogy a különböző országok vagy tőzsdék közötti árfolyamkülönbség különösebb kockázat nélkül komoly profitra váltható.

Az arbitrázst rendszeresen alkalmazzák értékpapírok, kötvények, valuták és árucikkek adásvételekor a tőzsdén. Ponzi kezdeti lelkesedése azonnal lelohadt, amikor a postahivatalban közölték vele, összesen hány darab IRC van forgalomban, illetve hogy beváltásuk kizárólag egyesével, a postai költségek levonása után lehetséges. Gyors fejszámolás után szomorúan konstatálta, hogy egyszerűen nem éri meg velük foglalkozni.

Ez persze nem tántorította el attól, hogy másokat meg ne szédítsen a hihetetlen haszonkulcs mézesmadzagjával. Kicsiben kezdte, először barátait környékezte meg, és ígéretének megfelelően három hónap alatt valóban megduplázta azok befektetését. A remek üzletnek hamar híre ment, és nemsokára új befektetők kopogtattak ajtaján. 1919-ben alapított vállalkozásának az ambiciózus Securities Exchange Company (Értéktőzsde Vállalat) nevet adta, jutalékért dolgozó ügynököket vett fel, és a gyorsan erősödő cég hamarosan egész Új-Angliából toborozta ügyfeleit. 1920 nyarán Ponzi már több millió dolláros cégvagyonnal büszkélkedhetett. A tőkét arra használta fel, hogy többségi tulajdonrészt vásároljon a bostoni Hanover Trust Bankban. Fényűző udvarházzal lepte meg magát, és élte a dúsgazdag üzletemberek életét, amelyről mindig is álmodozott.

TANÍTÓMESTEREK
Ponzi a börtönben sokat tanult C. W. Morse sikkasztó bankártól és Lupo Saietta maffiafőnöktől.

Az ezt követő események ötvözték egymással a gazdasági buborék és a piramisjáték legfontosabb alapelemeit. Óvatlan emberek, akik túlságosan optimistán ítélték meg a befektetésük értékét és a rendszer stabilitását, vakon bíztak a jó szerencséjükben, és banki kölcsönöket vettek fel erőn felül. Olyan is volt közöttük, aki jelzáloghitelt vett fel a házára, vagy élete megtakarítását tette kockára a 45 nap alatt 50 százalékos kamatot ígérő, csillogó szemű, meggyőzően érvelő ügynökök hatására. Tudtukon kívül mindannyian piramisjátékban vettek részt, mivel az IRC arbitrázsnak végleg búcsút intő cég semmiféle legális gazdasági tevékenységet nem folytatott. A hamarabb belépő tagok kifizetéseit a később beszervezett ügyfelek betéteiből fedezték. A csalás fenntarthatósága attól függött, hogy az ölükbe hullott vagyontól megrészegült emberek ne vegyék ki pénzüket, hanem fektessék be azt újra. Senkinek sem kellett kétszer mondani, a tagok arcukon széles mosollyal, készségesen sorakoztak fel a „kivét" kassza után a „betét" pénztár előtt.

A szenzációs ígéretekkel szédítő program hamarosan a hatóságok figyelmét is felkeltette. Egymást érték a szisztéma felépítését és biztonságát kétségbe vonó újságcikkek, és a riportoktól pánikba esett ügyfelek többször is megrohamozták a bankfiókokat, hogy kivegyék pénzüket. Ponzi nem esett pánikba, higgadtan nyugtatta a kétségek mardosta tömeget, és mindenkit kifizetett. 1920 augusztusában azonban váratlanul könyvvizsgálók szállták meg a központot, akik kiderítették, a vállalkozás 7 millió dollár tartozást halmozott fel, így nem fizetőképes. A hatóságok azonnal bezárattták a Securities Exchange vállalatát és a Hanover Trust Bankot. Ponzit postai csalás vádjával fogták perbe, és öt év börtönre ítélték.

Charles Ponzi még ekkor sem adta fel. Massachusetts állam bírósága is vádat emelt ellene, de fellebbezett, és óvadékért cserébe ideiglenesen szabadlábra helyezték. Nem sokáig szívhatta azonban a friss levegőt, mert újra csalárd üzelmekbe kezdett, ezúttal Floridában, ahol mocsaras telkeket próbált meg rásózni gyanútlan vásárlókra. 1925-ben meggyanúsították, hogy megszegte az állam vagyonátruházási és értékpapírtörvényeit, ezért egy évre leültették.

Szabadulása után megpróbált kiszökni az országból, de a határon felismerték, és a csuklóján újra csattant a bilincs. A fogdában már várta Massachusetts állam rabszállítója, hogy elszállítsa a hét év letöltendő börtönbüntetésre, amely elől elmenekült. 1934-ben helyezték szabadlábra, és egy jogi kiskaput kihasználva azonnal kitoloncolták Olaszországba. Hiába élt Amerikában már hosszú évtizedek óta, elfelejtett állampolgárságért folyamodni, ezért illegális bevándorlóként, rendőri kíséret mellett ültették fel a hazafelé tartó hajóra. Néhány éven át a pénzügyminisztériumban dolgozott, de hamar elege lett Olaszországból. Főnökei nehezen viselték a kontár, megbízhatatlan munkaerőt. Hamarosan Dél-Amerikába utazott, s ott töltötte élete hátralévő éveit. Lerongyolódva, egyetlen fillér nélkül halt meg Rio de Janeiro egyik szeretetotthonában.

HERCEGNŐNEK SZÜLETNI KELL: ANNA ANDERSON

Elkövetők: Anna Anderson és támogatói.

Indíték: hírnév és anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: Anna nem kaphatta meg a megfelelő gyógykezelést.

„Anasztázia nagyhercegnő, úgy emlékszem, 17 éves lehetett. Korához képest jól fejlett, bár kissé tömzsi leány volt, és az igaz, hogy testalkatán segíthetett volna az, ha kevésbé alacsony termetű. Legjellemzőbb tulajdonsága volt, hogy azonnal rá tudott tapintani az ember gyenge pontjára, és kíméletlenül gúnyt űzött belőle. Alaptermészetét tekintve kitűnő komédiás volt, bárkit sikerült megnevettetnie. A kis gézengúz sokkal közelebb állt édesapjához, mint édesanyjához, és egyenesen rajongott Marija Nyikolajevnáért."

G. Telberg: *The Last Days of the Romanovs* (A Romanov-dinasztia végnapjai), részlet

Oroszország „zűrzavaros időszaka" (1598–1613) alatt hárman is megpróbálták elhitetni a világgal, hogy személyükben újra visszatért az eltűnt Dmitrij Ivanovics nagyherceg (lásd 48–53. oldal). Egyikük sikerrel járt, hiszen őt cárrá is koronázták. Dicstelen uralkodása azonban nem tartott sokáig, és a lóvá tett nép hamarosan bosszút állt rajta.

Fejezetünk hősnője szintén királyi családra vágyott, ám módszerei még távolról sem emlékeztettek véres kezű elődeinek trükkjeire. A zűrzavaros időknek véget vető Romanov-ház három évszázados uralkodás után kényszerült szembesülni azzal, hogy Oroszország trónja, a cárok Istentől származó hatalma összeütközésbe került a kapitalizmus, a liberális demokrácia és a szocializmus eszméivel. Az új és a régi, a modern és a maradi vetélkedésének végkimenetelét gyaníthatóan mindenki előre látta – II. Miklós (1868–1918) és felesége, Alekszandra Fjodorovna (1872–1918) cárné kivételével. Sejthető volt, hogy a régi rendszer nem tartható fenn tovább, már csak az volt a kérdés, milyen módon történik meg a hatalomátvétel.

1917 februárjában az orosz forradalom után átmeneti kormány ragadta magához a hatalmat Alekszandr Kerenszkij (1881–1970) vezetésével. Miklós önként lemondott a trónról, és csendben remélte, hogy a felfordulás végeztével fia, Alekszej cárevics (1904–1918), esetleg öccse, Mihály nagyherceg (1878–1918) kerülhet az orosz történelem első alkotmányos monarchiájának élére.

AZ IGAZI ÉS MAJDNEM HAMISÍTHATATLAN
Anasztáziát, a Romanov-ház nagyhercegnőjét családjával együtt a bolsevikok végezték ki.

Várakozásait keresztülhúzta Lenin (1870–1924), aki a nagy októberi szocialista forradalom élén elsöpörte Kerenszkij kormányát. Az őszi bukás előtt Kerenszkijnek még gondja volt arra, hogy a szibériai Tobolszkba menekítse a cári családot. A miniszterelnök nem csupán Lenin bolsevik katonái elől akarta elrejteni Miklós cárt, feleségét, fiát és lányait, Olgát (1895–1918), Tatjánát (1897–1918), Mariját (1899–1918) és Anasztáziát (1901–1918), hanem az uralkodójukhoz hű royalisták elől is, hiszen várható volt, hogy a régi rend támogatói nem hagyják annyiban cárjuk letartóztatását. A család és szolgáik a kormányzó vendégszeretetét élvezték, és beköltöztek annak udvarházába.

1918 áprilisában a Lenin-kormány átköltöztette őket a közép-oroszországi Jekatyerinburgba. A szűkös tanyán szorongó család feje, Miklós cár még itt sem adta fel a reményt, és hitte, buzgó imáit meghallgatják az égiek. Lenin hajlott rá, hogy megkíméli életüket és a népbíróságra bízza, határozzon sorsuk felől, de nem így történt: az orosz cári család júliusban nyomtalanul eltűnt. Ma már tudjuk, átlátszó ürüggyel leparancsolták őket a pincébe, ahol géppisztolysorozat végzett velük. A sorsuk miatt aggódó, eltűnésüket értetlenül figyelő nép hama-

rosan rebesgetni kezdte, hogy a mészárlást csodával határos módon túlélte Alekszej cárevics és egyik nővére. A trónörökös és a nagyhercegnő állítólag elmenekült, és titkos rejtekhelyükön várják a visszatérésre megfelelő pillanatot.

NEVE: ISMERETLEN NAGYHERCEGNŐ

Így születnek a legendák – és tegyük hozzá, a szélhámosok is.

1920 februárjában, közel két évvel a Romanovok eltűnése után fiatal nőt vittek be a berlini elmegyógyintézetbe. Az öngyilkossági kísérlet miatt kényszergyógykezelésre ítélt hölgynél nem voltak papírok, és a nevét sem volt hajlandó elárulni, ezért beteglapjára a „Neve: ismeretlen" pecsétet ütötték. 1922-ben betegtársai egyikének feltűnt, a titokzatos nő mennyire hasonlít Tatjána orosz nagyhercegnőre, Miklós második lánygyermekére, és gyanúját közölte orosz emigráns ismerőseivel is. Ők habozás nélkül felvették a kapcsolatot a cári család személyzetének még életben lévő tagjaival, illetve a Németországban született Alekszandra cárné barátaival. A látogatók egymás után jelentették ki, hogy valóban az eltűnt Romanov hercegnővel hozta őket össze a sors. A cárkisasszony volt szolgálólánya nem állt be a rajongók sorába, kijelentette, az ismeretlen túl alacsony ahhoz, hogy Tatjána lehessen. A még mindig azonosítatlan lány erre azt válaszolta, ő maga soha nem állította, hogy Tatjána lenne. Lelkes támogatóit még ez a beismerés sem tántorította el hitüktől, és miután közelebbről megvizsgálták őt, tovább erősködtek, hogy nem tévedtek nagyot: nem Tatjána, hanem húga, a szeleburdi Anasztázia tért vissza közéjük.

Miután gyógyultnak nyilvánították, a fiatal nő felvette az Anna Csajkovszkaja nevet, és a kórházból egy volt cári hivatalnok otthonába költözött. Bemutatták Irén hercegnőnek (1866–1953), a cárné nővérének, de ő nem ismerte fel állítólagos unokahúgát. Így nyilatkozott: „Azonnal láttam, hogy nem unokahúgaim egyike. Ugyan már kilenc éve nem láttam őket, de nem ismertem fel az előttem megjelent lányt. Ki van zárva, hogy arcvonásaik ilyen mértékben megváltozzanak."

Normális esetben ennyi bőven elegendő lett volna, hogy egyszer és mindenkorra keresztülhúzza a szélhámos számításait, de az orosz emigráns körök számára a forradalmat és trónfosztást követő időszak minden szempontból távol állt a normálistól. Az emigráció elkeseredetten akart hinni abban a csodában, hogy az uralkodócsalád legalább egyetlen tagja életben maradt ebben az embertelen világban.

Anna 1925-ben újra kórházba került. Súlyos fertőzés döntötte le lábáról, és sokáig kétséges volt, felépül-e egyáltalán valaha. A cári család és a volt személyzet tagjai egymás után tettek látogatást betegágyánál, még Miklós nővére, Anasztázia egykori tanítója és pesztrája is eljött utána, de egyikük sem ismert rá benne az elveszett nagyhercegnőre.

A vitát még ez sem döntötte el végleg, és a kutatás tovább folytatódott. A gyógykezelés költségeit végül a dán királyi család, a meggyilkolt Alekszandra cárné rokonai fedezték. A betegszobából Anna Alekszandra bátyja, Hesse nagyhercegének házába került, aki úgy döntött, végleg pontot tesz a vendége személyazonossága körüli találgatásokra. A nyomozás kiderítette, hogy Anna valójában Franziska Schanzkowska névre hallgat, Lengyelországban született, és az első világháború alatt német hadianyaggyárban dolgozott. 1916-ban hivatalosan elmebetegnek nyilvánították, miután üzemi balesetben súlyosan megsebesült, egyik kolléganője pedig ugyanakkor életét vesztette. 1920-ban tűnt el, körülbelül abban az időben, amikor Anna felbukkant Berlinben. A nagyherceg szembesítést rendelt el Anna Franziska és vér szerinti bátyja között, azonban a látogató nem volt hajlandó bevallani, hogy saját húgával áll szemközt. Később bevallotta, felismerte őt, azonban tudta, hogy testvére Anasztáziaként sokkal jobb életet remélhet a hercegnél, mintha ágrólszakadt, bomlott agyú Franciskaként hazavinné magával.

Anna 1927-ben új pártfogóra talált. A cárral 1918-ban egyszerre kivégzett családi orvos fia, Gleb Botkin gyermekkorában jól ismerte Anasztáziát. Japánba menekült a bolsevikok elől, majd később kivándorolt az Egyesült Államokba. Sikerült rábeszélnie az Amerikában élő gazdag orosz emigránsokat, hívják meg Annát magukhoz. A szenzációhajhász sajtó kényelmetlen kérdéseinek elkerülésére a lány felvette az Anna Anderson nevet, és ez már rajta is maradt egészen 1984-ben bekövetkezett haláláig.

© Getty Images

A DNS NEM HAZUDIK
A XXI. században elvégzett DNS-vizsgálatok eredménye végre fényt derített arra, hogy Anna Anderson valójában nem orosz hercegnő, hanem lengyel parasztlány volt.

Az 1928-as esztendő fontos évfordulónak számított a volt cár hívei és rokonai számára. Pontosan egy évtized telt el azóta, hogy Miklósnak és családjának nyoma veszett. Eltűnésükért gyaníthatóan a bolsevik felsővezetés volt felelős, de a rokonságot nem a bosszúvágy, sokkal inkább a mohóság hajtotta. Eljött ugyanis az idő, hogy a cári család Szovjetunión kívüli vagyonát szétosszák egymás között. A mesék hegyekben álló aranyrudakról, titkos berlini és londoni bankszámlákról szóltak – ami nem meglepő, hiszen az orosz cár a világ egyik leggazdagabb embere volt. Ha sikerült volna bebizonyítani, hogy Anna valóban az elveszett Romanov-lány, egyetlen túlélőként jogosan formálhatott volna igényt a vagyon egy részére. Botkin és amerikai ügyvédje, Edward Fallows részvénytársaságot alapított, hogy Anna még nagyobb eséllyel szállhasson ringbe örökségéért. A Romanov-ház korábban oly sokat civódó rokonsága most teljes egyetértésben felsorakozott egymás mögött, és egyhangúan gaz szélhámosnak kiáltotta ki a lányt.

Anna Németországba utazott, hogy peres úton próbálja megszerezni jussát, és az ekkor indított eljárás a német jogtörténelem leghosszabb polgári

pereként vonult be a történelembe. Végül kiderült, hogy hiába volt az egész felhajtás: a köddé vált Romanov-milliók legalább olyan hazugságnak bizonyultak, mint Anna állítólagos cári családfája. Németországban valóban maradt némi vagyon, bár közel sem annyi, mint a kapzsi rokonok remélték, így jobb híján azt osztották el egymás között az utolsó fillérig.

ANNA TÚLÉLTE A NÁCI KIHALLGATÁSOKAT, ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ UTÁN NYUGAT-NÉMETORSZÁG FRANCIA BEFOLYÁSI ÖVEZETÉBE KÖLTÖZÖTT.

Anna túlélte a náci kihallgatásokat, és a második világháború után, amikor a szovjet hadsereg bevonult a később Kelet-Németországként megalakult országrészbe, Nyugat-Németország francia befolyási övezetébe költözött. A német arisztokrácia köreiben megmaradt hívei buzgón támogatták, és új otthont biztosítottak számára a Fekete-erdő közelében fekvő aprócska falu, Unterlengenhardt központjában. A háborút követő időszakban itt fogadta előkelő látogatóit, a cár és a cárné rokonait, Anasztázia egykori ismerőseit.

A vélemények megoszlottak vele kapcsolatban: sokan hittek neki, míg mások szélhámosnak bélyegezték. Anna egyre visszahúzódóbb és bogarasabb lett. Több tucat macskája mellé befogadott még egy kutyát is. 1968-ban súlyosan megbetegedett és kórházba került. Az otthonában felügyelet nélkül maradt állatokat a hatóságok elaltatták, és az öreg hölgy hazatérve súlyos depresszióba esett kedvenc háziállatai nélkül. Nem telt bele sok idő, és kezdetét vette Anna utolsó nagy kalandja. Botkin és a Virginia állambeli Charlottesville-ben élő történészprofesszor, John Manahan megszervezték, hogy másodszor is ellátogathasson az Egyesült Államokba. Manahan később feleségül is vette őt, és letelepedési kérelmet nyújtottak be, hogy Anna legálisan Amerikában maradhasson. Az idős házaspár egyre jobban elzárkózott a nyilvánosság elől, és rejtőzködve, furcsa különcként élt együtt egészen Anna 1984-ben tüdőgyulladás okozta haláláig. Pontos életkorát csupán megbecsülni tudjuk, de feltehető, hogy „Anasztázia" 88 évesen távozott az élők sorából.

Anna Anderson valódi kilétére csupán a XXI. században derült fény. A modern DNS-vizsgálatok még nem álltak rendelkezésre 1985 előtt, azaz egyetlen évvel ugyan, de lekésték Anna halálát. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a kivégzett cári család holttestei közül kettőt – Alekszej cárevics és egyik nővére maradványait – a többiekétől külön temették el. A bolsevik parancsnok remélte, a cselszövéssel összezavarhatja a kivégzés hírére Jekatyerinburgba siető támogatókat. Így születtek a cárevics és nővére, Tatjána vagy Alekszandra titokzatos megmenekülését terjesztő pletykák. A herceg és a hercegnő maradványai 2007-ben kerültek elő, így ezt a vitát véglegesen le lehetett zárni. Az amerikai gyógykezelés során Annától vett szövetminták DNS-vizsgálatából kiderült, hogy semmi köze sem volt a Romanov-dinasztiához, és valóban ő az eltűnt lengyel parasztlány, Franziska Schanzkowska.

VALÓDI HAMISÍTVÁNY: ARTUR ALVES REIS

Elkövető: Artur Alves Reis.

Indíték: anyagi haszonszerzés.

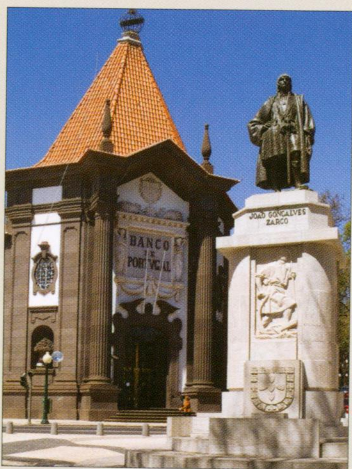
Okozott kár: szétzüllesztette a portugál gazdaságot, csalása közvetve az Első Köztársaság bukásához vezetett.

„(Reis) pénzügyi manővereinek sikere legalább annyira megrázta Portugáliát, mint az 1755-ös pusztító földrengés. Egyenes következménye volt, hogy kikiáltották korunk legtovább hatalmon lévő fasiszta diktatúráját, majdnem megbukott London főpolgármestere, kis híján csődbe ment a világ egyik legnagyobb pénzverdéje, és megnyugtató lezárásához a brit jogtörténet leghosszabb és legköltségesebb perére volt szükség."

M. Teigh Bloom: *The Man Who Stole Portugal* (Az ember, aki ellopta Portugáliát), részlet

Amikor egy pénzszűkében lévő ország kormánya olyan pénzt bocsát ki, amely mögött nem áll biztos fedezet, a monetáris politika ezt némileg szépítve úgy nevezi, hogy „mennyiségi enyhítés". Míg ezt sokan közgazdasági öngyilkosságnak tartják, a jegybank ezen döntése ugyanakkor törvényes. Amikor azonban magánszemély próbálkozik meg saját pénzügyi helyzetén ilyen módszerekkel könnyíteni, más szóval pénzt hamisít, azzal szemben a hatóságok már korántsem ennyire elnézőek.

A csalók legnagyobb problémája többnyire az, hol és hogyan állítsák elő a hamis bankókat. A bankjegynyomtatás és az érmeöntés komoly ipari erőforrásokat igénylő folyamat. Mivel a mai pénzérmék már nem tartalmaznak nemesfémet, a modern hamisítók inkább a bankjegyekre specializálódnak. Nincsen könnyű dolguk: a bankók előállítása speciális alapanyagokat, azaz nagy mennyiségű különleges papírt és tintát, továbbá célorientált eszközöket, például óriási nyomdagépeket igénylő, úgyszintén összetett eljárás. Bármennyire is ügyes a hamisító, a végtermék soha nem lesz ugyanolyan minőségű, mint az eredeti: a hivatalos sorozatszámok és pecsétek, továbbá a hivatalos kormányzati pénzverdék biztonsági óvintézkedései, a fémszál vagy a vízjel nélkül valószínű a lebukás.

© Islandspics | Alamy

LEMINŐSÍTÉS
A Reis-svindli miatt majdnem összeomlott a Portugál Nemzeti Bank.

Mint látható, a hamis bankjegyek előállítása túl nehézkes és költséges, a bűnözők ezért ugyanahhoz a forráshoz szeretnének hozzáférni, ahonnan a kormány szerzi be az országa valutáját. Az Egyesült Államokban az államkincstár washingtoni kirendeltsége, illetve a dallasi Fort Worth városában található Állami Nyomda felel az amerikai dollár valamennyi címletének előállításáért. Saját biztonságos gyártástechnológiával nem rendelkező kisebb országok azonban gyakran fordulnak külföldi, megbízható nyomdákhoz és kérik fel őket, nyomtassanak számukra bankjegyeket.

A XX. század elején Portugália kormánya a köztiszteletben álló angol Waterlow és fia cégtől rendelte valutáját. A szakmailag feddhetetlen cég referenciái között ott szerepelt többek között Anglia Nemzeti Bankja is.

A bankjegyek előállítója és a megrendelője, azaz Nagy-Britannia és Portugália közötti földrajzi távolságot használta ki Artur Alves Reis (1898–1955), a „portugál bankjegybotrány" zseniális kiagyalója.

Az ifjú Artur nehéz gyermekkort élt át. Apja temetkezési vállalkozása tönkrement, ő maga pedig kibukott az egyetemről, ahol mérnöknek tanult. Artur azonban nem tűrhette, hogy a szakmai végzettség hiánya megakadályozza őt bármiben is, ezért a boldog jövő reményében tollat ragadott, és saját

SZÜLETETT HAMISÍTÓ

maga gondoskodott diplomájáról. Nem sokkal később már az Oxford Egyetem – természetesen hamis – mérnöki diplomájának birtokában ült fel a nyugat-afrikai portugál gyarmatra, Angolába tartó hajóra. A hozzáértését veretes diplomával igazoló ifjú könnyedén talált állást, és az ország Közegészségügyi Minisztériumában helyezkedett el. Nem sokáig kellett várnia, hogy ölébe hulljon az első nagyobb összeg: fizetését egy helyi vasúttársaságban vásárolt részvényekkel egészítette ki, amelyeket fedezet nélküli csekkel vásárolt.

Hamisítói és sikkasztói sikerén felbuzdulva úgy döntött, vagyonát és tehetségét Portugáliában kamatoztatja tovább. 1922-ben tért haza, és egy 100 ezer dollárról szóló hamis csekkel sikerült megvásárolnia egy vállalatot, és majdnem sikerült bekebeleznie egy másikat. Két évvel később rendőrkézre került, majd sikkasztás vádjával bíróság elé, ám a nyomozás során vétett apró technikai hiba miatt ejtették az ellene felhozott vádakat. Artur később azzal mentegetőzött, hogy összeesküvés áldozata lett. A vizsgálati fogság a várakozásokkal ellentétben nem késztette arra, hogy bánja meg bűneit vagy vezekeljen értük, éppen ellenkezőleg. A nyugodt, lassan telő órákat arra használta fel, hogy kitervelje a bankvilág történelmének legmerészebb hamisítási trükkjét: a valódi, teljes mértékben hivatalos bankjegyek előállítását a Portugál Nemzeti Bank nevében.

Alves Reis roppant ambiciózus tervének sikerét három alapfeltétel, továbbá a körülmények szerencsés összejátszása tehette lehetővé. Az első fontos összetevő a komoly válsággal küszködő portugál politikai helyzet volt a XX. század elején. Portugália csupán a XVII. században nyerte el függetlenségét nagy hatalmú szomszédjától, Spanyolországtól. A napóleoni háborúk (1799–1815) alatti francia megszállás idején a királyi család névlegesen a brazíliai gyarmatokról irányította az országot. Ezt követően a konzervatív portugál király vaskézzel uralkodott egészen 1910-ig, amikor polgári forradalom söpörte el hatalmát, majd kikiáltották az Első Köztársaságot. Az új államforma azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, és nem kormányzott sikeresebben, mint koronás elődei: 1910 és 1926 között, amikor katonai puccs döntötte meg a demokratikus kormányt, összesen 45 különböző kabinet váltotta egymást az ország élén – ami azt jelenti, hogy évente átlagosan majdnem három!

A terv kivitelezésének másik záloga az volt, hogy Portugália 1891-ben letért az aranyalapról. Ez azt jelentette, hogy az ország valutája, az escudo mögött már nem állt rendelkezésre a megfelelő mennyiségű aranytartalék (hasonlóan az ekkor ugyanilyen gazdaságpolitikát folytató Egyesült Államokhoz és Nagy-Britanniához).

Ezzel újabb felügyeleti lépés maradt ki a bankjegyek előállításának folyamatából. A köztársaság idején a kormány a részben magánkézben lévő Portugál Nemzeti Bankot bízta meg a bankók forgalomba hozatalával.

Rövid börtönbüntetése alatt Reis alaposan tanulmányozta a forgalomba hozatal legapróbb részleteit is, és észrevette, hogy a hivatalos kormányzati megrendeléseken felül a bank fenntartotta magának a jogot, hogy saját maga is megtehesse ugyanezt. A bankon belül ugyanakkor nem hozták létre a duplán forgalomban lévő sorszámok ellenőrzésével foglalkozó ügyosztályt. A London School of Economics (Londoni Közgazdaság-tudományi Egyetem) kutatója, Henry Wigan szerint „Reis kiszámolta, amennyiben 300 millió escudót saját hatáskörében bocsát ki a bank, az nem kelt különösebb feltűnést, és nem okoz zavart az állam központi költségvetési folyamataiban". Reis tervének harmadik, végső összetevője az volt, hogy remélte, a kormány ismét a jól bevált, „biztonságos" nyomdászok, az angliai Watford városkában székelő Waterlow és fia üzemét keresi fel a nagy címletű, 500 escudo névértékű bankjegyek nyomtatásával kapcsolatban.

DŐL A LÉ

Karel Marang holland üzletember, Adolf Hennies német kém és a Hollandiában akkreditált portugál nagykövet öccse, Jose Bandeira segítségével Reis végre készen állt, hogy beindítsa a gépezetet. Látogatást tett Angliában, és szigorúan titkos megbízást adott át a Portugál Nemzeti Bank nevében, amely ebből Angola gyarmati kormányának kívánt nagyobb összegű hitelt folyósítani. Marang 1924-ben kezdte meg a részletes tárgyalásokat az angol nyomdával, és megrendelését a hitelesség érdekében a Reis és Bandeira készítette dokumentumokkal támasztotta alá. A Waterlow család a biztonság kedvéért írásos igazolást kért a Portugál Nemzeti Bank vezérigazgatójától, de vesztükre ezt nem közvetlenül Lisszabonnal, hanem Maranggal egyeztették. Reis annak rendje és módja szerint el is készítette a felhatalmazást igazoló megbízólevelet, és a nyomdászok fellélegeztek, hogy minden rendben van. Mivel a bankókat angolai felhasználásra tervezték, magyarázta Marang, nincs semmi akadálya, hogy Portugáliában már forgalomban lévő sorszámokkal lássák el őket. Waterlow 100 millió escudót nyomtatott a Földet körülhajózó híres tengerészkapitány, Vasco da Gama képmásával ellátott 500-as címletekben. Marang és Bandeira portugál diplomáciai futárpostával továbbította az első szállítmányt Reisnek, aki kiszámolta, a becsempészett bankjegykötegek összértéke eléri a portugál GDP 0,9 százalékát.

Ügynököket fogadott, akik segítettek valódi pénzzé váltani a zsákmányt, majd hatalmas összegeket fektetett be a tőzsdén. Szórta a pénzt, semmit nem tagadott meg magától, és élte a sikeres iparmágnások életét. Fényűző udvarházat, drága ruhákat vásárolt, és méregdrága gyémánt ékszerekkel halmozta el feleségét.

1925 júniusában Reis saját bankot alapított Bank of Angola and Metropole néven, hogy ezzel gyorsítsa fel a „valódi" hamis bankjegyek importját és piacra dobását. Ezt követte legmerészebb húzása, amely az évszázad legnagyobb átverése lehetett volna: megpróbált többségi tulajdont szerezni a Portugál Nemzeti Bankban. Amennyiben terve sikerrel járt volna, főrészvényesként könnyűszerrel megakadályozhatta volna a bank ellenlépéseit, ha a csalásra fény derül. A nemzeti pénzintézet belső ellenőrei jelentették ugyanis az egyetlen lehetséges banánhéjat, amelyen elcsúszhatott volna az egyébként zseniális cselszövés. 45 ezer részvényre lett volna szüksége célja eléréséhez, és 1925 novemberére már tízezer darabot sikerült összegyűjtenie.

Az összeesküvők napjai azonban meg voltak számlálva. December elején egy portugál újságban leleplező cikksorozat jelent meg róluk. A szerző megkérdőjelezte a Bank of Angola and Metropole feddhetetlenségét, továbbá heves támadást intézett a bank állítólagos német kapcsolatai ellen. A később megcáfolt állítások szerint a bank tőkéje a német kormánytól származik, és a pénzmozgás valódi célja az, hogy Németország elfoglalhassa Portugália afrikai gyarmatait. Bár a hírről hamar kiderült, hogy hazugság, ennek ellenére vizsgálat indult a bank ellen. A felügyelők észrevették, hogy a széfekben nagy mennyiségben található 500 escudós bankjegyek jelentős részén már forgalomban lévő sorszámok szerepelnek. A hamis bankók azonban minden más tekintetben tökéletesen hitelesnek tűntek, meg sem lehetett őket különböztetni a valóditól.

Országszerte hatalmas pánikot keltett a javaslat, hogy minden 500-as bankjegyet vonjanak ki a forgalomból. A Portugál Nemzeti Bank nyomozói felvették a kapcsolatot a Waterlow-céggel, amelyről kiderült, jóhiszeműen, a tudtán kívül segítette Reist és bűntársait. A csalókat letartóztatták, az Angola and Metropole Bank lehúzta a rolót, és Reis húszéves börtönbüntetést kapott.

Artur Reis pénzügyi manipulációinak nem csupán az lett a következménye, hogy az elkövetők rács mögé kerültek. A lóvá tett Waterlow és fia cég elvesztette ügyfelei bizalmát, és minden egyes brit állami megrendelését. Ennél még rosszabb sorsra jutott a már korábban is ingatag lábakon álló portugál politikai és gazdasági élet. Az Első Köztársaságot 1926-ban katonai puccs döntötte meg. Antonio Salazar miniszterelnök vezetésével létrejött az *Estado Novo* (Új Állam), a világtörténelem egyik leghosszabb ideig fennálló diktatúrája. Az önkényuralom végét az 1974-es vértelen forradalom hozta el.

A DIKTÁTOR
Alves Reis szélhámosságának igazi haszonélvezője António Salazar, Portugália teljhatalmú miniszterelnöke lett, akinek diktatúrája 1974-ig tartott.

KÍSÉRTET JÁRJA BE A TEMZE PARTJÁT: A ZINOVJEV-LEVÉL

Elkövetők: Desmond Morton és Joseph Ball; a brit titkosszolgálat; a Konzervatív Párt; a *The Daily Mail* napilap.

Indíték: le akarták járatni a brit munkásmozgalmat.

Okozott kár: megbukott a munkáspárti kormány.

„A kétoldalú kapcsolatok rendezése közel ugyanolyan mértékben segítheti elő a nemzetközi és a brit proletariátus mozgósítását, mintha fegyveres felkelést szítanánk az angliai munkásnegyedekben. A brit és a szovjet munkásosztály közötti kapcsolatok ápolása, a delegációk és munkások cseréje stb. lehetővé teszi számunkra, hogy elterjesszük és továbbfejlesszük a leninizmus propagandáját és elveit Nagy-Britanniában és gyarmatain. Mielőtt fegyvert fognánk, fontos feladatunk megtörni az angol munkásosztály kompromisszumkészségét, hogy végleg kitépjük elvtársaink szívéből a tévképzetet, amely szerint a kapitalizmus hibái javíthatók, és hogy az alapjaiban téves rendszert békés eszközökkel is meg lehet dönteni. Ekkor állunk csak készen arra, hogy forradalmunk sikerrel vegye fel a harcot az imperialista elnyomók és bérenceik ellen.”

A Zinovjev-levél részlete (1924)

Az 1917-es bolsevik fordulatot rémülten szemlélő európai és észak-amerikai politikusok attól tartottak, hogy az oroszországi események előrevetítik mindazt, ami akár az ő országukban is megtörténhet. Az első világháború idején vagy közvetlenül a harcok elülte után sorra vesztették el hatalmukat a patinás európai uralkodóházak. Oroszország, az Osztrák–Magyar Monarchia és Németország koronás fői búcsút inthettek trónjuknak, s az arisztokrácia kétségbeesetten figyelte az egyre nagyobb népszerűségre szert tevő szocialista és kommunista mozgalom, a Komintern monarchiaellenes kirohanásait. A Moszkvában megalapított Komintern a kommunista ideológia exportálására szerveződött; első konferenciáján megfogalmazott célkitűzése így hangzott: „minden eszközzel, akár fegyveres erővel is azon munkálkodunk, hogy megdöntsük a nemzetközi burzsoáziát, és létrehozzuk a nemzetközi szovjet köztársaságot, amelynek későbbi célja az állam teljes megszüntetése”. A Komintern olyan népszerűségre tett szert, hogy zászlaja alatt felsorakoztak a világ baloldali pártjai és szakszervezetei. Élére a karizmatikus bolsevik vezetőt, Grigorij Zinovjevet (1883–1936) nevezték ki.

A FORRADALMÁR
Zinovjev azonnal cáfolta, hogy bármi köze lenne a botrányhoz, hiszen a levél állítólagos megírásának napján nem tartózkodott az irodájában.

Az eredeti célkitűzésekben szereplő, jól szervezett, anyagilag bőkezűen támogatott és világos forradalmi célkitűzésekkel bíró nemzetközi összefogás helyett kaotikus, az egymással torzsalkodó tagok vitájától hangos szövetség jött létre. Nem azon munkálkodott, hogy az 1920-as években véghez vigye Moszkva felforgató munkáját, és létrehozza ügynökhálózatát, ehelyett az aprócska politikai pártok és munkáscsoportok sokszor egymásnak ellentmondó véleményét és elképzeléseit próbálta meg összhangba hozni. A frissen kikiáltott és a túlélésért küzdő Szovjetunióban létrejött szervezet még nem volt elég erős, hogy vitatott döntésekkel idegenítse el magától támogatóit, ezért megkísérelte a lehetetlent, azaz megpróbált mindenkinek a kedvére tenni. Lenin (1870–1924) választása Zinovjevre esett – ez a meghökkentő döntés is bizonyítja a szovjet felsővezetés ellentmondásos érzelmeit a Kominternnel kapcsolatban. Zinovjev ugyanis még mindig nem tudta megbocsátani Leninnek, hogy az októberi forradalom első napjaiban „gyáva dezertőr”-nek nevezte. A hűvös távolságtartásnak csak akkor szakadt vége, amikor Lenin 1922-ben megbetegedett, és két évvel később elhunyt. Zinovjev a feltörekvő Joszif Sztálin (1878–1953) mellé állt, és a helyezkedés meghozta várt gyümölcsét: a Komintern vezetőjeként egy ideig maga is a Szovjetunió legbefolyásosabb emberei közé tartozott.

A CSENDES ÚJÍTÓ

Az első világháború utáni korszak Nagy-Britanniában is mélyreható társadalmi változásokat hozott. A folyamat azonban korántsem olyan villámsebesen játszódott le, mint Moszkvában. 1924-ben Ramsay MacDonald (1866–1937) szocialista elveket valló Munkáspártja alakított kormányt. Ugyanakkor senki sem vetette fel a király trónfosztását, és London, Manchester vagy Liverpool utcáin sem folyt patakokban a burzsoázia vére. A brit Munkáspárt ugyanis nem hitt abban, hogy a fegyveres felkelés lenne a társadalmi reform legmegfelelőbb módja.

MacDonald kettős célt tűzött ki kormánya elé. Programja óvatos belügyi reformot hirdetett, első lépésben a munkanélküli-támogatások kiterjesztését és a szociális bérlakások számának növelését. Külpolitikájának központi kérdésévé az 1919-es versailles-i békeszerződés okozta károk helyrehozását tette. Tudta, a német gazdaság fejlődését derékba törő jóvátételi kötelezettségek, illetve két tartomány, Elzász és Lotaringia francia megszállása miatt felerősödhetnek az országban a nacionalista hangok. Síkra szállt a kemény kéz politikája ellen, mert úgy vélte, a kíméletlen bánásmódot joggal kifogásoló Németország előbb-utóbb fegyvert ragad jogai érvényesítésének érdekében. A később helyesnek bizonyult német irányvonal mellett szerette volna normális mederbe terelni hazája és a Szovjetunió kapcsolatát, és elősegíteni, hogy a keleti nagyhatalom újra a nemzetközi közösség tagjává válhasson. Terveiben két kereskedelmi egyezmény, illetve a bolsevik kormánynak folyósított hitel szerepelt. Mivel nem rendelkezett abszolút többséggel, ötletére a vele koalícióban kormányzó Liberális Pártnak is rá kellett bólintania.

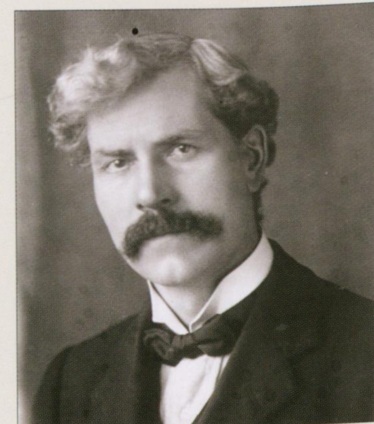
MACDONALD ELLENSÉGEI LE AKARTÁK JÁRATNI A MUNKÁSPÁRTI KORMÁNYT. AZT HANGOZTATTÁK, HOGY KOMMUNISTA SZIMPATIZÁNSOK REJTŐZNEK A KABINET SORAIBAN.

MacDonald Szovjetuniónak nyújtott békejobbját egyre erősödő ellenérzéssel szemlélte a Konzervatív Párt és a jobboldali sajtó. A népszerűtlen miniszterelnök ellenségei mindenre képesek voltak, hogy lejárassák a munkáspárti kormányt. Azt hangoztatták, hogy kommunista szimpatizánsok rejtőznek a kabinet soraiban. 1924-ben valóra vált az ellentábor leghőbb vágya: a Campbell-ügy és a Zinovjev-levél óriási botrányt okozott.

Campbell, a brit Kommunista Párt (Communist Party of Great Britain, CPGB) tagja 1924-ben fogadta el a felkérést, hogy vállalja el a párt hivatalos szócsöve, a *Munkás* néven hetente megjelenő újság főszerkesztői kinevezését. Az újságírónak talán tehetséges, de politikai érzék nélküli Campbell július 24-én így fogalmazott *Nyílt levél a fegyveres testületeknek* címet kapott cikkében:

„Katonák és matrózok, pilóták és rendőrök, hús a húsunkból, vér a vérünkből… Halljátok meg a Kommunista Párt hívó szavát, és szervezzétek meg köreitekben a passzív ellenállást. Ha háború robbanna ki, vagy ha az imperialista elnyomók saját vitás ügyeikben szólítanak titeket fegyverbe, szabotáljátok a kizsákmányolók piszkos üzelmeit. Tagadjátok meg, hogy fegyvert fogjatok munkáselvtársaitokra, és se háborúban, se osztályharcban ne szálljatok harcba ellenük. Tudassátok parancsnokaitokkal, ha el is jönne e dicstelen nap, átálltok munkás- és paraszttestvéreitek oldalára, és saját osztályotok védelmében jaj annak, aki kiváltja haragotok."

A híveket fegyverbe szólító csatakiáltás a törvény szemében a fegyveres erők lázításával, az elöljárók, a kormány és a fennálló rendszer elleni bűnös kirohanással volt egyenértékű. A konzervatív és a liberális párt néhány tagja fennhangon követelte Campbell letartóztatását, de a MacDonald-kabinet semmit sem tett. A vérszemet kapott ellenzék támadásba lendült, és megvádolta a kormányt, hogy kommunista bajkeverőket rejteget a soraiban, majd bizalmatlansági indítványt nyújtott be a parlamentben. Senkit nem lepett meg, hogy MacDonald elveszítette a szavazást. Az 1924. október 29-ére kitűzött szavazás előtti kampányban főszerephez jutott az Egyesült Királyság és a Szovjetunió szélesebb körű együttműködését kitűző államközi szerződés botránygyanús kérdése.

A REFORMOK HÍVE
Ramsay MacDonald munkáspárti miniszterelnök drága árat fizetett a Zinovjev-levél nyilvánosságra kerüléséért: pártja elveszítette a választásokat.

Négy nappal a választások kitűzött időpontja előtt, október 25-én a *The Daily Mail* lapjain 1924. szeptember 15-ére keltezett levél jelent meg. A jobboldali napilap sokkoló bejelentése szerint az üzenetet Grigorij Zinovjev, a Komintern vezetője írta a brit Kommunista Párt központi bizottságának. A címlap öles szalagcímekben adta a világ tudtára, hogy *Kommunista polgárháborús összeesküvés; Moszkva dróton rángatja a brit vörösöket; Fény derült a szervezkedésre*… és még sorolhatnánk. A Zinovjev-levél néven hírhedtté vált dokumentum szoros összefonódást vélt felfedezni a hatalmon lévő brit Munkáspárt és a Kommunista Párt között. „Alapvető fontosságú, hogy az egyezményt támogató munkáspárti tagság komoly nyomást fejtsen ki a kormányra és a parlamenti döntéshozókra, hogy azt minél gyorsabban ratifikálni lehessen." A levél hátralévő része a Komintern egyéb titkos terveivel, többek között angol munkásforradalom kirobbantásával és a fegyveres erők lázításával foglalkozott.

Zinovjev már másnap határozottan elhatárolódott a levéltől. Rámutatott, a dokumentum hemzseg a tárgyi hibáktól, és különben is, a levél állítólagos megírásának napján szabadságon volt, nem is járt bent az irodájában. A baj azonban már megtörtént, a brit lakosság fülébe sikerült bogarat ültetni, és a bizalmatlan szavazók elsöprő többséggel voksoltak a Konzervatív Pártra. A hatalomra került párt első döntésével lezárta az ügyet, és megtiltott minden további nyomozást a levél eredetével vagy annak a Külügyminisztériumtól

a sajtó nyilvánosságáig vezető, meglehetősen gyanús útjával kapcsolatban. A londoni *Sunday Times* újságírói 1967-ben azt állították, hogy a botrányos üzenetért Németországban élő orosz emigránsok tehetők felelőssé, akik így akarták megakadályozni a Nagy-Britannia és a Szovjetunió közötti kapcsolatok bővülését.

Beszámolójuk elvitathatatlan érdeme, hogy a riport hatására a Külügyminisztérium végre belső vizsgálatot indított. Bár a jelentés elkészült, eredményeit soha nem fogjuk megtudni, mert a dossziét azonnal titkosították. A kémelhárítás vezetője azzal védekezett, hogy Nagy-Britannia védelme nem biztosítható a kényes adatok nyilvánosságra kerülése esetén.

Tony Blair munkáspárti kormánya 1998-ban megbízta Gill Bennett történészt, a Külügyminisztérium vezető szakértőjét, hogy egyszer és mindenkorra vessen véget a Zinovjev-levéllel kapcsolatos találgatásoknak. Bennett megállapította, hogy a levelet valószínűleg rigai fehéroroszok fogalmazhatták, és innen, Észtországból kerülhetett az a brit titkosügynökök kezébe. A történész nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy a kiáltvány a brit kémelhárítás megrendelésére készült, de akárkitől is származott az ötlet, az biztos, hogy a felderítő tiszteknek remekül sikerült meglovagolniuk a kiváltott felháborodás hullámait. Az egyébként kifogástalan minőségű, szovjetellenes hamisítvány eljutott Londonba, ahol a ma MI6-ként ismert szervezet elődje, az SIS (Secret Intelligence Service) elemzői gondosan megvizsgálták. Bennett az SIS két szakértőjét név szerint is kiemelte, hiszen Desmond Morton és Joseph Ball őrnagy szoros kapcsolatokat ápolt a Konzervatív Párttal. Morton és Ball hitelesnek nyilvánította, majd továbbította a levelet a Külügyminisztériumnak. Néhány nappal a választások első fordulója előtt még arra is volt gondjuk, hogy az eljusson a *The Daily Mail* főszerkesztőjének asztalára.

A Bennett-jelentés összefoglalója kimondja, hogy bár nem bizonyítható az SIS intézményi felelőssége, azaz a titkosszolgálatot nem a munkáspárti kormány megdöntése vezérelte, azonban az ott dolgozó munkatársak és döntéshozók többsége származásuk, iskoláik és személyes érzelmeik miatt mindannyian a Konzervatív Párt feltétlen hívének számítottak.

VICTOR LUSTIG, AKI ELADTA AZ EIFFEL-TORNYOT

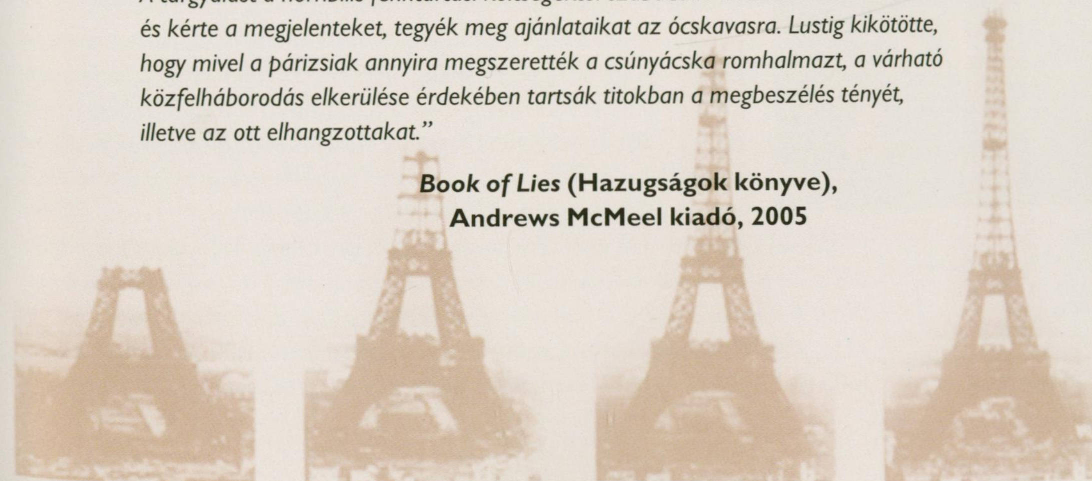
Elkövető: Victor Lustig.

Indíték: anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: pénzt csalt ki a hiszékenyektől.

„Lustig a Távközlési Minisztérium képviselőjeként mutatkozott be, és közölte velük, hogy a kormány őt bízta meg a torony lebontásának és értékesítésének megszervezésével. A tárgyalást a horribilis fenntartási költségektől szabadulni kívánó minisztérium hívta össze, és kérte a megjelenteket, tegyék meg ajánlataikat az ócskavasra. Lustig kikötötte, hogy mivel a párizsiak annyira megszerették a csúnyácska romhalmazt, a várható közfelháborodás elkerülése érdekében tartsák titokban a megbeszélés tényét, illetve az ott elhangzottakat."

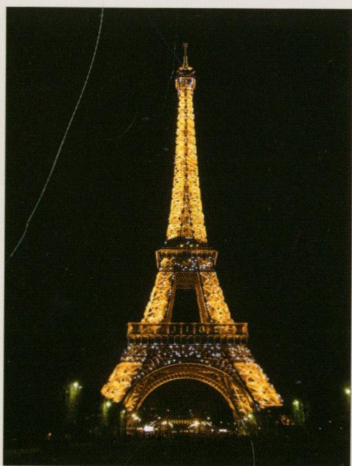
Book of Lies **(Hazugságok könyve), Andrews McMeel kiadó, 2005**

Vajon a London Bridge-ért 1967-ben majdnem két és fél millió dolláros vételárat kifizető Robert McCulloch elgondolkodott-e azon, hátha csúnya átverés a brit fővárossal kötött üzlete? A hidat az arizonai Lake Havasu városába szállító és ott újra felállító milliárdos a jelek szerint teljesen megbízott az ügylet tisztaságában. Gyanítható, hogy eszébe sem jutott gyermekkorának egyik legnagyobb botránya, amikor is a párizsiak jóhiszeműségével visszaélő csaló ócskavasként értékesítette a híres Eiffel-tornyot.

Az Eiffel-torony az 1889-es párizsi világkiállításra épült. A főbejárat felé ideiglenes jelleggel emelt tornyot Gustave Eiffel (1832–1923) eredetileg az egy évvel korábban rendezett barcelonai világkiállításra tervezte, de a spanyol városatyák visszautasították ötletét, azzal a kifogással, hogy „túlságosan formabontó és drága". A vállalkozó szellemű párizsiak viszont rábólintottak, és a különleges csipkemintás szerkezetű torony két év alatt, 1887 és 1889 között felépült a városukban. A tízezer tonna tömegű építményhez 18 038 darab, vasból öntött és egymáshoz szegecselt elemre volt szükség. A 324 méter magas tornyot sokáig a világ legmagasabb épületeként tartották számon, azonban 1930-ban a New York-i Chrysler székház megelőzte a magasságával.

Az 1889-ben kiadott építési engedély úgy szólt, hogy a Mars-mezőn, a Szajna bal partján emelt torony húsz évig maradhat a helyén, és 1909-ben le kell bontani vagy máshová kell átszállítani. Bár kezdetben sokan kritizálták, hogy csúf és kilóg a környezetéből, Párizs polgárai lassan szívükbe zárták az acélgerendák kusza összevisszasága ellenére is vonzó műemléket. A kecses torony hamarosan a francia főváros jelképévé vált, és központi szerepe kifejezésre jutott a francia nép első világháborús honvédő erőfeszítései során is. A fegyverszünet aláírását követő időszakban, az 1920-as évek elején azonban egyre kevesebb pénz jutott a fenntartására, így a torony egyre elhanyagoltabbá vált, egykori fénye és népszerűsége igen megkopott. Az újságok folyamatosan cikkeztek róla, és találgatták, mi lesz a sorsa. Egyes újságírók egészen odáig mentek, hogy felvetették, ócskavasként kellene értékesíteni, hiszen lerombolni sokkal olcsóbb lenne, mint tovább fizetni a fenntartási költségeket. A hírekről az újságból értesülő „gróf" Victor Lustig (1890–1947) ekkor fundálta ki élete legnagyobb húzását: az Eiffel-torony kiárusítását.

ELADÓ
Az első világháborút követően a híres Eiffel-torony állaga sokat romlott, a fenntartása rengeteg pénzbe került. Lustig megpróbálta ócskavasként értékesíteni.

Bár új ismerőseinek grófként mutatkozott be, Lustig valójában kispolgári családban született a ma Csehországban található Hostinné városkában. Nem ő volt az egyetlen nagyravágyó világfi, aki rádöbbent, ha néhány országgal odébb próbál szerencsét, veretes nemesi kutyabőrt hazudhat magának. A világháború után Európában számos hontalan arisztokrata, állítólagos és valódi főnemes kereste a helyét. Lustig óceánjáró luxushajón kezdte meg szélhámosi karrierjét. A Párizs és New York között közlekedő gőzösök fedélzetén hiszékeny áldozatokat keresett, akiknek megpróbálta eladni új találmányát, a százdolláros bankjegyet nyomtató készüléket. A lépre csalt emberek leesett állal bámulták Lustig bemutatóját, aki az első bankó kinyomtatása után hozzátette, hogy a gépezet sajnos roppant lassan működik, és legalább hat órára van szüksége egy-egy százdolláros bankjegy „előállításához". Lustig és a boldog vevő ekkor kezet rázott, gazdát cserélt a legalább 30 ezer dolláros vételár is, majd a gép buzgón tovább kattogott. Az áldozat természetesen nem tudhatta, hogy a következő két kinyomtatott bankót még Lustig rejtette el odabent, és amikor másnap elfogyott a titkos tartalék, üres papíron kívül mást nem sikerült kicsalogatni az átkozódó, pórul járt utas kabinjában. A „gróf" ekkor természetesen már árkon-bokron túl járt.

A CSALAFINTA CSEH

Harmincezer dollár már az 1920-as évek elején is tisztes summának számított, azonban Lustig rengeteg pénzt felemésztő életmódja és álmának valóra váltása jelentős tőkét igényelt. Lustig ugyanis fejébe vette, hogy egy napon olyan tervet eszel ki, amellyel hatalmas vagyon üti a markát. 1925-ben olvasott először az Eiffel-torony válságos állapotáról, ekkor támadt az az ötlete, hogy kormányhivatalnoknak adja ki magát, aki titokban próbál meg túladni a nyűggé vált műemléken.

Hat francia ócskavas-kereskedőnek küldött meghívót a párizsi Crillon luxusszállodába, hogy ott folytassanak tárgyalásokat a torony további sorsáról. A megbeszélés végén Lustig és „személyi titkára", Dan Collins bérelt limuzinba ültette a jelölteket, ellátogattak a toronyhoz, majd megkérték őket, hogy lezárt borítékban tegyék meg árajánlataikat. A versenytárgyalás meséje álca volt csupán, mert a találkozó valójában arról szólt, hogy felmérjék, a hat vállalkozó közül ki a legalkalmasabb arra, hogy ujjuk köré csavarják. Lustig választása a hiszékeny André Poissonra esett, aki a nagy üzleten túl még arra is számított, hogy ha sikeresen végrehajtja a francia kormány első megbízatását, cége később komoly jövedelemre tehet szert az állami szerződésekből befolyt vagyonokból.

Poisson neje azonban már korántsem volt ennyire naiv. Nem hitte el, hogy Lustig tényleg az, akinek kiadja magát, és gyanús lett neki a nagy sietség és titkolózás. A házaspár újabb találkozót kért Lustigtól, aki azzal vágta ki magát a kutyaszorítóból, hogy mindent töredelmesen bevallott. Elmondta nekik, felettesei megbízták a megfelelő cég kiválasztásával, és ő eddig csak a megfelelő pillanatra várt, hogy elmondhassa nekik, milyen mértékű csúszópénzért hajlandó Poissont javasolni a feladatra. A feleség megkönnyebbülten fellélegzett, és ezzel végleg bekapta a horgot. Korábban is találkoztak már

korrupt kormányhivatalnokokkal, és a felismerés, hogy Lustig is saját zsebre dolgozik, furcsa módon megnyugtatta őket.

Az emberek bizalmával visszaélő trükkök alapfeltétele, hogy az áldozat úgy érezze, kezében van az irányítás, és ő tartja markában a szélhámost. Poisson negyedmillió frankot (körülbelül egymillió dollárt) adott át Lustignak, természetesen a kialkudott kenőpénzen felül, majd kiállították a nevére a toronyról szóló adásvételi szerződést.

Lustig és Collins a szállodából egyenesen a pályaudvarra sietett zsákmányával, és Bécsbe utaztak. Mindennap végignézték a francia újságokat, arra számítva, hogy az Eiffel-torony eladásának hírét címlapon kürtölik majd világgá, de csalódniuk kellett. A Poisson család szégyellte, hogy ilyen csúnyán rászedték őket, és mélyen hallgatott az esetről. A terv sikerén felbuzdulva Lustig fél évvel később visszatért Párizsba, hogy megismételje a már jól bevált trükköt. Kiszemelt áldozata azonban váratlanul mindent kitálalt a csendőrségen, és a csalóknak menekülniük kellett. Lustig ez időben már azzal büszkélkedhetett, hogy 22 különböző álnéven 45 ízben körözték Európa több országában. Mivel egyre jobban szorult a nyaka körül a hurok, úgy döntött, végleg búcsút mond az óvilágnak, és a lehetőségek országában, az óceán túlpartján próbál szerencsét.

Az Egyesült Államokban ekkoriban szesztilalom (1919–1933) volt érvényben. Az alkohol feketekereskedelme kitűnő üzlet volt a zavarosban halászó csalók és szélhámosok számára, és Lustig is kivette részét a mulatságból. Egyik legismertebb amerikai trükkje során merész húzással magát Al Caponét környékezte meg. A hírhedt chicagói maffiafőnök 50 ezer dollárt adott neki, hogy fektesse be a tőzsdén. Lustig két évig érintetlenül, banki széfben őrizte a pénzt, majd az utolsó fillérig visszafizette azt Caponénak, akivel közölte, a komoly nyereséget ígérő üzlet sajnos nem jött össze. Caponét annyira meghatotta Lustig „őszintesége", hogy ötezer dolláros jutalmat adott neki.

Kisebb-nagyobb sikerei ellenére Lustig feje felett gyülekezni kezdtek a viharfelhők. 1934-ben New Yorkban hamisításért letartóztatták, de egy nappal a tárgyalás előtt sikerült megszöknie a börtönből. Nem jutott messzire: egy hónappal később Pittsburghben újra elfogták. A bíróságon bűnösnek vallotta magát, mire 20 év szövetségi fegyházban letöltendő büntetésre ítélték. Lustig az Alcatraz sziklabörtönében végezte egykori áldozata, Al Capone társaságában, és itt is halt meg tüdőgyulladásban 1947-ben.

AMI JÁR, AZ JÁR
Lustig börtönben végezte, egykori áldozata, Al Capone társaságában az Alcatraz sziklabörtönben.

A BOLDOGÍTÓ NEM: STANISŁAWA WALASIEWICZ

Elkövető: Stanisława Walasiewicz.

Indíték: kimagasló sportteljesítmény.

Okozott kár: nem volt.

„Stella Walsh az Egyesült Államokban élt, de Lengyelország színeiben versenyzett. Két évtizedes sportpályafutása során közel 100 világcsúcsot tartott a 200 méternél rövidebb távokon. Az 1932-es olimpiai játékokon eredeti nevén, Stanisława Walasiewiczként 11,9 másodperces idővel nyerte a női százméteres síkfutás döntőjét. 1926 és 1942 között a női 200 méteres síkfutásban nem talált legyőzőre."

E. Seldon Sears: *Running through the Ages* (Futás minden korban), részlet

MINT AKIT PUSKÁBÓL LŐTTEK KI

Mokgadi Caster Semenya (szül. 1991), a 2009-ben 800 méteren aranyérmet nyert középtávfutó körül nemrégiben kitört botrány ismét rávilágított, milyen fontos szerephez jut a sportban a versenyzők biológiai neme. Míg életünk néhány területén egy adott személy biológiai hovatartozása kétségtelenül komoly jogi, társadalmi vagy erkölcsi kérdéseket vethet fel, a sportversenyeken nem véletlenül választják külön a két nem indulóit. Az „erősebbik nem" kifejezés itt most szó szerint értendő: a férfiak genetikailag kódolt magassági és fizikai erőfölénye tisztességtelen előnyhöz juttatná őket a női versenyzők között. A százméteres síkfutás jelenlegi világcsúcstartója, Usain Bolt (szül. 1986) nagyon sokat köszönhet 196 centiméteres testmagasságának, és az ehhez képest arányosan hosszú végtagjainak: hétmérföldes lépteivel könnyedén utasítja maga mögé a mezőnyt. Az 1920-as és 1930-as években komoly kétségek merültek fel Lengyelország egyik legkiemelkedőbb sportolója, Stanisława Walasiewicz (1911–1980) biológiai nemével kapcsolatban, de a századelő mai szemmel kezdetleges vizsgálati módszerei miatt a vita csupán a bajnoknő 1980-ban bekövetkezett halála után dőlt el véglegesen.

Stanisława Walasiewicz Lengyelországban jött a világra, és születési anyakönyvi kivonatában a „nem" rovatban a NŐ szerepelt. Szülei a kisded három hónapos korában vándoroltak ki az Egyesült Államokba, és a Walasiewicz család az ohiói Cleveland városában telepedett le. Édesapja vasöntödében talált munkát, és a család lassan berendezkedett új otthonában. A letelepedési engedéllyel rendelkező Stanisława, népes rajongótáborának imádott Stellája csupán 1947-ben kapta meg az amerikai állampolgárságot. Már a kisiskolában megmutatkozott különleges tehetsége, és a 16 éves lánynak a *Cleveland Press* napilap támogatásával helyet ajánlottak az amerikai olimpiai csapatban. Az 1928-as nyári játékokon nem vehetett részt, mivel nem volt amerikai állampolgár. A lengyelországi Poznań városában rendezett Össz-szláv Játékokon azonban síkfutásban és távolugrásban indult, és egymás után nyerte az aranyérmeket.

Az ifjú tehetség sikerén felbuzdult Amerikai Atlétikai Szövetség (American Athletic Union, AAU) 1930-ban rávette a kormányt, ajánlja fel a lánynak az állampolgárságot. Így minden akadály elhárult volna az elől, hogy részt vegyen az 1932-es Los Angelesben rendezett nyári olimpián. A honosítási folyamat utolsó lépcsője, a tulajdonképpen már csak formalitásnak számító hűségeskü letétele előtt néhány nappal Stella mindenkit meglepve úgy döntött, ragaszkodik lengyel útleveléhez. Los Angelesben végül szülőhazája színeiben indulva szerzett aranyérmet a 100 méteres női síkfutás döntőjében, és a fennálló világcsúccsal megegyező 11,9 másodperces idővel ért célba. Lengyelországban hősként ünnepelték, kitüntetést vehetett át a kormányfőtől, és

a hálás nép, illetve a napisajtó négy egymást követő évben az év lengyel sportolójának kiáltotta ki. Walasiewicz rövid, sérülés okozta kihagyás után 1933-ban tért vissza a versenyzéshez. Kétségbevonhatatlanul különleges képességű versenyző volt. Pályafutása alatt több mint száz lengyel, Európa- és világrekordot állított fel, valamint bő 40 amerikai országos élsportolói címet tudhatott a magáénak.

© Getty Images

AKI NEM TUD VESZÍTENI
Az 1936-os olimpiai játékokon a második helyre szorult Walasiewicz (jobbra) azzal vádolta meg legyőzőjét, hogy valójában férfi.

A százyardos távon felállított Európa-csúcsát mind a mai napig egyetlen más versenyző sem tudta túlszárnyalni. Pályafutása alatt az újságírók sokszor emlegették férfias megjelenését, sőt egyikük úgy jellemezte a bajnoknőt, hogy „hosszú, férfias léptei" és „mély, basszus hangja" van.

Második olimpiáján, az 1936-os berlini játékokon a „fultoni villám"-nak becézett Helen Stephens (1918–1994) versenyző jelentette Walasiewiczre a legnagyobb veszélyt. A Missouri államban született amerikai futónő 11,5 másodperces idővel utasította maga mögé a mezőnyt. A dühtől fuldokló Walasiewicz ekkor meglepő bejelentést tett: azzal vádolta meg a győztest, hogy valójában férfi, és követelte, hogy Stephens sportorvossal bizonyítsa biológiai nemi identitását. A DNS-vizsgálatok előtt ez a teszt abból állt, hogy a szakorvos a rendelőjében ellenőrizte a megfelelő nemi jelleg meglétét. A vádak alaptalannak bizonyultak, a szakértő kijelentette, Stephens valóban nő.

Walasiewicz a második világháború után az Egyesült Államokban folytatta sportpályafutását, és 1947-ben, a lengyelországi kommunista hatalomátvételt követően végre igent mondott az amerikai állampolgárságra. Még ugyanebben az évben hozzáment Neil Olson bokszolóhoz, és bár házasságuk rövidnek bizonyult, haláláig megtartotta a Stella Walsh Olson nevet. 1951-ben, 40 éves korában nyerte utolsó aranyérmét fogadott hazájában, majd visszavonulása után komoly szerepet vállalt az amerikai lengyel kisebbség kulturális és sportéletében. Futóversenyeket szervezett, és fiatal atlétákat támogatott tanácsaival és anyagilag.

1980-ban az akkor 69 éves Walasiewicz balul elsült rablótámadás vétlen áldozata lett Clevelandben. A szerencsétlen áldozat a kórházba szállítás során belehalt sérüléseibe. A boncolás során kiderült, hogy biológiailag egyszerre férfi és nő, ezért további laboratóriumi elemzést rendeltek el. A teszteredmények szerint rendellenes kromoszómakészlettel rendelkezett, azaz DNS-láncában egyszerre voltak jelen a nemi jelleget meghatározó XX és az XY kromoszómák. Walasiewicz női szerepben nőtt fel, és valószínű, hogy ő is teljes értékű nőnek tartotta önmagát. A ma érvényben lévő olimpiai előírások azonban kizárják, hogy kétnemű sportolók a női mezőnyben állhassanak rajthoz.

ÁTVERÉS

TERÜLJ, TERÜLJ, SZÁNTÓFÖLD: TROFIM LISZENKO

Elkövető: Trofim Gyenyiszovics Liszenko.

Indíték: hírnév és hatalomvágy.

Okozott kár: elkötelezett, komoly tudósok kerültek börtönbe vagy a kivégzőosztag elé; visszavetette az agronómiai céllal folytatott génkutatásokat.

„Trofim Gyenyiszovics Liszenko egyszemélyben tehető felelőssé azért, hogy a Szovjetunió genetikai kutatásai közel negyedszázadon át egy helyben topogtak. A világszerte elfogadott alaptézisek helyett szerzett, egyedi tulajdonságok továbböröklődését hirdető áltudományos elméleteit erőltette. A növénynemesítéssel kapcsolatos hamisított eredményeire csupán a kollégái kezét gúzsba kötő rémuralmának végén derült fény. Liszenko kétes öröksége, hogy vezetésével a szovjet mezőgazdaság válságos állapotba került, és a kontár politikus hatását soha többé nem sikerült kihevernie."

H. Rappaport: *Joseph Stalin: A Biographical Companion* (Joszif Sztálin életrajza), részlet

A liszenkoizmus a biológia területén egyeduralkodó bolsevik dogma. Furcsa módon épp akkor teljesedett ki, amikor a genetikusok már bebizonyították, hogy a kromoszómákban levő dezoxiribonukleinsav (DNS) óriásmolekulája tartalmazza a genetikai információkat, illetve feltárták a DNS szerkezetét és önmegkettőződésének mechanizmusát.

A cári Oroszország gazdaságának alapját túlnyomórészt az agráripar képezte. A lakosság közel 80 százaléka élt közvetve vagy közvetlenül a szántóföldek hasznából. A középkorban, de még a XIX. század közepén is a parasztság feudális viszonyok között, röghöz kötve tengette mindennapjait földesurai vagy a messzi fővárosból kormányzó uralkodó szántóin. II. Sándor cár (1818–1881) uralkodása alatt azonban helyzetük gyökeresen megváltozott. A felszabadított jobbágyok – legalábbis elméletben – lehetőséget kaptak arra, hogy megvásárolják és maguk műveljék telkeiket. Csakhogy a parasztságnak nem volt elegendő pénze sem arra, hogy megvegye a földet, sem pedig arra, hogy hatékonyan vonja azt művelés alá.

PROPAGANDA
Miközben az ország népe éhezett, a szovjet média a Sztálin termelőszövetkezeteiben elért hihetetlen termésátlagokról számolt be.

Az agrárreform 1906 és 1911 között folytatódott tovább, sőt több szempontból fel is gyorsult II. Miklós cár miniszterelnöke, Pjotr Sztolipin (1862–1911) intézkedései hatására. A történészek ma már úgy tartják, az orosz mezőgazdaság XX. század elején tapasztalt fellendülése a nagy államférfinak, nem pedig a bolsevikoknak volt köszönhető. Sztolipin célja a saját tulajdonban lévő földterületen gazdálkodó gazdákból álló birtokhálózat megteremtése volt, amelynek keretén belül a farmok képesek előteremteni Oroszország egyre inkább urbanizálódó társadalmának élelmiszerigényeit. Az már nem az ő hibája, hogy az első világháború, a bolsevik hatalomátvétel, továbbá az ezt követő polgárháború végleg megakadályozta a reformfolyamatot, és a mezőgazdaság iránya ettől fogva a korábbitól gyökeresen eltérő irányt vett.

Liszenko szülei ukrán földművesek voltak, akiknek meghaladta volna erejét, hogy fiukat neves nagyvárosi középiskolába vagy egyetemre járassák. Liszenko így az Umani Kertészeti Főiskolán, majd a kijevi Mezőgazdasági Intézetben koptatta az iskolapadot. Diplomájával az azerbajdzsáni Kirovabad Kísérleti Állomáson tudott munkát vállalni. A lelkes kutató az 1920-as évek végén publikálta a *vernalizáció*val kapcsolatos kísérletei eredményét. A *vernus* szó latinul tavaszt jelent, a vernalizáció pedig azt a folyamatot, amely során egyes növények kifejlődéséhez, a megfelelő anyagcsere-folyamatok lejátszódásához elengedhetetlenül szükséges meghatározott időtartamú hideg (de

SZTÁLIN KEDVENC TUDÓSA

mindenképpen fagypont feletti) időszak a magok kicsírázása vagy a virágzás megindulása érdekében. Bizonyos gyümölcsfák és bokrok, például a fekete ribiszke például nem borul tavasszal virágba, ha túl enyhe volt a tél.

Az Azerbajdzsán szántóin növénynemesítéssel és mesterséges vernalizációval próbálkozó Liszenko hihetetlen eredményekről számolt be. Azt állította, hogy az új, termelésre eddig alkalmatlan területek munkára fogása mellett az új módszerek arra is alkalmasak, hogy megtriplázzák, sőt akár négyszeresére emeljék a legfontosabb élelmiszer-gabonák, a búza, a rozs és az árpa terméshozamát. Bár a szovjet média sietett kikiáltani őt a vernalizáció felfedezőjének, a magok vetés előtti hideg vízbe áztatásának és hótakaró alatti tárolásának módszere már a XIX. század közepe óta hagyományos, elterjedt eljárás volt Oroszország-szerte. Liszenko egymás után tette a szakmailag erősen vitatható bejelentéseket. Egy napon azzal dicsekedett az őt szájtátva hallgató közvélemény előtt, hogy sikerült kifejlesztenie a műtrágyát nem igénylő téli borsót. Az állítólag általa kifejlesztett vernalizációs eljárásról azt állította, hogy ennek hatása tovább örökíthető, azaz az így kezelt növények utódain már szükségtelen megismételni az eljárást, hogy azok virágba boruljanak vagy termőre forduljanak. Emberi hasonlattal élve ez ugyanaz, mintha a gyermekek képes lennének örökölni szüleik teniszjátékosi képességeit, és már első alkalommal kiforrott tehetségű, gyakorlott játékosként lépnének pályára – feltéve persze, hogy a szülők még utódaik megszületése előtt megtanultak teniszezni.

Ez a már akkor is túlhaladottnak számító elmélet homlokegyenest ellentmondott Gregor Mendel (1822–1884) korszakalkotó munkásságának. Mendel öröklődéstudományi törvényei kimondják, hogy az ősök élete során megszerzett egyedi tulajdonságokat nem lehet tovább örökíteni az utódokra. Thomas Hunt Morgan (1866–1945) kutatásai igazolták Mendel eredményeit. A brit genetikus professzor gyümölcslegyek mutációját vizsgálta, és 1910-ben kiderítette, az öröklődés minden egyes részletét kizárólag a gének és a kromoszómák vezérlik.

Liszenko légből kapott, ám roppant meggyőzően előadott állításai meggyőzték a Sztálin vezette szovjet felsővezetést, hiszen az egyszerű, olcsó és nem utolsósorban hazai módszer frappáns módon oldhatta volna meg az ország mezőgazdasági válságának problémáját.

Lenin 1921-ben vezette be az *új gazdaságpolitikát*. A mezőgazdasági és ipari magántulajdont engedélyező rendelkezésekkel lendületet kívánt adni az ország stagnáló gazdaságának. Bár megmentette az orosz gazdaságot az összeomlástól, a program váratlan csapást mért a mezőgazdasági termelésre. A termésátlagok ugyanis lassan újra visszatértek a forradalom előtti szintre, és

a gazdák úgy megörültek a bőséges aratásnak, hogy az előzetes várakozásokkal ellentétben nem eladták azt, hogy a befolyó pénzből fogyasztási javakat vásároljanak, hanem ezrével döntöttek úgy, hogy a termést megtartják saját családjuknak. A városokban azonban továbbra sem volt kenyér, és az ellátási nehézségekkel szembesülő kormány 1928-ban radikális lépésre szánta el magát. Katonákat vezényelt a silókhoz, és lefoglalta a bennük hét lakat alatt őrzött gabonát. A parasztság természetesen nem hagyta ezt annyiban, az erőszakos rekvirálásra felhalmozással reagált. A sorozatos baklövésekkel csak azt sikerült elérni, hogy még nagyobb élelmiszerhiány alakult ki az egész országban.

A sarokba szorított Sztálin elvetette Lenin gazdaságprogramját, és kollektivizálta az orosz mezőgazdaságot. Egyetlen tollvonással megszüntette a föld magántulajdonát, állami tulajdonba vonta a szántókat, és szövetkezeti művelést írt elő rajtuk. A gyűlölt rendelet még a lefoglalásnál is hevesebb ellenérzéseket váltott ki a gazdák körében. Tízezrek utasították vissza a közös földek művelését, gyújtották fel érett búzatábláikat vagy ölték le állataikat tiltakozásul.

Miután a gazdákat megfosztották földjeiktől és állatállományuktól, kolhozokba és szovhozokba kényszerítették őket. Aki nem volt hajlandó belépni, arra kényszermunkatábor várt. Mindezzel párhuzamosan megkezdődött az osztályellenségnek tekintett kulákok (gazdagparasztok) megtörése. A kényszerkollektivizálás következtében 1932–1933-ban közel tízmillió paraszt halt éhen, mivel a takarmányt az utolsó szemig begyűjtötték és exportálták. Az áldozatok többsége ukrán volt, de nagy számban kerültek ki áldozatok az orosz parasztság köreiből is.

Sztálin nem ismerte be kudarcát a nemzetközi közvélemény előtt, és nem folyamodott élelmiszersegélyért. Az eltitkolt katasztrófával, a több millió orosz és ukrán parasztcsalád szörnyű végzetével mit sem törődő szovjet sajtóban egymás után jelentek meg a programot dicsőítő cikkek. A kiemelkedően magas termésátlagokról szóló, természetesen hamis beszámolókat jól táplált földművesek boldogan mosolygó képei kísérték.

A biológus- és agronómuskutatók nem segíthettek a probléma megoldásában. Hiába is keresték volna a választ, hiszen a krízis politikai eredetű volt. Itt lépett színre Liszenko, aki olcsó, gyors, és ami a legfontosabb, politikailag is megfelelő, azaz kommunista megoldással rukkolt elő. Azt persze már nem tette hozzá, hogy ígéreteit meghamisított kísérletekre alapozta, még akkor sem, amikor a várt eredmény újra és újra elmaradt.

A termésátlagok tovább csökkentek, és nem enyhült sem az élelmiszerhiány, sem pedig a szenvedés. A kudarcok nem vették kedvét a karrierjét rendületlenül építgető tudósnak, akit Sztálin 1936-ban kinevezett a Lenin Mező-

ILYEN CSAK A MESÉBEN VAN
Liszenko szerint még kimerült, rossz minőségű talajon vagy kedvezőtlen időjárású tájakon is lehetséges a növénytermesztés.

gazdasági Akadémia élére. 1938-ban elnyerte a Szovjet Tudományos Akadémia elnöki tanácsának tagságát, két évvel később pedig az Akadémia Genetikai Intézetének igazgatói állása is az ölébe hullott. Pozícióját arra használta, hogy elhallgattassa kritikusait, és hogy sorozatos kirohanásokat intézzen a mendeli alaptételek, „az imperialista burzsoá genetika" és annak követői ellen. A második világháború után a németek legyőzésétől diadalittas szovjet sajtóban megjelent nyilatkozataival ok-okozati viszonyt állított fel a mendeli genetika és a náci kormány légből kapott faji elméletei között – mindezt azért, mert az Ausztriában élő, vitathatatlan tudományos érdemekkel rendelkező Mendel maga is német származású volt.

A bizonyított és a tudóstársadalom által elfogadott genetikai eredményekre legyintő Liszenko saját áltudományos maszlagát, a biológia, genetika és agronómia bizarr egyvelegéből összetákolt agrobiológiát erőltette. Az új tudományág alapját saját meghamisított kutatási eredményei és a szerzett tulajdonságok továbbörökítését szorgalmazó zagyva tézisei képezték.

A BUKÁS

Az új szovjet biológia nemcsak tartalmában, hanem terjesztési módjában is gyökeresen eltért a természettudományokban évszázadok óta bevett és bevált gyakorlattól. Nem kísérleti tényeken alapuló, szakszerű meggyőzéssel, hanem a kommunista párt ideológiai, politikai és adminisztratív kényszerítésével fogadtatták el – szovjet minta alapján. A genetika liszenkoizálásának eszköze az áltudományos propaganda, a publikációk, az oktatás és a kutatás központi tervezése volt. A liszenkoizmus a Szovjetunióban hivatalos biológiai irányzattá lépett elő.

Hamarosan kezdetét vette a tisztogatás, a kritikus hangok elhallgattatása. Nyikolaj Vavilovot (1887–1943) például 1938-ban távolíttatta el Liszenko a Lenin Mezőgazdasági Akadémia igazgatótanácsából. A világhírű genetikust és botanikust koholt vádakkal letartóztatták és föld alatti börtönbe zárták, ahol alultápláltság miatt meghalt. 1948-ra a szovjet mezőgazdasági és genetikatudományi kutatások felett korlátlan uralommal bíró Liszenko ideológiai háborút indított a mendeli genetika követői ellen, és kíméletlenül lecsapott azokra, akik szembe mertek szállni isteni törvényként kinyilatkoztatott véleményével.

Sztálin 1953-ban bekövetkezett halála után Nyikita Hruscsov (1894–1971) került a Szovjetunió élére. Bár egyre hevesebb támadások érték Liszenkót és áltudományos elméleteit, Hruscsov továbbra is kiállt mellette. A pártfőtitkár kezéből 1964-ben csúszott ki végleg az irányítás, és ekkor felerősödött a mértékadó, köztiszteletben álló tudósok tiltakozása. Nem hiába: a befolyásos patrónus távoztával kipukkant a Liszenko körüli védőburok. 1965-ben eltávolították őt a Genetikai Intézet éléről, és a szovjet tudományos kutatást erőszakkal zsákutcába kényszerítő liszenkói korszak immár lezárult.

NEM KIS ÉJI ZENE: MARIUS CASADESUS

Elkövető: Marius Casadesus.

Indíték: be akarta bizonyítani, hogy legalább olyan tehetséges, mint Mozart.

Okozott kár: zenekritikusokat, muzsikusokat hozott kellemetlen helyzetbe.

„D-dúr concerto hegedűre és zenekarra. Mozartnak tulajdonítják, K. Anhang 294a. A mű egyszerű, kétszólamú vázlat formájában létezik, állítólag 1766-ban keletkezett. Szerzője Adélaïde francia hercegnőnek ajánlotta. Bár létezik egy levél, amelyben Mozart a hercegnőnek ajánlott hegedűversenyről ír, ez a concerto szinte biztosan nem a saját szerzeménye."

Az „Adélaïde Concerto" szócikk D. M. Randel: *The Harvard Concise Dictionary of Music and Musicians* (Zene és zeneszerzők harvardi kéziszótára) című művében, 1999-es kiadás

A művészeti alkotások hamisítói több csoportra oszthatók. Könyvünkben találkozhattak már irodalmi átveréssel (lásd William Ireland, 58–62. oldal), és az elkövetkezendőkben olyan festőművészt mutatunk be, akinek zseniális Picasso- és impresszionista alkotásaira még a műgyűjtők is elismeréssel tekintenek (lásd Festőkaméleon, 151–155. oldal).

Bár nem tekinthető törvényszerűnek, a híres, befutott művészek alkotásainak másolása mögött nem mindig anyagi indokok állnak. Különösen igaz ez a zenei hamisítványokra. A neves írók kézírásos jegyzetei és kéziratai, a nagy festők aláírásával ellátott vásznak sokszor maguk is komoly összeget hozhatnak a konyhára. Hiába lobogtatunk azonban egy kottát és újságoljuk fűnek-fának, hogy Beethoven vagy Puccini egyik halhatatlan alkotása van birtokunkban, senki sem fog sorba állni érte. A zeneművek értéke nem papírra vetésükben, hanem – természetesen a szerző személyén felül – dallamukban és előadásmódjukban rejlik. A hamisító ezért érthető hátránnyal indul a világhírű zeneszerzőkkel szemben, és egyetlen esélye az, ha maga is legalább olyan tehetséges komponista, mint a nagy elődök.

CSODAGYEREK
Mozart olyan termékeny zeneszerző volt, hogy darabjainak számát csak megbecsülni lehet. A szakértők így nem lepődtek meg, amikor Casadesus előállt az ismeretlen concertóval.

Marius Casadesus (1892–1981) neve nem szerepel a klasszikus zene halhatatlan zeneszerzőinek panteonjában.

Nehéz elfogadni egy tehetséges muzsikusnak, hogy bármit is tesz zenekarban, pódiumon, bármit vet is kottapapírra, a leghalványabb esélye sincsen arra, hogy Mozart, Bach vagy Händel népszerűségét akárcsak megközelíthesse. Milyen jó is lenne néha kölcsönvenni tőlük egy kevés hírnevet… Mit nem adna azért a hírnévre törekvő, hogy egy rövid ideig kéjesen sütkérezhessen a rivaldafényben… Erre egyetlen lehetőség kínálkozik: ha sikerülne valahogy egyik saját szerzeményét úgy megismertetni a nagyközönséggel, mintha azt a nagy elődök egyike komponálta volna. A művészvilág, a sznob kritikusok, a szakértő zenetörténészek, a lemeztársaságok, a neves előadóművészek és a zenerajongók mind-mind megtéveszthetők! Ez az érzés felbecsülhetetlen.

Nem tudhatjuk pontosan, mi vezérelte Marius Casadesust, amikor kieszelte a XX. század talán legjelentősebb zenei átverését. Motivációját csak találgatni lehet, de az átütő siker ismeretében elképzelhető, nem bánta meg, hogy újra „felfedezte" Wolfgang Amadeus Mozart egyik elveszett hegedűversenyét.

Mozart fiatalon, mindössze 35 éves korában hunyt el. 1791-ben bekövetkezett halálakor már három évtizedre visszanyúló zeneszerzői munkássága szonátákat, versenyműveket, szimfóniákat, templomi kórusműveket, miséket és operákat hozott létre. Mozart gazdag, szerteágazó életművének rendszerezése kezdetben minden szakértőn kifogott. A problémára végül a Ludwig von Köchel (1800–1877) kidolgozta katalógusrendszer jelentette a megoldást. Az 551 oldalas átfogó gyűjtemény 1862-ben jelent meg. Az eredetileg *Chronological and Thematic Catalogue of the Complete Musical Works of Wolfgang Amadé Mozart* (Wolfgang Amadeus Mozart összes zeneművének időrendi és tematikus katalógusa) címet viselő kötetet a (mindkét) szerző nagysága előtt tisztelgő köznyelv egyszerűen csak Köchel-katalógusnak hívja.

A katalógus három kiadást ért meg, miközben szerkesztői megpróbáltak lépést tartani az új felfedezésekkel, illetve kihúzni a listáról a gyanús vagy bizonytalan eredetű zeneműveket. Számtalan darabról derült ki, hogy tévesen tulajdonították őket Mozartnak. A zeneszerzőzseni ugyanis gyakran dolgozta át kortárs művésztársai szerzeményeit, illetve a sajátjával együtt publikálta még ismeretlen, tehetséges ifjú szerzők műveit is. Több kéziratnak nyoma veszett, és csak később került elő bécsi és salzburgi irattárakból. Az életmű gyakori átértékelése miatt senki sem furcsállta az ismeretlen, állítólag Mozart tízéves korában született concertójának megjelenését. Az Adelaïde-hegedűversenyt annak rendje és módja szerint fel is tüntették a Köchel-mű legújabb kiadásában, ahol a K. Anhang 294a kód alatt jegyezték fel. Az Adelaïde „felfedezőjét" Marius Casadesusnak hívták.

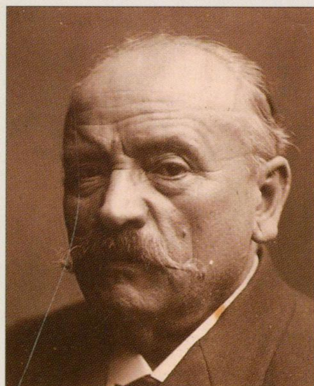
ZENEI DINASZTIA SARJA

A Casadesus család egyedülálló zenei dinasztia, amely a családi honlap (www.casadesus.com) főoldalán 2009-ben öt egymást követő generáció zenészkiválóságaival büszkélkedett. A nemzetség feje, Luis Casadesus (1850–1919) Katalóniában, Figueres városában született. Franciaországba költözött, ahol megnősült, és felesége kilenc gyermekkel ajándékozta meg őt. Louis, a műkedvelő muzsikus ügyesen játszott hegedűn, gitáron és mandolinon. Népszerű gitártanítási módszere máig megállja a helyét a zeneoktatásban. Gyermekei örökölték jó hallását, és a gének adta előnyt rendszeres, komoly gyakorlással csiszolták tovább. Nyolcan választották a zenét hivatásukként, közülük négyen – Francis (1870–1954), Robert-Guillaume (1878–1940), Henri (1879–1947) és Marius – hangszeres zenészek, illetve zeneszerzők lettek.

Marius még a többi Casadesus közül is kiemelkedett tehetségével. Felvételt nyert a párizsi Konzervatóriumba, ahol 1914-ben végzett hegedű szakon, évfolyamelsőként. A végzett hegedűművész nagy sikerű koncertkörútra indult saját nevét viselő vonósnégyesével. Később csatlakozott Henri bátyja *Societe des Instruments Anciens* zenekarához, amelynek utódja, a *Societe Nouvelle des Instruments Anciens* alapító tagját tisztelheti benne. Mindkét zenekar korabeli hangszerek segítségével idézte fel a régizene hangulatát és varázsolta el közönségét. A hegedű mellett Marius játszott még gitáron, lanton, mandolinon és brácsán is. Előadói sikerein túl tehetséges zeneszerzőnek is bizonyult, és csak úgy ontotta a szimfonikus műveket és a kamarazenei darabokat.

Marius 1931-ben jelentette be az Adelaïde concerto felfedezését. Állítása szerint a darab Mozart egyik vázlatának saját maga szerkesztette és zenekarra átírt feldolgozása. A művet XV. Lajos (1710–1774) francia király egyik leányának, Adelaïde (1732–1800) hercegnőnek ajánlották. Keltezésként 1766 állt rajta, és ezen időpont nagyjából megegyezett azzal, amikor az ifjú Mozart európai körútja során virtuóz zongorajátékkal kápráztatta el a koronás főkből és udvari előkelőségekből álló, a fiatal tehetséget ámulva figyelő közönségét. Maga Mozart is megemlítette egyik hazaírt levelében, hogy a hercegnőnek ajánlja egyik újonnan elkészült művét. A darab azonban soha nem került elő. A concerto premierjére Párizsban került sor a hetente megrendezett, előkelő Lamoureux-estek egyikén.

Az 1933-ban megjelent Adelaïde D-dúr hegedűverseny három tételből áll: Allegro, Adagio, majd újra Allegro. Casadesust idézve, a szenzációs lelet „két szólamból álló, kőnyomással sokszorosított kézirat, ahol a felső kottán a szólójáték, az alsón pedig a kíséret hangjegyei láthatók". A címoldalt Mozart személyes, kézzel írt ajánlása ékesíti.

A CSALÁD MINDENEKELŐTT
Luis Casadesus híres és sikeres zenészdinasztiát alapított.

A korszak vezető Mozart-szakértője eredetinek nyilvánította a művet, és rendben be is sorolta azt a megfelelő helyre a Köchel-katalógusban. Nem mindenki hitt azonban az elkeveredett zenemű meséjében, és az eredetiségben kételkedő hangok egyre jobban felerősödtek, különösen akkor, amikor Marius sehol sem találta az eredeti kéziratot. Az átverés ennek ellenére bő négy évtizeden át zavartalanul folytatódott. A kor leghíresebb hegedűművészei vették fel repertoárjukba, és még a nagy Yehudi Menuhin (1916–1999) is előszeretettel tűzte műsorára. Az igazság végül 1977-ben derült ki, amikor bíróság elé került a concerto hangszerelésével kapcsolatos szerzői jogok odaítélésének ügye. Marius foggal-körömmel ragaszkodott a zenekari feldolgozás jogaihoz, még azon az áron is, hogy töredelmesen be kellett vallania, a művet teljes egészében ő maga komponálta.

A francia komolyzenei életben elfoglalt vezető szerepük ellenére a Casadesus családtól nem állt távol az ügyeskedés. Egy időben úgy tartották, nem Marius, hanem a mások népszerűségével előszeretettel visszaélő Henri írta az Adelaïde hegedűversenyt. A buzgón komponáló báty bűnlajstromán több zeneszerző állítólagos műve szerepel, többek között Johann Sebastian Bach fia, Carl Philipp Emanuel D-dúr brácsaversenye, továbbá néhány hibásan Händelnek és J. C. Bachnak (1735–1782) tulajdonított concerto. Marius négy évvel az igazság kiderülte után hunyt el. A Casadesus család honlapján életének legjelentősebb hangszerelési sikerei között mind a mai napig ott szerepel „Mozart Adelaïde hercegnőnek ajánlott D-dúr hegedűversenye".

NAGY AZ ÚR ÁLLATKERTJE: A LOCH NESS-I SZÖRNY, A KACSA ÉS A VÍZILÓ

Elkövetők: Ian Spurting, Marmaduke Wetherell és Robert Wilson.

Indíték: bosszú.

Okozott kár: lóvá tették a világot. A jól sikerült csínytevésük miatt több millió dollárt vesztegettek el felesleges és hiábavaló kutatásra.

„1933 és 1934 során, amikor az egész világot izgalomban tartotta a Loch Ness-i szörny, számtalan ügyes vagy kevésbé kreatív szélhámos trükköt próbáltak meg elkövetni a tó titokzatos lakója kontójára. Próbálkozások mind a mai napig történnek. 1954-ben például a szenzációra éhes riportereket hamis szonárdiagrammal próbálták meg átverni. (…) 1969-ben a Daily Mail *brit napilapot ismét felültette valaki, amikor egy állítólag a tó partján talált, hatalmas csontot küldött el a szerkesztőségbe. Mint később kiderült, a »lelet« egy bálna testéből származott, amelyet ismeretlen tolvajok nem sokkal korábban egy yorkshire-i múzeumból loptak el."*

H. Bauer: *The Enigma of Loch Ness* (Loch Ness titka), részlet

Léteznek a Földünkön olyan helyek, amelyek megmagyarázhatatlan, felemelő vagy nyomasztó hatást fejtenek ki mindannyiunkra. Ilyen hely például a skót felföld mélyén, Inverness városától 37 kilométerre délnyugatra fekvő Ness tó, ismertebb nevén Loch Ness. A tőzegben gazdag tó víztükrében feltárul a környező domboldalak tűlevelű erdőinek, elhagyatott kastélyoknak és romos őrtornyoknak a képe. A zavaros, éjsötét hullámok felett sűrű köd gomolyog, és a párából időnként különös alakokat formáz a szél.

SIVÁR, KIETLEN VIDÉK A Loch éjfekete, átlátszatlan mélye ideális búvóhely lenne egy titokzatos, rejtőzködő vízi szörny számára.

Loch Ness méretét és víztömegét tekintve a második helyet foglalja el a skóciai tavak között, de európai összehasonlításban eltörpül például még a Balaton mellett is, hiszen vízfelszíne a magyar tengerének mindössze egytizede. Loch Ness mintegy 40 kilométer hosszan nyúlik végig a skót felföldet északkelet–délnyugat irányban kettészelő geológiai törésvonal mentén, Inverness és Fort William között. Legnagyobb mélysége 230 méter, de igen jelentős az átlagmélység is, amely nem kevesebb mint 132 méter – azaz a Balatonénak a tízszerese. A környék többi tavához kisebb folyók, patakok, illetve a fent említett vető mentén végigfutó Kaledónia-csatornán keresztül kapcsolódik, azonban nem áll közvetlen összeköttetésben a tengerrel.

A távoli, nehezen megközelíthető tó környékén az 1933-ban átadott parti út megépítése után élénkült meg a forgalom. A széles, sima aszfaltcsíkról remek kilátás nyílt a sejtelmesen hullámzó tóra és a gyakran ködbe burkolózó túlsó partra. Az országút elkészülte után nem sokkal hatalmas testű, ismeretlen lényről szóló hihetetlen beszámolók jelentek meg először a helyi, majd az országos, később pedig a nemzetközi sajtóban. A „Nessie", a „Loch Ness-i szörny" néven ismertté vált élőlény első *felbukkanása* óta számtalan egymásnak ellentmondó elmélet látott napvilágot pontos mibenlétével kapcsolatban.

A legkedveltebb teória szerint a titokzatos lény a dinoszauruszok késői leszármazottja, amely túlélte a többi kréta kori faj kipusztulását, és a sivár, elhagyatott Skót-felföld közepén megbúvó, hideg vizű tó mélyén vészelte át az elmúlt néhány tízmillió évet. Más, úgyszintén népszerű ötlet szerint óriási méretű, még nem dokumentált fajú gőte lehet, esetleg egy ismeretlen fajú hatalmas kígyó rejtőzik odalent. A lista még hosszan folytatódik, hiszen a hívők egymáson túllicitálva alkotnak elméleteket. Meglehetősen sajátos logikát kíván például a tengeriszörny-feltételezés, hiszen a Kaledónia-csatorna északi-tengeri végén lévő sós tengervíz a Loch Ness partjaira érve édesvízzé változik, ugyanis a tó kiterjedt vízgyűjtő területéről, a környező hegyekről itt gyűlik össze a lehullott csapadék. Hasonlóképpen kétkedésre adnak okot a mitológiai tengeri sárkány mellett kardoskodók érvei is.

A szemtanúk egyre gyarapodó beszámolói, továbbá az 1933 novembere óta előbukkanó néhány fénykép-, illetve videofelvétel nemzetközi érdeklődést keltett a tó, illetve titokzatos lakó(i) iránt. Eleinte kezdetleges módszerekkel, a brit napilapok anyagi támogatásával folyt a nyomozás, ám a XX. században nagy erőkkel felvonuló tudományos kutatócsoportok immár felkészülten, óriási lendülettel kezdtek hozzá a „legenda vagy valóság" kérdés alapos vizsgálatához. A tó minden négyzet- és köbcentiméterének feltérképezésére bevetették a szonártechnológiát, a víz alatt hallgatózó hidrofón mikrofonokat, de még a tengeralattjárókat is.

Az üledékes, vízben lebegő szennyeződésekkel teli tó átvizsgálása még a modern, víz alatti kamerák számára is komoly kihívásokat tartogat. A rádióhullámok azonban a sötétben is zavartalanul terjednek, ezért az évek alatt több gyanús, azonosítatlan szonárjelenségről szerezhettünk tudomást. Az észlelés valamely hatalmas, a mélyben rejtőző céltárgy létezését sejteti, ám ennek mibenlétéről sajnos a radarképeken kívül nem rendelkezünk több információval.

AZ AFRIKAI OROSZLÁNVADÁSZ ÉS A VÍZILÓTALPAS ESERNYŐÁLLVÁNY

A felültetések jó részének elengedhetetlen kelléke egy meggyőző, különleges tehetségű ceremóniamester – gondoljunk csak Barnumra és a fidzsi hableányra (lásd 78–81. oldal). Nem meglepő hát, hogy Loch Ness esetében is akadtak, akik tőkét akartak kovácsolni a misztikumra éhes tömegek kíváncsiságából. A tó partján állva azonnal világossá válik, milyen könnyű dolguk van a megtévesztőknek: a sejtelmes ködbe burkolózó táj, a hangával borított hegyek övezte, lustán fodrozódó titokzatos Loch szinte sugallja, hogy bármelyik pillanatban tanúi lehetünk valami csodálatos, váratlan eseménynek.

1933-ban nyílt meg a tó északnyugati partján végigfutó országút, s a vidék ekkor még közel sem volt olyan vonzó turistalátványosság, mint manapság. Július 22-én a skót felföldön vakációzó londoni házaspár, Spicer úr és neje autójukból kinézve hirtelen „valamely hihetetlenül furcsa állatféleségre" lettek figyelmesek az úton maguk előtt. A körülbelül 120 centiméter magas, 8 méter hosszú lény nyaka legalább 3–3,5 méter hosszú lehetett, ugyanis feje és teste az út két egymással ellentétes oldalán helyezkedett el. Állattetem zsákmányát a szájában tartva keresztezte útjukat és haladt a 20 méterre lévő vízpart felé. A házaspár nem látta pontosan, milyen módon mozgott – a hasán siklott, esetleg rövid lábakon kúszott az úton –, mert a lény testének alsó fele nem látszott az utat borító sűrű ködben. Spicer úr későbbi nyilatkozatából kiderül, hogy a különös élőlény „leginkább egy őshüllőre vagy sárkánygyíkra emlékeztetett".

Az *Inverness Courier* (Inverness Hírmondó) hasábjain augusztus 4-én megjelent riport hatására több más környékbeli is hasonló tapasztalatokról számolt be. Arthur Grant úgyszintén augusztusban közzétett történetében elmesélte, hogy motorkerékpárjával majdnem elütötte a tóparti úton előtte

áthaladó, Spicerék leírásához megtévesztésig hasonlító, hosszú nyakán kisméretű fejet viselő lényt. Az állat megijedt, menekülőre fogta és eltűnt a hold fényében baljósan csillogó tóban. Margaret Munro helyi szolgálólány egyenesen azt állította, hogy ő már sokkal korábban, még június 5-én hajnali fél hétkor, azaz jóval a Spicer házaspár nagy port felvert kalandja előtt látta a gyanús állatot, amikor éppen munkába igyekezett. Margaret szürke, elefánthoz hasonló bőrrel borított, hosszú nyakú, kis fejű állatról számolt be, amely két rövid uszonyon vagy mellső lábon támaszkodva haladt előre. 1933 novemberében egy fénykép, az első kézzelfogható bizonyíték is megjelent az újságokban. Hugh Gray helybéli parasztember a templomból igyekezett hazafelé a tóparton, amikor „valami méretes tárgy jókora csobbanással a felszínre emelkedett". Szerencsére véletlenül éppen kéznél volt fényképezőgépe – bár hogy ezt miért is vitte magával az istentiszteletre, azt máig homály fedi –, ezért szorgalmasan kattintgatva több képet is sikerült készítenie a furcsa lényről.

ZOOLÓGUSOK KIJELENTETTÉK, HOGY A NYOMOK VÍZILÓTALPAS ESERNYŐÁLLVÁNY SEGÍTSÉGÉVEL KÉSZÜLTEK.

A fotózás eredménye: mindössze egyetlen elmosódott képen látszik valami a vízben, de a fénykép olyannyira életlen, hogy nem lehet kivenni, mi is az. Amennyiben hihetünk a kritikusok kaján megjegyzéseinek, nem félelmetes szörny, hanem kutya játszik a sekély parton, és fröcsköli vidáman maga körül a vizet.

Nessie időközben egyre nagyobb hírnévre tett szert, és 1933 legnagyobb szenzációja lett Nagy-Britanniában. A *The Daily Mail* brit napilap felfogadta Marmaduke Wetherell afrikai oroszlánvadászt, és a nagyvadak tőrbe csalásában tapasztalt szakértő hamarosan munkához látott. A nagy vadász Pampallini-kalapjában, kezében elefántlövő mordályával végigvonult a Skót-felföldön, és letáborozott a Loch partján. Sajnos Wetherell sem járt szerencsével, ő sem látta a szörnyet saját szemével, ám decemberben váratlan eredménnyel rukkolt elő: a murvás fövenyen hatalmas lábnyomokra bukkant, amelyeket valamely igen nehéz, a víz felé haladó állat hagyhatott maga után.

A *The Daily Mail*nek sem kellett több: világgá kürtölte, hogy birtokába került a szörny létezésének kérdésére végre pontot tévő bizonyíték. Amikor azonban a nyomokból vett gipszminta megérkezett a londoni British Museum of Natural History (Brit Természettudományi Múzeum) szakértőihez, a tudós zoológusok kijelentették, hogy a nyomokat nem élő állat hagyta maga után, hanem vízilótalpas esernyőállvány segítségével készültek. Ez a különleges, ám némileg bizarr szobadísz nagy népszerűségnek örvendett a viktoriánus és Edward korabeli középosztály tagjai között, akik ilyesfajta egzotikummal próbálták feldobni szalonjaik hangulatát. Miután híre ment, hogy a lapot és tudós szakértőjét ilyen ügyesen lóvá tette valaki, csak úgy záporoztak rájuk a gúnyos megjegyzések. A méltóságában vérig sértett Wetherell nem bírta elviselni, ha kinevetik, ezért mint sebeit nyalogató oroszlán, visszavonult otthonába és napokig nem mutatkozott.

1934. április 21-én kiderült, hogy a *The Mail* még mindig nem tanult korábbi baklövéseiből. Büszkén közzétette a „sebész fotóják"-t, amelyen állítólag jól látszik a vízből kiemelkedő, kígyószerű állat feje és nyaka. A fénykép állítólagos szerzője Robert Wilson, köztiszteletnek örvendő londoni orvosdoktor, aki azt állította, a fotó április 19-ének reggelén készült, amikor az északi parton végigfutó úton haladt az autójával. Szakmai okokra hivatkozva tagadta meg, hogy hivatalosan is neki tulajdonítsák a képet, ezért az mindmáig a „sebész fotója" néven ismeretes. Hosszú évtizedeken keresztül nem merült fel senkiben, hogy kételkedjen a kép eredetiségében, és Nessie rajongótábora előszeretettel hivatkozott rá, mint a szörny létezésének minden kétséget kizáró bizonyítékára. A fényképet furcsa módon semmilyen alapos vizsgálatnak nem vetették alá, ezért mindenkit megleptek Stewart Campbellnek 1984-ben a *British Journal of Photography* lapjain közzétett részletes kutatási eredményei. A szerző végkövetkeztetése szerint a titokzatos élőlény maximum egy méter hosszú, és nem lehet más, mint egy nagyobb testű madár, esetleg hód.

Az 1990-es évek elején a Discovery Channel műsorán bemutatott dokumentumfilmben további elemzésnek vetették alá a képet. A felkért szakértők megállapították, hogy „úgy tűnik, a vizsgált tárgy olyan jellegű hullámokat kelt a vízben, mintha valami húzná maga után". Megerősítették továbbá Campbell eredeti hipotézisét, így újra bizonyítást nyert, hogy a fényképalany hossza nem lehet nagyobb egy méternél. A képkivágás is olyan módon készült, mint a napjainkban oly népszerű makrófelvételek: a céltárgyat egészen közelről megörökítve az sokkal nagyobbnak látszik, mint a valódi mérete. Feltételezhető, hogy Wilson pontosan tudta, a fotón nem Nessie látható, de hagyta, hogy mások saját álláspontjuknak megfelelően értelmezzék az elmosódott foltokat. Egy szellemes olvasó felvetette, hogy a nyak és a kicsiny fej nem lehet más, mint a környéket nemrégiben meglátogató vándorcirkusz elefántjának ormánya, az állatot hűsítő reggeli fürdőzés közben kapta le az orvos kamerája.

ŐSLÉNYTÓ

A legkevésbé sem fantasztikus, ám talán annál mulatságosabb igazságra 1994-ben derült fény. Christian Spurling, Marmaduke Wetherell nevelt fia bevallotta, hogy az egész felhajtást mostohaapja találta ki, aki így kívánta kiköszörülni a méltóságán esett csorbát, továbbá bosszút állni egyrészt egykori megbízóin, a *The Daily Mail* napilapon és a szenzációhajhász brit bulvársajtón. Wetherell fia, Ian szerint apja napokig szidta a belőle gúnyt űző újságokat, és megesküdött, hogy ezt nem hagyja annyiban. Egyre csak azt ismételgette, hogy „Szörny kell nektek? Nesze, itt van. Akadjon a torkotokon!" A tervet hárman főzték ki: Marmaduke Wetherell és fia, Ian, valamint Robert Wilson. Spurling beismerte, hogy ő maga faragta ki a szörny fejét, és ragasztotta azt egy játék tengeralattjáró tetejére. Az összeesküvők napfelkeltekor elkészítették a fényképet, majd

Wilsont kérték meg, hogy továbbítsa azt a *The Daily Mail*nek. Tudták, a köztiszteletben álló orvos szavát nem fogják kétségbe vonni.

Meglepő módon a Nessie létezése mellett kardoskodók között még ma is vannak olyanok, akik nem fogadják el, hogy a fotó ügyes hamisítvány. Azok a hívők pedig, akik belátják, a fénykép a felbőszített oroszlánvadász bosszújának része, vagy hogy madarat, esetleg hódot ábrázol, egyszerűen félresöprik a tényeket, és fenntartják, az átverések és félrevezető trükkök tucatjai nem zárják ki a tó fenekén élő titokzatos lény létezésének lehetőségét. A „sebész fotójá"-nak igaz története így nem lohasztotta le sem a kutatók, sem pedig a Nessie állítólag rendszeres felbukkanásairól beszámoló szemtanúk lelkesedését.

ÉLŐ KÖVÜLET
Sokan úgy vélik, Nessie a *plesiosaurus*ok késői képviselője – ám e népszerű elmélet egyetlen hibája, hogy ez a hüllőfaj 65 millió évvel ezelőtt kipusztult.

A sosem látott szörnyet leggyakrabban rendszertanilag a *plesiosaurus*ok közé szokták besorolni. A *plesiosaurus* egy réges-rég kihalt vízi hüllőfaj, amely a jura időszak (200–145 millió évvel ezelőtt) langyos vizű tengereiben élt. Hosszú nyaka végén kicsiny fej csücsült, rövid farkú, nagy teste mozgatását pedig két pár úszóláb segítette. Több alfaja ismert, a legkisebb 3, a legnagyobb pedig akár 20 méter hosszúra is megnőtt.

Az eddig leírtak nagyjából megfelelnek a Nessie-ről szóló beszámolókban feltűnt lénynek. A szemtanúk beszámolóinak, továbbá a „sebész fotójá"-nak ellentmondani látszik a paleontológusok legújabb felfedezése, mely szerint az állat gyenge nyakizmai, valamint rugalmatlan, nehéz nyaka miatt képtelen volt kiemelni a fejét a vízből. Ráadásul a Loch sokkal hidegebb, mint a *plesiosaurus* kedvelt élőhelyének langyos tengervize, és a tóban nincsen elegendő mennyiségű hal, amely élelemmel láthatna el egy csapat nagytestű ragadozót.

Végére hagytuk a vitát végleg eldöntő érvet: az ősi *plesiosaurus*ok nem élték túl az úgynevezett kréta–tercier eseményt, amikor 65 millió évvel ezelőtt bolygónk élővilágának túlnyomó része megsemmisült. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy az utolsó jégkorszakban Skóciát vastag jégpáncél fedte, amely mindössze tízezer évvel ezelőtt olvadt fel. Amennyiben Loch Ness titokzatos lakója valóban ősi hüllő lenne, akkor valahol máshol kellett átvészelnie az elmúlt 65 millió évet, majd valamikor a legutóbbi tízezer évben vergődhetett volna el egy, a tengertől 30 kilométerre fekvő, édesvízzel teli tóba.

A fennmaradást biztosító kolóniához több száz, de legalábbis több tucat egyedre van szükség, és mivel a faj tüdővel lélegzett, egyedeinek ma is rendszeresen fel kellene jönniük a víz felszínére levegőért. Kizárt, hogy ne történne e levegővételek alkalmával ezer meg ezer hiteles észlelés. Ha valóban *plesiosaurus*ok élnének a Loch Nessben, a Brit-szigetek északi részén különleges őslényparkot lehetne kialakítani, ahová csak úgy tódulnának a turisták.

HOGYAN TEGYÜK LÓVÁ HITLERT: A FORTITUDE HADMŰVELET

Elkövető: Dwight D. Eisenhower tábornok.

Indíték: a D-nap, a normandiai szövetséges partraszállás sikerének biztosítása.

Okozott kár: nem volt. Hozzájárult Hitler és a náci Németország térdre kényszerítéséhez.

„A tény, hogy sikerült Calais-ra irányítani a partraszállást megsejtő német hadvezetés figyelmét, remekül tükrözi, milyen átütő sikerként könyvelhetjük el a Fortitude hadműveletet. A szövetséges stratégák bő egy éven át tervezett, módfelett szellemes és felettébb hatékony dezinformációs offenzívája elérte célját. A terv sikeréhez le kellett győzni Hitler gyanakvását, ezért kitalálták az első amerikai hadseregcsoport (FUSAG) névre keresztelt álhadtestet, és a főhadiszállást a Csatorna legkeskenyebb pontjának közelében, Kent és Sussex grófságban építették fel. A szerepét remekül játszó George Patton tábornok alá rendelt katonai alakulatok maguk is meggyőző alakítást nyújtottak. A felderítőgépekről roppant élethű, ám üresen tátongó sátrak, pozdorjából ácsolt teherautók, gumiból öntött tankok, felfújható tüzérütegek és lánctalpas kétéltűlufik egytől egyig azt sugallták, hogy a brit rádióadások igazat mondanak. A kódolt álhírek és tömött sorokban hadrendbe állított makettek mellett természetesen más, kevésbé ártalmatlan trükköket is bevetettek a normandiai partraszállás sikerének biztosítása érdekében."

J. Musser: *War Stories 3* (Háborús mesék), részlet

„S bár az a völgy a halál, vágtat a hatszáz." Alfred Lord Tennyson (1809–1892) angol költő 1864-ben íródott és a krími háború (1853–1856) balaclavai ütközete ihlette, *A könnyűlovasság támadása* című híres versének refrénje a XIX. századi brit közfelfogást tükrözi a harctéri vitézségről. A hatszáz hős halált megvető bátorsága tragédiát szül: az orosz tüzérségre rontó öngyilkos rohamuk végén többségük holtan marad a harcmezőn. A megtévesztésen alapuló hadicselekhez ezzel szemben – gondoljunk csak Odüsszeuszra és a trójai falóra (lásd 15–19. oldal) – sem különösebb bátorság, sem dicsőség vagy harci becsület nem szükségeltetik, mégis igen sokszor elérik céljukat: akár több évvel korábban véget vethetnek az esztelen öldöklésnek, és katonák ezreinek halálát előzhetik meg.

Az első világháború lezárultával véget ért a hősies rohamok kora. A hadvezérek is felismerték, hogy a szögesdrót szabdalta, saras senkiföldjét átszelő futam mellett kevés érv szól, különösen akkor, ha az ellenség mérgesgázzal, pontosan célzó tüzérséggel, gépfegyverrel támad. A második világháborúban a hadviselés szinte teljes egészében gépesítetté vált: a nyalka huszárokat lecserélték a repülőgépek és a tankok, az esőáztatta lövészárkok helyét pedig a betonbunkerek vették át. A háború fogalma is megváltozott: a távoli frontok hadmozdulatait makettekkel és játék katonákkal megtervező stratégák elvont töprengése helyett az égből hulló tűzesővel vagy a koncentrációs és kényszermunkatáborok gyötrelmeivel szembesülő polgári lakosság saját bőrén érezhette azt, milyen érzés élő céltáblának lenni.

BOTRÁNYOS VETERÁN
A lobbanékony, hirtelen haragú G. S. Patton tábornok ideális jelöltnek tűnt a FUSAG, a nem létező első amerikai hadseregcsoport főparancsnoki tisztére.

1944 nyarára a szövetségesek hagyományos hadereje megerősödött, megérett a helyzet egy elsöprő ellentámadásra. Szerencsére ekkor még nem állt bevetésre készen az atombomba. Az európai kontinenst így hagyományos módszerrel, azaz hadihajók fedélzetéről partra dobott gyalogsági és tüzérségi egységekből álló invázióval lehetett csak lerohanni. Az óvilág felszabadítását tervező szövetséges hadtestek egyike Észak-Afrikából indulva az olasz csizmán keresztül nyomult előre, a másik pedig Nagy-Britannia déli partvidékén gyülekezett. Az 1944. június 6-ra kitűzött, és a világtörténelem legtöbb katonáját csatasorba állító partraszállási hadművelet D-nap néven vonult be a hadtörténetbe.

Dwight D. Eisenhower (1890–1969), az európai szövetséges haderők 1943 végén kinevezett főparancsnoka számára komoly logisztikai és taktikai kihívást jelentett eltervezni az „Overlord" fedőnevet kapott, Észak-Franciaország megszállását célul kitűző hadműveletet. A meglepetés ereje, mint köztudott, sokszor billenti a kezdeményező fél felé a mérleg nyelvét. Nincsen ez másképp a fronton sem.

Főleg akkor, ha célunk az, hogy titokban tartsuk terveinket. Hogyan lehet elrejteni egy 370 ezer katonát, több ezer hadihajót, kétéltű járművet, tankot, tüzérüteget és repülőgépet számláló hadsereget? A rövid válasz az, hogy sehogyan. Kizárt, hogy Hitler és a német vezérkar ne venné észre a csapatösszevonásokat, és ne jönne rá, a heves készülődés a francia partraszállást készíti elő. Franciaország partvidéke azonban több száz kilométer hosszú a La Manche mentén, a mindössze 34 kilométer széles Doveri-szorostól egészen Bretagne csücskéig, ahol 240 kilométernyi nyílt tenger hullámzik a két szárazföld között.

HAZUGSÁGOK KÖDÉBE BURKOLÓZVA

1944-re a németek és japán, illetve olasz szövetségeseik szinte minden fronton vesztésre álltak. A kíméletlen téli fagyokat jól tűrő szovjet Vörös Hadsereg könnyűszerrel szétszórta Hitler jégbe fagyott páncélos hadtestjeit. A visszavonuló német lánctalpasok és kísérő egységeik Lengyelországon át menekültek Németország keleti határai felé. A britek és az amerikaiak szétzúzták Rommel Afrika Korpsát, majd partra szálltak Szicíliában és Olaszországban. Ám messze volt még a végső győzelem.

A szövetséges partraszállást biztosra vevő német vezérkar bevehetetlennek hitt erődítményrendszert épített ki Európa nyugati partvonalán, Észak-Norvégiától egészen a spanyol határig. A betonbunkerek, géppuskafészkek, szögesdrót és aknamezők alkotta Atlanti fal legsebezhetőbb francia, belga és holland szakaszát nem kevesebb mint 59 német hadosztály védte. Ha idő előtt kiderült volna a partraszállás pontos helyszíne, az oda összpontosított német hadsereg könnyűszerrel meghiúsíthatta volna azt.

Eisenhower tudta, a siker legfontosabb alapfeltétele, hogy titokban lehessen tartani a németek előtt, hol fog sor kerülni a szövetséges partraszállásra. Tudta, ha meglepi az ellenséget, komoly esélye van a győzelemre. Választása a Csatorna legkeskenyebb pontja, Calais kikötője helyett Normandiára esett. A francia, amerikai, kanadai és brit katonákból álló inváziós hadtest így 190 kilométert utazott a dél-angliai behajózási központoktól, és szóródott szét legyezőszerűen a francia partvidék 80 kilométeres szakaszán. Az öt kiépítendő hídfőállás a Utah, Omaha, Arany, Juno és Kard fedőnevet kapta.

A titkot féltve őrző szövetséges hadvezetés bonyolult, hosszadalmas félrevezető manőverekkel próbálta megtéveszteni az ellenséget. A Testőr hadművelet fedőnevet kapott porhintés elnevezését állítólag Winston Churchill (1874–1965) brit miniszterelnök Joszif Sztálin szovjet államfőnek az 1943-as teheráni konferencián tett megjegyzése ihlette. „Háborúban az igazság olyannyira becses dolog, hogy a hazugságok mint testőrök védik az illetéktelenek szeme elől."

A Testőr hadművelet három, egymást kiegészítő offenzívát fogott egybe. A „Fortitude hadművelet – észak" Norvégia Skóciából meginduló brit invázióját, a „Fortitude hadművelet – dél" a Pas-de-Calais-nál partra szálló szövetsé-

ges erők támadását a Franciaországot megszállva tartó német erők ellen, és végül a „Zeppelin hadművelet" nevet kapott harmadik front a Balkán-félsziget szovjet felszabadítását takarta. A teljesen légből kapott, ám hihetetlen meggyőző erővel előadott partraszállási tervek komoly főfájást okoztak a német vezérkarnak. A náci tábornokok kétségbeesetten találgatták, vajon hol csap le rájuk az ellenség. Esélyük sem volt időben a megfelelő helyre átcsoportosítani főerőiket, áthúzva ezzel a szövetségesek számítását.

A három hadoszlop közül a „Fortitude hadművelet – dél" volt a legfontosabb, hiszen a hadmozdulat legfontosabb alkotóelemét alkotó, „Higany hadművelet" névre keresztelt cseltől Eisenhower azt várta, hogy leköti Hitler erőinek többségét. Remélte, hogy a náci páncélos hadosztályok Pas-de-Calaisban gyülekezve várják a soha meg nem érkező szövetséges ellenfelet. A francia kikötőváros túlságosan messzire esik a Normandiába tervezett szövetséges célpontoktól, így jó messzire lehet elcsalni a német haderő egy részét.

TUDTA, CSAK ÚGY TEHETI IGAZÁN HIHETŐVÉ A TERVET, HA OLYAN EMBERT VÁLASZT FŐPARANCSNOKNAK, AKINEK A NÉMET KATONÁK CSAK FÉLVE EJTIK KI A NEVÉT.

A légből kapott inváziós hadtest főparancsnokának olyan embert kellett kinevezni, akinek még a német katonák is csak félve ejtik ki a nevét. Választása az észak-afrikai és szicíliai hadműveletek hősére, George S. Patton (1885–1945) tábornokra esett, őt nevezte ki a Doverben állomásozó első amerikai hadseregcsoport (First United States Army Group, FUSAG) élére.

Patton tábornok az első világháború francia frontjának veteránja volt. Kiemelkedő taktikai érzéke többé-kevésbé feledtette környezetével személyiségének gyenge pontjait. Ha nem volt igaza, akkor is makacsul ragaszkodott saját véleményéhez, és csak óvatosan lehetett vele közölni bármit is, mert a hírhedten forrófejű generális bárkit lekapott a tíz körméről. 1943 augusztusában szicíliai katonakórházat látogatott meg, és paprikás hangulatban megütött egy katonát, mert azt hitte róla, szimuláns. A sebesült veteránról kiderült, gránátnyomástól szenved, ráadásul maláriás. Mivel nem ez volt az első alkalom, hogy a tábornok kezet emelt valamelyik beosztottjára, Eisenhower azt fontolgatta, kényszerpihenőre küldi Amerikába. Nem akarta azonban elvesztegetni Patton nyilvánvaló tehetségét, így nem zavarta őt haza, hanem Szicíliába vezényelte, ott elmélkedjen azon, mi vár a testi fenyítés tilalmát megszegőkre. A tábornok látogatását félreértő német kémek azonnal értesítették Berlint, ahol megindult a találgatás. A náci főtisztek gondterhelten győzködték egymást, hogy Patton szövetséges megszállás tervein dolgozik Dél-Franciaország ellen.

Amikor Eisenhower Kairóba küldte őt, a minden mozdulatát feszülten figyelő németek ezt úgy értelmezték, hogy most a Balkán-félsziget inváziójának megtervezése van soron. A tábornok színészi alakításainak csúcspontját azonban a Higany hadművelet jelentette, amikor a remekül szórakozó Patton lehengerlő módon formálta meg a FUSAG főparancsnokának szerepét.

Bejárta a hátországot, egymás után adta az interjúkat, és szinte lubickolt a népszerűségben. Tudta, hogy a sajtótájékoztatókon elhangzott szavai német elemzők tucatjainak fognak álmatlan éjszakákat okozni.

Patton látható élvezettel játszotta szerepét. A D-nap előtt három nappal a londoni Ritz hotelben rendezett fogadáson hangosan odakurjantott a terem túlsó felében beszélgető Eisenhowernek: „Viszontlátásra Calais-ban!" A tréfa remekül sikerült. A másnap hajnalban megélénkülő német rádióforgalomból sejteni lehetett, hogy a németek bekapták a horgot. A rádióadásokból az is kiderült, hogy megindult a náci főerők átcsoportosítása Normandiából Pas-de-Calais felé.

A FÉRFI, AKI NEM LÉTEZETT

A Fortitude és a Higany hadműveletek értelmi szerzője David Strangeways (1912–1998), az SIS, a brit katonai hírszerzés ezredese volt. A frappáns vezetéknév (a *strange ways* kifejezés jelentése 'furcsamód, különösképp, azaz a megszokottól eltérő viselkedésű, kreatív gondolkodású személy' – *a ford.*) remekül illett a furfangos katonatiszthez, aki már számtalan sikeres taktikai manőverrel büszkélkedhetett. Első állomáshelyén, Kairóban 1942-ben ügyesen feketítette be a kiszemelt célszemélyeket. A hamisított levelek és a félrevezető rádióadások többször is megtévesztették az ellenséget. A Fortitude előtti legvakmerőbb és hatalmas sikert arató manővere „a férfi, aki nem létezett" fedőnevet kapta. Angol katonai egyenruhát viselő férfi holttestét mosta partra a víz a spanyol tengerparton. A nála lévő futártáska rejtett belső zsebéből Szardínia és Görögország szövetséges megszállásának tervei kerültek elő. A német hadvezetés mindkét területen komoly csapatösszevonásokat hajtott végre, ám ezzel tudtán kívül szabad utat nyitott a tényleges célpont, Szicília és az olasz csizma irányába.

PAPÍRTIGRIS
A Fortitude hadművelet részeként fából ácsolt, a valódihoz megszólalásig hasonlító páncélos hadosztályok is készültek.

Strangeways hat, egymástól jól elkülönülő, mégis egymásra épülő lépésben álmodta meg a Higany hadműveletet. 1. A Pas-de-Calais-t sejtető, félrevezető partraszállást koordináló FUSAG (első amerikai hadseregcsoport) főhadiszállásának létrehozása Délkelet-Angliában. 2. Hamis rádióadásokkal azt kell híresztelni, hogy a szövetséges csapatok a délkeleti országrészben gyülekeznek, amikor valójában ettől nyugatra vonják össze őket. 3. Inváziós harci járművek makettből ácsolt másolatának sorozatgyártása. 4. Pas-de-Calais tengerpartjának és vasúthálózatának bombázása közvetlenül a D-nap előtt. 5. Heves sürgés-forgás Dover környékén, azt sugallva, hogy a csapatok hamarosan behajóznak. 6. A fából készült makettek „bázisainak" éjszakai megvilágítása.

Strangeways még arra is gondolt, hogy felfújható Sherman tankokat és tüzérütegeket, valamint forgácslapból összeeszkábált katonai teherautókat is közszemlére tegyen. Ám nem ezek a valósághű makettek vezették félre az ellenséges kémeket.

Az angol ezredes három különböző módszert is kidolgozott arra, hogyan fogják álinformációkkal lóvá tenni az ellenséget.

A porhintésből a diplomáciai testület is kivette a részét. Semleges országok küldötteinek adtak félrevezető információkat, tudva azt, hogy ezek előbb-utóbb a németek fülébe jutnak. Így környékezték meg például a háborúban semleges svéd kormány képviselőit, és súgták meg nekik bizalmasan a Fortitude hadművelet északi szárnyának titkát. Bíztak benne, hogy minden a terveknek megfelelően alakul, és a svéd kormánykörök németekkel szimpatizáló tagjai továbbítják a hamis információkat Berlinbe. Egymást érték a megtévesztő rádióadások is, így az étert fürkésző német elhárítóknak esélyük sem volt időben kihámozni belőlük a partraszállás pontos helyszínét.

A normandiai partraszállás szövetséges erői nagyon sokat köszönhettek a félrevezető Fortitude hadműveletnek. Hiába sikerült Hitler páncélos hadtesteinek zömét Pas-de-Calais-ba eltéríteni, az első néhány nap során többször is fordult a hadiszerencse. Sikerült azonban elhitetni Hitlerrel, hogy Normandia csupán elterelő hadművelet, és az invázió főerői előbb-utóbb feltűnnek Pas-de-Calais kikötőjében.

A németek elszámították magukat, és hadseregük zömét egészen július végéig nem vetették be. A kivárás végzetes hibának bizonyult. Mire észbe kaptak, Patton és a szövetséges hadsereg olyan mélyen behatolt Észak-Franciaország területére, hogy Hitler maradék haderejének már esélye sem volt ellenük.

FORTITUDE HADMŰVELET: LÉGITÁMADÁSOK

Szövetséges repülőgépek nagy erőkkel bombázták a normandiai partraszállás tényleges helyszínétől keletre eső vidéket.

Félrevezető, előzetes bombatámadások

A D-nap inváziós partszakaszai

- Utah
- Omaha
- Gold (Arany)
- Juno
- Sword (Kard)

HASRAÜTÉS TÍPUSÚ TALÁLKOZÁSOK: GEORGE ADAMSKI

ÁTVERÉS

- Csalafinta csuhások
- Katonai manőverek
- Pénzügyi praktikák
- Hírhedt hamisítványok
- Széltolók és álruhások
- **A hiszékenység vámszedői**
- Lódítás a laborban

Elkövető: George Adamski.

Indíték: vágy a hírnévre.

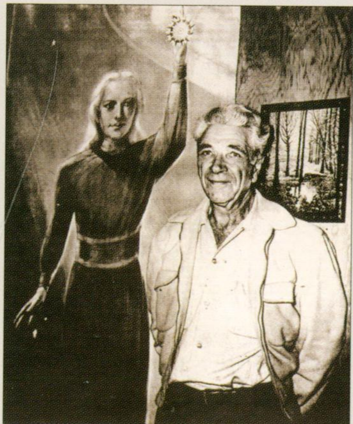
Okozott kár: repülő csészealjakról és földön kívüli látogatókról szóló történetekkel szédített másokat.

„George Adamski egyedülálló csészealjfényképekkel és színes filmfelvételekkel támasztotta alá élménybeszámolóit. A felvételeken megfigyelhető ufótevékenység földgolyónk minden pontján rendszeresen előfordul. Részletesen dokumentált és független szemtanúk által is megerősített találkozásai a más bolygókról érkezett lényekkel a XX. század egyik legismertebb személyiségévé tették. A lenyűgöző kalandok hatására döntött úgy, hogy a szakterület tanulmányozásának szenteli életét."

A www.adamskifoundation.com honlap George Adamskiról szóló oldala (2009), részlet

A Discovery csatorna dokumentumfilmjein felnőtt generációt nem egyszerű feladat földönkívüli-látogatásokról és csillagközi utakról szóló mesékkel butítani. Túlságosan cinikusak lennénk vajon, esetleg már kinőttünk abból, hogy a tudományos-fantasztikus filmek minden trükkjét elhiggyük? A válasz ennél sokkal prózaibb: túlságosan sokat tudunk a világegyetemről ahhoz, hogy gyanútlanul besétáljunk a kelepcébe. Saját szemünkkel láttuk a holdra szállást, naponta bombáz minket televíziónk képernyője a Naprendszer bolygóinak közelképeivel, ezért érthető gyanakvással fogadjuk, ha valaki azzal áll elő, hogy vénuszlakókkal találkozott, vagy hogy látogatást tett a Hold, a Mars, esetleg a Szaturnusz lakóinál, akik nagy vendégszeretettel fogadták. Ma már tudjuk, hogy a Mars fagyos, élettelen sivatag, a Szaturnusz pedig gázbolygó, és egyáltalán nincs szilárd felszíne, amelyen megvethetnénk a lábunk. Ha a vénuszlakók tényleg léteznek, az biztos, hogy szinte semmiben sem hasonlítanának ránk. Bolygónk nitrogén–oxigén–szén-dioxid összetételű légkörével ellentétben a Vénusz atmoszférája a szén-dioxid és a nitrogén számunkra gyilkos elegyéből tevődik össze, a felső rétegekben pedig a felszínre kénsavesőt zúdító vastag kén-dioxid-felhők gomolyognak. Bár a sűrű felhőtakaró alig engedi át a Nap sugarait, és a bolygó örök félhomályba borul, az üvegházhatás olyan mértékben felforrósítja a bolygót, hogy annak átlaghőmérséklete megközelíti a 460 Celsius-fokot. Bármilyen kedvesen is csillog az égen, ne engedjünk a szépséges esthajnalcsillag csábításának, mert a miénkhez képest 92-szeres légnyomás csonttörő ereje miatt jobb, ha megtartjuk a három lépés távolságot.

A Vénuszon uralkodó légköri viszonyokkal kapcsolatos ismereteinket a *Mariner–2* űrszondának köszönhetjük, amely 1962-ben egészen közel, mindössze 35 ezer kilométer távolságban haladt el mellette. 1952-ben azonban a hatéves űrprogram még igencsak gyerekcipőben járt. Az amerikai légierő német *V–2* rakétákból kifejlesztett űrhajói 1946-ban győzték le először a Föld gravitációját és juttatták a világűrbe terhüket. A műszerek után egy évvel a fényképek következtek: Földünk első, szuborbitális térben suhanó V–2 rakétáról készített fotójára 1947-ben csodálkozhatott rá az emberiség. A Szovjetunió sem akart lemaradni, és 1957-ben fellőtte az űrversenyt elindító *Szojuz*-műholdat. Négy év sem telt bele, és a szovjet űrkutatás újabb sikerrel sokkolta a világ közvéleményét. Jurij Gagarin orosz kozmonauta rakétája elhagyta bolygónk légkörét, majd megkerülte a Földet, és szűk két órával később épségben visszatért a felszínre. 1950-ben még szinte semmit sem tudtunk Naprendszerünk bolygóiról, mégsem volt hiány a földönkívüliekről, idegen civilizációkról, avagy szélvészgyors űrutazásokról szóló kitalált történetekben.

© Mary Evans Picture Library | Alamy

VÉNUSZ A VONALBAN
Ha a Vénuszon tényleg létezne intelligens élet, a bolygó lakói valószínűleg cseppet sem hasonlítanának az Adamski vágyálmaiban szereplő szőke, kék szemű kaliforniai topmodellekre.

Az 1940-es és 1950-es években élték aranykorukat a tudományos-fantasztikus filmek, és születtek olyan számtalanszor fel- és átdolgozott örök gyöngyszemek, mint a *The Day the Earth Stood Still* (1951), *It Came from Outer Space* (1953), illetve az *Invasion of the Body Snatchers* (1956). A B-listás besorolásuk ellenére komoly rajongói bázist és kultuszt kiépítő filmek közös témája a repülő csészealjon érkező, emberformájú idegen, aki vagy le akar minket söpörni a Föld felszínéről, vagy bölcs hírnökként hívja fel figyelmünket az atomháború veszélyeire.

Az amerikai sajtóban is nagy nyilvánosságot kapott első, repülő csészealjat a Washington állambeli Rainier bazaltkúp közelében látták 1947-ben.

ŰRHAJÓKAT FÉNYKÉPEZTEM

Ezt követően hirtelen megszaporodtak az első riport szenzációját megirigylő ufóészlelések, és a százával özönlő bejelentések állítólagos helyszínei az Egyesült Államok egész területét lefedték. Minderre a koronát a roswelli ufókatasztrófa tette fel: az amerikai légierő hiába is cáfolta az előző nap kiadott sajtójelentést, amely szerint Új-Mexikó felett lezuhant repülő csészealj roncsait találták meg. A magas légköri meteorológiai léggömbről szóló magyarázat nem győzte meg a „helyreigazítás" hallatán dühösen felhördülő milliókat. Adjunk a repülőcsészealj-hisztériához néhány csepp hidegháborús paranoiát, hintsük meg egy csipet szigorúan titkos katonai repülőgép- és rakétakísérlettel, és máris kész a baj.

Amerika lakosságát sikerült meggyőzni, hogy léteznek lencse formájú űrhajóban érkező idegenek, akik rendszeresen tiszteletüket teszik bolygónkon. George Adamski (1891–1965) személyében azután végre színre lépett az Egyesült Államok első, várva várt ufóprófétája.

George Adamski családja 1893-ban hagyta hátra Lengyelországot és vándorolt be az Egyesült Államokba. A New York állambeli Dunkirk városában felcseperedő fiú negyedikes korában otthagyta az iskolát, mert szüleinek nem volt elég pénzük, hogy nappali tagozatra járassák. 1913 és 1916 között az amerikai könnyűlovasságnál szolgált, és a mexikói határ mentén esett át a tűzkeresztségen. 1917-ben megnősült, és bejárta Wyoming és Oregon államokat, ahol egyik rosszul fizető állástól a másikig támolygott. 1920 körül költözött Los Angelesbe, ahol több ezoterikus szektába is belépett. Nem maradhatott ki a Teozófus Társaságból, a földön kívüli intelligenciában, Atlantiszban és csillagközi utazók látogatásaiban hívő gyülekezetből sem. Az 1920-as és 1930-as években az emberi hiszékenységben remek üzletet szimatoló Adamski maga is megpróbálkozott saját szekta alapításával, és az ajtóra a grandiózus „Tibeti királyok rendje" feliratú táblát szegezte ki. Filozófiai alaptételeit 1936-ban a *Wisdom of the Masters of the Far East* (Távol-keleti mesterek bölcsessége) című könyvében foglalta össze. Laguna Beach lakóit jámbor szerzetesi rendbe tömörítő próbálkozásai azonban sorra kudarcot vallottak.

IGEN VALÓSZÍNŰ, HOGY A RAINIER-HEGYI UFÓ ADTA AZ ÖTLETET ADAMSKINEK, ÉS A FÉNYKÉPEK 1949-BEN KÉSZÜLTEK.

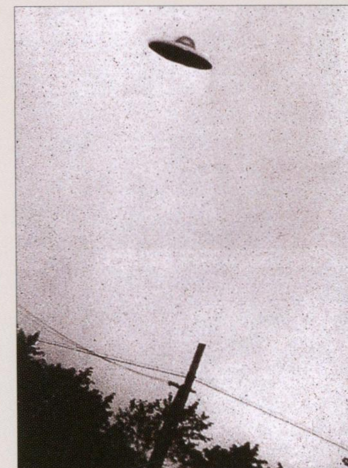
1940 körül úgy döntött, talán nagyobb szerencsével járna San Diego megyében, ezért maroknyi hívével együtt a Palomar-hegységbe költözött, ahol szegényes kommunában szűkölködtek tovább. Sorsuk némileg jobbra fordult, amikor megnyitották a Palomar liget névre keresztelt hamburgerbüféjüket a híres Palomar Csillagvizsgálóhoz vezető úton. A világ legnagyobb optikai teleszkópjával büszkélkedő intézmény 1948-ban nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt. Adamski hirtelen komoly átalakuláson ment át. Professzornak szólíttatta magát, két nagy távcsövet állított fel a kerthelyiségben, és azt híresztelte, ő is részt vesz a hegytetőn folyó komoly tudományos munkában. A csillagvizsgáló közelsége, illetve az 1947-ben kezdődő, egyre szaporodó csészealjészlelések hallatán az agyafúrt szélhámos három évvel később már saját maga is tett meghökkentő kinyilatkoztatásokat.

Adamski első ufóészlelésének pontos körülményei máig tisztázatlanok. Ő azt állította, hogy az eset 1946-ban történt, azaz egy évvel megelőzte a Rainier-hegy „pionírjait", saját fényképfelvételei pedig 1948-ból származnak.

Sokkal valószínűbb azonban, hogy a Rainier-hegyi ufó adta az ötletet Adamskinak, nem pedig fordítva, és a fényképek 1949-ben készültek. Még ugyanebben az évben önerőből tudományos-fantasztikus regényt adott ki *Pioneers of Space: A Trip to the Moon, Mars and Venus* (A világegyetem úttörői: utazás a Holdra, a Marsra és a Vénuszra) címmel. A könyvben az első, Földről indított felfedezők kalandjairól olvashatunk, akik a Naprendszer bolygóit bejárva bölcs földön kívüli civilizációkra bukkannak. Az természetesen csupán véletlen egybeesés, hogy az idegen bölcsek tanítása minden részletében megfelel Adamski *A mesterek bölcsessége* című művében lefektetett alaptételeknek.

Adamski 1950-ben lépett a nyilvánosság elé saját ufóészleléseivel. Beszámolóját és fényképeit a *Fate* magazin szeptemberi számában tette közzé. A szerkesztők kapva kaptak az izgalmas történeten, hiszen az remekül beleillett a megmagyarázhatatlan vagy természetfeletti eseményekkel és földönkívüli-témákkal foglalkozó lap profiljába. Az *I Photographed Space Ships* (Űrhajókat fényképeztem) címet kapott riportból mindent megtudhatunk az észlelések részleteiről. A távcsöveire szerelt kamerákkal készített, repülő csészealjakról és óriási léghajóra emlékeztető anyahajóról készített fényképei vegyes fogadtatásban részesültek. A képek még nem a később megszokottá vált aprólékos, részletgazdag kidolgozással készültek, csupán néhány elmosódott, fényes pacát ábrázolnak az égbolton, ezért több ufókutató azonnal hamisítványnak kiáltotta ki őket.

Adamski 1953-ban végleg lerázta magáról a szépirodalom béklyóit, és komoly tudományos kutató képében tetszelegve *Flying Saucers Have Landed* (A földönkívüliek közöttünk járnak) címmel kiadta első szakmai művét. A könyv újramelegítette kedvenc elméleteit a Földünkre titokban ellátogató idegenekről, az atlantiszi és lemúriai civilizációk, illetve az ókori India és Egyiptom nekik köszönhető ugrásszerű, más módszerekkel megmagyarázhatatlan fejlődéséről. Remek stratégaként az utolsó oldalakra tartogatta a csattanót, ahol beszámolt egy vénuszlakóval történt személyes találkozásáról 1952-ben, a Mojave-sivatagban. Az intergalaktikus kézrázásra állítólag Desert Center városka közelében került sor november 20-án, és a történelmi pillanatnak kommunája öt lakója is szemtanúja volt.

HELLÓ, IDEGEN
Adamski színre lépése óta százával kerültek elő az állítólagos ufóészlelések hamis fotói.

A csoport éppen ufókereső expedíción járt a sivatagban, amikor hirtelen megpillantották a felettük lebegő, szivar alakú anyahajót. Az egyik résztvevő később beismerte, lehetséges, hogy valójában repülőgépet látott, de a pillanat izgalma mindent elfeledtetett vele, ezért nem pontosak az emlékei. Lélekszakadva indultak az anyahajó üldözésére, ám egyszer csak Adamski ráparancsolt útitársaira, hogy azonnal állítsák meg az autót, és miután kiszállt, hagyják őt magára. Az ezt követő eseményeket csupán Adamski beszámolóiból ismerjük, mert miután messzebb sétált a főúttól és felállította teleszkópját, a többiek már nem voltak körülötte. A látcsövön keresztül így egyedül lehetett szemtanúja, amint a valószínűleg felderítésre ideküldött, áttetsző fémmel borított csészealj a távolban lassan a földre ereszkedik.

Miután közelebb sétált, szóba elegyedett a hajó futurisztikus öltözetet viselő kapitányával. A hosszú hajú, napbarnított bőrű vénuszi pilóta Orthonként mutatkozott be neki. A föld- és a vénuszlakó telepátiával és jelbeszéddel kommunikált egymással, többek között a világegyetem törvényéről, valamint az atomháború veszélyeiről váltottak szót. Orthon nem engedte meg, hogy Adamski lefényképezze őt, de távozása után Adamski gipsszel kiöntötte a titokzatos idegen szimbólumokkal borított lábnyomát, hogy a látogatásról kézzelfogható bizonyítékokat tudjon felmutatni.

HAMIS PRÓFÉTA

Adamskinak köszönhetjük a széles körben ismert és elfogadott ufóformát is. Az évtized egyik jelképévé vált fényképen csészealj alakú repülő járművet láthatunk, amelyből alulról talán a hajtómű vagy a leszálláshoz használt tartóállványok három kisebb gömbje dudorodik ki. A kétkedők tábora úgy véli, Adamski saját maga eszkábálta össze a makettet: lámpabura vagy esetleg keltetőgép fedelébe vágott lyukakba villanykörtéket dugott, s azokat fotózta le ügyesen. A szenzációs riport utánzók egész hadát inspirálta, és hamarosan megindult a csodás találkozásokról szóló beszámolók áradata. Néhány szerencsésnek az is megadatott, hogy megnézhette belülről az idegen űrhajókat, és jó páran büszkélkedtek azzal, hogy újdonsült barátaik még rövidebb űrutazásra is rávehetők voltak.

Adamski nem tűrhette, hogy letaszítsák trónjáról, és mások legyenek a bölcs idegen testvériség földi kapcsolattartói, ezért 1955-ben kiadta az *Inside*

the Spaceships (Az idegen űrhajó) című művét. A könyvben újabb találkozásokról számol be a Marsról, a Vénuszról és a Szaturnuszról idelátogató idegenekkel, akik ez alkalommal Los Angelesben tették tiszteletüket nála, és még az anyahajóra is meghívták látogatóba. A kritikusok rámutatnak, hogy a cselekmény meglepő hasonlóságot mutat korábbi regényével, és a figyelmes olvasó több bekezdést is felfedezhet, amelyeket szóról szóra a *Világegyetem úttörőiből* ollózott ki a szerző. A repülő csészealj, az anyahajó és a földön kívüli látogatók leírása pedig a korszak tudományos-fantasztikus filmjeinek díszleteit és ötleteit emeli át, sőt még a filmvásznon ábrázolt, meglehetősen kezdetleges idegen technológia is hajszálpontosan ugyanaz.

Adamski 1953 után egészen 1965-ben bekövetkezett haláláig előadásaival bejárta az egész világot. A pódiumon, szakmai publikációiban, illetve 1961-ben boltokba került két újabb könyvében – *Flying Saucers Farewell* (Viszlát, repülő csészealjak), illetve *Cosmic Philosophy* (Kozmikus filozófia) tovább részletezte a spirituálisan megvilágosodott, bölcs földön kívüli testvériség tanításait. A beszámolókból pontos képet kaphatunk a Hold, a Mars, a Vénusz, a Szaturnusz és a Jupiter felszínén élő idegen civilizációk hétköznapjairól is. Az évek múltán egyre merészebb állításokkal állt elő, közöttük például a világegyetem nagymestereinek Szaturnuszon történt találkozóján való részvételéről. Nem zavartatta magát akkor sem, amikor légből kapott meséit egymás után cáfolták meg a Holddal és a Naprendszer bolygóival kapcsolatos, egymást követő tudományos felfedezések.

1959-ben szovjet űrszonda készített felvételeket a Hold örök sötétségbe burkolózó oldaláról, és a visszaküldött képeken látható kietlen, kráterekkel szabdalt felszín komoly csalódást okozott Adamski híveinek, akik az élettelen táj helyett buja növény- és állatvilágra, nyüzsgő ufómetropoliszokra számítottak.

Kétségtelen tény, hogy Adamski gazdag képzelőerővel megáldott, tehetséges manipulátor volt, akinek minden egyes ufóészlelése és beszámolója a fantázia szüleménye. A bírálatok és bizonyítékok ellenére sikerült világméretű támogatói bázist kiépítenie. Egyszer azzal dicsekedett, hogy követői között tudhatja Juliana holland királynőt, továbbá XXIII. János pápát és II. Erzsébet brit királynőt is – mindez azonban szemenszedett hazugság volt. Nem sokkal 1965-ben, szívroham okozta halála előtt még nyilvánosságra hozott egy 8 milliméteres filmet. A felvételen látható repülő csészealj újabb bizonyítékkal szolgált arra, hogy az ellentmondásos ufóguru következetes, megbízható ember, a tudományos elemzés ugyanis kiderítette, hogy minden egyes korábbi képi anyagához hasonlóan ez a videorészlet is hamisítvány.

A FESTŐKAMÉLEON: HOFFMANN ELEMÉR

Elkövető: Hoffmann Elemér (Elmyr de Hory).

Indíték: anyagi haszonszerzés.

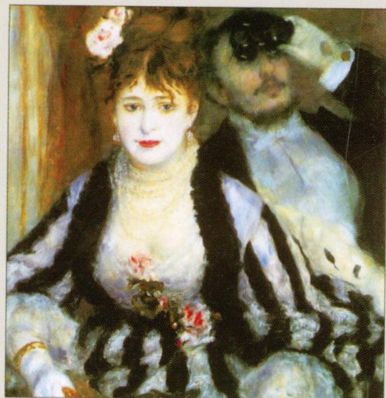
Okozott kár: képtárakat, múzeumokat és magángyűjtőket vezetett félre; mint később kiderült, gátlástalan üzlettársai őt magát is kihasználták és lóvá tették.

„A minőség talán nem a legjobb kifejezés, amikor művészi hamisítványokról beszélünk. Néhány név azonban magasan kiemelkedik a kontár piktorok szürke tömegéből. Egy-két művész komoly tiszteletet vívott ki, mivel lenyűgöző tehetsége nemcsak lélegzetelállító másolatok elkészítésére korlátozódott, hanem arra is, hogy hosszú időn át orruknál fogva vezesse a világ legelismertebb szakértőit."

P. J. Madsen: *Elmyr de Hory*, www.artfakes.dk (2009), részlet

A könyvünkben eddig megismert szélhámosok, csalók és hamisítók többsége az elméletben zseniális, aprólékos gonddal megtervezett bűncselekménye ellenére igen kevés hasznot húz piszkos üzelmeiből. Magányosan, elfeledve, nyomorúságos körülmények között hal meg a csalók nagy része.

MESTERMŰVEK
De Hory repertoárjában több híres festő is szerepelt. Bár előszeretettel festett például Renoir (lásd fent) stílusában, mindig képes volt valami újdonsággal előrukkolni. Soha nem másolt már ismert festményeket.

Clifford Irving (szül. 1930) nagysikerű életrajzi regényének hőse, Elmyr de Hory (1906–1976) sem kerülhette el a sorsát. Emlékiratainak papírra vetője, Irving maga is csaló volt, aki később Howard Hughes (1905–1976) közszerepléstől visszavonult dollármilliárdos hamis önéletrajzával házalt (lásd 199–203. oldal). Orson Welles (1915–1985), a világhírű filmrendező dokumentumfilmet forgatott róla.

De Hory életének talán legnagyobb tragédiája, hogy soha nem akart hamisító lenni, és számtalanszor megpróbált becsületes útra térni. Nem tudott azonban szabadulni a különleges tehetségét felismerő és azt kihasználó gátlástalan üzlet- és élettársak, valamint a kapzsi műkincskereskedők karmaiból. De Hory hamisítványait azért különlegesen nehéz felismerni, mert arra gondosan ügyelt, hogy ne már létező festményeket másoljon, hanem alkotóik stílusát adja vissza, szinte tökéletesen. Az Irving-életrajz tanúsága szerint de Hory kereken visszautasította, hogy mások szignóját tegye elkészült műveire, így azok később a festményeket piacra dobó kereskedők képtáraiban kerültek a vászon sarkába. Ő maga csak arra vágyott, hogy a festésnek szentelhesse életét, azonban pályafutása során nem tudott kitörni az ismeretlenségből, így saját művei után nem kapkodtak a vásárlók. A sors furcsa fintora, hogy a számtalan Picasso-, Modigliani-, Matisse- és Renoir-utánzata manapság a hamis eredetet büszkén vállaló műgyűjtők féltett kincse.

A FESTŐZSENI, AKI NEM LÉTEZETT

De Hory gyermekkora két eltérő verzióban vált ismertté. Saját bevallása szerint magyar arisztokrata családból származott, édesapja nagykövet volt. A valóság azonban ennél valószínűleg lényegesen prózaibb, és sok minden inkább középosztálybeli származásra utal. Az Osztrák–Magyar Monarchiában született, és iskoláit Budapesten kezdte meg. Tanulmányait később berlini művészeti intézetben folytatta tovább. Hamar felismerték különleges tehetségét, hiszen 21 éves korában bejutott az egyik leghíresebb francia művészeti tanodába, a párizsi Académie de la Grande Chaumière-be, ahol Fernand Leger (1881–1955) francia festő, szobrász, filmrendező irányítása alatt tanult. Amint visszatért Magyarországra, összetűzésbe keveredett a hatóságokkal: azzal gyanúsították, hogy homoszexuális kapcsolatban él egy gyaníthatóan a briteknek kémkedő férfivel. Letartóztatták és „rendszerellenes magatartás" miatt börtönbe vetették.

Nem sokkal a második világháború kitörése után engedték szabadon, azonban a hatóságok szinte azonnal újra rács mögé dugták, ismételten homoszexualitás vádja miatt. De Hory útja egy koncentrációs táborba induló vonatra vezetett, de elkerülte a halál. Amikor hazatért, megtudta, hogy családját kiirtották, és minden vagyonukat elkobozták. A háború vége Budapesten érte, de nem sokkal később Párizsba utazott, hogy ott próbáljon szerencsét. A felszabadulását bohém örömmel ünneplő francia főváros még mindig a világ egyik művészeti központjának számított, és csak úgy tódultak ide a gazdag műgyűjtők. A feneketlen pénztárcájú „mecénások" remélték, hasznot tudnak húzni a földönfutóvá tett franciák vagy a szovjet megszállás alá került kelet-európai országokból érkező, javaikat többnyire élelemre cserélő menekültek nyomorúságából.

De Hory festőkarrierje azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Saját festményeit nem sikerült eladnia, ellenben észrevette, milyen ügyesen tudja utánozni más festők, különösen Pablo Picasso (1881–1973) stílusát. Picasso már akkortájt is a világ egyik legismertebb művésze volt, aki csak úgy ontotta a festményeket és grafikákat. De Hory hamisítói karrierje 1946-ban kezdődött, amikor „Picasso egyik rajzát" 100 dollárért sikerült eladnia brit ismerősének, Lady Malcolm Campbellnek. A sikeren felbátorodva három újabb Picasso-grafikával állított be egy francia képtárba, ahonnan 400 dollárral gazdagabban távozott.

DE HORY HAMISÍTÓI KARRIERJE 1946-BAN KEZDŐDÖTT, AMIKOR „PICASSO EGYIK RAJZÁT" 100 DOLLÁRÉRT SIKERÜLT ELADNIA BRIT ISMERŐSÉNEK, LADY MALCOLM CAMPBELLNEK.

A kapott pénzből Skandináviába utazott, bőröndjében négy másik „Picasso-tusrajzzal". Egy stockholmi műkincskereskedő csillagászati összegnek számító 6000 dollárt ajánlott értük, amennyiben eredetiségüket a Svéd Nemzeti Galéria szakértői igazolják. De Hory azt állította, hogy a képeket nemesi családja műgyűjteményéből sikerült megmentenie, amikor menekülnie kellett Magyarországról. A kereskedő bekapta a csalit, a tudós szakértő rábólintott a vásznakra, s ezzel az utolsó simítások is megtörténtek de Hory kitalált élettörténetén. A megszorult arisztokrata meséjét később még sokszor előhúzta tarsolyából, és mindig sikerült levennie lábukról kiszemelt áldozatait.

Svédországból Rio de Janeirón keresztül New Yorkba utazott, ahol saját festményeit állította ki, szerény sikerrel. Nagyobb összeg akkor ütötte végül a markát, amikor Raoul Dufy (1877–1953) francia fauvista festő két képét sikerült eladnia Gábor Zsazsa magyar származású hollywoodi színésznőnek. Bejárta az Egyesült Államokat és egyre bővülő repertoárjára felvette Matisse-t (1869–1954), továbbá Renoirt (1841–1919) is.

Korrupt műkincskereskedőkkel kötött barátságot, akik levették válláról az értékesítés gondját, így művei hamarosan a legnagyobb galériák és képtá-

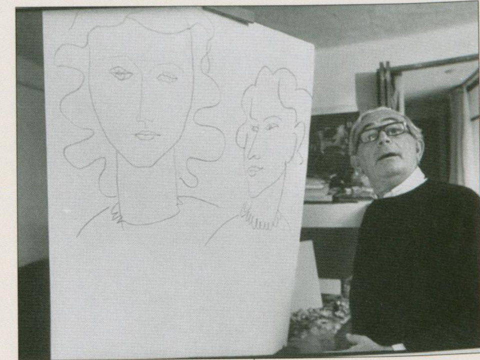
rak, többek között a Harvardi Egyetem Fogg Művészeti Múzeumának falán függtek.

1955-re azonban egyre jobban szorult a hurok a nyaka körül. Az amerikai hatóságok több hamisítványát azonosították, és csalás miatt körözést adtak ki ellene. De Hory az éjszaka leple alatt szökött át a mexikói határon, csak így tudta elkerülni a felelősségre vonást. Amikor később lerongyolódva, éhezve visszatért az Egyesült Államokba, meglepődve látta, hogy a festményeivel házaló kereskedőket felveti a pénz. A végsőkig elkeseredett művész marékszám vette be a tablettákat, így próbált meg véget vetni az életének, de nem járt sikerrel. Lábadozása alatt ismerkedett meg Fernand Legrosszal (1931–1983), akivel a következő évtized során viharos üzleti és intim kapcsolatot teremtett. Legros és szerelme, Real Lessart rávették, hogy újra fessen, és az elkészült műveket Amerikában dobták piacra. A haszon nagyobbik részét természetesen megtartották maguknak. Amikor már az FBI is érdeklődött iránta, de Hory belátta, jobban teszi, ha visszatér Európába. Először Párizsban telepedett le, de amikor ott is túl forró lett a talaj a lába alatt, a Spanyolországhoz tartozó Ibiza szigetére költözött.

HOLLÓ A HOLLÓNAK KIVÁJJA A SZEMÉT

A földközi-tengeri sziget akkoriban nyugodt és érintetlen volt. Lakói és látogatói főként a művészek, bohém aranyifjak és a gazdag előkelőségek köréből kerültek ki. De Hory és a hozzá hasonló körözött csalók számára ideális búvóhely lehetett, hiszen a fasiszta Franco-diktatúra nem írt alá kölcsönös kiadatási egyezményeket sem Franciaországgal, sem pedig az Egyesült Államokkal. De Hory egész nap a művészetnek hódolhatott, miközben Legros és Lessart az egész világot bejárta hamisított festményeivel, és kutatott a legtöbbet fizető áldozat után, éljen az Texasban vagy Tokióban. A dollármilliókat kaszáló szerelmespár szűkös, havi 400 dollárra rúgó apanázzsal látta el a festőt, de sokszor még ezt az összeget is elfelejtették átutalni. Egyik hevesebb összezördülésük után azzal próbálták kiengesztelni a felbőszült festőt, hogy fényűző villát építtettek neki a szigeten, ahol luxuskörülmények között alkothatott, és fogadhatta a látogatóba érkezőket.

1966-ban Algur H. Meadows amerikai olajmágnás, Legros egyik jelentősebb ügyfele észrevette, hogy „felbecsülhetetlen értékű" francia gyűjteményéből 56 darab mestermű de Hory-hamisítvány. A dühtől tajtékzó, rászedett üzletember nem nyugodott, amíg el nem érte, hogy a szélhámos párt kiutasítsák az Egyesült Államokból. A hír hallatán köddé vált párocska beköltözött de Hory villájába. A három férfi nehezen viselte az összezártságot, hamarosan egymásnak estek, és Legros kirúgta de Horyt saját otthonából. Legros és szerelme azonban nem élvezhették sokáig bűnös vagyonukat. Csekkhamisítás miatt rajtuk ütött a spanyol rendőrség, és hamarosan a rács mögött hűsöltek. De Hory sem úszta meg a felelősségre vonást, bár őt egészen más indokkal fogták le: megvádolták, hogy homoszexuális, és mivel ez ekkor még bűncselekmény volt Spanyolországban, két hónap börtönt kapott, amelyet le is ült.

© Time & Life Pictures | Getty Images

De Hory egy évvel később tért vissza Ibizára. 63 éves korában végre a nagyvilág is elismerte művészi tehetségét, és a hírnévvel az egész életében hiába kergetett álma végre valóra vált. Clifford Irving 1969-ben megjelent, *Fake! The Story of Elmyr de Hory, the Greatest Art Forger of Our Time* (Hamisítvány! Elmyr de Hory, korunk legnagyobb műkincshamisítójának története) című életrajzából, illetve Orson Welles 1974-ben megjelent, *F for Fake* (azaz H mint hamis) című dokumentumfilmjéből végre mindenki megismerte nevét. Frissen szerzett hírneve vagy hírhedt volta miatt végre meg tudott élni saját munkáiból. 1976-ban tudomására jutott, hogy a megalakult demokratikus spanyol kormány kiadni készül őt Franciaországnak, ahol csalás vádjával kívánják bíróság elé állítani. A végső, kegyetlen arculcsapás szégyenét elviselni képtelen de Hory öngyilkosságot követett el. Ismét tablettákkal adagolta túl magát, de első próbálkozásával ellentétben ez alkalommal sikerrel járt.

HAMISÍTJÁK A HAMISÍTÓT
A zseniális festményhamisító tehetségét halála után nemcsak a művészvilág, hanem a csalók is elismerték, hiszen a piacon egymás után tűntek fel hamis képeinek másolatai.

Visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy állítólag ezernél is több hamis festmény és rajz került ki a keze alól. Feltételezhető, hogy ezek egy része máig magángyűjtemények vagy képtárak falán függ, és tulajdonosuk nem is sejti, féltett kincse nem valódi.

Életművének legújabb, alapos elemzése, a saját, illetve más művészek stílusában elkészített festményeiből áradó átütő tehetség végre meghozta számára a megérdemelt elismerést. Ha megéri, biztosan jót kacagott volna azon, hogy az 1990-es években őt is utolérte a művészvilág számára joggal gyűlöletes „megtiszteltetés", a hamisítás. Ha de Horyt szeretnénk a nappaliba, legyünk nagyon óvatosak: eredeti hamisítvány helyett nehogy véletlenül egy hamis hamisítványba fussunk bele!

ÁTVERÉS

Csalafinta csuhások
Katonai manőverek
Pénzügyi praktikák
Hírhedt hamisítványok
Széltolók és álruhások
A hiszékenység vámszedői
Lódítás a laborban

FÉM SZIVACSBETÉT: A MELLTARTÓBANDA

Elkövetők: Betty Corrigan, Marie Orr és Billie Ruth McNabb.

Indíték: anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: komoly presztízsveszteség érte a Southern Bell telefonvállalatot.

„Már éppen kezdtek összecsapni a hullámok a »melltartóbanda« feje felett, amikor az események váratlan fordulatot vettek: a Southern Bell ejtette a vádakat. Nem tudták ugyanis hitelt érdemlően bizonyítani, milyen mértékű bevételtől estek el, illetve nem lehetett kizárni azt sem, hogy a hölgyeknél talált pénz valóban a sajátjuk volt. A vállalat belátta, a vád ingatag, és tudta, ha rájuk dől a ház, azaz elveszítik a pert, katasztrofális következményekkel járó ellenkampányban lesz részük. Voltak, akik úgy gondolták, a szégyenkező cég próbálta menteni, ami menthető, és első lépésben beérte már azzal is, ha lekerül az újságok címlapjáról. Egyik vicces kedvű ügyfelük a Southern Bra (melltartó) társaságnak címezte a havi számlájáról szóló csekket. Úgy tűnik, a postásnak is volt humorérzéke: a küldemény célba ért."

S. B. McIver: *Murder in the Tropics* (Gyilkosság a trópusokon), részlet

Képzeletbeli szörnyetegeket és földönkívülieket taglaló fejezeteink után (lásd Loch Ness-i szörny, 133–138. oldal, illetve George Adamski, 145–150. oldal) földhözragadt esettel foglalkozunk. Az alábbi fejezetünk az ódivatú, ám hatékony pénzügyi praktikák egyik különleges, kissé pikáns változatát taglalja. Való igaz, hogy elkövetői nem lettek több milliárd dollárral gazdagabbak, mint Madoff (246–251. oldal), de még milliomosok sem, mint Ponzi (96–101. oldal), de azért tettük bája vélhetően mosolyt csal az olvasók arcára. Tervük nem járt különösebb merészséggel, és nem igényelt hosszú, alapos tervezést, mint például Alves Reis (107–111. oldal) vagy Lustig (117–120. oldal) zseniális agyszüleményei. A fentiekkel ellentétben mégis elmondható, hogy *majdnem* tökéletes bűntény valósult meg – már persze akkor, ha a *tökéletes* kategóriát fenntartjuk azok számára, akiket soha nem ér utol az igazságszolgáltatás. Kétségtelen, hogy rengeteg bűnözőnek sikerül kibújnia a felelősségre vonás alól. Számukat még megbecsülni sem lehet – azon egyszerű oknál fogva, hogy Betty Corrigannel, Marie Orr-ral és Billie Ruth McNabb-bel ellentétben soha nem kerülnek rendőrkézre, bíróság elé vagy börtönbe. Sőt a részletes beismerő vallomás sem nevezhető az ilyen elkövetők erős pontjának. A floridai Southern Bell telefontársaság három női alkalmazottja azonban pontosan ezt tette, ugyanebben a sorrendben, és mégis majdnem megúszták. Hogy ötletük miért érdemli meg a *majdnem tökéletes* jelzőt? Azonnal kiderül.

A TÖKÉLETES BŰNTÉNY

Réges-régen, amikor még hírből sem ismerték a manapság mindennapos mobiltelefont vagy az internetkávézókat, kizárólag utcai telefonfülkék álltak a kapcsolatfelvételre vágyók rendelkezésére. 1950-ben Nagy-Britanniában állami cég, a General Post Office, míg az Egyesült Államokban számtalan kisebb-nagyobb vállalat üzemeltette a telefonfülkéket. Floridában, Miami városában például a Southern Bell telefontársaság zsebelte be az utcai készülékekről kezdeményezett hívásokból befolyó, igencsak busás hasznot. A komoly profitot termelő vállalkozás vezetői nem is sejtették, hogy fiatal női alkalmazottaik úgyszintén remekül megélnek a cég nyereségéből. A tény, hogy a szóban forgó alkalmazottak csinos, fiatal hölgyek voltak, talán magyarázatot adhat arra, hogy miért nem derült fény a turpisságra sokkal hamarabb. Az 1950-es években kevés emberben merült fel, hogy törvényszegéssel gyanúsítson meg nőket, akik bizton remélhették, hogy a férfi kapuőrök nem fogják átvizsgálni távozáskor a ruházatukat. Lássuk be, néha kifejezetten kapóra jönnek a nemi előítéletek…

A perselyeket csapatokban dolgozó férfikollégáik ürítették ki, és annak megelőzésére, hogy a pénz nehogy az ő zsebükbe guruljon át, szoros felügyelet mellett azonnal lezárt ládákba öntötték át az érméket, amelyeket páncélozott autókkal szállították be a központba. Mivel itt adódott a legtöbb esély

arra, hogy valaki elcsábuljon, a cég komoly biztonsági intézkedésekkel ügyelt arra, hogy minden fillér a megfelelő helyre kerüljön. A központba érkezés után a pénz a számolóhelyiségbe került, ahol az itt dolgozó fiatal hölgyek, közöttük a 23 éves Betty Corrigan, valamint a 21 éves Marie Orr számolták meg és rollnizták össze.

A beérkező pénzt a tartályokból automata számlálógépekbe öntötték, így estére a cégvezetés kezébe került a hivatalos elszámolás a pontos napi bevételről.

© Pictorial Press Ltd | Alamy

KINCSESLÁDIKA
Az 1950-es évek strapabíró, „torpedó" melltartóiban remekül el lehetett rejteni a negyeddolláros-tekercseket.

A korábban szigorúbban ellenőrzött folyamat az itt dolgozó hölgyek munkája idején már lényegesen lazább felügyelet alatt állt. Betty és Marie agyában egy napon isteni szikra gyúlt: rájöttek, amennyiben még a gépbe öntés előtt vesznek ki a pénzből, soha senki nem fogja hiányolni azt. Először óvatosan, kis tételben próbálkoztak: néhány rollnit elrejtettek a melltartójukban, és hazavitték. Egy tekercs, azaz hatvan darab negyeddolláros 361,5 grammot nyom, és 15 dollárt ér. A lányok kiszámolták, ha esténként csak tíz tekercset visznek magukkal, napi 150 dollárral növelik a fizetésüket. Később bevallották, ez túl optimista elképzelés volt, a valóságban mindössze négy-öt darabot tudtak egyszerre kicsempészni. Bármilyen hihetetlenül is hangzik: ne korunk csipkés, puha melltartóira gondoljunk, hanem például a híres színésznő, Jane Russell plakátjain látható elnyűhetetlen, merevített fehérneműre.

NE SZÍVD MELLRE

Túlságosan kockázatosnak tűnt egyszerűen csak kisétálni a főkapun, hiszen fennállt a „véletlen baleset" veszélye, és tudták, mi vár rájuk, ha véletlenül elpattan egy pánt, vagy egy tekercs kicsúszik a túl feszesre tömött kosárból. Ekkor remek – és nem utolsósorban biztonságos – ötletük támadt: miután elrejtették a pénzt, kimentek a mosdóba, akár naponta több alkalommal is. Itt már várta őket társuk, Billie Ruth McNabb, aki bőröndben gyűjtötte össze a zsákmányt, és a nap végén az őröknek higgadtan odabiccentve hazavitte azt. Ezzel a módszerrel hirtelen sokszorosára nőtt az elérhető nyereség, és a lányok éltek is a kínálkozó lehetőséggel. Soha nem derült fény arra, milyen hosszú időn át működött a tervük, vagy hogy pontosan mennyi pénzt sikerült ellopniuk. Rendőrségi becslések több százezer dollárról szóltak, de a csúnyán lóvá tett, kínosan feszengő Southern Bell ennek mindössze töredékét vallotta be végül.

A terv minden részletében magán viseli a tökéletes bűntény összes jellemzőjét: akkor vajon miért és hogyan buktak le a lányok? Marie Orr 18 éves sógornője egy napon rendőrt hívott, mert betörők jártak a házában. A véletlenül éppen ekkor látogatóba érkező Betty Corrigan alig néhány perccel a rendőrség érkezése előtt parkolta le autóját a kocsifelhajtón. A buzgó rendőrök ragaszkodtak hozzá, hogy mindent alaposan megvizsgáljanak, és amikor az autó csomagtartója került sorra, meglepve látták, hogy pénzzel teli bőröndök rejtőznek benne: körülbelül négyezer dollár negyeddollárosokban, és egy másik ezres vegyes bankjegyekben. A tapasztalatlan, pánikba esett lányok elkövették a zöldfülű bűnözők legnagyobb hibáját: töredelmesen bevallották, hogy a telefontársaságtól lopott, több ezer dollárra rúgó zsákmányból autókat vettek, és ebből fizették ki a házukon lévő banki jelzáloghitelt.

BÁR A LÁNYOK MINDENT BEVALLOTTAK, MÉGSEM LEHETETT EGYÉRTELMŰEN BIZONYÍTANI, HOGY A PÉNZ A TELEFONTÁRSASÁG TULAJDONA.

Az újságírók természetesen nem hagyhatták ki, hogy ne köszörüljék nyelvüket a pórul járt csapaton. Egymással versengve rukkoltak elő a vicces vagy annak szánt főcímekkel, mint például *Az ezüstszínű melltartóbetét esete* vagy *A melltartóbanditák*. A legnagyobb népszerűségre szert tett nevet az egyik újságcikk néhány sora ragasztotta rájuk: „Úgy tartják, rugalmas az igazságszolgáltatás – ugyanúgy, mint az a ruhanemű, amelyben a miami hölgyek elrejtették a zsákmányt. A »melltartóbanda« azonban túlfeszítette a húrt…"

Bár a lányok szóban mindent beismertek, és a rendőrség körülbelül tízezer dollárt talált Orrnál és Corrigannél, ám ez nem jelentette azt, hogy a pénz bizonyíthatóan a telefontársaságtól származott. Sőt minden igyekezete ellenére a Southern Bell még megbecsülni sem tudta, mennyi nyereségtől esett el, vagy hogy mennyi időn keresztül folytatódott a sikkasztás. A három nő ezt hallva azonnal visszavonta vallomását és kijelentették, a pénz a saját tulajdonuk. Ügyvédeik perrel fenyegették a céget a lányok hirtelen, jogtalan elbocsátása miatt – amikor ugyanis bementek dolgozni, a főkapunál nem jutottak beljebb, ahol közölték velük, hogy azonnali hatállyal felmondtak nekik.

A lányok szabadlábra helyezése után a vád és a Southern Bell telefontársaság képviselői nem adták fel a harcot. Dade megye államügyésze nyilatkozatában leszögezte: „Kis türelmüket kérem – az ügy komoly melltartást… khm, akarom mondani *kitartást* igényel a nyomozó hatóságoktól. Még néhány nap, és megtörténik a vádemelés. Pillanatnyilag a bizonyítékok összegyűjtése és elemzése folyik." A cég könyvelői éjt nappallá téve dolgoztak, és elemezték a floridai Jacksonville-ben lévő központtól kapott, Miamiból indított távolsági hívásokat részletező listát. Fáradozásuk végül sikerrel járt: némi eltérést fedeztek fel a miami nyilvános telefonfülkékből indított hívások száma és időtartama, valamint a központban feljegyzett napi végösszeg között. A különbség alig ötszáz dollárra rúgott naponta, de ez már elegendő volt ahhoz, hogy újra letartóztassák a lányokat, és lopás miatt vádat emeljenek ellenük. Orrt, Corrigant és McNabbet bűnösnek találta a bíróság, és büntetésként egyévnyi börtönre, illetve 24 118 dollár visszafizetésére kötelezte őket.

FEKETE, FEHÉR, IGEN, NEM: A NÉGER ADMIRÁLIS PORTRÉJA

Elkövetők: ismeretlenek.

Indíték: elismerést akartak szerezni az amerikai függetlenségi háborúban harcoló afroamerikai katonák számára.

Okozott kár: a hamisítvány leleplződése megkérdőjelezte az afroamerikaiak szerepét a háborúban; a festmény tulajdonosa komoly összegtől esett el.

„Néhány héttel a New Yorkba szállítás tervezett időpontja előtt dr. McBurney felhívta a Fraunces Múzeum kurátorát, Nadezhda Williamst. »Megkérdeztem tőle, hogy érzi magát hős fekete kapitányként – idézi fel a beszélgetést Williams. – Remekül. Bár van egy apró probléma. A tengernagy fehér bőrű« – közölte McBurney."

Erik Baard: *A Painting's Secret* (A festmény titka)
***The New Yorker* magazin, 2006, részlet**

Igen gyakori eset, hogy a hamisítványok nem anyagi haszonszerzést szolgálnak. Konstantin adománylevele (23–26. oldal), vagy a Zinovjev-levél (112–116. oldal) mögött színtiszta politikai manipuláció húzódott meg. A hamis Adelaïde concerto (129–132. oldal) hiúságból született. Jelen történetünk különleges indítékú műkincshamisításról szól, ahol a pénz csak annyiban jutott szerephez, hogy a festmény tulajdonosának komoly veszteséget kellett elkönyvelnie.

„A fekete admirális portréja"egy XVIII. század végi tengerészkapitányt ábrázol, aki büszkén feszít horgonyon himbálózó hajója előtt. A vörös térdnadrágban és aranygombokkal díszített, elegáns mellényben pompázó nyalka admirális gazdagon hímzett, mélykék tengerésztiszti kabátja alól patyolattiszta, csipkés ingujjak kandikálnak ki. Bal keze az övébe dugott kard markolatán nyugszik. A festmény egyetlen részletében lóg ki csupán az amerikai függetlenségi háború (1775–1783) időszakából származó, fess katonatiszteket ábrázoló képek hosszú sorából. A szóban forgó eltérés, bármennyire is apró helyet foglal el a vásznon, hihetetlen jelentőséggel bír, és azonnal szemet szúr mindenkinek: a modell minden kétséget kizárólag afroamerikai.

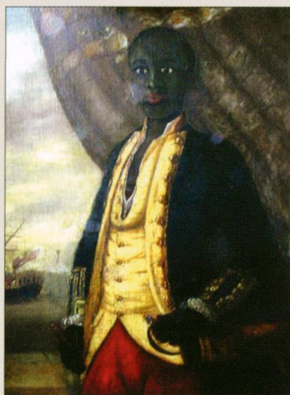
WASHINGTON FEKETE MEGMENTŐJE?

Az ismeretlen eredetű, aláírás nélküli festmény tulajdonosa Alexander McBurney nyugdíjas urológus. Az idős doktor 1975-ben, a kétszáz éves évforduló lázában égve vásárolta meg egy műkincskereskedőtől 1300 dollárért a festményt. Az egyedülálló, különleges kép már több könyv és tévés dokumentumfilm főszereplője volt, és számtalanszor kérték kölcsön a fekete amerikaiak történelmét vagy a függetlenségi háborúban játszott szerepüket taglaló kiállítások szervezői. A nagy becsben tartott vászon nem csupán a bemutatók látogatóközönségét ihlette meg. Gary Nash történész a 2005-ben *The Unknown American Revolution* (Az amerikai szabadságharc titkai) címmel megjelent tanulmányában úgy érvel, hogy a fekete admirális magabiztos póza és finom kelméből szabott előkelő ruházata miatt valószínűleg dúsgazdag amerikai kalózkapitány lehetett, aki állami jóváhagyással fosztogatta az ellenség hajóit, és zilálta szét azok tengeri utánpótlási vonalait. Egy másik népszerű elmélet szerint azon fekete tengerészek egyike lehetett, akik segítették George Washington és serege visszavonulását 1776 augusztusában a vesztes Brooklyn Heights-ütközet után.

Nadezhda Williams a New York-i Fraunces Múzeumban *Fighting for Freedom: Black Patriots and Loyalists* (Szabadságharcosok: fekete hazafiak és királyhű katonák) címen megrendezett kiállítás kurátora 2006-ban felkereste McBurneyt, és megkérte őt, adja kölcsön a tárlat gyöngyszemének szánt festményt. McBurney természetesen beleegyezett, mert úgy érezte, a nagyközönség megérdemli, hogy teljes pompájában csodálhassa meg nagy becs-

ben tartott kincsét. Az előkészületekkel Peter Williams neves restaurátort bízta meg.

A gondos tulajdonos még a restaurálás előtt felértékeltette és 300 ezer dollárra biztosította festményét. Alig látott azonban munkához a szakember, meglepve látta, hogy a portrét valaki felülfestette, és az admirális arcbőrét fehérről feketére színezte. Az eredeti arcvonásokat eltüntették, így a ténylegesen modellt álló tengerésztiszt neve örökre titokban marad. Williams becslései szerint a hamisításra valamikor a XX. század közepén kerülhetett sor, és a csaló nagyon körültekintően járt el, hiszen még arra is ügyelt, hogy az általa használt lakkot ne lehessen kimutatni még a hamisítások, vagy át- és hozzáfestések kiszűrésére használt UV-lámpával sem.

RÉGI DICSŐSÉG
Bár a képről kiderült, hogy hamisítvány, a festmény tulajdonosa mégis ragaszkodik hozzá.

A festmény ezek után természetesen nem vehetett részt a kiállításon, és amint kiderült, hogy hamisítvány, a biztosító habozás nélkül le is értékelte. A doktor féltett kincsének becsült értéke így 300 ezer dollárról 3 ezer dollárra zuhant, hatalmas vagyont húzva ki a pórul járt nyugdíjas zsebéből. McBurney higgadtan vette tudomásul az eseményeket. Visszaállíttatta az admirális eredeti bőrszínét, és továbbra is otthona díszeként bánik a viszontagságos sorsú festménnyel.

A hamisító személyét és indítékát sűrű homály fedi, de Peter Williams restaurátornak igaza lehetett, amikor így nyilatkozott: „Amerikának szüksége van fekete hősökre, ezért készült ez a portré." A csaló azonban elszámította magát, a nagy nyilvánosságot kapott átveréssel pontosan ellentétes hatást sikerült elérnie. A hamis festmény botrányba fulladt közszereplése miatt sajnos komoly kétségek merültek fel az amerikai feketék történelmi szerepvállalását illusztráló bizonyítékok hitelességével kapcsolatban.

SHANGRI-LA: CYRIL HOSKIN

Elkövető: Cyril Hoskin.

Indíték: hírnév, anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: visszaélt az emberek hiszékenységével.

„Lobsang Rampa Tibetben született buddhista szerzetes, orvosdoktor. Számtalan megpróbáltatás és utazással teli, viszontagságos élete végén Kanadában telepedett le, így alaposan megismerhette mind a Kelet, mind a Nyugat világát. Dr. Rampa forradalmasította korát, hiszen az elsők között hozta el a Távol-Keletről a buddhizmus metafizikai mondanivalóját, és tette azt elérhetővé a nyugati nagyközönség számára. Spirituális tanítását több könyvben foglalta össze. Első műve A harmadik szem *címet viseli."*

www.lobsangrampa.net (2009)

A javasui Caraboo „hercegnő" története (lásd 68–72. oldal) remek példa arra, milyen ellenállhatatlan az egzotikum titokzatos vonzereje. A XIX. század elején élő szélhámosnak még viszonylag könnyű dolga volt: kitalált egy messzi-messzi országot, és mert eléggé hihetően játszotta a szerepét, a kulturális különbségekre fogékony nagyközönség lelkesen rajzotta őt körül. A XX. század derekára azonban érezhetően összezsugorodott a világ, és csupán apróbb, nehezen megközelíthető zugai maradtak még feltáratlanul. A modern korban egzotikus családfával büszkélkedni kívánó csaló kizárólag akkor számíthatott sikerre, ha nyugaton ismeretlen, kevéssé látogatott vidéket nevezett meg otthonául. Ha a hírnév mellett további, például anyagi elismerésre is vágyik, még arra is oda kell figyelnie, hogy kitalált otthonát elég sokan találják érdekfeszítőnek a nyugati féltekén.

KETTESBEN SZÉP AZ ÉLET
Hoskin azt állította, hogy testében egy elhunyt tibeti láma lelke lakozik.

Nyugat-Európában és Észak-Amerikában a XX. században egyre többen hittek abban, hogy a keleti spirituális bölcsesség révén útmutatást kaphatnak mindazon kérdésekkel kapcsolatban, amelyekre nem ad kielégítő választ saját kultúrájuk. Mielőtt az ég felé fordította volna áhítatos tekintetét, ahol földön kívüli testvéreink kinyilatkoztatták számára a világegyetem törvényeit, George Adamski (lásd 145–150. oldal) is a Távol-Keleten, még pontosabban a világ tetején fekvő Tibet bölcsességén keresztül kereste a megvilágosodást.

A császárságot elsöprő 1912-es kínai forradalom után Tibet elnyerte függetlenségét Kínától. 1933-ban jelent meg James Hilton (1900–1954) angol regényíró *A kék hold völgye* (Lost Horizon) című műve, melyben a Himalája csúcsai között megbúvó völgyben fekvő mágikus kolostor, Shangri-la üdvözült és időnként idegesítően bölcs lakói azzal bőszítették a gyanútlan olvasót, hogy még az örök élet is megadatott számukra. Hiltont ősi tibeti legendák ihlették olvasmányos, de teljes egészében kitalált története megírásakor, amely szerint a világ tetején rejtőző titokzatos kolostorban emberfeletti képességekkel rendelkező, megvilágosodott szerzetesek őrzik a világ legféltettebb titkait. A csábító hipotézisen alapuló mese ígérete még a világuralomért bármire képes nácik fantáziáját is meglódította. A német hadvezetés az 1930-as évek végén több kutatóexpedíciót is indított Tibetbe, de hasztalan keresték az árja faj őshazájának kikiáltott mesebeli tájat.

A romantikus elképzelések és vonzó, de többnyire hamis sztereotípiák ellenére Tibet nem az ígéret földje, csupán egy sokat szenvedett ország a hófödte hegycsúcsok között. Az 1940-es években főként szegény, túlnyomórészt

vidéken, elmaradott körülmények között élő törzsek népesítették be, amelyek nehéz körülmények között tengették életüket. Bár az ország 36 éven át névleg független volt Kínától, az 1949-ben benyomuló és a helyi lakosságot kíméletlenül leigázó kommunista hadsereg megérkezésekor a szabadság minden illúziója szertefoszlott.

A második világháború és a kommunista forradalom borzalmai után Kína hamarosan lábra állt, és gyors ütemű modernizációba fogott. Tibet mindössze annyit érzett az átszervezések és fejlesztések jótékony hatásából, hogy néhány éven át szűk határokon belül ugyan, de saját maga intézhette belügyeit. A korlátozott autonómia az 1950-es évek közepén ért véget, amikor a kínaiak saját kezükbe vették a körzet irányítását. A vaskézzel kormányzó, ellentmondást nem tűrő kínai vezetés kezdetben helyi képviselőkön, vakon bólogató bábkormányon keresztül éreztette hatalmát. 1959-ben azonban a hadsereg megszállta a fővárost, Lhászát. Az 1935-ben született 14. dalai láma, Tendzin Gyaco (gyermekkori fotóját lásd a szemközti oldalon), a tibeti nép vallási és politikai vezetője nem maradhatott tovább az országban, ezért Indiába menekült, ahol a száműzetés ellenére napjainkban is fáradhatatlanul kampányol népe jogainak elismeréséért.

KINYÍLIK A HARMADIK SZEM

A kínai megszállók brutális rémuralmat vezettek be Tibetben, és átfogó kulturális tisztogatásba kezdtek. Bezárták a kolostorokat, és börtönbe vetették vagy halomra öldösték a szerzeteseket, akik az üldöztetés és a kivégzőosztagok elől, ha tehették, külföldre menekültek. Rengetegen követték Indiába a száműzetésbe vonult vezetőjüket, a dalai lámát. Néhányan még új otthonukban sem érezték biztonságban magukat, így az egyre jobban bővülő diaszpóra eljutott nyugatra is, ahol a friss szemléletmódra, az új spirituális tanokra kiéhezett nagyközönség tárt karokkal fogadta őket. Egymás után alakultak a tibeti láma-kolostorok Európában, Észak-Amerikában, Ausztráliában, illetve a Távol-Keleten, és követőik pontos számát ma már megbecsülni sem lehet. Tibet hivatalos államvallása a buddhizmus meglehetősen ezoterikus ága, amelyben bonyolult szertartásrend és gyakorlat segíti az igazán elkötelezett hívők útkeresését.

A köztiszteletnek örvendő Secker & Warburg brit könyvkiadó 1956-ban jelentette meg *A harmadik szem* című művet. A fedőlap szövege a keserű száműzetés elől menekülő, Angliában új hazára talált tibeti láma, T. Lobsang Rampa önéletrajzával csalogatta az olvasóközönséget.

A könyvből megismerhetjük a szerző gyermekkorát a lhászai Chakpori lámakolostorban. A szerzetesrend szigorú tanrendjében a hagyományos tantárgyak mellett helyet kapott a hagyományos tibeti orvoslás, meditáció, jóga, levitáció, asztrológia, telepátia és asztrális projekció is. A szerző azt állította, maga is átesett a hagyományos koponyalékelésen, amelynek során átfúrják

a homlokcsontot, hogy megnyithassák a harmadik szemet. A kínzó fájdalommal járó műtét eredményeképpen lenyűgöző szellemi képességek birtokába jutott, például megjelent előtte mások aurája. Az aura, a testünket körülvevő színes burok olvasására képes látnokok pontosan meg tudják állapítani lelki fejlődésünk pillanatnyi állapotát, sőt még legféltettebben őrzött, titkos gondolataink sem maradnak titokban előttük.

EGZOTIKUM A tibeti buddhizmus összetett hitvilága vonzza a tapasztalatlan útkeresőket és a hiszékenységükkel visszaélő szélhámosokat.

Rampa alig néhány héttel az operáció után pillantotta meg az első auráját. A földöntúli élményt e szavakkal próbálta megragadni:

„Gomolygó kék füstfelhőbe burkolózott alak közeledett felém, akiből tűzpiros szikrák pattogtak. Rémülten felnyüszítettem, és visszaszaladtam a terembe. A többiek meglepve nézték halálra rémült arcomat. »Valaki hozzon egy vödör vizet… Odakint lángra lobbant egy ember!« – kiáltottam fel. Mingyar Dondup láma kinézett a teremből, majd mosolyogva tért vissza. »Lobsang, nyugodj meg, senki sem ég… csak a takarítónak van rossz napja.«"

Egy későbbi fejezetben Rampa részletesen elmagyarázza az „asztrális utazás" tibeti elméletét és gyakorlatát:

„Alapos kiképzésen estem át az asztrális utazás művészetét tekintve. A testből kilépő szellemet (tudatot) kizárólag az ezüstszál köti a földi valósághoz. Sok embernek nehezére esik elhinni, de ilyen módon kedvünkre be lehet járni a világot. Jó hírem van: erre mindenki képes, és rendszeresen meg is teszi, de kizárólag álmában. Nyugaton ez a folyamat akaratunkon kívüli, nem befolyásolható, Keleten azonban a lámák tudatos, éber állapotban is képesek erre. Így érik el, hogy mindenre emlékeznek, részletesen fel tudják idézni, hogy merre jártak, mit láttak és mit csináltak útközben. Nyugaton feledésbe merült ez a művészet, és amikor az ember felébred, azaz visszatér testébe, azt hiszi, csupán álmodott."

A láma élettörténete jelentős sikereket ért el az amerikai és európai könyvpiacokon. Sokakat lenyűgözött a könyv: vakon követték az utasításokat, hátha meglátják a szomszédjuk auráját, vagy sikerül kilépniük testükből, hogy valahol máshol bukkanjanak elő asztrális utazásuk végén. Sajnos minden próbálkozás kudarcot vallott.

A VÍZVEZETÉK-SZERELŐ FIA AZ ANGLIAI PLYMPTON VÁROSÁBÓL

A Tibet-szakértőket már közel sem volt ilyen könnyű meggyőznie a szerzőnek állításai igazáról. Tudományos elemzésekben bizonyították, hogy Rampa fantasztikus kalandjai valóban fantasztikus kalandok csupán. A fiktív mese ízekre tépése mellett többen rámutattak, hogy Rampa egyáltalán nem rendelkezik ázsiai arcvonásokkal, és meglepő módon anyanyelvi szinten, az akcentus leghalványabb jele nélkül beszél angolul. Heinrich Harrer (1912–2006) Tibet-kutató, a *Hét év Tibetben* (Seven Years in Tibet) című, 1952-ben megjelent, nagy sikerű mű szerzője meggyőződéssel vallotta, hogy Rampa szélhámos. Harrer, a dalai láma egyik megbecsült tanítómestere magánnyomozót fogadott, hogy derítsen ki mindent a titokzatos, lehengerlő modorú csaló, Rampa hátteréről.

A felbérelt nyomozó a *Daily Mail* napilapban tárta nyomozása eredményét a nyilvánosság elé. Kiderült, hogy T. Lobsang Rampa nem lhászai lámakolostorban nevelkedett tibeti arisztokrata, aki a kínai megszállók elől menekült nyugatra. Neve valójában Cyril Hoskin, és a Devon grófságbeli Plympton városában született 1910-ben egy vízvezeték-szerelő fiaként. Soha nem járt Tibetben, keleti ismereteinek egy részét olvasmányélményeiből szerezte, a többit pedig élénk képzelőerejével egészítette ki.

A LÉLEKVÁNDORLÁS TANÁNAK MEGFELELŐEN RAMPA HALÁLAKOR A LÁMA SZELLEME BEKÖLTÖZÖTT HOSKIN TESTÉBE, ÉS ÁTVETTE FELETTE AZ URALMAT.

1948-ban nevet változtatott, és az immár ázsiai hangzású Carl Kuon Suoként ajánlotta fel *A harmadik szem* kéziratát a Secker & Warburg könyvesháznak. Amikor a felelős kiadó rábólintott a művére, ismét nevet váltott, hogy a borítón immár a tibetinek tűnő Lobsang Rampa szerepelhessen.

Nagyon sok rajongója érzett csalódottságot, amikor kiderült, hogy Rampa alakoskodó csaló, ám, a várakozásokkal ellentétben, Rampa-Hoskin nem omlott össze a vádak súlya alatt. Lenyűgöző képzelőereje most sem hagyta cserben. A *Rampa története* címmel 1960-ban megjelent második könyvében azzal vágott vissza kritikusainak, hogy ő egy személyben Cyril Hoskin és Lobsang Rampa. Mielőtt ráütnénk aktájára a „skizofrén beteg" diagnózist, hallgassuk meg, hogyan magyarázza ő e kettősséget. Hoskin beszámolója szerint Rampa halálakor annak szelleme a lélekvándorlásnak megfelelően megszállta az ő testét, és átvette élete felett az irányítást. A lélekvándorlás valóban a tibeti buddhisták hitének egyik alappillére, olyannyira, hogy a dalai láma és más magas rangú lámák elődeik szellemét viszik tovább – nem csupán átvitt értelemben. A folyamat egyik általánosan elfogadott kitétele azonban előírja, hogy az elhunytak lelke újszülöttekben, nem pedig felnőtt férfiakban ölt újra testet.

A magyarázkodás kizárólag Rampa legelvakultabb híveit győzte meg, és a sajtóban tovább folytatódott a sárdobálás. A lejárató kampányt megelégelő Hoskin és felesége az 1960-as években Kanadába költözött, és 1973-ban mindketten megkapták az állampolgárságot. Hoskin hivatalosan felvette a Lobsang Rampa nevet, és tovább folytatta az ismeretterjesztést. A következő 18 könyve vegyes fogadtatásban részesült, különösen az a mű, amelyet állítólag saját perzsamacskája mondott neki tollba. Lobsang Rampa, született Cyril Hoskin 1981-ben hunyt el kanadai otthonában.

GRÖNLANDNÁL FORDULJ BALRA: A VINLAND-TÉRKÉP REJTÉLYE

Elkövető: ismeretlen.

Motiváció: anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: lóvá tették és kínos magyarázkodásra kényszerítették a tudományos világot.

„A Vinland-térkép és a tatár kapcsolat elkészítésének hét éve alatt legalább olyan mély titoktartás övezte a projektet, mint magát a térképet. A szigorúan titkos történelmi forrást elemző három tudósnak megtiltották, hogy kapcsolatba lépjenek más szakértőkkel. A kutatók nem voltak irigylésre méltó helyzetben, hiszen roppant horderejű problémákkal birkóztak. Rájuk hárult a feladat, hogy megoldják a felmerülő kérdéseket, továbbá hogy a megfelelő helyre illesszék be a térképet a kartográfiai rendszertanban. Tudták, a térkép létezése miatt újra kell értékelni a vikingek Amerika történetének hajnalán játszott szerepét is. Az elkészült könyv komoly szakmai érdeklődést váltott ki. Szakértők tucatjai fogalmazták meg a benne leírtakat sokszor hevesen vitató ellenvéleményüket."

K. A. Seaver: *Maps, Myths and Men* (Térképek, tanmesék és emberek), részlet

Manapság már senki sem vonja kétségbe, hogy a vikingek legalább ötszáz évvel azelőtt értek partot Amerikában, mint hogy Kolumbusz Kristóf (1451–1506) 1492-ben átszelte a nagy kék óceánt. A portugál felfedező a karib-tengeri szigetvilágban lépett először az Újvilág földjére, míg a hideget remekül tűrő vikingek a zordon északi útvonalat választották. Sárkányhajóikkal a ködös Izland és Grönland mellett elhajózva az amerikai kontinens északkeleti csücskében, a mai Kanada keleti részén értek partot. A XII. és XIV. század között papírra vetett, korábban csupán szájhagyomány útján terjedő *sagák*ból (viking eposz) tudjuk, hogy több expedíciójuk is sikerrel járt, és Grönlandtól nyugatra szárazföldet találtak. Felfedezéseiknek a Helluland ('a lapos sziklák földje', azaz egyes vélekedések szerint Baffin szigete), a Markland ('erdővel borított táj', azaz talán Labrador) és a Vinland ('borvidék' vagy 'legelők földje', a legtöbb elmélet szerint Új-Fundland) nevet adták.

Az 1960-ban Kanadában ásatásokat végző régészek L'Anse aux Meadows közelében, Új-Fundland északi részén viking település nyomaira bukkantak. A leletekből egyértelműen kiderült, hogy Kolumbusz Kristóf viszonylag késői felfedező az újvilági felfedezők sorában. A viking hajósok azonban nem telepedtek le végleg Kanadában. Vörös Erik (950–1003) *sagá*jából megtudhatjuk, Vinland lakosainak a vikingekkel szemben érzett ellenszenve néha vérontásba torkollott. A hideg fogadtatás, az állandó fenyegetettség, valamint a skandináv őshaza iránti honvágy lehetett az oka annak, hogy Izlanddal és Grönlanddal ellentétben Észak-Amerikát soha nem sikerült leigázniuk a viking harcosoknak.

MEGTALÁLTUK VINLANDOT! 1960-ban kanadai régészek Amerika felfedezése előtt ötszáz évvel korábban alapított viking településre bukkantak.

A L'Anse aux Meadows-i ásatás végleg pontot tett az Amerika földjére tett viking látogatások körüli találgatásokra. A korábban előkerült és rúnákkal televésett kőtáblákról ma már ismert, hogy valószínűleg hamisítványok. A vitát eldöntő régészeti feltárás előtt kizárólag a viking eposzokra hagyatkozhatott az a néhány kutató, aki meg volt győződve arról, hogy a vikingek igenis megfordultak Észak-Amerikában. Bármilyen jól is hangzott a hipotézis, kézzelfogható, tárgyi bizonyítékok híján, kizárólag a szájhagyományra hagyatkozva az érvelés meglehetősen gyenge lábakon állt. Mindannyian tudták, hogy a viking gyarmatosítás első bizonyítható nyomát a világ elé táró szakemberre a tudományos közvélemény főhajtása és a hírnév mellett komoly anyagi elismerés is vár.

Három évvel azelőtt, hogy a régészettudomány végre szentesítette a tényt, amelyet már mindenki úgyis sejtett, ritka középkori *mappa mundi* (világtérkép) tűnt fel váratlanul. A megsárgult kézirattekercsbe kötött térkép az első

vélekedések szerint a XV. század elején keletkezhetett, azaz több évtizeddel megelőzte Kolumbusz korát.

A meglepő lelet lenyűgözte azokat a kutatókat, akiknek megadatott, hogy közelebbről megvizsgálhassák. Az Óvilág, azaz Európa, Afrika és Ázsia jól ismert hármasa mellett a térkép ismeretlen rajzolója Grönland partjaitól nyugatra, a keskeny tengerszoros túlsó oldalán hatalmas szigetet helyezett el, amelynek a Vinland nevet adta. Sokan kétségüknek adtak hangot az ismeretlen helyről előkerült térkép valódiságával kapcsolatban, de az eredetiség miatti aggályok csak később kerültek napvilágra. A térképet ugyanis hét éven át szigorú államtitokként őrizte büszke gazdája, a Yale Egyetem. Az intézmény csupán az 1965-ben, Kolumbusz-napján rendezett, komoly várakozás övezte sajtótájékoztatón jelentette be a világszenzációt okozó dokumentum létezését.

LEHULL A LEPEL

A Vinland-térkép első írásos nyoma 1957-ből származik, amikor Enzo Ferrajoli de Ry, Spanyolországban élő, olasz származású régiség- és könyvkereskedő eladásra ajánlotta fel azt a British Museumnak. Az antikvárius ajánlatában a térkép mellett szerepelt még a Giovanni da Plan del Carpine (1180–1252) tollából született *Hystoria Tartarum* (A tatár kapcsolat) című műve is, amely Carpinének a mongol kán udvarában tett, az 1240-es évekbeli látogatásáról szól. A csatolt kézirattekercsnek semmi köze sincs a vikingekhez vagy az amerikai kontinenshez. A British Museum nem érdeklődött a csomagkapcsolt vétel iránt, mert a szakértők megállapították, a két dokumentum nem együtt vészelte át az elmúlt évszázadokat. Kiderült, hogy csak később csavarták őket össze egymással: a kódex és a térkép felületén látható kártevőnyomok és lyukak nem fedték egymást pontosan. Ferrajoli még ugyanebben az évben megkörnyékezte Larry Witten amerikai könyvkereskedőt is, aki később azt állította, személyesen találkozott a kézirat eredeti, de inkognitóját megőrizni kívánó spanyol eladójával.

Witten szentül hitte, hogy a térkép eredeti, ezért büszkén megmutatta alma materе, a Yale Egyetem szakértőinek. Az intézmény tudós professzorai kezdetben szkeptikusan szemlélték a rajzot, és eszükbe sem jutott megvásárolni. Hat hónappal később Ferrajoli újabb középkori kézirattal állított be. Táskájából büszkén húzta elő Vincent of Beauvais (kb. 1190–1264) *Speculum Historiale* (A történelem tükre) című alkotását. Beauvais világtörténelmi összefoglalója a XIII. században keletkezett, és említést sem tesz az amerikai kontinensről vagy Vinlandról. A *Speculum* féregrágta lyukai azonban egytől egyig pontosan megfeleltek a térkép sérüléseinek, azt sugallva, hogy a két mű egykoron egy és ugyanazon kötetben szerepelt. A *Tartarum* és a *Speculum* valahogyan elkeveredhetett egymás mellől, és a buzgó könyvkereskedő áldozatos munkájának köszönhetően, csodával határos módon sikerült őket újra összepárosítani. A porhintés remekül sikerült, és Witten kéziratára lecsapott a filantróp milliárdos, Paul Mellon, aki a Yale Egyetemnek adományozta azt.

Az egyetem úgy érezte, felbecsülhetetlen értékű kincs van a kezében. Első lépésként azonnali hírzárlatot rendelt el a vikingek amerikai látogatását és ideiglenes letelepedését elsőként bizonyító térképpel kapcsolatban. Titokban kapcsolatba léptek néhány jeles tudóssal, akik korábban már látták a kéziratot. Felkérték őket, hogy a tudományos kutatás minden eszközét bevetve vizsgálódjanak, és eredményeiket azonnali publikációra kész kötetben foglalják össze. Egy szóval, meséljék el a térkép felfedezésének körülményeit, illetve hogy a megsárgult lapok miért ennyire fontosak a történettudomány számára.

A feladat végrehajtása hét évbe került, és a kutatás ideje alatt a tudósok a szigorú titoktartás miatt nem léphettek kapcsolatba rokon szakterületen dolgozó társaikkal, hogy több oldalról is górcső alá vegyék a kéziratot és bizonyítsák annak eredetiségét. A Yale Egyetem hatalmas csinnadrattával kísért bejelentésére, a térkép és az elkészült könyv bemutatására 1965. október 21-én került sor.

Alig száradt meg a tinta *A Vinland-térkép és a tatár kapcsolat* című köny lapjain, független szakértők össztüzet zúdítottak rá, és könnyűszerrel ízekre tépték a nagy nehezen felépített érvrendszert. Sokan odáig mentek, hogy egyenesen hamisítványként gúnyolták. A két kézirat, a térkép, a papír és a tinta tüzetes vegyészeti elemzésen esett át az elmúlt negyven év során. A laborvizsgálatok mellett középkortudósok, nyelvészek és kartográfusok hosszú sora nézte át nagyítóval a hamisnak kikiáltott dokumentumokat.

Bár a Yale mindmáig kitart eredetiségük mellett, egyre többen vélik úgy, hogy kiemelkedően jó minőségű hamisítvánnyal állunk szemben. A kételkedők érvei szilárd tudományos alapokon nyugszanak. Nyelvészeti szempontból anakronisztikus, azaz nem a kornak megfelelő a nyelvhasználat, a kartográfusoknak a földrészek következetlen ábrázolása szúr szemet, a vegyészek pedig a felhasznált tinta összetételébe kötnek bele. Vizsgáljuk meg a kifogásokat szépen sorjában.

A térképészeti cáfolat szerint az Óvilág ábrázolása leginkább az 1430-as években keletkezett *mappa mundi*kra emlékeztet. Ázsia amorf paca, míg Afrika véget ér az Egyenlítőnél. A Brit-szigetek, Francia-, Spanyol-, Olasz- és Görögország felismerhető, de Skandinávia keletről húzódik nyugat felé, nem pedig helyesen, északról délre. Grönland körvonala azonban a XIX. századi rajzok-

ELLENTMONDÁSOK
A Vinland-térkép anakronizmusai feltűnőek. Bár Grönlandot helyesen ábrázolja, Afrika mindössze formátlan paca.

KÖVESD A PÉNZT

nak felel meg, azaz tenger veszi körül (a XV. században úgy tartották, nem önálló szárazföld, hanem Észak-Oroszországból kinyúló félsziget). A korszak ismereteinek ellentmondó másik tévedés az, hogy ha Vinland szigete valóban Új-Fundlandot ábrázolja, az mai ismereteink szerint tökéletesen lett tájolva.

A nyelvészeti kifogások közül kiemelkednek a térkép feliratai. A latin nyelvű jelmagyarázat és nyelvhasználat csak a XVII. században vált általánosan elterjedtté. A vitát végleg eldönteni látszik a tinta, hiszen a titánium-dioxid mesterséges színezéket csupán az 1920-as évektől kezdődően használták adalékanyagként, a korábbi keverékek nem tartalmazzák ezt.

Ha a térkép valóban nem eredeti, vajon kinek állhatott érdekében gúnyt űzni a tekintélyes tudósokból? Vizsgáljuk meg, kinek származott előnye a történtekből, és máris megvan, ki keverte a lapokat a háttérben. Elsőként Enzo Ferrajoli jöhet szóba, hiszen Witten tőle vette az eredeti kéziratot. A gyanúnk nem alaptalan. A bíróság szerint Ferrajoli 1966-ban orgazdaként részt vett a zaragozai La Seo-katedrális könyvtárából ellopott 583 darab, felbecsülhetetlen értékű középkori kézirat tovább értékesítésében. Ferrajolinak nem esett nehezére közelebbről megvizsgálni a *Speculum* és a *Hystoria Tartarum* középkori kódexmásolatait, és középkori, megsárgult pergamenteker-csekért sem kellett a szomszédba mennie, ha térképet rajzolni támadt volna kedve.

A gyanúsítottak sorából nem zárhatjuk ki Wittent, a Yale Egyetemen végzett, köztiszteletben álló amerikai könyvkereskedőt sem, hiszen igencsak szép summa ütötte a markát, amikor Mellon megvette tőle a kéziratot. Amikor az egyetem 1974-ben kérdőre vonta a térkép eredetével kapcsolatban, Witten bevallotta, hogy soha nem találkozott a titokzatos spanyol eladóval. A térképet és a hozzá tartozó kéziratokat Ferrajolitól és annak angol könyvkereskedő üzlettársától vásárolta. Nem titkolta el azt sem, hogy a 300 ezer dolláros vételár egy részéből jutalékot fizetett Ferrajolinak, így köszönve meg a közreműködést. A kellemetlen feszengésre okot adó beismerések ellenére Wittent soha nem vádolták meg azzal, hogy nem az előírásoknak megfelelően járt el. Az 1995-ben elhunyt antikvárius jó hírnevén nem esett folt, és könyvkereskedésének forgalma sem érezte meg a körülötte támadt negatív hírverést.

Az 1970-es években a Yale Egyetem szavahihetősége kockára tétele nélkül már nem visszakozhatott, ki kellett tartania a Vinland-térkép eredetisége mellett. Elképzelhetetlen, hogy a rektori kar beismerné, újrahasznosított középkori papír és XX. századi tinta egyvelegével összedobott, ügyes hamisítvánnyal verték át. A vita jelenleg éppen döntetlenre áll. Remélhetőleg a közeljövőben bizonyító erejű, az eddiginél alaposabb tudományos vizsgálatnak vetik alá a vitatott kéziratköteget, és végleg pontot tesznek a vitára.

BIZTOS, HOGY IGAZ. A TÉVÉ IS BEMONDTA

Elkövető: Charles de Jaeger.

Indíték: meg akart tréfálni mindenkit a bolondok napján.

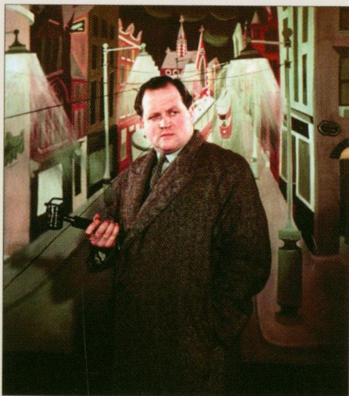
Okozott kár: elhitette sokakkal, hogy a spagetti fán terem.

„A svájci spagettitermelés természetesen közel sem olyan volumenű, mint a határ túloldalán, Olaszországban. Önök is bizonyára láttak már képeket a Pó völgyében kialakított, végtelen spagettiföldekről. Az olasz nagyüzemi módszerekkel ellentétben Svájc alapvetően östermelő családi gazdaságokon keresztül fedezi szükségleteit."

***A svájci spagettiszüret* a BBC műsorán, 1957. április elsején, részlet**

Április elseje hagyományosan a tréfálkozás, a bolondság-bolondozás napja. Ilyenkor sok minden megengedhető, és az ötletes tréfákon nem illik megsértődni. Az ünnep gyökerei a kereszténység kialakulása előtti időkbe nyúlnak vissza. Ihletője Ceres, az élelmiszernövények, többek között a gabona római istennője, pontosabban egyik fesztiválja, az április elején megrendezett *Cerealia* ünnep lehet.

Más elmélet szerint április elseje az egykoron március 25-én véget érő óévet búcsúztató, nyolc napig tartó mulatozás utolsó napja volt. A római konzulok is április elsején nyitották meg hivatalosan az esztendőt.

© Popperfoto | Getty Images

DIMBLEBY
A *Panorama* mértékadó, szakmai hozzáértéséről híres műsorvezetőjének szavában senki sem kételkedett.

Ám hogy ebből a napból miképpen is lett a bolondok napja, azt valójában nem lehet tudni.

Egy másik forrás szerint az áprilisi tréfálkozás eredetét Franciaországban kell keresni. A régi francia naptár szerint az esztendő április 1-jén kezdődött. Ezen a napon ősi szokás szerint az ismerősök ajándékokkal lepték meg egymást. IX. Károly király 1564-ben rendeletben szabályozta, hogy az esztendőnek január 1-jén kell kezdődnie. Így az ajándékozások időpontja is áttolódott január elsejére, de a régi évkezdet még sokáig fennmaradt az emberek emlékezetében. Eleinte április 1-jén is küldözgettek ajándékokat egymásnak, majd – tekintettel a kettős költségre – az áprilisi elseji ajándékozgatás átalakult: értékes meglepetések helyett inkább tréfákat küldtek, s végül kialakult az a szokás, hogy a hamis évkezdetet hamiskodással, vagyis bolondozással ünnepelték meg. Bár eredeti jelentése a múlt ködébe vész, április elseje mindmáig megőrizte a vidám mulatság jellegét, azzal a különbséggel, hogy ezt most más kárára tesszük. Családunkat, barátainkat próbáljuk megtréfálni, majd nagyot kacagunk, amikor rádöbbenünk, mi is gyanútlanul bedőltünk a lódításoknak.

Ugye, ismerős a helyzet? Olvassuk az újságot, nézzük a tévét, hallgatjuk a rádiót vagy az interneten szörfölünk, és hirtelen megakad a szemünk valamin, amitől egy pillanatra eláll a lélegzetünk. Néhány tizedmásodperccel később persze derűsen nyugtázzuk, hogy lóvá tettek minket, mert eszünkbe jut, milyen napot is írunk. Az angolszász országokban ebédidőig engedélyezett a csínytevés, de mint látni fogjuk, léteznek kivételek még ezen íratlan szabály alól is. Akár hiszik, akár nem, még a legnagyobb tiszteletnek örvendő lapok, televíziós és rádióadók műsorvezetőit is sikerül április bolondjává tenni. Történetünk a patinás, méltán világhírű közszolgálati médiumról, a British Broadcasting Corporationről, azaz a BBC-ről szól, amely mértékadó, alapos tényfeltáró riportjaival méltán vívta ki a nagyközönség tiszteletét és bizalmát.

BOLONDOS SZÜRET

Képzeljünk magunk elé egy békés vidéki életképet. A képernyőn kristálytiszta alpesi tó, partján virágba borult fasor, a háttérben pedig mandolin hangja andalít. A narrátor precíz, magabiztos hanghordozással vezeti fel a riportot: „A tavasz beköszönte nem csupán önöket érte angliai otthonukban ennyire váratlanul. Ticinóban állunk, Svájc és Olaszország határán, ahol a Luganói-tavat övező lankákat szivárványszínű, illatos virágszőnyeg borítja, a megszokottnál legalább két héttel korábban."

Eddig a pontig semmi szokatlan nem történt a fekete-fehér képernyőn, amely a régi filmhíradók stílusában vetíti le a képeket. Az igazat megvallva, hasonlít a tudósítás azokra a kissé lekezelő hangvételű dokumentumfilmekre, amelyek Anglia szomszédainak, az európai kontinens népeinek különös, kissé idegen szokásairól készültek ez idő tájt. „Felmerül a kérdés, mi köze van a méhek döngicsélésének, a rügyek korai kipattanásának az élelmiszerhez?" – folytatja a riporter, majd mintha mi sem lenne természetesebb, így válaszol a nézők oldalát furdaló kérdésre: „A tavasz korai érkezésének köszönhetjük, hogy remek lesz idén a spagettitermés."

A kamera hirtelen függőlegesen lógó spagettiszálak terhétől roskadozó fákra irányul. Hagyományos parasztruhába öltözött fiatalasszonyok óvatosan leszedik az „érett" tésztát a fáról, majd gondosan egymás mellé helyezik a karjukon lógó, lapos kosarakban. A narrátor így folytatja: „A svájci spagettitermesztés többnyire családi gazdaságokban történik, nem úgy, mint a határ túloldalán, Olaszországban, ahol a Pó folyó völgyében kialakított végtelen spagettimezőkön nagyüzemi módszerekkel folyik a munka." A nyugalmat, tekintélyt és bizalmat árasztó szavak azt sugallják a nézőknek, hogy minderről már hallottak valahol, talán még az iskolában.

A narrátor hirtelen elkomorul. „Március utolsó két hete roppant vészterhes időszak a spagettigazdák számára. Nem lehet kizárni egy-egy váratlan hajnali fagy lehetőségét, amely ugyan nem teszi tönkre az egész termést, de nagyfokú minőségromláshoz vezethet. Az őstermelőnek ilyenkor kevés esélye marad arra, hogy haszonnal kerüljön ki a világpiaci árversenyből." Majd hirtelen ismét felderül a hangja, és így folytatja: „De ezeken a gondokon már mind túlvagyunk, és a spagettiaratás a tervek szerint kezdetét veheti." Sőt a nézők megnyugtatására még hozzáteszi, hogy „idén szerencsére még a rettegett kártevő, a spagettizsizsik is elkerülte e vidéket". Ezt követően néhány mondatban összefoglalja a spagetti betakarításának és szárításának pontos menetét, majd elmagyarázza, minek köszönhető, hogy minden szál pontosan ugyanolyan hosszú. Összegzésként hozzáteszi, „napunk mérlege: növénytermesztő szakemberek hosszú éveken át folytatott gondos munkájának gyümölcse, a tökéletes spagetti".

A riport a szüret záróakkordjaként hagyománnyá vált ünnepi vacsorával, és a boccalinóból, a kizárólag erre az alkalomra tartogatott, speciális üvegpoharakból kortyolt nedűről szóló képkockákkal zárul.

KI KÉPES ELHINNI, HOGY A SPAGETTI FÁN TEREM?

Az ünnepi menü természetesen mi más is lehetne, mint a „kora hajnalban leszüretelt, napon szárított spagetti, egyenesen a kertből – friss és nagyon finom".

A svájci spagettiszüretről szóló két és fél perces riport három tényezőnek köszönhette hihetetlen sikerét. A televízió ebben az időben még újdonságnak számított. A trükk sikeréhez nagyban hozzájárult a BBC mértékadó, szakmailag kifogásolhatatlan és népszerű műsora, a *Panorama* is. Az utolsó apró részlet, amely meggyőzött minden hitetlenkedőt, az nem volt más, mint maga a narrátor. A spagettiszüret-trükk az első április bolondja csínytevés a televíziózás történelmében. A BBC adón 1955 óta megszakítás nélkül futó *Panorama* mind a mai napig megőrizte vezető szerepét a hírműsorok és az aktuális eseményekkel foglalkozó programok között. A riport szövegét Richard Dimbleby olvasta fel, egy mértékadó, szakmai hozzáértéséről híres műsorvezető, akinek szavában senki sem kételkedett. A *Panorama* hétfő esténként nyolc órakor jelentkezett, és alaposan górcső alá vette az elmúlt hét eseményeit. Búcsúzóul azonban gyakran egy könnyebb, vidámabb hangvételű riporttal próbálta oldani a hétfő este hangulatát. Mivel ekkor még csupán két nagyobb televíziócsatorna létezett Nagy-Britanniában, a BBC, illetve a független ITV, a műsor rendszerint legalább tízmillió nézőt ültetett a képernyő elé.

Alig ért véget az adás, elszabadult a pokol. A BBC telefonközpontját panaszt tévő, hitetlenkedő vagy éppen tanácsot kérő telefonok özöne árasztotta el. Sokan kifogásolták, hogy este ültették fel őket, hiszen a BBC-nek tudnia kellett volna, hogy az áprilisi tréfák helye és ideje kizárólag a délelőtt. A védekezésre kényszerült tv-csatorna a napi műsorzárás előtt nem sokkal kiadott sajtóközleménye így szólt:

„A BBC műsorán ma este leadott, a svájci spagettiaratásról szóló dokumentumfilm-paródia roppant vegyes fogadtatásban részesült. A kitűnő műsorvezető, Richard Dimbleby hangjával kísért Panorama *végén látható, viccnek szánt jelenetben a svájci Ticino városában spagettit szüretelő családot láthattunk. A riport aratást végző fiatalasszonyokat ábrázolt, akik gondosan lecsipegették a tésztát a fáról, majd a napra tették ki száradni. Nézőink egy része nem értette a viccet, és heves kritikával illette a BBC-t, amiért egy tárgyilagos, híreket és tényeket elemző műsorban mutatta ezt be. Másokat viszont olyan kíváncsivá sikerült tennünk, hogy nálunk érdeklődtek, honnan lehetne saját spagettibokruk a hátsó kertben."*

A magyarázat ellenére a hívások tovább folytatódtak, és a további információt követelő nézők ostrom alá vették a BBC-t. Mindannyian egy kérdésre kerestek választ: hogyan tudnának spagettifát ültetni. A végsőkig kimerült és a viccen már régen nem mosolygó telefonközpontosok végül azt tanácsolták a leendő tésztatermelőknek, hogy „állítsanak paradicsomszószos üvegbe egy vékonyabb spagettigallyat, és várják meg, amíg kirügyezik".

AMIKOR RÁJÖTT, HOGY 1957. ÁPRILIS ELSEJE HÉTFŐRE ESIK, RÁVETTE A MŰSOR FŐSZERKESZTŐJÉT ÉS PRODUCERÉT, HADD FORGASSON LE MÉG EGY RÖVIDFILMET, MAJD MEGKÉRTE DIMBLEBYT, MONDJA ALÁ A SZÖVEGET.

A spagettiaratás ötlete nem valamelyik BBC-vezér vagy híres komikus fejéből pattant ki. A trükk szülőatyja Charles de Jaeger, a *Panorama* operatőre volt. Amikor rájött, hogy 1957. április elseje hétfőre esik, rávette a műsor főszerkesztőjét és producerét, hadd forgasson le még egy rövidfilmet, majd megkérte Dimblebyt, adja hozzá a hangját. A tréfamesterek egészen az utolsó pillanatig titokban tartották ötletüket, mivel pontosan tudták, ha tervük idő előtt kitudódik, a BBC engedélyét nem kapják meg.

Charles de Jaeger Ausztriában született, de az 1930-as években Nagy-Britanniába menekült, amikor hazáját megszállták a német csapatok. Kezdetben a száműzött francia ellenkormány filmstábjában dolgozott, majd 1943-ban a BBC-nél helyezkedett el. Öt évvel később lett belőle operatőr, és kitűnő nyelvérzékének köszönhetően az elsők között volt, akiket a BBC külföldre küldött forgatni. Jaeger később bevallotta, hogy a spagettiszüret ötlete jóval korábbról származik, még abból az időből, amikor Bécsben járt iskolába. Valamelyik tanára egyszer azzal gúnyolta osztályát, hogy „fiúk, ti annyira buták vagyok, hogy még azt is elhiszitek, a spagetti fán terem". A tehetséges operatőr Svájcban dolgozott, amikor valóra válthatta gyermekkori álmát, így a különleges riport elkészítésének költségeit a minimálisra lehetett csökkenteni. A *Panorama* főszerkesztője rábólintott a javaslatra, sőt még 100 fontos, azaz körülbelül 150 dolláros keretet is biztosított a projekt számára.

Most már csak az maradt hátra, hogy minden rendben menjen a forgatáson. A vidám felvezetővel ellentétben a tavasz egyáltalán nem érkezett korán Svájcba. A fagyos, ködös márciusi időjárás miatt a fákon egyetlen rügy sem volt. Végül az archívumból kellett előásnia a szivárványszínben pompázó virágokról és rügybe borult fákról készült filmet, azt vágta bele az elkészült riportba. Az áleratás helyszínéül Castiglionét jelölték ki, mert a tóparti várost örökzöld erdők vették körül.

A boltban kapható spagetti száraz, kemény és tökéletesen egyenes, ezért Jaeger nem tudta használni. Kiderült, hogy a friss tészta sem felel meg céljaira, mert túlságosan puha és könnyen szakad. Megkért egy szakácsot, hogy gyúrjon tíz kiló friss spagettit. Amint felaggatták a tésztát a fákra, váratlan akadályba ütköztek. A tészta túl gyorsan kiszáradt, nem tudták elég gyorsan felakasztani a szálakat az ágakra. Ezután főtt spagettivel kísérleteztek, de az

meg túl csúszós és nehéz volt, így folyton leesett a földre. Az egyik svájci asszisztens egyszer csak felkiáltott: használjanak friss tésztát, de tartsák nedvesen, ne hagyják kiszáradni a maradékot, amely még az asztalon vár a fellógatásra. Az ötlet bevált, és végre elkezdődhetett a forgatás.

Amint minden örökzöld fa és bokor virágba, ez esetben spagettibe borult, a hagyományos parasztruhába öltözött statiszták nekiláttak a szüretnek. Óvatosan lecsippentették az ágakon lógó szálakat, a karjukon lógó kosárba fektették, majd egy napos helyen gondosan kiterítették száradni. Az utolsó filmkockákon látható ünnepi vacsora a szálloda konyhájában készült: a frissen „szedett" spagettiből készült lakomával köszönték meg a svájci stáb munkáját.

A spagettiszüret az első áprilisi tréfa a televíziózás történelmében, sőt nem csupán az első, hanem sokak szerint a legjobb is. Hasonlóan vélekedik a museumofhoaxes.com honlap is, ahol a felsorolt száz tökéletes áprilisi tréfa között az első helyen szerepel. Az elmúlt bő ötven évben számtalan variációt ihletett trükk sikeréhez persze nagyban hozzájárult az a tény is, hogy a spagetti 1957-ben még korántsem volt ennyire népszerű étel Nagy-Britanniában. Mit gondolnak, ha ma adnák le a tévében, vajon hány nézőt sikerülne lóvá tenni? Tartok tőle, hogy meglepően sokat. Ma sem tudjuk, honnan származnak az asztalon előttünk illatozó finom falatok.

A KAMÉLEON: FRANK W. ABAGNALE

ÁTVERÉS

Csalafinta csuhások

Katonai manőverek

Pénzügyi praktikák

Hírhedt hamisítványok

Széltolók és álruhások

A hiszékenység vámszedői

Lódítás a laborban

Elkövető: Frank W. Abagnale.

Indíték: anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: magánszemélyek és intézmények egész sorát károsította meg trükkjeivel.

„Az amerikai Frank Abagnale öt éven át tartó hamisítás-, csalás- és hazugságsorozatával elérte, hogy őt tartják az Egyesült Államok legtehetségesebb szélhámosának. Az 1960-as évek végén kézre került és 12 évre elítélt fiatalembert 26 éves korában sajátos javaslattal kereste fel az amerikai kormány – felajánlották, törlik hátralévő büntetését, ha rendelkezésükre bocsátja szaktudását és ismereteit."

Robert Swan 2000. március 17-én adásba került interjúja Frank W. Abagnale-lel, részlet (Australian Broadcasting Corporation)

Gyermekkorunkban sokan álmodoztunk arról, hogy felnőtt korunkban pilóta, orvos, ügyvéd... stb. leszünk. Az olvasók között kétségtelenül vannak olyanok, akik kemény munkával, sok-sok tanulással végül valóra váltották gyermekkori álmukat. Ha az ember akár pilóta vagy orvos, netán ügyvéd akar lenni, hosszú éveket kénytelen az iskolapadban eltölteni – és akkor még nem beszéltünk az ezt követő, a szükséges tapasztalat és rutin megszerzéséhez szükséges, elkötelezetten, felelősségteljes munkával teli időről. Keveseknek adatik meg a lehetőség, hogy két pályát válasszanak listánkról, hiszen ezek tökélyre fejlesztéséhez talán egy emberélet is kevés. Akad persze, aki a fáradságos tanulmányi időt mellőzve azonnali eredményekre vágyik, és tisztességtelen módon szerzi meg pilótaigazolványát, orvosi diplomáját vagy ügyvédi működési engedélyét.

© Pictorial Press Ltd | Alamy

KAPJ EL, HA TUDSZ
A babaarcú Leonardo DiCaprio nem volt jó választás a tinédzser kora ellenére roppant érett személyiségű Abagnale megformálására.

A hamisított iratok megszerzése nem túl nehéz feladat. A szélhámosok munkája azonban itt még nem ér véget, ugyanis ha nem eléggé meggyőzően, nem teljes átéléssel alakítják szerepüket, könnyen lebukhatnak. Azonban ha elég ügyesek, soha nem kell elővenniük hamis igazolványaikat: a megfelelő öltözet, magatartás és hanghordozás segítségével szinte bárkiből pilótát, doktort vagy ügyvédet lehet faragni. A fenti életpályák képviselőitől, legyenek akár férfiak, akár nők, elvárható egyfajta szakmai tekintély, bizalmat keltő megjelenés, és nem utolsósorban egy bizonyos életkor. Ki hinné el egy 16 éves sihederről, hogy magasan képzett, profi pilóta a PanAm légitársaságnál? Melyikünk dőlne be egy frissen érettségizett 18 évesnek, aki szakorvosnak próbálná kiadni magát? Vagy egy 20 éves ifjoncnak, hogy a Harvardon szerzett jogi diplomát? Bármennyire is hihetetlen, pontosan ez történt. Sokan hittek az 1948-ban született Frank Abagnale alakításának a szélhámos tizenhatodik és huszonegyedik születésnapja között.

A könyvünkben szereplő csalók többségének „életművéről" csupán saját önéletrajzukból szerezhetünk információkat. Ez alól Abagnale sem kivétel – bár hogy az ott leírtak mennyire felelnek meg a valóságnak, az kérdéses. Nyilván hemzsegnek benne a túlzások, a kitalált események, hiszen Abagnale a hazugságok sűrű hálójában élt. A rejtőzködő, nagy tetteiket csupán saját képzeletükben megélő nagy öregekkel ellentétben ő bárkivel készségesen megosztja ifjúkori botlásainak történetét. Nem titkolt büszkeségének oka, hogy átállt a másik oldalra: ma multinacionális cégeknek és bankoknak ad tanácsot arról, hogyan védekezhetnek a saját ifjúkori önmagához hasonló csalókkal és sikkasztókkal szemben. Sokan megkérdőjelezik pálfordulásának

ÍGY TÖRTÉNT. ÁLLÍTÓLAG...

őszinteségét, hiszen Frank ezzel a lépéssel hihetetlen helyzeti előnyhöz jutott. A sors iróniája lenne, ha őszinteségi rohama egy újabb zseniális húzás lenne csupán, ha új pozíciójával visszaélve kajánul csőbe húzná az őt alkalmazó világcégeket, az FBI-t és a bankokat. Új munkaadóit sikerült meggyőznie, hogy a bűnözés és bűnüldözés géniusza segíti őket, nem pedig egy kivételes képzelőerővel megáldott, tehetséges színész, aki mert nagyot álmodni.

Frank Abagnale New York államban, Bronxville városában született. Amerikai édesapja és francia–algériai édesanyja 16 éves korában, 1964-ben vált el. A válás után Frank az édesapjánál, három testvére pedig az édesanyjánál maradt. Apja 1974-ben bekövetkezett halálakor Frank már a csalás, szélhámosság és sikkasztás nagymestere volt. A gyakorlást otthon kezdte: első áldozatává saját apja vált. Amikor sikerült megszereznie a jogosítványt és első autóját, még túl fiatal volt, hogy saját hitelkártyát igényelhessen, ezért apja kártyáját kérte kölcsön, hogy azzal fizessen a benzinkúton. Mivel teljes nevük megegyezett, a lebukás esélye minimálisra csökkent. A megállapodásuk úgy szólt, hogy a fiú ezzel tankol, majd a hónap végén rendezi a számlát.

Abagnale hamarosan ügyes módszert eszelt ki arra, hogyan juthatna némi költőpénzhez apja kártyáján keresztül. Összeállt a benzinkutassal, aki a vételár feléért megvette tőle a kártyára vásárolt dolgokat, ezzel egészítve ki a fiú zsebpénzét. Néhány hónap alatt sikerült 2500 dolláros tartozást felhalmoznia a számlán, amelyről apja természetesen semmit sem tudott, mert Frank elrejtette előle a banki egyenlegértesítő leveleket. A csalásra úgy derült fény, hogy a bank behajtót küldött ki a házhoz. A kezdetben felháborodott apa szíve később megenyhült, mert fia könnyek között bevallotta neki, hogy a tőle kicsalt pénzt lányokra költötte. Ezzel a húzással vette kezdetét az öt éven át tartó sikkasztás- és csalássorozat, melynek során bejárta a világot: nem kevesebb mint 26 országban fordult meg – tegyük hozzá, ezek közül háromban még a börtönt is megismerte.

Amikor a válás feldúlta a családi otthont, Abagnale elhatározta, annak szenteli életét, hogy két dologban soha ne szenvedjen hiányt: mindig legyen körülötte elegendő izgalom és pénz. Más pelyhedző állú tinédzser csalókkal szemben nagy előnyére vált, hogy jóval érettebbnek nézett ki koránál. A látszatra legalább plusz tíz évet azonnal kamatoztatta is. Átírta születési dátumát a jogosítványán, azzal besétált egy New York-i bankba, és teljes vagyonából, a nála lévő száz dollárból nyitott egy folyószámlát. Ideiglenes csekkfüzetet kapott, majd közölték vele, hogy amíg a végleges változat elkészül, a pulton lévő pénzbetét/pénzfelvét szelvényeket kell használnia. Ezt hallva az ifjú ötletgazda fejében isteni szikra gyúlt. Mi lenne, ha mágneses tollal saját számlaszámát írná rá a pulton heverő üres pénzbefizetési szelvényekre? Így amikor valaki csekkel fizet be a pénztárban, a pénz nem saját számlájára,

hanem Abagnale zsebébe kerül. Így is tett: mire a bank rájött a csalásra, Franknek és a kicsalt negyvenezer dollárnak bottal üthette a nyomát.

Következő ötletével utazási szenvedélyének hódolt. PanAm pilótának adta ki magát, hogy más járatokra felszállva ingyen utazhasson országról országra. Sőt még a személyzetnek járó extra szolgáltatásokat, a szállodai lakosztályokat és svédasztalos étkezéseket sem hagyta ki – mindezt természetesen a légitársaság kontójára.

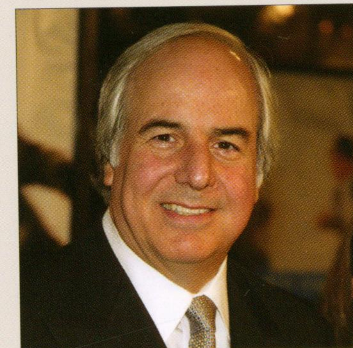
A PanAm ellátó szaküzletéből sikerült megfelelő egyenruhát szereznie – természetesen ezt is a légitársaság számlájára –, majd fényképes belépőkártyát hamisított magának. A módszer zseniálisan egyszerű volt: a valódi igazolványokat gyártó 3M vállalattól szerzett egy mintát, amelyre saját fotója mellé repülőgépmodellről levakart PanAm matricát ragasztott. Egyes becslések szerint 16 és 18 éves kora között egymillió mérföldet repült a PanAm légitársaság 250 különböző járatán, és összesen 26 országban fordult meg úgy, hogy a jegyekért egyetlen vasat sem fizetett.

TŰZOLTÓ LESZEL S KATONA. NA MEG PERSZE SIKERES ÜGYVÉD IS

Miután majdnem lebukott egy New Orleansba tartó gépen, Abagnale úgy döntött, eljött az ideje a szakmaváltásnak, így visszatért Georgia állambeli otthonába. Összeismerkedett egyik szomszédjával, akiről kiderült, hogy orvos egy közeli kórházban. Újdonsült barátja segítségével sikerült elhelyezkednie annak munkahelyén, ahol rangidős doktorként fiatal gyermekorvos gyakornokokat adtak a keze alá. Frank tehetsége itt mutatkozott meg igazán. Bármiféle gyakorlat vagy alaposabb előismeret nélkül tökéletesen játszotta szerepét, mivel gondosan ügyelt arra, hogy bármilyen szakmai probléma esetén gyorsan a fiatal, lelkes rezidensekre hagyatkozzon. A kórházban töltött gondtalan, boldog év után újra felébredt benne a repülés iránti vágy; egy napon végleg szegre akasztotta fehér köpenyét és útra kelt.

A tökéletes pilóta-szerepjátszás idején történt, hogy ölébe hullott élete állásajánlata. Felkínálták neki a lehetőséget, hogy Louisiana főállamügyésze jogi tanácsadóinak egyike lehessen. Az álommunkához csupán két dologra volt szüksége: hamisítani kellett egy harvardi jogi diplomát, illetve le kellett tenni a jogi szakvizsgát. Az előbbi gyerekjáték volt számára, ám a hírhedten kemény vizsga kifogott rajta. Csak harmadszorra sikerült átcsúsznia, úgy, hogy előtte nyolc hétig hajnaltól késő estig bújta a könyveket. Nem lehetett sokáig büszke erre az emberfeletti teljesítményre, mert egyik új kollégája valóban a Harvardon végzett, és feltűnt neki, Frank milyen kitérő válaszokat ad, amikor az egyetemi életéről kérdezősködik. Abagnale nem engedhette meg magának, hogy lebukjon, ezért nyolc hónap után önként lemondott, és ismét régi szerelmének, a repülésnek szentelte idejét.

Alig múlt el 21 éves, amikor a diadalmenetnek hirtelen vége szakadt. Éppen az Air France egyik légiutas-kísérőjének csapta a szelet, amikor a hölgy rádöbbent, a gavallér arca azért ennyire ismerős számára, mert már többször látta őt az Interpol körözési plakátján. A légikisasszony habozás nélkül feladta őt a francia rendőrségnek, és Abagnale gyorsított eljárással rács mögé került, ahol hat hónapot töltött. Büntetése letöltése után kiadták Svédországnak, ahol hamisítás miatt újabb hat hónapot ült. Hiába szabadult innen, alig lépett ki a kapun, máris lecsapott rá az amerikai igazságszolgáltatás. Vissza kellett térnie az Egyesült Államokba, ezúttal bilincsbe verve, ahol csalás- és hamisítássorozattal vádolták meg.

© Getty Images

RABLÓBÓL PANDÚR
Abagnale ma sikeres üzletember, aki nagy cégeknek segít a csalók elleni harcban.

A tárgyalást azonban nem volt kedve megvárni, mert tudta, bűnlajstroma alapján nem ússza meg olyan könnyen, mint Európában. Először titkos börtönfelügyelőnek, később FBI-ügynöknek adta ki magát, így sikerült leráznia üldözőit. Eredetileg Brazíliába akart szökni, mert tudta, a dél-amerikai országnak nincsen kétoldalú kiadatási egyezménye az Egyesült Államokkal. Nem jutott messzire. New Yorkban fogták el, és nem sokkal később 12 év, szövetségi fegyházban letöltendő börtönbüntetésre ítélték.

Abagnale öt évet töltött rács mögött, amikor a kormány olyan ajánlatot tett neki, amelyre épeszű ember nem mond nemet. Az egyezség úgy szólt, hogy korai szabadlábra helyezésért cserébe, bármiféle ellenszolgáltatás nélkül segít a bűnüldöző szerveknek a csalók és szélhámosok kézre kerítésében. Az ekkor 26 éves Frank természetesen elfogadta az ajánlatot, és másnap már szabad ember volt. Pénz és állás nélkül ugyan, de végre nem szögesdrót és őrtornyok övezte falak mögött. Megpróbált elhelyezkedni, de amikor főnökei tudomást szereztek büntetett előéletéről, mindenhonnan kirúgták. Zseniális ötletgazdagsága és hihetetlen alkalmazkodóképessége most sem hagyta cserben, és az újabb, immáron életmentő isteni szikrára hallgatva ismét nyakkendőt öltött, és megalapította jelenlegi, komoly vagyonát megalapozó vállalkozását. Bankokat, nagy cégeket keresett meg, és felajánlotta nekik szolgálatait. Tanácsadói szerepkörben vállalta, megtanítja őket, hogyan kerülhetik el a csalók és sikkasztók csapdáit. Az ötlet bevált. Nem csupán azokat kárpótolta, akiket ötéves bűnügyi pályafutása alatt sikerült megkárosítania, hanem ezen felül sikerült immár legális módszerekkel többszörös milliomossá válnia. Korunk sikeres üzletembere, Frank Abagnale az oklahomai Tulsa székhelyű Abagnale & Associates cég alapítója és vezérigazgatója, továbbá az FBI különleges, nagy becsben tartott külső tanácsadója. Ki mondta, hogy a bűnözés nem kifizetődő?

A SZENT KEHELY ÉS A SZENTFAZÉK: A *DOSSIERS SECRETS*

Elkövetők: Pierre Plantard, Philippe de Chérisey és Gerard de Sède.

Indíték: nagyzási hóbort, hírnév, anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: egész tömegeket tévesztettek meg, légből kapott összeesküvés-elméleteket gyártottak és meghamisították a történelmet.

„Mária Magdolna először akkor jut jelentőségteljes szerephez az Újtestamentumban, amikor az elsők között van, akik élve látják Krisztust a feltámadás után. Ennek köszönhetően szentként tisztelik Franciaországban, és világszerte több templomot emeltek emlékére. A szent kehellyel kapcsolatos történetek sorából kiemelkedik az a IV. századi legenda, amely szerint Magdolna magával hozta azt Franciaországba. A beszámolók szerint az egykori fontos föníciai kereskedelmi útvonal, a Rhône folyó torkolatánál fekvő Marseille délfrancia kikötőváros lehetett a szent első állomása kontinensünkön."

M. Lunn: *Da Vinci Code Decoded* (A Da Vinci-kód titka), részlet

A 2004-es esztendő talán legsikeresebb kiadványa Dan Brown fiktív kalandregénye, *A Da Vinci-kód* volt. A „fiktív" jelző természetesen szándékolt a mű jellemzésére – még akkor is, ha sem Brown, sem pedig a könyvkiadó nem állította azt, hogy a történet szereplői csupán a képzelet szüleményei lennének. A remek meseszövéssel és az alapötlettel sikerült bogarat ültetniük a világ olvasóinak fülébe, akik az utolsó oldalakra érve már nem kételkedtek abban, hogy lehet valami igazság a római katolikus egyházról szóló összeesküvés-elméletben. Vajon tényleg igaz lenne az, hogy a papság már évszázadok óta azon fáradozik, hogy elhallgattassa a Sion-rendként ismert titkos társaságot, mielőtt az nyilvánosságra hozná „a nagy titkot"? A könyv kirobbanó sikere, majd a 2006-ban Tom Hanks főszereplésével készült filmfeldolgozás diadalmenete után pár szóban feleleveníthető az alaptörténet: a rend őrizte szent titok az, hogy Jézus feleségül vette Mária Magdolnát, és e frigyből gyermek született. Ennek következtében Jézus igazi utódai nem Szent Péter követői, azaz a római pápák lennének, hanem Jézus természetes leszármazottai. A katolikus egyház jól felfogott érdeke, hogy ne engedje Krisztus vérvonalát felülkerekedni, ezért vagyona és hatalma megőrzése céljából tűzzel-vassal irtja a legitim utódokat.

Már az ókorban is sokan úgy vélték, hogy Mária Magdolna az egyetlen női apostol, akinek nevéhez evangélium köthető. A Biblia-kutatók többsége apokrif iratnak tartja Mária evangéliumát, mivel keletkezése a benne leírt eseményekhez képest sokkal későbbre tehető, és nem bizonyítható a szerzőség sem. Mária Magdolna a gnoszticizmusként ismert titkos szellemi irányzat egyik főalakja. A római katolikus egyházat és annak tanítását megkérdőjelező ókeresztény mozgalom már a Római Birodalom fennállása idején szembehelyezkedett a római kereszténységgel. Az eretneknek bélyegzett hívőknek menekülniük kellett, máskülönben nem kerülhették el a börtönt vagy a vesztőhelyet.

REJTÉLY
A Sion-rend állítólag festményekben kódolva rejtette el titkait. Nem kivétel ez alól Poussin fenti alkotása sem.

Mária Magdolna a görög ortodox egyház hagyományai szerint Jézus Krisztus halála és feltámadása után Szűz Máriával Epheszosz városába utazott, és itt élte le élete hátralévő éveit. Hamvait 886-ban a mai Törökország nyugati felében fekvő Epheszoszból a Bizánci Birodalom fővárosába, Konstantinápolyba, a mai Isztambulba szállították. A szentként tisztelt relikviák ma itt tekinthetők meg.

Egy másik, sokkal később kialakult hagyomány szerint Gallia római tartományba, a mai délfrancia Provence vidékére utazott, és magával vitte Jézusnak az utolsó vacsora során használt kelyhét, a szent kelyhet (lásd idézet).

A középkorban két francia kolostor versengve állította, hogy falai között tudhatja Mária Magdolna hamvait. Ma már tudjuk, hogy mindkét kolostor apátja tévedett, a szentként tisztelt maradványok középkori hamisítványok voltak (lásd 41–47. oldal). A francia forradalom (1789) idején mindkét apátságot kifosztották, azonban egyikük, a Marseille közelében fekvő La Sainte Beaume temploma a XIX. században újjáépült.

A francia katolikus hagyományban ugyanakkor semmi sem utal arra, hogy Mária Magdolna feleségül ment volna Jézushoz, vagy gyermeket szült volna neki.

Jobban tesszük, ha nem firtatjuk Dan Brown meséjének valóságalapját. A 2006-ban plágium vádjával perbe fogott amerikai írót az elhúzódó és méregdrága tárgyalássorozat végén minden vádpont alól felmentették. Annyi bizonyos, hogy a könyv alapötlete Michael Baigent, Richard Leigh és Henry Lincoln agyából pattant ki, akik igaz történetként beállított könyve *A szent vér és a szent grál* címmel jelent meg 1982-ben. A két mű között lévő számtalan nyilvánvaló párhuzam ellenére mégis a különbségek dominálnak. Brown saját agyszüleménye a katolikus egyház titkos bérgyilkos osztaga. Baigent, Leigh és Lincoln a francia nemzeti könyvtárban, a párizsi Bibliothèque Nationale-ban az 1970-es években felfedezett iratokra alapozta Jézus és Mária Magdolna közös gyermekéről, illetve annak leszármazottairól szóló elméletét. A dokumentumokra állítólag véletlenül akadtak rá, miközben a BBC-nek készülő dokumentumfilm adatgyűjtésén fáradoztak. Vizsgáljuk meg közelebbről a *Dossiers Secrets d'Henri Lobineau* (Henri Lobineau titkos iratai) címet viselő kéziratköteg származását és történetét. A megsárgult pergamenekercsekből elénk tárul *A Da Vinci-kód* alapötlete, Dan Brown Jézus utódaival kapcsolatos összeesküvés-elméletének minden részlete.

SZENT KEHELY

A „szabadság, egyenlőség, testvériség" elveket valló, köztársaságpárti Franciaországban, mint tudjuk, királyok uralkodtak egykoron. A fellázadt nép 1793-ban guillotine-nal fejét vette királyának, de még a kivégzés sem vetett véget a koronás fők hatalmi vágyainak. Az *ancien régime*, a boldog (monarchista) békeidők hívei mind a mai napig közöttünk élnek. A Bourbon-dinasztia, annak a XIX. század közepén rövid ideig hatalomra jutó oldalága, az Orléans-dinasztia, és végül a Bonaparte-ház, I. Napóleon és utódainak uralkodása alatt újra és újra fellángolt a remény, hogy sikerül visszaállítani a monarchiát. A francia monarchisták politikai szempontból elenyésző kisebbséget alkottak, valahogy úgy, mint a csatorna túloldalán a királyság

intézményének eltörlésében reménykedő angol köztársaságpártiak. A néphatalmat lefitymálóan szemlélő royalisták maroknyi csoportja a dicső múlt visszatérésében reménykedett, azaz hogy Franciaország királya végre elfoglalhatja méltó helyét a hosszú ideje üresen álló trónon.

Az 1789-es polgári forradalom előtt hatalmon lévő monarchia hosszú évszázadai alatt a francia trón több ízben is gazdát cserélt. A történelem folyamán a jelenlegi francia országhatárok határolta terület egyik jelentős uralkodóháza a VI. és VIII. század között kormányzó Meroving-dinasztia volt. A *Dossiers Secrets* rendkívüli titkot rejtegetett, de nem azt, amelyről *A szent vér és a szent kehely*, vagy *A Da Vinci-kód* fellebbentette a fátylat. A 27 oldalas *Dossiers* meglehetősen vegyes stílusú gyűjtemény. Lobineau *A Meroving uralkodók nemzedékrendje, valamint számtalan francia és külföldi család Meroving-gyökerei* című műve mellett megtalálhatjuk benne például a Sion-rend hézagos történelmét és nagymestereinek névsorát. Az illusztris listán egymást érik a modern történelem legnagyobb elméi, így Leonardo da Vinci (1452–1519), Isaac Newton (1643–1727) és Victor Hugo (1802–1885) regényíró mellett ott szerepel Jean Cocteau (1889–1963) francia költő, író, festő, színész, filmrendező és zeneszerző neve is. A dokumentumok sora díszes családfával zárul, amelyből kiderül, hogy Pierre Plantard (1920–2000) az utolsó meroving uralkodó, II. Dagobert (kb. 650–679) egyenes ági leszármazottja.

Lehetséges lenne, hogy az 1300 évvel ezelőtt eltűntnek hitt Meroving-dinasztia újra feléledne évezredes Csipkerózsika-álmából? Gondolták volna, hogy a Merovingok gyökerei egészen Benjámin törzséig nyúlnak vissza, mely a Kánaánt hátrahagyva Franciaországba menekült? A lélegzet is eláll: az ismeretlenségből hirtelen előlépett Franciaország, sőt egész Európa trónjának méltó örököse? Különben is, ki ez a Pierre Plantard, a Meroving-dinasztia egyenes ági leszármazottja?

SION LOVAGREND

Plantard 1920-ban született Párizsban. Szülei cselédek voltak, ő maga pedig műszaki rajzolónak tanult. Tinédzserkorában a kamaszokra jellemző hévvel vált királypártivá. A második világháború alatt német bábkormányként működő, kollaboráns Vichy-rezsim idején egymás után alapította az ortodox nacionalista, antiszemita és szabadkőműves-ellenes jelszavakat skandáló csoportokat. Ha arra számított, hogy a nácik vállon veregetik, mert a kedvükben próbál járni, keserűen csalódnia kellett. A német hatóságok egymás után minden csoportját betiltották. Amikor a szigorú tiltás ellenére tovább folytatta a szervezkedést, letartóztatták és négy hónapra rács mögé dugták. 1951-ben megnősült, majd Délkelet-Franciaországban, Annemasse városában telepedett le. 1953-ban csalás miatt letartóztatták, és hősünk újabb négy hónapot csücsült a hűvösön. Ha Plantard ereiben valóban királyi vér

csörgedezett, a nagy dolgokra hivatott hercegfi őrangyalai remekül őrizték a titkot.

1956 májusában úgy döntött, nem vár tétlenül a sült galambra, és saját kezébe veszi sorsának irányítását. Bejegyeztette a katolikus törvények és intézmények független és hagyományőrző lovagrendjének kikiáltott Sion-rendet, és heves tagtoborzásba kezdett. A világmegváltó célokat kitűző ambiciózus rend először a saját portája előtt sepregetett, nem ugrott fejest a nagypolitika zavaros mély vizébe. Plantard első közszereplésével Annemasse vezetőit kritizálta, és hevesen kampányolt olcsó szociális bérlakások építése érdekében.

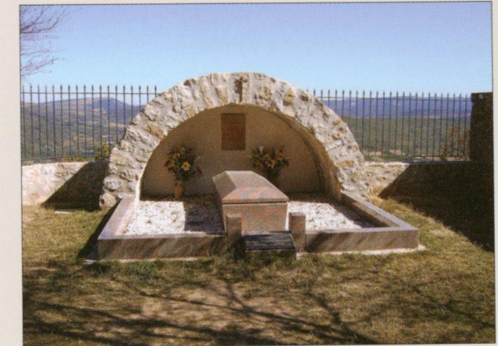
A „Sion" elnevezés nem Izraelre vagy Jeruzsálemre utalt, hanem a közelben magasodó Sion-hegyre. A hivatalos francia nyilvántartás szerint a Sion-rend 1956 őszén feloszlott, és a szervezet azóta nem végzett semmilyen aktív tevékenységet. A rend megalapítása azonban csupán első lépését jelentette a kitalációk, a csalás és hamisítás sűrű hálóját szövő Plantard, illetve bűntársai, Philippe de Chérisey és Gerard de Sède számára a következő évtized során.

Plantard az 1960-as évek elején ismerkedett meg Noël Corbu vendéglőssel. A délnyugat-franciaországi Languedoc régióban fekvő Rennes-le-Château falvának fogadósa arról vált hírhedtté, hogy fűnek-fának elmesélte François Bérenger Saunière atya, a kis falu egykori plébánosának történetét. Corbu azt állította, a pap 1891-ben elásott egy kincset, és több ősi pergamentekercset talált temploma felújításakor a föld alól előkerült ládikában.

A LEGENDA SOKKAL ÉRDEKFESZÍTŐBBNEK BIZONYULT, ÉS JOBBAN SZOLGÁLTA CORBU ÉRDEKEIT. A FRANCIA SAJTÓ FELKAPTA ÉS VILÁGGÁ KÜRTÖLTE AZ ELÁSOTT KINCSRŐL SZÓLÓ MESÉT.

A történetből természetesen egyetlen szó sem volt igaz. Saunière valójában korrupt pap volt, aki kisebb vagyont csalt ki hiszékeny gyülekezetétől. A tagoktól pénzt fogadott el, hogy halott szeretteik lelki üdvéért imádkozzon, de a kapott összeget magára fordította. A kincses ládika legendája azonban jobban szolgálta Corbu érdekeit. A francia sajtó felkapta és világgá kürtölte az elásott kincsről szóló dajkamesét. A történetben pénzt szimatoló Plantard elhatározta, tőkét kovácsol a hallottakból. Tollat ragadott, és néhány nap alatt elkészítette a titokzatos pergamentekercseket, amelyeket Saunière állítólag a ládában talált. A dokumentumok természetesen hitelt érdemlően igazolták Plantard (immár mint Pierre Plantard de Saint Claire) egészen II. Dagobertig visszanyúló királyi vérvonalát, és részletesen taglalták a kitalált középkori Sion-rend kalandos történetét.

Philippe de Chérisey segítségével összeállítottak egy iratköteget, *Dossiers Secrets* címen, majd 1967-ben becsempészték a francia nemzeti könyvtárba. Másik bűntársuk, Gerard de Sède író ezzel egy időben adta ki *L'Or de Rennes, ou La Vie insolite de Bérenger Saunière, curé de Rennes-le-Château* (Rennes aranya, avagy Bérenger Saunière atya, Rennes-le-Château papjának igaz története) című könyvét. A puhafedeles kiadásban ennél lényegesen találóbb címmel, *Le Trésor maudit de Rennes-le-Château* (Rennes-le-Château titkos kincse) néven kiadott mű beszámolt a rejtélyes dokumentumok és a bennük rejlő évszázados titok felbukkanásáról. A könyv azonnal bestseller lett Franciaországban, és még angol nyelvre is lefordították.

TITKOS KINCS A FÖLDBŐL
Plantard elveszett királyi vérvonalának ihletője, Bérenger Saunière atya sírja.

Plantard-nak most már csak a megfelelő palimadárra volt szüksége, aki „véletlenül" felfedezi az eredeti iratokat, és tudja, mihez kezdhet velük.

Nem kellett sokáig várnia. A színen hamarosan feltűnt Henry Lincoln angol forgatókönyvíró, a nagy sikerű *Doctor Who* televíziós sorozat egyik munkatársa. Lincolnt nem hagyta nyugodni a gondolat, hátha tényleg igaz Rennes-le-Château története, és gyanúja egyre erősödött a *Le Trésor maudit* elolvasása után. Az 1970-es években találkozott Richard Leigh amerikai íróval és az új-zélandi Michael Baigenttel, és elhatározták, hogy együtt derítenek fényt a rejtélyre. Plantard kajánul figyelte, ahogy a gyanútlan trió lépésről lépésre bejárja az általa kijelölt, „véletlen felfedezéshez" vezető utat. A párizsi Bibliothèque Nationale-ból előkerültek a hamis iratok, és a szerzők *Holy Blood, Holy Grail* (A szent vér és a szent kehely) címmel 1982-ben közösen megírt könyve meghódította az eladási listák csúcsát. Nem a *Dossiers*, hanem ez a bestseller ihlette Dan Brown nagy sikerű könyvének alaptételét, amely szerint Jézus és Mária Magdolna Franciaországban élő leszármazottai a Sion-rend védelmének köszönhetik fennmaradásukat. Vagyis Dan Brown regénye nem más, mint egy halom hamis pergamentekercs ihlette meghamisított történelmen alapuló kitalált történet.

Vajon igazat mondott-e Plantard arról, hogy II. Dagobert leszármazottja? A rövid válasz az, hogy igen – már amennyiben Dagobert nem gyermektelenül halt meg. Matematikus és statisztikus kutatók kiderítették, hogy az emberiség európai gyökerekkel rendelkező fele (beleértve természetesen Észak-Amerikát is) Nagy Károly császár génjeit hordozza magában. Nagy Károly, a Meroving-házat elsöprő frank Karoling-dinasztia második királya bő egy évszázaddal született Dagobert után. Amennyiben fennáll kettejük között a vérrokonság, nagyon is valószínű, hogy roppant kis mértékben ugyan, de e könyv olvasóiban is hős királyok, bölcs császárok vére csordogál.

MOSOLYOGJ, FÉNYKÉPEZNEK: A PATTERSON–GIMLIN-FILM

Elkövetők: Roger Patterson és Robert Gimlin.

Indíték: hírnév és anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: elhitették a világgal, hogy létezik Nagylábú.

„Hiszem, hogy minden Nagylábú-hívő élénken emlékszik arra a pillanatra, amikor első alkalommal látta a filmet. Éppen San Francisco környékén éltem, amikor a televízióban néhány másodperces reklám szólított fel mindenkit arra, hogy ugorjon le a sarki moziba, ott nézze végig az egészet. Néhány Nagylábú-rajongó élete valóban gyökeres fordulatot vett a képkockák láttán. Érdekes vitatéma, mi lett volna, ha nem készül el a film… Lehetséges, hogy Nagylábú története az amerikai folklór szemétdombján végezte volna, mint oly sok más emlékezetes, de a nagyközönség érdeklődését hosszú időn át megragadni képtelen legenda.”

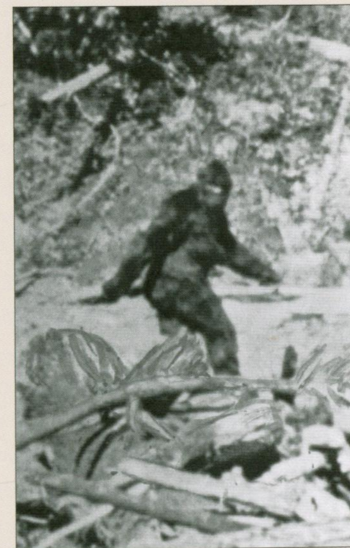
D. J. Daegling: *Bigfoot Exposed* (A Nagylábú leleplezése), részlet

A Patterson–Gimlin-film élesen megosztja a közvéleményt. Talán sokan vélik úgy, hiba volt könyvünk lapjain szerepeltetni ezeket az ellentmondásos képkockákat. Való igaz, nem létezik minden kétséget kizáró bizonyíték arra nézve, hogy a film átverés lenne. Sőt éppen ellenkezőleg. Filmek, cikkek, könyvek sora, manapság pedig az internet próbál meggyőzni minket, hogy a filmfelvétel valódi. Támogatói váltig állítják, hogy az 1960-as évek végének technológiai fejlettsége ismeretében egyszerűen kizárható, hogy bárki is ilyen minőségű hamisítványt lett volna képes létrehozni.

Roger Patterson és Robert Gimlin 1967. október 20-án az észak-kaliforniai Six Rivers National Forest tájvédelmi körzetben, a Bluff patak mellett forgatott filmfelvételéből az egész világ megismerhette az óriás termetű majomembert, népszerűbb nevén Nagylábút.

Nagylábú az úgynevezett „állítólagos állatfajok” csoportjába tartozik, amelyek létezését tudományos módszerekkel eddig még nem sikerült bizonyítani. Az állítólagos élőlények rendjének könyvünkben bemutatott további egyedei a fidzsi hableány (78–81. oldal), illetve a Loch Ness-i szörny (133–138. oldal) is. Hozzá kell tennünk azonban, hogy a nagy szélhámos, P. T. Barnum múzeumában bemutatott sellőről pontosan tudjuk, kétes eredetű átverés, Nessie pedig szégyenlősen bujkál a kamerák elől, és létezésének összes bizonyítékáról bebizonyosodott, legyen az álló- vagy mozgókép, hogy egytől egyig nem más, mint ügyes hamisítvány.

Az észak-amerikai indiánok legendáiban *Sasquatch*, azaz szőrös óriás néven ismert lényről szóló regék nagy számban fordulnak elő az Egyesült Államok és Kanada nyugati partvidékén élt őslakosok mondavilágában. Ezzel azonban nem állnak a világon egyedül. A vad erdőlakókról szóló történetek roppant gyakoriak az iparosodás előtt álló kultúrák körében. Néhány esetben valóban létező élőlényekről van szó: jó példa erre az indonéz Borneó szigetén élő „erdei ember”, azaz az orangután. E furcsa lények Európában többnyire mitológiai alakok, tündérek, gonosz manók vagy koboldok formájában öltenek testet. A XIX. század vége és a múlt század dereka között néhány nem bizonyítható felbukkanás, illetve Sasquatch-támadás híre borzolta a helyi lakosok kedélyeit, de ezekre nem figyelt fel az országos sajtó.

CSINOS VAGYOK?
Nagylábú visszanéz a válla felett, és mielőtt eltűnik a bozótban, még egy utolsó pillantást vet a kamerára.

Jerry Crew építőmunkás 1958-ban (állítólag) 40 centiméteres lábnyomokat talált az észak-kaliforniai Bluff patak mentén, s az ismeretlen szörnyetegre hamar ráragadt a „Nagylábú” név, és a hír az újságok címlapjára került. Még nagyobb szenzációt keltett, amikor Crew és egyik barátja gipszből kiöntötte a különös lábnyomokat, melyeket bemutattak a sajtónak. A Nagy-

lábú-legenda így indult el világhódító útjára, és hatásában talán még Adamski ufótörténeteit (145–150. oldal) is felülmúlta.

Ötven évvel később Crew főnöke, Ray Wallace elhunytakor a család töredelmesen bevallotta, hogy a nyomokat nem valami óriás szörnyeteg, hanem Wallace hagyta maga után. A tréfamester viccből fából faragott, hatalmas talpakat rögzített bakancsához, úgy sétált végig a patakparton. A vallomás azonban túl későn érkezett – a megosztott közvélemény két, egymással szemben álló csoportba, a Nagylábú-hívők és a szkeptikusok táborába tömörült.

MAJOMPARÁDÉ

A Nagylábú létezése mellett szóló, legnagyobb szenzációt keltő bizonyíték az 1967-ben készült Patterson–Gimlin-film, amely több változatban megtekinthető az interneten. Úgy tartják, a kamera mindig igazat mond, és az kétségtelen tény, hogy a filmkockákon valami igazán különös dolog történik. A helyszín az 1958-as lábnyomokról hírhedtté vált Bluff patak melletti, sziklákkal és kidőlt, száraz fatörzsekkel borított tisztás, mely filmezéshez ideális terep. Patterson és Gimlin későbbi beszámolója szerint békésen poroszkáltak lovaikkal a patak mentén, amikor feltűnt előttük a túlsó parton sétáló furcsa lény. Patterson azonnal leugrott a lóról, előkapta a nyeregtáskában lévő felvevőgépet, és habozás nélkül forgatni kezdett.

A film szűk egy percig tart, és az első néhány másodperc olyan kusza, hogy képtelenség bármit is kivenni rajta. A kapkodás talán nem meglepő, főleg ha tekintetbe vesszük azt, hogy az ámuló Patterson valószínűleg vad sietséggel próbálta elindítani a felvételt. Amikor megállapodik a vadul himbálózó felvevőgép, sötétbarna szőrrel borított, nagydarab, majomszerű élőlény lomha cammogással távolodik a minden bizonnyal leesett állal bámuló operatőröktől. Előugró homlokcsontja és lapos arca gorillára emlékeztet, hosszú karja lassan himbálózik a teste mellett. Azonban biztosan nem gorilla, hiszen két lábon közlekedik, mint mi, emberek. Bár a főemlősök többsége, a gorillák, orangutánok és csimpánzok is gyakran emelkednek két hátsó lábukra, amikor azonban sétálnak vagy futnak, azt többnyire négy lábra ereszkedve teszik. A titokzatos erdőlakó még egy utolsó pillantást vet a filmezőre, válla felett belenéz a kamerába, aztán végleg eltűnik a vadonban.

Két különös dolog is szemet szúrhat, ha tüzetesebben megvizsgáljuk a felvételt. Először is jól látható, hogy a lény nőstény, hiszen mellkasán vastag szőrrel borított emlők helyezkednek el. Ezzel kizárható a főemlősrokonság, hiszen a főemlősök mellei teljesen csupaszok. A következő meghökkentő tény az, hogy bármennyire is furcsa, a lényt nem hozta különösen zavarba a két, lóháton közeledő férfi látványa. Az állítólag hírhedten szégyenlős, ám esetenként még az emberek megtámadásától sem visszariadó majomember nem menekül a kamera elől, de nem is támad rá. Mintha mi sem történt volna, komótosan sétál a vízpartról a közeli bozótos felé, majd mielőtt eltűnik, még egyszer visszanéz a kamerába.

Tételezzük fel egy pillanatra, csak a vita kedvéért, hogy valóban egy létező állatfaj egyedével állunk szemben. Ha így van, mi lehet pontosan? Közeli rokonaink, a főemlősök Afrikából és Ázsiából származnak, az amerikai kontinensre kizárólag a közép- és dél-amerikai esőerdőkben élő aprócska majmok jellemzők, Észak-Amerikában egyetlen őskori vagy modern majomszabású megkövesedett maradványát sem sikerült feltárni. Nagylábúról még az is elmondható, hogy anatómiai szempontból furcsa keverék, hiszen rendelkezik a gorillák bundájával, fejformájával és izmos testalkatával, teljesen felegyenesedett járásmódja azonban az emberére emlékeztet. A gorillák testfelépítése nagyon eltér a miénktől, ezért képtelenek lennének a filmben látható módon sétálni. Nem említettük még a főemlősökkel szemben felmerülő végső ellenérvet: eredeti otthonuk, a meleg, párás trópusok után nehezen elképzelhető, hogy könnyen tudnának alkalmazkodni az amerikai kontinens északnyugati csücskének zordon, fagyos klímájához.

OTTHON, ÉDES OTTHON

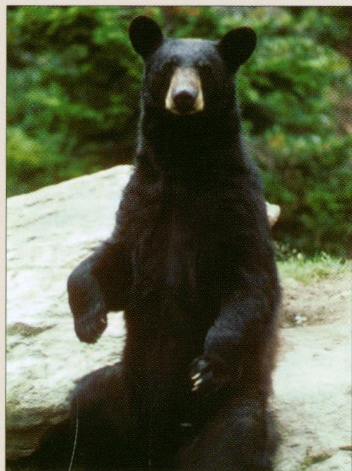
Lehetséges jelöltként felmerült még az előember is (lásd 85–90. oldal), amelynek valahogyan sikerült fennmaradnia a végtelen észak-amerikai erdőségek mélyén. Kifogásként ugyanazokat az érveket hoznánk fel, amelyet már Nessie-vel kapcsolatban is megfogalmaztunk, amikor kizártuk annak lehetőségét, hogy a Loch Ness-i szörny dinoszaurusz lenne. Az emberi faj első, két lábon járó egyedei körülbelül négymillió évvel ezelőtt tűntek fel Afrikában, majd több millió évig tartott, mire eljutottak Ázsiába és Európába. Az amerikai kontinensre még ennél is sokkal később, legkorábban 50 ezer évvel, ám az általánosan elfogadott vélekedés szerint alig 12 ezer évvel ezelőtt léphetett első ősünk. A főemlősökhöz hasonlóan hominidamaradványok sem kerültek elő észak-amerikai ásatásokról.

A fajfenntartás szempontjából nem elhanyagolható érv az sem, hogy a kihalás elkerülése egyetlen egyeddel lehetetlen, ezért a garantált túlélést kizárólag egy viszonylag nagyobb méretű Nagylábú-kolónia biztosíthatja. Egy közel két és fél méter magas tagokból álló, népes törzs bajosan maradhat sokáig észrevétlen, különösen Amerika táplálékban szegény, kies északnyugati vadonjában.

Tegyük fel, hogy Nagylábú egyedülálló, különleges állatfaj tagja, nem főemlős, de nem is előember. Esetleg hatalmas testű lajhár lehet? Sajnos azonban ez sem életképes ötlet. Ha így lenne, és már több millió éve zavartalanul élne a végtelen erdők mélyén, akkor nem csupán néhány állítólagos szemtanú, lábnyom és egy rövidke, sebtében készült, zűrzavaros filmfelvétel tanúskodna a létezéséről – amelyek, tegyük hozzá, egytől egyig 1958 után készültek. Nem ritka, hogy őslénytudósok megkövült, legalább 65 millió éves dino-

szaurusz-csontvázakat tárnak fel az amerikai kontinensen, ám napjainkig egyetlen csont, koponya vagy fog – legyen az friss vagy kövület – nem bukkant elő, amelyről bizton állítható, hogy a Csendes-óceán partvidékének erdőiben élő, eddig ismeretlen kétlábú emlőstől származna. Való igaz, hogy a környéket sűrű vadon borítja, de ez nem jelenti azt, hogy teljesen elhagyatott lenne. Jó példa erre a Patterson–Gimlin-film, vagy a szemtanúk kalandos beszámolói.

Furcsa módon az ötvenes évek vége óta Nagylábú nem csupán „eredeti" élőhelyén, hanem az ország túlsó felében, például a Nagy-tavak vidékén, továbbá Floridában és Texasban is feltűnt.

A LEHETSÉGES TETTES
A Nagylábúval találkozó emberek valószínűleg medvét láthattak.

Tudományos elemzések százai foglalkoznak a filmfelvétel vizsgálatával. A hívők azzal söprik félre a cinikusok leggyakrabban hangoztatott ellenérvét, a „majomjelmezbe bújt ember"-t, hogy ha létezett is ilyen kosztüm, az soha nem került elő. Rámutatnak továbbá, hogy annak előállítása is lehetetlen feladat. Azt állítják, a bőr alatt jól látszik az izmok mozgása, és hogy egy átlagember képtelen lenne hitelesen utánozni egy 210 centiméter magas lény járását. A szkeptikusok azzal védekeznek, hogy a „bőr" valószínűleg vékony, testhez simuló öltözet lehet, és az átlátszó szöveten keresztül jól kivehető az izmok mozgása. A járás közbeni testtartás problémája már nehéz dió, mert Patterson vallomásán kívül nem áll rendelkezésünkre további adat Nagylábú pontos magasságáról, továbbá azt sem tudjuk, milyen sebességgel készítette a filmet. Különböző sebességgel lejátszva a lény mozgása többé-kevésbé emberi járásra emlékeztet. A Nagylábú létezését minden kétséget kizáró módon bizonyító leletek hiányában felvethetjük, hogy igaz lehet a majomjelmezbe bújt emberről szóló elmélet.

Való igaz, hogy az 1967-ben mindenkit megviccelő tréfamestereknek nem állt rendelkezésükre számítógépes grafika vagy a korunk filmjeinél szinte mindennaposnak számító jelmez- és maszkmesteri háttér. John Chambers, akinek az eredeti *Űrszekerek*ben szereplő Mr. Spock füleit is köszönhetjük, nem sokkal Patterson felvételének elkészülte előtt készítette el a *Majmok bolygója* 1968-ban bemutatott, Oscar-díjat kapott majomjelmezeit. A filmet 1967 májusa és augusztusa között forgatták Colorado államban és Kalifornia déli részén. Chambers haláláig tagadta, hogy bármi köze lett volna a Patterson–Gimlin-filmhez, de nem zárható ki egyértelműen, hogy 1967 októberében nem Nagylábú, hanem a zseniális jelmeztervező egyik különösen élethű majomöltözetébe bújtatott színészkollégája sétált egyet a Bluff patak partján, megtréfálva a fél világot.

A NEMI EVOLÚCIÓ ÉS CHARLOTTE BACH

Elkövető: Hajdú Károly.

Indíték: hírnév és elismerés utáni vágy.

Okozott kár: halálos betegség, korai halál.

„A transznemű férfi a melegekkel ellentétben megőrzi férfias értékeit, minden esetleges hiányosságával egyetemben. Amennyiben nő, a mindennapok nyűgétől szabadon, bátran kiáll eszményei mellett."

Michael Karoly: *Hypnosis* (Hipnózis), részlet

A szexualitás az emberi psziché lenyűgöző, nehezen megfogható területe. Értelmezése még legnagyobb tudósaink számára sem könnyű. Sigmund Freud (1856–1939) a pszichoanalízis központi kérdésévé tette; Alfred Kinsey (1894–1956) egész életét e bonyolult fogalomkör részletes tanulmányozásának szentelte – és akkor még nem beszéltünk korunk kutatóiról, akik új és újabb elméleteket állítanak fel a biológiai nem, a társadalmi szerepvállalás, illetve a szexuális irányultság és érdeklődés összetett kapcsolatrendszeréről. Chevalier d'Éon (63–67. oldal), továbbá Stanisława Walasiewicz (121–123. oldal) esete is alátámasztja, hogy bizonyos egyének nemi hovatartozásának megállapítása nem könnyű feladat. Mostanában egyre gyakoribb, hogy valaki orvosi segítséggel operáltatja át magát és biológiai nemet vált, úgy öltözködésében, mint hétköznapjaiban. A társadalmi nemi szerepváltáshoz azonban nincsen szükség műtétre: ruhát váltva, magasabb hangon beszélve, némi modorossággal körítve e cél lényegesen könnyebben elérhető.

Charles Darwin (1809–1882) úgy érvel, hogy a szexuális alapon történő kiválasztódás fontos szerephez jutott az emberi törzsfejlődés során. Az evolúció motorja véleménye szerint nem más, mint az állatvilágban, illetve az emberi társadalomban a párválasztást övező versengés. E hipotézis máig vitatott, és *A fajok eredete* publikálása óta számtalan egyéb magyarázat látott napvilágot. Ellentmondásos megfogalmazása miatt a Darwinnal vitatkozó felvetések közül kiemelkedik a magyar származású, Nagy-Britanniába kivándorolt Charlotte Bach (1920–1981) cáfolata. Mint később kiderült, Charlotte nem csupán elméleti síkon, hanem a gyakorlatban is saját meggyőződése szerint élt, ezzel személyében képviselve és megtestesítve mozgalma legfontosabb alappilléreit.

CSUPÁN 1981-BEN BEKÖVETKEZETT HALÁLÁT KÖVETŐEN DERÜLT KI A TELJES IGAZSÁG.

Csupán 1981-ben bekövetkezett halálát követően derült ki a teljes igazság vele kapcsolatban. Doktori diplomája hamis volt, éppen úgy, mint a külvilágnak mutatott nemi identitása – Charlotte ugyanis biológiailag nem volt nő. Szülei Hajdú Károly névre keresztelték, amikor 1920-ban világra jött Budapest külvárosában, Kispesten. Édesapja szabó volt, aki fia hároméves korában boltot nyitott a fővárosban. Károly több szempontból is kitűnt kortársai közül: remekül tanult, de saját testvérein kívül mással nagyon nehezen állt szóba. Barátok nélkül, magányosan lézengett, végül otthagyta az iskolát. Amikor 1941-ben kézhez kapta katonai behívóját, nem fűlött hozzá a foga, hogy egy névtelen tömegsírban végezze, ezért diák státust hazudott magának, és kibújt a sorozás alól. Édesapja vállalkozása időközben felvirágzott, és a boltban egymást érték a gazdag megrendelők.

A könyvünkben bemutatott sorstársaihoz hasonlóan, akik rájöttek, hogy a jókor, jó helyre születés véletlen szerencsejátéka örökre meghatározhatja társadalmi helyzetüket, hírnevüket, befolyásukat és pénzügyi helyzetüket, Károly is úgy döntött, végleg szakít múltjával, és új személyiséget felépítve kitör a lerongyolódott, napi gondokkal küzdő szürke tömegből.

Hamis születési anyakönyvi kivonat és elegáns névjegykártyák segítségével hamarosan előkelő, választékos modorú báró lett Károlyból. Nagy lábon élt, de vagyona eredetéről soha nem beszélt senkinek. Sokan azzal gyanúsították, hogy a pesti zsidó gettóban elhagyatottan álló házakat fosztogatja éjjelente, de e vádat nem tudták rábizonyítani. Amikor Magyarországon a kommunista kormány hatalomra lépett, Károly sok más honfitársához hasonlóan külföldre menekült. 1948-ban érkezett Nagy-Britanniába.

Angliában a kifogástalanul öltözött Carl Hajdu báró szerepét öltötte magára. Többször is állást váltott, majd végül Londonba költözött, ahol megnősült és kölcsönzőt nyitott. Az 1956-os forradalom idején gyűjtést rendezett a magyar szabadságharcosok javára, de a pénznek nyoma veszett. Letartóztatták, a bíróság csalás vádjával elítélte, vállalkozása pedig csődbe ment. Hajdu nem keseredett el: megrázta magát, és új alakban, immár mint Michael Karoly hipnoterapeuta lépett a világ elé. Jóképű, simulékony modorú fiatalemberként hamarosan gazdag pácienseket vonzott, még az egyik vezető brit magazin is felkérte, válaszoljon hasábjain a lelki segélyt kérő olvasók leveleire. 1965-ben felesége és fogadott fia váratlanul elhunyt, s e tragédia miatt élete kisiklott: idegösszeomlást kapott, a bíróság ismét csődeljárást kezdeményezett ellene, és rövid időre újra börtönbe zárták.

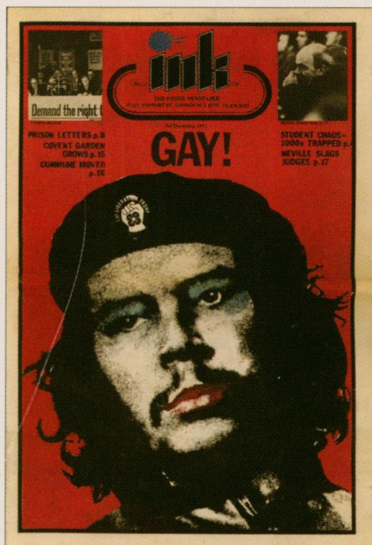
HOMO MUTANS, HOMO LUMINENS

Károly mögött ekkor már két, sikerrel eljátszott szerep állt: Carl Hajdu és Michel Karoly kitalált életét is tökélyre fejlesztette. Amikor kiszabadult a börtönből, még ennél is nagyobb fába vágta fejszéjét: férfiből nővé alakult át. Egész életében jellemző volt rá a transzvesztita hajlam, de 1968-ban, feleség és gyermek nélkül végre semmi sem állta útját sajátos önkifejezésének. Úgy döntött, ettől a naptól kezdve nőként, mint dr. Charlotte Bach éli tovább az életét. Az átváltozás némi nehézségbe ütközött, de 180 centiméteres magassága, férfias megjelenése és mély baritonja ellenére olyan magabiztosan, meggyőzően játszotta szerepét, hogy mindenkivel sikerült elhitetnie női voltát. Sokan úgy vélték, szembetűnő férfiassága csupán felvett modorosság, és valószínűleg leszbikus kapcsolatban él, ahol kétségkívül ő a domináns fél.

Charlotte doktori címet is adományozott magának. Azt állította, a kommunista hatalomátvétel előtt a budapesti tudományegyetemen tanított, és szerencséjére a történet igazságtartalma a vasfüggöny miatt nehezen volt ellenőrizhető. Barátainak azt is elmondta, hogy 1965-ben maradt özvegyen, ekkor temette el férjét és fiát. Ez már sokkal közelebb járt az igazsághoz, természetesen azt az apró részletet leszámítva, hogy nem a férjét, hanem feleségét veszítette el ebben az évben.

1971-ben kiadott, *Homo Mutans, Homo Luminens* (A változás hírnöke, a fény hozója) című, 521 oldalas kéziratában részletesen kifejtette az evolúció elméletét forradalmasító rendszerét, amelyet „humán magatartástudomány"-nak nevezett el.

Érvelése középpontjában az állt, hogy a férfiakra és nőkre osztott emberi társadalom minden tagja intenzív, destabilizáló különválásos szorongástól szenved. Ez a zavar hajt mindannyiunkat, hogy felvételt nyerhessünk az ellenkező nem tagjai közé. Ennek megvalósítása mindaddig lehetetlen, amíg az egyén egyetlen szexuális és nemi identitás csapdájában vergődik. Az emberi psziché többféle módon próbálja feloldani ezt az ellentmondást: vannak, akik környezetük és embertársaik feletti uralomban oldják e feszültséget, míg mások a bevett szokásokkal, közfelfogással és értékekkel szembeszállva próbálják meg újraértékelni és újjáformálni személyiségüket.

DEVIÁNS HÍVEK
A homoszexuálisok egyenjogúságáért küzdő mozgalom tagjai az 1970-es években lelkesen tették magukévá Bach deviancia okozta evolúcióról szóló elméleteit.

Az ilyen magatartásbéli devianciák kétféle módon, pozitívan és negatívan juthatnak kifejezésre. A homoszexualitás például, bár nem jár együtt gyermeknemzéssel, jelentős mértékben kiegészítheti a humán reprodukciós erőfeszítéseket. A melegházasságok és örökbe fogadások lehetőségét több évtizeddel azok bevezetése előtt felvetve Bach megjövendölte, hogy azonos nemű párok is nevelhetnek gyermeket, esetleg saját utód híján pedagógusként gondoskodhatnak a következő generációról. A *Homo Mutans* végkövetkeztetése úgy szól, hogy a heteroszexuális szabályrendszert feszegető egyetemes biszexuális feszültségre a szexuális deviancia jelenthet megoldást – sőt ez a módszer nem más, mint az emberi evolúció alapmotívuma, az emberi kreativitás és kulturális fejlődés kulcsa.

Bár a mű tele van nyelvtani hibákkal, és a gondolatmenet néhol kissé zavaros, érvei komoly híveket toboroztak úgy az akadémikusok, mint a közvélemény körében. Az 1970-es években Hajdu több előadást tartott észak-londoni otthonában, és több egyetem is meghívta vendégelőadónak, például Cambridge és Sussex. Az ekkoriban formálódó brit homoszexuális jogvédő szervezet, a British Gay Liberation mozgalom tagjai is lelkesen fogadták a humán magatartástudomány elméletét, mert az ott felvetett gondolatok összecsengtek saját, szélesebb társadalmi elfogadásért folyó küzdelmük céljaival.

Életének utolsó tíz évében Charlotte Bach hírnévre tett szert. Intellektuális vezető, szinte kultikus alak lett belőle. Colin Wilson író nem kevesebbet állított, mint hogy Bach munkássága Nobel-díjra érdemes, és legalább olyan fontosságú az emberiség számára, mint Einstein relativitáselmélete.

MAJD ÉN MEGÍROM HELYETTE: CLIFFORD IRVING

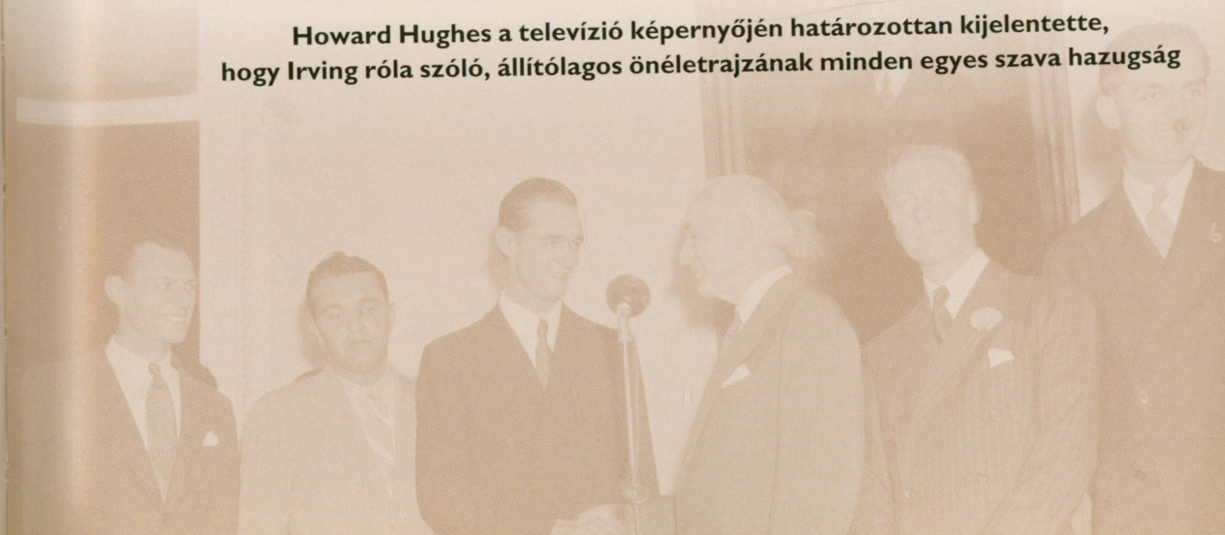
Elkövető: Clifford Irving.

Indíték: hírnév és anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: kínos magyarázkodásra kényszerítette a McGraw–Hill könyvkiadót, s a két álszerző börtönbe került.

„Ez a mű örökre emlékezetes marad. Bárcsak még mindig Hollywoodban dolgoznék… egész pályafutásom alatt nem találkoztam ennyire lebilincselő, gondolatébresztő történettel. Nem tudom pontosan, miről szól (a könyv). Soha nem találkoztam (a szerzővel)."

Howard Hughes a televízió képernyőjén határozottan kijelentette, hogy Irving róla szóló, állítólagos önéletrajzának minden egyes szava hazugság

Könyvünk pénzéhes, mohó szélhámosai között akadnak kivételek, akiknek elsődleges céljuk nem az anyagi haszonszerzés. Néhány csaló egyetlen vágya mindössze annyi, hogy bebizonyítsa, legalább olyan tehetséges, mint a művészet vagy irodalom nagyjai – legalábbis annyira mindenképpen, hogy alkotásaik még a szakértőknek se szúrjanak szemet. Jó példa erre William Ireland (58–62. oldal) és Marius Casadesus (129–132. oldal) esete.

Annak ellenére, hogy tetemes összeg ütötte markát, jelen fejezetünk főszereplőjének fő indítéka nem kizárólag a pénz volt. Zseniális húzásával két legyet akart ütni egy csapásra: megleckéztetni az öntelt, szenzációhajhász könyvkiadási szakmát, továbbá csúfot űzni a XX. század egyik legjelentősebb, ám a nyilvánosságtól mereven elzárkózó dollármilliárdosából, a különc Howard Hughes-ból. Az elkövető, Clifford Irving (szül. 1930) amerikai íróval már találkozhattunk könyvünk lapjain, az ő nevéhez fűződik Elmyr de Hory (151–155. oldal), a múlt század legtehetségesebb festőhamisítójának életrajza is.

Howard Hughes gyáriparos, mérnök, filmrendező, pilóta és jótékony mecénás ideális jelkép, követendő minta mindazok számára, akik valóra kívánják váltani az amerikai álmot. Édesapja sikeres texasi üzletember, gyártulajdonos és feltaláló volt, aki az olajkitermelő cégek alkatrész-beszállítójaként hatalmas vagyont gyűjtött össze. Hughes is örökölte apja mérnöki hajlamait: a tehetséges ifjú 11 éves korában működő rádiójeladót rakott össze – állítólag az elsőt Houston városában –, majd ezt újabb texasi elsőséggel követte, amikor motoros kerékpárt épített. 14 éves korában már repülőórákat vett, a levegőben töltött csodálatos percek élménye egész életében elkísérte. Fiatal korában elvesztette szüleit, édesanyját 1922-ben, édesapját pedig 1925-ben. Bár még nem volt 21 éves, azaz nem számított nagykorúnak, 19 éves korában átvette a családi cég irányítását. Otthagyta az egyetemet, megnősült és Hollywoodba költözött, hogy a filmszakmában próbáljon szerencsét. A stúdiók körül ődöngő, álmaikat hasztalan kergető jelentkezőkkel ellentétben Hughes kezében komoly fegyvertényként jelentős tőke összpontosult, és ez átsegítette a kezdeti nehézségeken, hogy bebizonyíthassa, tényleg ért ahhoz, amit csinál.

AZ ÁLDOZAT
Howard Hughes fénykorában, még jóval a Las Vegas-i luxus lakosztályában meztelenül sétálgató, bogaras remete-korszaka előtt.

Mint később kiderült, nem hiába. Hughes kimagaslóan tehetséges filmrendezőnek és producernek bizonyult. Az 1920-as évek vége és az 1940-es évek eleje között több sikeres film került ki a keze közül, például az 1927-ben forgatott Oscar-díjas filmvígjáték, *Two Arabian Nights*, illetve Jane Russell világhódító karrierjét elindító, *The Outlaw* című, 1943-ban mozikba került western. 1929-ben elvált első feleségétől, és nemsokára Hollywood legszebb filmszínésznői és neves színészei között forgolódott. Gyakran jelent meg például Bette Davis, Ava Gardner és Katherine Hepburn társaságában.

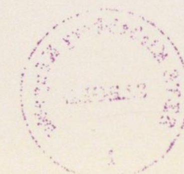
Egész életében elkísérte gyermekkori nagy szerelme, a repülőgépek tervezése, építése és irányítása. Saját elképzelései és tervrajzai alapján épült meg a *The Spruce Goose* nevet kapott híres repülőgépe, a kor legnagyobb motoros repülő szerkezete, amely egyetlen felszállást ért meg, és azóta is raktárban porosodik. Hughes egymás után döntötte meg a repülési rekordokat, majd többségi tulajdont szerzett a TWA vállalatban, amely irányítása alatt a világ egyik legjelentősebb légitársaságává növekedett.

Úgy tűnt, mindene megvan: vagyon, hatalom, pilótakalandok, a földkerekség legszebb hölgyei lesték minden kívánságát; adrenalinnal túlfűtött, nagykanállal habzsolt életét megirigyelhette volna bármely férfitársa. A valóság azonban sajnos ennél sokkal elszomorítóbb volt: a sikerei csúcspontját élvező Hughes komoly lelki zavarokkal küzdött, és kezdetben különc hóbortként elhessegetett mentális leépülése egyre jobban elhatalmasodott az idősödő milliárdoson. A kényszerképzetektől szenvedő Hughes kezében összpontosuló vagyon és hatalom a betegséggel kombinálva időzített bombaként fenyegette önmagát és környezetét.

Visszavonult és rögeszmésen ügyelt az egészségére. Hosszú időt töltött ruha nélkül, mereven elzárkózott a borotválkozás, továbbá a haj- és körömvágás elől. Ismeretlenségbe burkolózva egyik szállodai lakosztályból a másikba költözött, majd egy nap a lapok címoldalára kerülő döntésével megvásárolta a Las Vegas-i Desert Innt, és a nevadai kaszinóhotelt tette meg cége központjának. 1972-ben már tíz éve élt remeteként, nem adott interjúkat, és mereven elzárkózott a külvilág elől. Clifford Irving ekkor döntött úgy, hogy megkörnyékezi a McGraw–Hill kiadót, és előrukkol a szenzációs hírrel: Hughes őt kérte fel arra, hogy legyen segítségére önéletrajza megírásában.

FÉLIGAZSÁG, ÁLHAZUGSÁG

Irving New Yorkban született, és valószínűleg örökölte édesapja művészi vénáját, akinek képregényei és karikatúrái a helyi magazinokban jelentek meg. A Cornell Egyetemen szerzett diplomát, és az alma mater olyan mély benyomást tett rá, hogy itt játszódik első regénye, az 1956-ban megjelent *On a Darkling Plain*. Második műve, a *The Losers* két évvel később, 1958-ban jelent meg, amikor az ifjú már a tekintélyes *New York Times*nál dolgozott olvasószerkesztőként. Bár egyik regénye sem került fel az eladási toplistákra, mindkettő kedvező kritikai fogadtatásban részesült. 1960-ban adta ki harmadik regényét, *The Valley* címen. Ebben az időben már megalapozta irodalmi hírnevét, beutazta a világot, és csak úgy falta a feleségeket. Úgy tűnt, Irving is lassan eltűnik a bohém '60-as évek középszerének süllyesztőjében, és beáll a többször nősült, majd elvált, valamennyire sikeres, ezért a kritikusok kedvencé-

nek számító, de nem kiugróan tehetséges aranyifjak sorába, akik Amerika és Európa között utazgatva tengetik napjaikat. Hogy mindez nem így történt, ahhoz az kellett, hogy az 1960-as évek végén a földközi-tengeri Ibiza szigetén élő Irving összetalálkozzon Elmyr de Hory festőkaméleonnal. A kiugróan tehetséges festményhamisító de Hory életrajza 1969-ben jelent meg *Fake!* (Vigyázat, hamis!) címmel, és olyan sikert aratott, hogy Orson Welles később dokumentumfilmet forgatott belőle.

Elképzelhető, hogy e véletlen találkozásból született mű átütő sikere miatt támadt azon ötlete, hogy elkészítse a magányos elszigeteltségben élő Howard Hughes hamis önéletrajzát.

Tervét megosztotta Richard Suskind íróval, és a két összeesküvő elhatározta, megírja a könyvet. Bíztak abban, hogy a világtól visszavonult Hughes túlságosan beteg vagy tart a botránytól, ezért nem fogja rájuk húzni a vizes lepedőt. A kutatómunka nagy része Suskindra hárult, míg Irving minden hamisítói és szélhámosi tehetségét latba vetve annak szentelte idejét, hogy eladja a kiadás jogát a nagy tiszteletnek örvendő McGraw–Hill kiadó megfontolt, higgadtságukról híres vezetőinek. A kezdetben gyanakvó igazgatótanács bizonyítékot követelt, hogy valóban Hughes rendelte meg az önéletrajzot, ám amikor kézhez kapták a megbízólevelet, amelyet Irving a milliárdos más forrásokból beszerezhető, eredeti kézírásának utánzásával készített, megnyugodott. Irving minden apró részletre odafigyelt, még arra is, hogy a közismerten paranoiás Hughes előfeltételként kikösse, hogy a szerződés tényét csak nem sokkal a kiadás napja előtt engedélyezi nyilvánosságra hozni.

HOGY MÉG HIHETŐBBÉ TEGYE A LEÍRÁST, IRVING TÁVOLI, EGZOTIKUS HELYSZÍNEKRE LÁTOGATOTT, HOGY OTT KÉSZÍTSE EL ÁLLÍTÓLAGOS INTERJÚIT HUGHES-ZAL.

A McGraw–Hill kiadó vezetőivel madarat lehetett volna fogatni. Tudták, a remeteként élő Hughes részletes önéletrajza az évtized irodalmi szenzációja lehet. Boldogan rábólintottak Irving 100 ezer és Hughes 665 ezer dolláros tiszteletdíjára, amely még 1970-es árakon is aprópénznek számított a szemük előtt lebegő lehetséges bevételhez viszonyítva. A kiadó csekkjét Irving felesége a H. R. Hughes álnéven létrehozott svájci bankszámlán tette letétbe, és a két csaló munkához látott.

Suskind felkutatta Hughes életének összes, nyilvánosságra került részletét, sőt még a Time-Life magángyűjteményében lévő iratokat is sikerült megszereznie. A legnagyobb fegyvertény az volt, amikor még Hughes egykori közeli munkatársa, Noah Dietrich publikálatlan emlékiratai is a kezükbe kerültek, amelyeket Irvingnek sikerült kicsalnia a gyanútlan vezérigazgatótól. Hogy még hihetőbbé tegye a leírtakat, Irving távoli, egzotikus helyszínekre látogatott, hogy ott készítse el állítólagos interjúit Hughes-zal.

Irving és Suskind 1971 végén adta le az önéletrajz elkészült kéziratát a kiadóban. Irving újabb hamisított levelet mellékelt az iratokhoz, amelyben

Hughes tanúsította, hogy a szöveg hiteles, a történet minden szava igaz. A kézzel írt eredetiségi bizonylat minden szakértőt meggyőzött. A McGraw–Hill marketingosztálya hozzálátott a könyv népszerűsítéséhez. A sikert előre borítékoló, lelkesen kapkodó kiadó az 1972-es tavaszi újdonságok közé sorolta a művet, a heti részletekben közlés jogára pedig a Time-Life kiadó *Life* magazinja csapott le. A két kiadóóriás nagy port felvert bejelentését követő időszakot remegő gyomorral vészelte át Irving és Suskind, hiszen nem tudhatták, Hughes előbújik-e önkéntes száműzetéséből, hogy megcáfolja koholmányukat.

Kezdetben minden a tervnek megfelelően alakult. A milliárdos ismerősei és személyzete váltig állította, hogy az állítólagos önéletrajz hamisítvány, de mivel maga Hughes nem jelent meg a nyilvánosság előtt, és nem döntötte el személyesen a vitát, a rejtély továbbra is megoldatlan maradt. A sajtóban folyt a találgatás, ki mellette, ki ellene foglalt állást.

McGraw–Hill és a Time-Life írásszakértőt fogadott, vizsgálja meg részletesen Hughes nekik írt leveleit és a kéziratban található jegyzeteket, de még ő sem jött rá a turpisságra. Irving végül beleegyezett, hogy hazugságvizsgálatnak vessék alá, és csodák csodájára nem bukott le – még a megbízhatónak tartott gép sem kapta hazugságon. A dúsgazdag iparmágnás azonban továbbra is csendben figyelte az eseményeket, és 1971 utolsó napjai is válasz nélkül teltek el.

© Getty Images

AZ ÖSSZEESKÜVŐK
Irving (balról) és Suskind abban bízott, hogy a világtól visszavonult Hughes túlságosan beteg vagy tart a botránytól, ezért nem fogja rájuk húzni a vizes lepedőt.

Januárban azonban végleg elfogyott Hughes türelme. Megszervezte, hogy telekonferencián keresztül, élő televíziós adásban tehessenek fel neki kérdéseket bahamai otthonában. Az adás alatt lerántotta a leplet Irving csalásáról (lásd idézet), mire a méltatlankodó író meggyanúsította őt, hogy a telefonon hallható személy nem Hughes, hanem a szerepét elég rosszul játszó szélhámos. A dühtől tajtékzó Hughes erre beperelte őt, valamint a McGraw–Hill és a Time-Life kiadót. Irving hajthatatlan volt, mindent tagadott, de Hughes pénze előtt megnyílt minden ajtó. A svájci hatóságok nyomozást indítottak a „H(elga) R. Hughes" néven létrehozott bankszámlán elhelyezett 750 ezer dollárral kapcsolatban, és kiderült, hogy az ismeretlen betételhelyező nem más, mint Irving felesége. Ettől a pillanattól kezdve nem volt értelme a további tagadásnak, és a két svindler január végén mindent beismert. Csalás vádjával állították őket bíróság elé, ahol Irving 17 hónap börtönbüntetést kapott, és kötelezték, hogy fizesse vissza a kiadótól felvett előleget. Suskindot bűnrészesként hat hónapra ítélték.

AHOVÁ LÉPEK, OTT FŰ NEM TEREM: GABONAKÖRÖK

Elkövetők: Doug Bower és Dave Chorley.

Indíték: hírnév, jó mulatság.

Okozott kár: milliókkal hitették el, hogy léteznek marslakók.

„1978-at írunk, kellemes nyári este van, és a sötétségben két barát támolyog hazafelé a Percy Hobbs kocsmában eltöltött kellemes órák után. Doug Bower és Dave Chorley kissé felöntött a garatra, és a Cheesefoot Head felé tartva úgy döntenek, átvágnak a Longwood-birtokon. A holdfényes ösvényen baktatva szóba kerülnek az ufók, és az ausztrál Melbourne-t is megjárt Bower érdekfeszítő történettel szórakoztatja tátott szájjal figyelő barátját. Queenslandről mesél, ahol állítólag csigavonalban letaposott fészek közepéből fényesen villogó ufó emelkedett a magasba. »Mi lenne, ha odaraknánk egyet? – viccelődik Chorleyval, és a szomszédos rozsföldre mutat. – Biztos leverne a víz mindenkit… azt hinnék, repülő csészealj járt itt az éjjel.«”

Jim Schnabel a circlemakers.org honlapon

Mint az előző fejezetekben is láthattuk, egyetlen megmagyarázhatatlan esemény az egész világon végigsöprő lavinát indíthat el. Évszázadok teltek el anélkül, hogy bárkinek is feltűnt volna, a tóban őskori dinó él, aztán a Loch Ness-i szörny (lásd 133–138. oldal) legelső címoldalas megjelenése után Nessie boldogan vigyorogva pózolt boldog-boldogtalannak. A fotogén dinó legalább illendően egy helyben maradt, nem kényszerítette hódolóit országos hajtóvadászatra. Nem úgy, mint titokzatos amerikai rokona, Nagylábú (lásd 190–194. oldal), aki fagyos északnyugati otthonát hátrahagyva bejárta az Egyesült Államok szinte minden szegletét, beleértve a délkeleti fülledt, kígyóktól hemzsegő mocsarakat is. Miután az első ufó 1947-ben feltűnt a hidegháborús paranoia első tüneteitől szenvedő Amerika egén (lásd 145–150. oldal), az emberek megrohamozták a szerkesztőségeket, hogy megosszák a világgal saját fényképeiket, majd később az idegenekkel töltött kellemes vagy éppen fájdalmas perceket azok űrhajóinak belsejében. Az észlelések túlnyomó része természetesen kacsa volt, a többit pedig természeti jelenségek, madarak, repülőgépek vagy más, emberkéz gyártotta repülő tárgyak számlájára írhatjuk.

Jelen fejezetünk némileg kilóg a tudatos megtévesztések sorából. A gabonakörök természetfeletti eredetében hívő emberek számára a furcsa alakban letaposott szálak kézzelfogható bizonyítékot nyújtanak az ufók és minden más, a tudomány jelenlegi állása szerint megmagyarázhatatlan, paranormális jelenség létezésére.

A gabonakörök kezdetben kör, később egészen bonyolult geometriai mintákat felvevő alakzatai az aratást megelőző nyári hónapokban bukkannak fel az érett élelmiszer-gabonák, a kukorica-, búza-, rozs- és árpamezők közepén. Első alkalommal az 1970-es években találkoztak velük Nagy-Britanniában, de az elmúlt három évtizedben az egész világon észlelték őket. Legelső példányaik elég aprócska, egyszerű rajzolatú minták voltak, de hamarosan óriás méretű, összetett motívumokká növekedtek. Az időnként egész mezőket elfoglaló, bonyolult rajzok láttán elképzelhetetlen, hogyan jöhettek létre bármiféle árulkodó nyom vagy a tréfás kedvű csínytevők ügyködésének egyetlen jele nélkül.

LEY-VONALAK, BOSZORKÁNYKÖRÖK ÉS UFÓ-LESZÁLLÓ PÁLYÁK

Vegyük sorra a körök létrejöttének lehetséges módjait. A legkevésbé természetfeletti magyarázat az, hogy valamely ritka, néhány szempillantás alatt lejátszódó természeti jelenség, például gömbvillám, egyetlen helyre lecsapó, majd szétoszló tornádó, jégeső, hirtelen támadt szélvihar, esetleg hirtelen légnyomásváltozás miatt alakulnak ki a körkörös mintázatok. Nem is lenne semmi baj ezzel az érveléssel, ha a gabonakörök tényleg kizárólag kör alakúak lennének.

Való igaz, hogy az anyatermészet igen szereti a szabályos formákat. Nézzünk bátran körül, a kertünkben is egymást érik a körök, spirálok és ellipszisek. A gabonakörök azonban sokszor olyan bonyolult alaprajzot vesznek fel, amely nem lehet a véletlen műve. Az összetett, kígyózó rajzolatok megalkotása nem magyarázható természetes okkal.

A következő elmélet a boszorkánykörökkel, az erdei tisztásokon kör alakban növő gombákkal kapcsolatos. Csakhogy a boszorkánykörök árnyékos erdei tisztásokon, nem pedig napszítta árpamezőkön nőnek. A boszorkányok ügyködését ez persze még mindig nem zárja ki, így egyes hipotézisek őket, illetve tündér-, kobold-, manó-, szellem- és démontársaikat gyanúsítják a gyakran valóban lenyűgöző látványért. A tündérekről köztudomású, hogy ügyes csínytevők, és ha felmérgesítjük őket, jaj nekünk. A XXI. század beköszönte óta azonban szerintem még lámpással sem találnánk olyan embertársunkat, aki bár már elmúlt négyéves, mégis hisz a gonosz manókban.

A koboldoknál némileg jobban megalapozottnak tűnik Alfred Watkins 1921-ben publikált elmélete. A *New Age* mozgalomban roppant népszerű, „ley-vonalak" elnevezést kapott titokzatos, föld alatt mágneses erővonalak behálózzák a Brit-szigeteket, természeti képződménytől kőkorszaki romokig. Watkins úgy érvelt, hogy ezek a geodéziai energianyalábok nagy hatalommal bíró helyeket kötnek össze egymással. A nagy érdeklődést kiváltó elmélet egyetlen hibája, hogy egyetlen tudományos mérőeszközzel sem lehet őket kimutatni, így a ley-vonalak vagy a rajtuk áramló energia a „hiszem, ha akarom" kategóriába esik.

A körök létrejöttére a leginkább elfogadott és legszélesebb körben hangoztatott magyarázat a földön kívüli eredet: vagy a repülő csészealjak leszállópályáinak kézzelfogható bizonyítéka, vagy pedig a Föld körül keringő idegen űrhajók lakóinak egyelőre ismeretlen célból létrehozott alkotása.

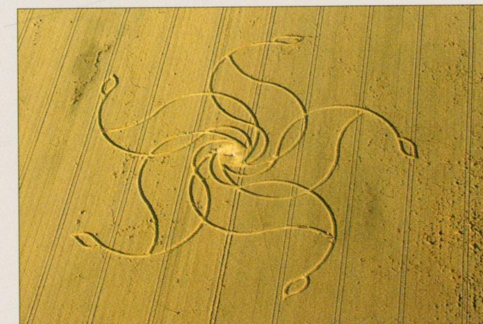
„CSINÁLD MAGAD" KÖRÖK

Az 1980-as években mind gyakrabban jelentek meg körök és bonyolult ábrák az érett gabonamezőben. Különösen Anglia déli része, Hampshire és Wiltshire grófság tűnt ki e téren. Stonehenge és a Glastonbury apátság megindító szépségű romjai, Artúr király legendájának ősi emlékhelyei lelhetők fel e térségben, így senkit sem lepett meg az idegenek érdeklődése.

1991-ben azonban két vicces kedvű fickó, Doug Bower és Dave Chorley vallomása kifogta a szelet a hívők vitorlájából. A Hampshire grófságban, Southampton városában élő férfiak bevallották, hogy ők hozták létre az első gabonakört, ők a felelősek az országon végigsöprő titokzatos eredetű divatért (lásd idézet). A némileg kapatos állapotban végrehajtott manőver végrehajtása mindössze pár deszkát, egy kötelet és néhány rövidebb drótdarabot igényelt.

A két jóbarát kezdetben az ufók leszállóhelyét idéző, egyszerű köröket rajzolt a mezőre. Amikor a brit médiában többen természeti jelenségekkel magyarázták művüket, úgy döntöttek, összetett, egyenes vonalakat is tartalmazó mintákra váltanak, amelyeket nem lehet ilyen könnyedén az anyatermészet számlájára írni. Az új alaprajzok összezavarták a megrökönyödve figyelő firkászok szépen felépített elméleteit. Egyre csak szaporodtak a mezőt árgus szemmel figyelő újságírók és hívők sátrai; mindnyájan azt remélték, hogy megleshetik a repülő csészealjat, miközben az gyanútlanul a gabonakör létrehozásával foglalatoskodik. Reményeik mind a mai napig nem váltak valóra, és a felültetett leendő szemtanúk hamarosan hazakullogtak.

Az interneten számtalan honlap (például a circlemakers.org) magyarázza el pontosan, hogyan készítsük el saját gabonakörünket. A legegyszerűbb módszer az, ha társunkat a kör közepére állítjuk, kötelet kötünk egy deszka két végére, és azt a kezünkben tartva, körbe-körbe járva lelapítjuk az utunkba eső szálakat. Chorley és Bower állítása szerint akár 12 méter átmérőjű leszállópályát is létrehozhatunk 15 perc leforgása alatt. Ha többen állunk össze, és hozunk magunkkal még néhány deszkát, hosszabb kötelet, esetleg egy távcsövet is, akkor a létrehozható mintáknak csupán fantáziánk szabhat határt. A bonyolultabb rajzolatokhoz szükségünk lehet távcsőre, és munkánkat nagyban felgyorsítja, ha kockás papíron előrajzoljuk, mit szeretnénk megvalósítani. Az otthoni előkészületek kívánatosak, hogy ne a gabonamező szélén kelljen töprengenünk, merre tapossunk tovább.

© Creative Commons | Hansueli Krapf

BONYOLULT
A kezdetben szerény, egyszerű mintázatú gabonakörök egyre bonyolultabb alaprajzzal keltettek borzongást a földön túli eredetben hívők körében.

A bonyolult rajzolatú körök az egész világon elterjedtek, ám legtöbbjük mindmáig eredeti szülőföldjén, Dél-Angliában bukkan fel a nyár vége felé. Híresebb képviselőik közül említést érdemel a cambridge-i „Mandelbrot-kör" 1991-ből, illetve a két évvel később létrejött dél-afrikai „BMW-kör".

Úgy tűnik, az elkövetők szórakoznak a legjobban, akik ritkán rejtik véka alá a tettüket. Megvárják, amíg a hívők több fórumon is buzgón erősködnek, hogy ez alkalommal most már tényleg, valóban és igazán földön kívüli látogatók nyomaira bukkant az emberiség. Ekkor hozzák nyilvánosságra a saját magukról „in flagranti" készített filmfelvételeket, ahol arcukon széles mosollyal járkálnak fel és alá a gabonaföld kellős közepén.

Az újra és újra csalódni kényszerült hívők nem adják fel ilyen könnyen a harcot. Állítják rendületlenül, egyes körök olyan bonyolult, összetett rajzolatúak, hogy alkotóik közül kizárhatjuk az embereket. Szerintük egyszerűen

A jótékony vagy állami célokra szervezett, jutalommal összekötött számsorsolás ötlete nem mai találmány. Gyökerei egészen az ókori Kínáig, Európában pedig a Római Birodalom évszázadaiig nyúlnak vissza.

Az első modern kori lottóhúzásra az Óvilágban a XV. században, Amerikában pedig a XVII. század elején került sor. Az amerikai változat a XIX. század végén élte virágkorát, de botrányok és megkérdőjelezhető lebonyolítási praktikák miatt a lottózás intézménye a szerencsejátékok mostohagyermekévé vált, olyannyira, hogy 1900-ban teljes tilalmat hirdettek ki rá. Az Egyesült Államokban New Hampshire állam döntött elsőként úgy, hogy 1964-ben újra megpróbálkozik megrendezésével, majd példáját lassan követték mások is. Könyvünk írásakor 42 különböző államban, a fővárosban, továbbá az amerikai nemzetközösség számos országában létezik helyi lottósorsolás, nem is beszélve az államközi húzások tucatjairól. Pennsylvaniában 1972-ben engedélyezték a lottó újraindítását. Történetünk az állam közel négy évtizedes szerencsejátékmúltjának egyik emlékezetes pillanatáról, egy nagy port felvert botrányról szól.

Azt mindannyian tudjuk, ha szeretnénk hazavinni a lottófőnyereményt, esélyünk több millió az egyhez. Amikor nem a mi számainkat húzzák ki, azzal vigasztalhatjuk magunkat, hogy pénzünk jó helyre kerül. A Pennsylvania állami lottósorsolás bevételét például jótékony célra, az időskorúak támogatására fordítják. A helyi szerencsejáték-társaság több különféle lottójátékot hirdetett, és 1980-ban ezek egyike, az úgynevezett *Napi számsor* játék hihetetlen népszerűségre tett szert. A játékosok egy háromjegyű számot jelölhettek meg az ötven cent és öt dollár közötti összegbe kerülő szelvényen. Amennyiben jól tippeltek, és mindhárom számjegyet eltalálták, a szelvény értékének 500-szorosa ütötte markukat, azaz legfeljebb 25 ezer dollár. Ha kevesebb számot találtak el, vagy a helyes számokat álmodták meg, ám rossz sorrendben, nyereményszorzójuk 50:1-től egészen 160:1-ig terjedt.

JÁTÉK A SZÁMOKKAL
John Travolta, a 666-os lottóbunda *Lucky Numbers* című filmváltozatában Nick Perry alakítója.

Nem mindenki volt azonban elégedett a Pennsylvania lottó nyerési esélyeivel vagy a kifizetett összegekkel. Nick Perry és társai tudták, becsületesen játszva, azaz naponta újra meg újra próbálkozva minimális esélyük van a nyerésre, ezért elhatározták, saját maguk játsszák el a szerencse istenasszonyának szerepét. Választásuk a televízión is közvetített játékra esett, amelyet 1980. április 24-én este kívántak megbundázni. Minden szempontból zseniális tervük egyetlen apró banánhéjon csúszott el: ha nem lettek volna végtelenül pénzsóvárok, soha nem buktak volna le.

Az ember naivan azt gondolná, egy televíziós lottósorsolást kijátszani lehetetlen feladat. Több millió, a saját számaiban reménykedő tévénéző figyelmét kellene először is elvonni, akik minden idegszálukkal ráhangolódtak az este 6:58-kor sugárzott műsorra. Ott van aztán még a stáb, a stúdióban dolgozó technikusok, a gyártásvezető, a mindenes lótifutik, akik sokszor maguk is fogadtak kedvenc számaikra. Végül ne feledkezzünk el a tényleges „munkával", azaz a számok kihúzásával megbízott nyugdíjasról, sem pedig az állam képviseletében árgus szemekkel figyelő hivatalnokról, aki az állásával játszik, ha szemet huny akár a legkisebb szabálysértés felett is.

A gépet és a golyókat két sorsolás között hét lakat alatt őrizték, így biztosítva azt, hogy illetéktelenek ne férhessenek hozzájuk. Csalás kizárva, nemdebár? Ha nem akarunk lebukni, túl sok embert kell bevennünk a bundába, és így már nem éri meg. Mint nemsokára látni fogják, a szervezők tévedtek, és ez kis híján nagyon sok pénzükbe került.

A születési anyakönyv tanúsága szerint a Nicholas Pericles Katsafanas néven bejegyzett Nick Perry Pittsburgh városában, görög gyökerű családban jött a világra. A második világháborúban a haditengerészetnél szolgált. Leszerelés után indult televíziós pályafutása, majd 1958-ban elhelyezkedett a pittsburghi WTAE-TV csatornánál, először bemondóként, később a friss hírekért és sportriportokért felelős műsorvezetőként. 1977-ben nevezték ki a Pennsylvania lottósorsolás házigazdájának, ahol a stúdióban naponta forgatott műsor közismert, népszerű alakja lett. Szabadon mozgott a kulisszák mögött, így pozíciója ideális volt ahhoz, hogy feltűnés nélkül megfigyelje az előkészületeket, és gondosan kidolgozza a csalás minden részletét. Három évébe került, mire elkészült a biztos sikert ígérő haditerv.

Azt ő is tudta, hogy szinte lehetetlen feladat észrevétlenül csalni az olyan lottótípusokban, ahol a fogadók hat számot jelölnek meg 1 és 49 között. Perry választása ezért a *Napi számsor*ra esett, ahol összesen három szám jöhet számításba. Kiszámolta, ha apró nehezékkel látja el a sorsoláskor használt, számozott pingponglabdákat, akkor azok mozgásán nem vehető észre a manipuláció, ám a gépben lévő vákuumcső kisebb eséllyel szippantja be, majd dobja ki őket „véletlen" nyerőszámként. Ha például 999-et vagy bármely más, három egyforma számjegyből álló számsort szeretnénk kicsalni a gépezetből, az összes többi labdát cinkelnünk kell. Perry ezt túl kockázatosnak ítélte, ezért úgy döntött, csak nyolc labdába rak nehezéket, érintetlenül hagyva a 4-es és a 6-os számokat. A lehetséges nyerőszámok köre ezzel drasztikusan szűkült, hiszen a két labda összes lehetséges kombinációja így hangzott: 444, 446, 464, 466, 644, 646, 664 és végül „a Sátán jegye", a 666.

Perry tisztában volt azzal, hogy egyedül esélye sincsen a sikerre, ezért bűntársak után nézett. Elsőként Joseph Bockot, a WTAE-TV művészeti igazgatóját környékezte meg, és rávette, készítse el az április 24-én gépbe kerülő hamis pingponglabdákat. Bock egy kevés latexfestéket fecskendezett nyolc

labda belsejébe, majd az eredetihez megtévesztésig hasonló számokat rajzolt rájuk. A következő cinkostárs biztosította, hogy zavartalanul hozzáférhessen a gépezethez az este folyamán. Edward Plevel, a pennsylvaniai lottótársaság megbízottja a megígért részesedésért cserébe rábólintott, hogy az előre megbeszélt időben hátat fordítva szemet huny az automata körüli szokatlan sürgés-forgás felett. Fred Luman, a WTAE-TV munkatársa így szabadon cserélhette ki a labdákat a sorsolás előtt és után a felügyelet nélkül hagyott gépben.

Perry végül Bock lelkére kötötte, hogy a sorsolás lezárultával azonnal égesse el a biztos lebukást jelentő bűnjeleket, a hamis labdákat. Szükség volt még valakire, aki nem kötődik a tévécsatornához, ezért nem kelt gyanút, ha nagy tételben vásárol lottószelvényeket. A feladattal üzlettársait, a Maragos fivéreket bízta meg, akik a sorsolás napján bejárták az államot, és nyakló nélkül fogadtak a nyolc lehetséges nyerőszámra.

A FOGADÁSOK KÖZÖTT VÁRATLAN TÚLSÚLYBAN SZEREPLŐ NYOLC KOMBINÁCIÓ LÁTTÁN A HATÓSÁGOK GYANÚT FOGTAK.

A megbundázott sorsolás alatt minden a terveknek megfelelően alakult. Plevel szemet hunyt, Luman kicserélte a labdákat, Perry pedig a színpadon vezette fel a műsort, és mutatta be a meghívott nyugdíjast, Violet Loweryt. A gép kezelésével megbízott, a kameráktól kissé megszeppent idős hölgyben fel sem merült, hogy tudtán kívül bűncselekményben segédkezik, és hogy erre legalább hatmillió megtévesztett tévénéző a tanúja. Luman visszacserélte a golyókat, Bock pedig megsemmisítette a hamis készletet. Nem volt más hátra, mint türelmesen várni, majd a lottózókban besöpörni az 1,8 millió dollárra becsült nyereményt.

Az a bizonyos banánhéj a Maragos fivérek személyében jelentkezett, akik túlságosan óvatlanok, és ami még rosszabb, túl kapzsik voltak. Fűnek-fának elújságolták, milyen számokra érdemes fogadni, és a családtagok, ismerőseik, továbbá azok ismerősei megrohamozták a fogadóirodákat. A fogadások között váratlan túlsúlyban szereplő nyolc kombináció láttán a hatóságok gyanút fogtak. A legnagyobb, végzetesnek bizonyuló hibát akkor követték el, amikor nyilvános telefonról hívták fel a tévécsatornát, miközben egy szórakozóhelyen közel az összes lottószelvényt felvásárolták. A telefonbeszélgetést lenyomozó rendőrség rájött, hogy a hívott fél a stúdió műsorvezetője volt, ezzel Perry, az értelmi szerző is lebukott.

Luman és Bock enyhébb ítélet reményében bűnösnek vallotta magát, a Maragos fivérek pedig vádalkut kötöttek és bűntársaik ellen vallottak, így ők elkerülték a börtönt. Segítségükkel a teljes összeesküvésre fény derült, Plevel két évet töltött rács mögött. Perry váltig tagadta, hogy bármi köze lenne az egészhez, de a tiltakozással mit sem törődő esküdtszék több vádpontban is bűnösnek találta. Bűnszövetkezetben elkövetett károkozás, csalás, nyilvános vetélkedő eredményeinek manipulálása és végül hamis tanúzás miatt hét év letöltendő börtönbüntetésre ítélték.

AMIKOR A VASLADY FELHÍVTA A COWBOYT: THATCHERGATE

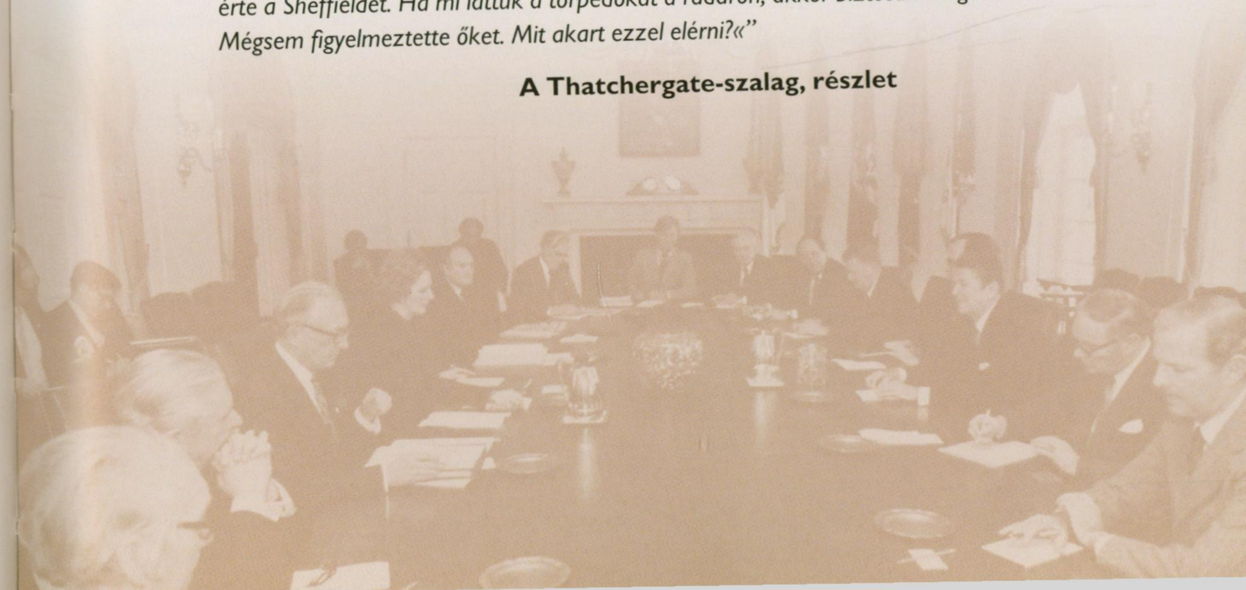
Elkövető: Crass rockbanda.

Indíték: politikai átverés.

Okozott kár: kínos helyzetbe hozta a sajtót és az amerikai titkosszolgálatokat.

„Ronald Reagan: »Istenem, ez nem lehet igaz! A maga hibája, hogy támadás érte a Sheffieldet. Ha mi láttuk a torpedókat a radaron, akkor biztosan maga is. Mégsem figyelmeztette őket. Mit akart ezzel elérni?«”

A Thatchergate-szalag, részlet

Képzeletben utazzunk vissza három évtizeddel ezelőttre, az 1980-as évek elejére. A világ sorsáról ekkoriban az Egyesült Államok 40., 1981 és 1989 között hatalmon lévő elnöke, Ronald Reagan (1911–2004), illetve Nagy-Britannia első, és eddig egyetlen női miniszterelnöke, az 1979-től 1990-ig vasmarokkal kormányzó Margaret Thatcher (szül. 1925) döntött. A két mindenható államfő, a „Vaslady" és a hollywoodi filmsztárból államelnökké avanzsált politikus remek viszonyban állt egymással. Gyakran találkoztak és hívták fel egymást telefonon.

Az internet és a mobiltelefonok korának beköszönte előtt az emberek vezetékes telefont használtak. A régi vonalakon rendszeresen történt áthallás, amikor az éterben „összeakadt" vonalakon keresztül véletlenül mások beszélgetése vált hallhatóvá. Történetünk egy ilyen áthallásos hangfelvételről szól.

Néhány holland újságíró 1982-ben ismeretlen feladótól származó csomagot talált az asztalán. A dobozban rejlő magnókazettán – a mellékelt cetli szerint – Reagan elnök és Thatcher asszony beszélgetésének részlete volt hallható. A rossz minőségű, hangosan sistergő mágnesszalagon rögzített, csak részletekben kivehető mondatok gazdáit jellegzetes, közismert hanghordozásuk miatt könnyen lehetett azonosítani. A beszélgetőpartnerek az 1980-as évek két, legnagyobb jelentőségű világpolitikai eseményéről, a falklandi háborúról (1982. április 2.–június 14.) és az amerikai–szovjet közép-hatótávolságú nukleáris fegyverekről szóló egyezményről tárgyaltak egymással, meghökkentő kijelentéseket téve.

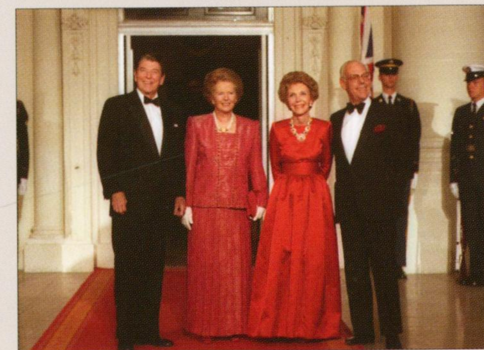
ELLENSÉGES HADIHAJÓ A LÁTHATÁRON

A beszélgetés a falklandi háború eseményeinek felelevenítésével kezdődik. A Falkland-szigetek az Atlanti-óceán déli részén fekvő kopár, terméketlen szigetvilág. Az elhagyatott, főként birkák lakta partokon állva az ember Isten háta mögött érezheti magát. A legközelebbi szárazföld, Argentína, 480 kilométerre található nyugati irányban. A gyarmatosító nagyhatalmak közül Nagy-Britannia szerezte meg, s a szigetvilág a XIX. század óta hozzá tartozik, ám a térben közelebb lévő Argentína is igényt tart rá. 1982 áprilisában Galtieri tábornok (1926–2003) szélsőjobboldali katonai juntája partra szállt a szigeteken, és remélte, a brit kormány túl messze van és túlságosan elfoglalt ahhoz, hogy bánkódjon néhány kopár bazaltszikla elvesztésén. A tábornok azonban csúnyán elszámította magát. Margaret Thatchernek kapóra jött az alkalom, hogy helyrehozza otthon megrendült renoméját, ezért válaszlépésként tengerészgyalogságot vezényelt a körzetbe a szigetek visszafoglalására.

Bár a mindkét hadviselő féllel szoros szövetségi viszonyban álló Egyesült Államok megpróbált közvetíteni, a békés megoldás reménye végleg szertefoszlott, amikor brit tengeralattjáróról indított torpedók elsüllyesztették a *General Belgrano* argentin rombolót. A hadihajó fedélzetén 300 főnyi legénység vesztette életét.

Két nappal később argentin torpedó csapódott be a HMS *Sheffield* brit hadihajó oldalába, és a támadás 24 ember életét követelte. A nyilvánosságra került beszélgetés során Reagan elnök mindkét incidenst megemlíti. Mivel ezen támadások vezettek a tényleges fegyveres konfliktus kirobbanásához, az utalásból sejthető, hogy neheztel Thatcher asszonyra, amiért elsüllyesztette a *Belgranót*, szándékosan aláásva a béke megőrzésére tett amerikai erőfeszítéseket. A Vaslady így reagál a vádakra: „Argentína volt a támadó fél! Visszavágtunk és legyűrjük őket, amilyen gyorsan csak lehet." Reagan elnök ezután szemére hányja Thatcher asszonynak, hogy nem tett semmit a *Sheffield* megmentése érdekében, hogy a két ország között kitörjön a háború (lásd idézet).

A beszélgetés további részében az amerikai nukleáris válaszlépéseket taglalja, ha a Szovjetunió hadserege megszállná Európa nyugati felét. Az 1980-as évek elején szinte tapintható volt a feszültség az Egyesült Államok vezette NATO, illetve a Szovjetunió és a keleti blokk létrehozta védelmi szövetség, a Varsói Szerződés tagállamai között. A finn fővárosban az Egyesült Államok és a Szovjetunió között megrendezett SALT–I és SALT–II (Stratégiai fegyverzetcsökkentési tárgyalások) csupán részben mérsékelték a két atomnagyhatalom nukleáris fegyverarzenálját. A szalagon hirtelen vérfagyasztó mondat hagyja el Reagan száját: „Ha kenyértörésre kerül a sor, a Szovjetunió térdre kényszerítésének érdekében akár még saját szövetségeseinkre is atomcsapást mérünk." Azaz az Egyesült Államok még attól sem riad vissza, hogy európai városokra dobjon atombombát, ha úgy véli, ezzel megállíthatja a szovjet előrenyomulást. Az utolsó néhány, elég nehezen kivehető szóból kiderül, végszükség esetén akár London is célponttá válhat.

MAGGIE ÉS RON
Thatcher és Reagan remek viszonyban állt egymással. Gyakran találkoztak és telefonáltak egymásnak.

Botrányos, felháborító anyag – már persze akkor, ha a felvétel bizonyíthatóan eredeti. A holland újságírók azonban rögtön gyanút fogtak, és megvizsgáltatták a magnószalagot. Mint kiderült, óvatosságuk helyénvaló volt, hiszen a felvételen nem titokban rögzített beszélgetés szerepelt. Az elrendelt vizsgálat kiderítette, hogy a szalag titokzatos feladója a két államfő nyilvános beszédeit manipulálta. Az amerikai külügyminisztérium – már csak megszokásból is – a szovjet titkosszolgálatra mutogatott ujjal, mivel a KGB-ről mindenki tudta, előszeretettel használ megtévesztő dokumentumokat. A KGB ugyan még nem hamisított hangfelvételt, de az amerikai és brit lapok hangosan szajkózták kormányuk sajtóközleményeit, és szovjet pszichológiai hadviselési manőverrel magyarázták a szalagon hallottakat.

A *The Observer* brit hetilap 1984-ben szenzációs bejelentést tett. A vasárnaponként megjelenő, alapos, megbízható oknyomozó riportjairól híres lap kiderítette, hogy a Thatchergate-magnószalag nem galád szovjet összeesküvés. A felvételt a Londonnal határos Essex grófságbéli Epping városának egyik tanyasi házában vágta össze a Crass nevű rockbanda néhány tagja. Az átverés értelmi szerzője, az 1977-ben alakult zenekar „anarchista punk" bandaként jellemezte önmagát, erőteljes feminista, rasszizmus-, háború-, a pazarló fogyasztói társadalom- és globalizációellenes mondanivalóval. A Crass nem számított rá, hogy a szalag ilyen reakciót vált ki az amerikai kormány és a sajtó képviselői körében. Egyik tagja később így nyilatkozott: „Az amerikaiak tényleg nagyobbat ugrottak, mint amire mi számítottunk. Eszünkbe sem jutott, hogy bárki is el fogja hinni. Legyen ez intő példa a média hatalmára." Indoklásképpen egy másik bandatag hozzátette: „Meggyőződésünk, hogy bár a felvétel hamis, a benne elhangzó tények valójában egytől egyig igazak. Szemünk-szánk tátva maradt, amikor láttuk, hogy a szalagért a KGB-t teszik felelőssé." A zenekar 1984-ben feloszlott.

A ZENEKAR „ANARCHISTA PUNK" BANDAKÉNT JELLEMEZTE ÖNMAGÁT, ERŐTELJES FEMINISTA, RASSZIZMUS-, HÁBORÚ-, A PAZARLÓ FOGYASZTÓI TÁRSADALOM- ÉS GLOBALIZÁCIÓELLENES MONDANIVALÓVAL.

„MAI TENNIVALÓ: LEROHANNI LENGYELORSZÁGOT." HITLER TITKOS NAPLÓJA

Elkövetők: Konrad Kujau és Gerd Heidemann.

Indíték: anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: kellemetlen helyzetbe hozták a sajtót, illetve tekintélyes történészeket, akik meg voltak győződve arról, hogy a napló eredeti.

„A kiszivárgott hírek már több napja izgalomban tartották a közvéleményt, a lap főoldalának szalagcíme vérvörös felkiáltójelként vonzotta mindenki tekintetét. ELŐKERÜLT HITLER NAPLÓJA! Nyugat-Németország kétes hírű képes magazinja, a Stern *ezekkel a szavakkal kürtölte világba legfrissebb szerzeményét. Az 1932 és 1945 közötti évekre, azaz a hitleri Harmadik Birodalom időszakára datált, 62 kötetnyi gyűjtemény bemutatójára kétszáz újságírót, televíziós és rádióriportert hívtak meg a világ minden tájáról. A lap hamburgi art deco stílusú, központi konferenciatermében egyórás, öntömjéntől és saját vállon veregetéstől nem mentes sajtótájékoztatón Peter Koch főszerkesztő bejelentette: »Biztos vagyok abban, hogy maga Hitler vetette papírra a naplósorozat minden egyes betűjét.«"*

Hitler naplója: valódi vagy hamisítvány? *Time*, 1983. május 9.

Enyhe undorral vegyes szánalommal tudjuk szemlélni, amikor embertársaink hidegvérű bűnözők, sorozatgyilkosok vagy népirtásért felelős személyek emléktárgyait gyűjtögetik lelkesen. Az elmúlt hat évtized ilyen jellegű, talán legnagyobb nyilvánosságot kapott kereskedelme a náci emléktárgyak, katonai rendjelek és jelvények, egyenruhák, dokumentumok, valamint fegyverek adásvételével kapcsolatos.

Németországban szigorúan tiltott a náci emlékek gyűjtése, ezért a meglehetősen bizarr hobbi izgalmát tovább növeli a felelősségrevonástól való félelem. Szállítók és kereskedők titkos földalatti hálózata elégíti ki az igényeket, és e rejtett, paranoiás világban a tehetségesebb hamisítók számára könnyen adódik a lehetőség, hogy valódinak kikiáltott termékükkel orruknál fogva vezessék a hiszékeny vásárlókat.

A nyugatnémet *Stern* magazin 1983-ban világgá kürtölte szenzációs felfedezését, a Hitler-naplókat.

Adolf Hitler német kancellár, aki 1934-ben Führernek, azaz minden német polgár vezetőjének kiáltotta ki magát, nem irodalmi nagysága miatt írta be magát az emberiség történelmébe. 1925-ben született *Mein Kampf* (Harcom) című könyvéről még egyik legnagyobb csodálója, Benito Mussolini (1883–1945) olasz diktátor is így nyilatkozott: „olyan unalmas, hogy képtelenség befejezni", továbbá a szöveg telis-tele van „hétköznapi, semmitmondó klisékkel". Hitlerről közismert, hogy mesterfokra fejlesztette szónoki és propagandaképességeit, de ezt nem éles elméjének vagy megdönthetetlen érvrendszerének köszönhette, hanem annak, hogy jól ráérzett, milyen demagógia hat az előtte összegyűlt tömegre. A diktatórikus kancellárról és beszédeiről nagy mennyiségű hanganyag és videofelvétel készült Joseph Goebbels (1897–1945) információs és propagandaminiszter felügyelete mellett, amelyek mind a mai napig fennmaradtak.

A FÜHRER
Hitler nem irodalmi tehetsége miatt marad meg emlékezetünkben. Még hű szövetségese, Mussolini olasz diktátor is úgy tartotta róla, hogy pocsékul fogalmaz.

A háború utolsó napjaiban, amikor a szovjet Vörös Hadsereg már csak néhány órára volt bunkerétől, Hitler úgy kerülte el a felelősségre vonást, hogy fejbe lőtte magát, miután ciánnal töltött méregkapszulába harapott. Az SS tisztjei elégették holttestét, majd ugyanezt tették feleségével, Eva Braunnal is. A német főváros két nappal később letette a fegyvert. A szovjetek magukkal vitték Hitler maradványait, és titokban eltemették. A tűzre dobott vagy a lángoktól megmenekült dokumentumok maradványai úgyszintén az ő kezükbe kerültek. A nyilvános vagy kutatható archívumokban nincsen nyoma annak, hogy fennmaradt volna akár egyetlen személyes irat is a német diktátortól.

Mégsem zárható ki teljesen, hogy Hitler nem vezetett naplót, amelybe rögzítette élete, politikai és katonai pályafutása legfontosabb eseményeit. „Felgyújtottam a Reichstag épületét, és a zsidókat meg a kommunistákat vádoltam meg vele", „bevonultam Párizsba", „elrendeltem a végső megoldást a zsidó problémára", „tankjaim átlépték a szovjet határt, s ilyen tempóban karácsonyra biztosan miénk a győzelem" – hogy csak néhányat említsünk a lehetséges bejegyzések közül.

ÁTÍRNI A TÖRTÉNELMET

Gerd Heidemann (szül. 1931), a *Stern* újságírója 1981-ben közölte feletteseivel, hogy náci dokumentumokra sikerült szert tennie, közöttük Adolf Hitler 1932 és 1945 között íródott naplójának több kötetére is. Heidemann azt állította, hogy a titkos szállítmányt a kommunista Kelet-Németországból csempészte ki dr. Fischer névre hallgató ismerőse. Nem derült fény arra, pontosan hol rejtőztek eddig a papírok, de származásukkal kapcsolatban Heidemann elmondta, hogy az orosz előrenyomulás elől menekülő, lezuhant repülőgépen találták valamennyit 1945 áprilisában. Az állítólagos felfedezők negyven éven át titokban tartották létezésüket úgy a nagyvilág, mint a keletnémet hatóságok előtt. A *Stern* magazin a következő másfél évben 9 millió német márkát (akkori értékén körülbelül 6 millió dollárt) adott át Heidemann-nak a 61 darab, „AH" monogramot viselő kötet, illetve több más, szintén Hitler bunkeréből származó tárgy ellenértékeként.

A *Stern* magazinnak komoly fejtörést okozott, hogyan tudja úgy hitelesíttetni a leletet, hogy annak létezése titokban maradjon – hiszen csak így garantálható, hogy minden későbbi jog és profit őket illeti meg. A magazin is beleesett abba a csapdába, hogy nem vetette alá a tintát, a papírt és a könyvek kötését szakértői vizsgálatoknak, hogy vitathatatlan bizonyítékokkal támasszák alá azok eredetiségét. Ha ezt megtették volna, rengeteg későbbi viszontagságtól, komoly presztízs- és anyagi veszteségtől kímélhették volna meg magukat. Megelégedtek azzal, hogy grafológusok és történészek véleményét kérték ki, akik egyöntetűen állították, hogy a kézirat eredeti – valóra váltva ily módon Heidemann és tettestársai legmerészebb álmait. A valódinak ítélt kötetekre hivatkozva lassan adagolták a többi hamisítványt is, és újabb összegeket zsaroltak ki az évszázad dobását tervező magazintól. Az újságtól kicsalt pénznek később nyoma veszett: a csalók vagy elköltötték, vagy elrejtették valahol.

A naplót megvizsgáló szakértői csapat leginkább befolyásos és tekintélyes tagja volt Sir Hugh Trevor-Roper, a cambridge-i Peterhouse Egyetem igazgatója, továbbá a *London Times* igazgatótanácsának elnöke. Lapja az amerikai *Newsweek* magazinnal egyetemben próbálta megszerezni a jogot, hogy egész sorozatot szenteljen a híres naplónak. A professzor Svájcba repült, hogy saját

maga is megvizsgálhassa a dokumentumokat. Másnap reggel a *Times* hasábjain a következőképpen nyilatkozott tapasztalatairól: meggyőződésem, hogy „a dokumentumok eredetiek; hogy a világháború utáni hányattatásuk története az utolsó szóig igaz; továbbá hogy Hitler írásairól, a kancellár személyiségéről, sőt megkockáztatom, jó néhány megtörtént vagy annak vélt eseményről szóló általános felfogás revízióra szorul".

ÖSSZTŰZ
A holokausztot tagadó Irving a sajtótájékoztatón talpra ugrott, és hamisítványnak nevezte a naplókat.

Trevor-Roper professzor nem csupán a Harmadik Birodalom történetének kutatója volt. Szakértelmét azzal ismerte el Nagy-Britannia kormánya, hogy őt küldték Berlinbe 1945 novemberében a szovjet propagandagépezet megfékezésére. Az orosz hatóságok ugyanis váltig állították, hogy a Führer életben van, és valahol Nyugaton él amerikai védelem alatt.

A *Stern* hamburgi székházában áprilisban összehívott sajtótájékoztató nem az előzetes várakozásoknak megfelelően alakult. David Irving (szül. 1938), a roppant ellentmondásos brit író és náciszimpatizáns, akit 2006-ban bíróság ítélt el holokauszttagadásáért, szintén részt vett az eseményen. Sikerült a terembe csempésznie egy halom, bizonyítottan hamis náci dokumentumot, amelyekről váltig állította, hogy ugyanonnan származnak, mint a pódiumon kiállított kötetek. Talpra ugorva, fennhangon kérdőjelezte meg azok valódiságát, valamint Trevor-Roper szakértelmét. „Tudom, honnan származnak ezek a naplók. Régi gyűjtemény az, tele hamisítványokkal. Nézzék csak – nálam is itt van egy marékkal!" A magából kikelt tiltakozót végül erőszakkal vezették ki a teremből. A botrányokozással végül nem érte el célját, mivel Trevor-Roper is ott ült a teremben, és bár korábban ő is kételkedett a könyvek hitelességében, ezen a napon jelenlétével azt sugallta, elismeri, hogy valódi dokumentumokról van szó.

HITLERNEK TULAJDONÍTOTT HAMISÍTVÁNYOK

A nyugatnémet Nemzeti Archívum, illetve a brit törvényszéki labor- és írásszakértők ezt követően hozzáláthattak a lelet alapos vizsgálatának. Nem telt bele sok időbe, és kiderült az igazság: kontár hamisítványok a naplók. A papír, a tinta és a kötéshez használt anyagok egytől egyig a háború utáni időszakból származtak; a kézírás, bár első pillantásra emlékeztetett Hitler betűire, komolyabb elemzések után úgyszintén utánzatnak minősült; a szöveg hemzsegett a történelmi és időrendi hibáktól; és végül, az olcsó műbőr borítón látható „AH" monogramról is kiderült, hogy valójában „FH", és a két gót írásjel hasonlósága vezethette félre a felületes szemlélőt.

Való igaz, hogy Heidemann adta el az ötletet – és a naplókat – a nagyközönségnek, de elkészítésüket tettestársa, Konrad Kujau kisstílű szélhámos, náci tárgyak orgazdája és hamisítója vállalta magára. Kujau egy évvel a második világháború kitörése előtt született, így fiatal gyermek volt csupán, amikor Hitler öngyilkosságot követett el.

Kelet-Németországban nőtt fel, ahonnan 1957-ben menekülnie kellett lopás miatt kiadott rendőrségi körözés elől.

Stuttgartban telepedett le, ám hamarosan a nyugatnémet rendőrséggel is meggyűlt a baja. Semmilyen trükkje sem vált be: alig fejezett be egy munkát – azaz lopást, esetleg hamisítást –, máris fülön csípték és leültették. Az 1970-es években belekeveredett a náci emléktárgyak Kelet- és Nyugat-Németország közötti illegális kereskedelmébe, ahol gyakran kellett hamis papírokkal feljebb srófolnia egy-egy szállítmány értékét. Amikor rádöbbent, milyen lehetőség – és lehetséges aranybánya – rejlik a náci tárgyak hamisításában, profilt váltott: festett néhány hamis Hitler-képet. Később sikerült eladnia egy kézzel írott *Mein Kampf*ot is, amelyről meggyőzte a kisebb vagyont kifizető vevőt, hogy Hitler eredeti kézirata.

AMIKOR FELISMERTE, MILYEN LEHETŐSÉG REJLIK A NÁCI HAMISÍTVÁNYOKBAN, FESTETT NÉHÁNY HAMIS HITLER-KÉPET.

Kujaunak már 1978-ban eszébe jutott a Hitler-napló ötlete. Egy kötettel el is készült, amelyet egy német gyűjtőnek adott el. Heidemann valahonnan tudomást szerzett az üzletről, és felvette a kapcsolatot vele, és hamarosan el is készült a megrendelt 61 kötet. Az árat viszonylag alacsonyan, 2,5 millió márkában (körülbelül 1,2 millió amerikai dollár) szabta meg. Bár Heidemann a bíróságon később azzal védekezett, hogy ártatlan, és Kujau őt is átverte, végül öt évet kapott csalásért. Kujaut négy és fél évre ítélték hamisításért. A *Stern*, a *The Times* és a *Newsweek* magazin főszerkesztői sorban lemondtak, Trevor-Roper jó hírnevén és szakértői tekintélyén pedig örök csorba esett.

FOG A FENE FASZÉNNEL FŰTENI: PONS ÉS FLEISCHMANN

Elkövetők: Stanley Pons és Martin Fleischmann.

Indíték: hírnév.

Okozott kár: áltudományos hírverésükkel évtizedekkel visszavetették a hidegfúzióval kapcsolatos kutatásokat.

„Figyelembe véve azt a tényt, hogy minden egyes gallon (körülbelül 4,5 liter) víz körülbelül 12,7 milligramm deutériumot tartalmaz, már egyetlen köbmérföld tengervízben is több kiaknázatlan energia rejlik, mint Földünk összes kőolajtartalékában. Óceánjaink húsztrilliárd tonna nehézvizet tartalmaznak – a jelenlegi fogyasztást alapul véve ez a mennyiség bőven fedezné a világ teljes energiaszükségletét a következő 5,7 milliárd évben. Autósok, figyelem: intsenek búcsút a töltőállomásoknak. Egyetlen gallon nehézvízzel nem kevesebb mint 90 millió kilométert utazhatnak!"

D. Moon: *Carbon Dating, Cold Fusion, and a Curve Ball* (Szénizotópos kormeghatározás, hidegfúzió és a nyesett labda), részlet

A folyamatos üzemanyagár-emelés és gyorsuló globális felmelegedés korában az olcsó, tiszta energia előállítása a természettudományok legjelentősebb célkitűzése. Albert Einstein (1879–1955) híres egyenlete – $E = mc^2$ – óta jól ismert az a furcsa ellentmondás, hogy a lehető legnagyobb mennyiségű energia az anyag legkisebb összetevőiben, az atomokban és azok aprócska részecskéiben rejtezik. Minden, körülöttünk lévő tárgyban hihetetlen mennyiségű energia feszül. Egy tenyérnyi szendvicsben például annyi energia rejtőzik, hogy ha módot találnánk a felszabadítására, olyan pusztítást lehetne vele végezni, amely elég lenne egy kisebb város eltüntetésére. Szerencsére a legtöbb anyagi részecske, illetve a belőlük felépülő, minket körülvevő tárgyak energiatartalma stabil, ezért nem kell attól tartanunk, hogy a mindennapok anyagai veszélyes bombákká válnának körülöttünk. A természetben léteznek természetesen instabil elemek is, mint például az uránium, de egyrészt roppant ritkák, másrészt igen csekély mennyiségben fordulnak elő, és hosszú, összetett folyamat eredményeként nyerhető csak ki az energiájuk.

A második világháború vége óta képes az ember kiaknázni az atommaghasadásban rejlő erőt, békés energiatermelés vagy nukleáris fegyverkezés céljával. A keletkező melléktermékek és a hulladék nem túl környezetbarát, hiszen több ezer évig sugárszennyezett marad, ezért újabb lehetőségként felmerül a magfúzió: a maghasadással ellentétben itt nem széthasítják az atomot, hanem két atommagot kényszerítenek összeolvadásra. A könnyű atommagok, például a hidrogénatomok fúziójakor irdatlan energiatömeg szabadul fel. A hidrogén mellett szól még az is, hogy a világegyetem építőeleméről van szó, továbbá az a tény sem elhanyagolható, hogy Földünkön is szinte végtelen mennyiségben áll rendelkezésünkre – a vízben. Napunk, továbbá az univerzum összes többi csillaga egyetlen gigantikus fúziós reaktor. A csillagok több millió Celsius-fok hőmérsékletűek, és a belsejükben lévő óriási nyomás képes kordában tartani a magfúziós reakció során felszabaduló energiát.

A TUDÓS PÁROS
Pons és Fleischmann tudományos fiaskójának legfőbb áldozata a hidegfúzió kutatása lett.

Eddig kizárólag hidrogénbombákban, illetve a másodperc tört részére kísérleti fúziós reaktorokban sikerült mesterségesen előidéznünk termonukleáris reakciót, amelynek során kivételesen erős mágneses mező tartja kordában a több millió Celsius-fokra hevített plazmából kiáramló energiát. Hátránya az, hogy a folyamat elindításához és fenntartásához jelentős energiabevitel szükséges. Lehetséges alternatívát nyújthat az úgynevezett hidegfúziós eljá-

rás, hiszen ehhez komoly energiabefektetésre sincsen szükség, mert a folyamat elméletileg akár szobahőmérsékleten is lejátszódhat.

Egyfajta hidegfúziós eljárás, a müon-katalizált fúzió már az 1950-es évek óta ismert a tudósok előtt, és a megfelelő feltételek megléte esetén ígéretes eredményekkel kecsegtet. A fúzió beindításához a hidrogén három izotópját, próciumot, deutériumot és tríciumot tartalmazó, fagypont alatt tartott céltárgyat bombáznak müon-nyalábbal, és ezt követően hamarosan megkezdődik a kívánt reakció. Már csak a célnak megfelelő erőműveket kell felépíteni, és végleg el lehet felejtkezni az olajárrobbanásról, az ökológiai lábnyomról vagy a globális felmelegedésről… Sajnos ez nem ennyire egyszerű. A müon-katalizált fúzió legfőbb alkotóelemei, a müonok roppant instabil, kiszámíthatatlan részecskék, ezért nem tekinthetünk rájuk megbízható, biztos energiaforrásként. A tudományos közvélemény ezért ígéretes, de nem hatékony, ezért kutatásra érdemtelen eljárásként gondolt a hidegfúzióra. Egészen 1989-ig, amikor is a University of Utah két kiemelkedő elektrokémikusa, Martin Fleischmann (szül. 1927) és Stanley Pons (szül. 1943) váratlanul bejelentette, hogy sikerült a várva várt áttörés: palládium–deutérium–nehézvíz rendszerű hidegfúziós eljárás segítségével sikerült megbízható energiaforrást előállítani.

Fleischmann a cseh Karlovy Varyban, Pons pedig az észak-karolinai Valdese városában született. Mindketten kifogástalan tudományos múlttal és kutatói háttérrel rendelkeznek. Fleischmann a londoni Imperial College, míg Pons a University of Southampton egykori hallgatója. Southamptonban találkoztak először, majd a University of Utah támogatásával folytatták kutatói pályafutásukat. Az 1980-as évek elején végrehajtott kísérletsorozatuk eredményei igazolni látszottak azon hipotézisüket, hogy igenis lehetséges nukleáris fúzió szobahőmérsékleten.

VIGYÁZZ, MEG NE ÉGESD MAGAD

Az effektus létrehozására egyszerű elektrokémikus készüléket, egy elektrolitcellás berendezést használtak. A szerkezetben elhelyezett oldatba elektromos áramot vezetve a különböző vegyületek alkotórészeikre bonthatók. A készülék lényege – természetesen az oldat (elektrolit) mellett – egy pozitív elektróda, az anód, illetve ennek negatív párja, a katód, amelyek egy tartályban helyezkednek el. Az elektrolízis fogalma, illetve maga az eljárás talán ismert középiskolai kémiaóráinkról, amikor a pohárban elhelyezett ivóvizet oxigén- és hidrogéngázra bontotta a rajta átvezetett elektromos áram.

Pons és Fleischmann elektrolitcellás berendezése alapjaiban megegyezett az ismert vízelektrolízises készülékkel, az eltérést a felhasznált anyagok és műszerek jelentették. Kísérletüket kaloriméterben, hőszigetelt tartályban folytatták le, ezáltal pontosan mérhetővé vált a készüléken belül lejátszódó kémiai reakció által termelt hőmennyiség. A tartályt nehézvízzel töltötték meg, amelyben nagy koncentrációban található deutérium (2H), a hidrogén természetben is előforduló egyik izotópja (lásd idézet); a katód pedig palládiumból (Pd), ritka, platinához hasonló nemesfémből készült. Amikor elektromos áramot vezettek a szerkezetbe, az energiabevitel és energialeadás között legtöbbször elhanyagolható volt a különbség – tehát semmilyen hőtermelő elektrokémiai folyamat nem játszódott le odabent –, és a víz hőmérséklete sem változott az eredeti 30 °C-hoz képest. Előfordult azonban az is, hogy az elektrolit hőmérséklete váratlanul 50 °C-ra nőtt, ugyanakkor a bevitt energia változatlan maradt. Bár a jelenség mindössze két napon át volt tapasztalható, és később nem lehetett rekonstruálni, a jelentős hőmérséklet-különbség azt jelentette, komoly energiamennyiség szabadult fel a tartályban. A két tudós úgy vélte, a hidegfúzió új formájára bukkantak, amely hétköznapi, ipari és kereskedelmi alkalmazásait tekintve talán végleg felválthatja a sikertelen müon-katalizált fúziós kísérleteket.

Ilyen jelentőségteljes felfedezést nem lehet sokáig titokban tartani. A két kutató állami támogatásra szorult, hogy tovább folytathassák kísérleteiket. Az igénylés benyújtásának egyik előfeltétele a hasonló szakterületen dolgozó kollégák referátuma, ezért Pons és Fleischmann megosztotta az eljárással kapcsolatos összes eredményt a Brigham Young University laboratóriumában müon-katalizált fúziós kísérleteket folytató kutatógárdával. Megállapodtak abban, hogy várnak, amíg elkészülnek a felülvizsgálati eredmények, és a szenzációs felfedezést egy időben publikálják majd a *Nature* magazinban, az Egyesült Államok legjelentősebb tudományos folyóiratában. Pons és Fleischmann eddig a pontig az utolsó betűig követte a közzétételt szabályozó szakmai előírásokat: objektív, külső szakértőket kértek fel, hogy ellenőrizzék az eljárást és annak eredményeit, majd izgatottan várták a joggal elvárt bólintást, hogy kezdhetik fogalmazni a Nobel-díj átvételekor felolvasandó beszédüket. 1989 márciusában azonban a két kutató minden hagyományt és etikai előírást felrúgva váratlanul közzétette eredményeit a *Journal of Electroanalytical Chemistry* (Elektroanalitikai kémia) című folyóiratban, ezzel övön aluli csapást mérve a Brigham Young Egyetem kutatóira. Mentségükre legyen mondva, minden bizonnyal az történt, hogy nem tudtak ellenállni a University of Utah vezetőségétől érkező nyomásnak. Az egyetem valószínűleg nem kívánt osztozni a modern idők legnagyobb jelentőségű – és gazdasági szempontból feneketlen aranybányának számító – találmányának dicsőségén.

A sajtó azonnal megszimatolta a kiszivárgott híreket és a médiacirkusz ijesztő méreteket öltött. A két kutató neve egyik napról a másikra közismertté vált, és sokan az emberiség megmentőinek kiáltották ki őket. Szinte termé-

szetesnek vette mindenki, hogy a Nobel-díj karnyújtásnyi közelségbe került. A jól megérdemelt sikerhez már csupán az az apró részlet hiányzott, hogy független, nagy tiszteletben álló intézmények kutatói megismételjék a kísérletet és igazolják úgy az elmélet, mint a következtetések helyességét. Világszerte egyetemek és kutatócsoportok láttak lázas munkához, hiszen a siker örökre megváltoztatta volna a jövőt. Két csoport, a Georgia Tech és a Stanford Egyetem kezdeti sikerekről számolt be, de a Caltech, illetve az európai CERN laboratóriuma sorozatos kudarcai hamar lehűtötték a kedélyeket. 1989 nyarán egymás után jelentek meg a két kutató eredményeit cáfoló vagy azt kétségbe vonó cikkek a szaksajtóban, majd novemberben az Amerikai Energiaügyi Minisztérium külön közleményben vonta kétségbe Pons és Fleischmann munkásságát, továbbá megkérdőjelezte a hidegfúzió mint megbízható energiaforrás létjogosultságát, továbbá egy szűk szavú záradékban mereven elzárkózott az állami támogatás odaítélésétől.

A SAJTÓ AZONNAL MEGSZIMATOLTA A KISZIVÁRGOTT HÍREKET, ÉS A MÉDIACIRKUSZ IJESZTŐ MÉRETEKET ÖLTÖTT. A KÉT KUTATÓ NEVE EGYIK NAPRÓL A MÁSIKRA KÖZISMERTTÉ VÁLT, ÉS SOKAN AZ EMBERISÉG MEGMENTŐINEK KIÁLTOTTÁK KI ŐKET.

Pons és Fleischmann nem vádolható azzal, hogy meghamisították volna kutatási eredményeiket, és vitán felül áll az a tény is, hogy egyetlen alkalommal sem tettek félrevezető kijelentéseket. A két tudós máig kitart vélt eredménye mellett. A tudományos közvélemény azonban képtelen megbocsátani nekik, hogy pontatlanul, nem eléggé gondosan jártak el kísérleteik során, valamint etikátlan magatartást tanúsítottak, amikor eredményeiket túl korán tették közzé. A két kutató nem sokkal később elköltözött Utah államból, és elfogadta a Toyota franciaországi laboratóriumának felkérését, hogy ott folytassa munkáját. A japán cég még évekig finanszírozta a további kutatást, ám 1998-ban már nem látott benne több lehetőséget, így véget vetett a projektnek. Világszerte több, egymástól függetlenül dolgozó kutatócsoport keresi a megoldást a hidegfúzión alapuló energiatermelésre, de a Pons–Fleischmann-fiaskó miatt sem a mértékadó tudósvilág, sem pedig az állami szervezetek nem veszik e kísérleteket komolyan. Elismerés és anyagi támogatás híján kevés az esély a sikerre. A fúziós energia kutatására fordított dollármilliárdok így nem a hideg-, hanem kizárólag a melegfúziós szakemberek munkáját segítik elő.

Pons és Fleischmann jóhiszemű kutatók, akik semmiben sem hasonlítanak a könyvünkben bemutatott szélhámosokhoz, ám az általuk elkövetett baklövés hosszú távon talán nagyobb kárt okozott az emberiségnek, mint bármely más, a bankok vagy az átlagemberek bizalmával visszaélő, tőlük kisebb-nagyobb vagyonokat kicsaló bűnöző.

NÉZD CSAK, MI VAN A MŰTŐASZTALON: MARSLAKÓ A KÉS ALATT

Elkövető: Ray Santilli.

Indíték: hírnév.

Okozott kár: elhitette az emberekkel, hogy léteznek ufók.

„Amikor a Földönkívüli-boncolás *nézettsége három év után hullámvölgybe került, a Fox tévécsatorna bejelentette, hogy saját szakértőivel vizsgáltatja meg a filmet. Kifizetődött a profi, a NASA által is használt képjavító eljárások bevetése… A szakvélemény feltárta a felháborító igazságot: a film hamisítvány. Mit gondolnak, a csatorna szégyenlősen hallgatott, amikor kiderült, csúnyán rászedték? Épp ellenkezőleg. A Fox büszke sajtóközleményben dicsekedett el »minden idők legnagyobb átverésének« leleplezésével. Agyonreklámozott, unalomig ismételt különkiadásban rántották le a leplet arról, milyen módszerekkel készült a boncolásról szóló hamis film. A tévécsatorna egy csapásra két bőrt húzott le, és még gazdagabbá vált, hogy szélhámosok áldozata lett.”*

R. L. Park: *Voodoo Science: The Road from Foolishness to Fraud* (Vudu tudomány: görbe út a bolond ötletektől a csalásig), részlet

Az 1995. augusztus 28-án sugárzott filmfelvétel előzménye a roswelli incidens. Azok az ötven évvel korábban és fél világgal odébb lejátszódó események igen mélyen beleivódtak az amerikai lakosság tudatalattijába. A film bemutatása után a két táborra szakadt közvélemény egyfelől bizonyítékot nyert az amerikai szövetségi kormány mindig is gyanított kétszínűségére, a tisztességtelen és törvénytelen módszerekre. A nézők megtudhatták, a világ nagyhatalmú vezetői semmitől sem riadnak vissza, hogy titokban tartsák a földönkívüliek rendszeres látogatásait és a velük folytatott szigorúan bizalmas megbeszéléseket. Az ellentábor eközben hangosan gúnyolódott a paranoiás, flúgos csészealj-rajongókon, és igazoltnak látta félelmeit, hogy az amerikai nép jelentős részével bármilyen maszlagot meg lehet etetni, ha elég étvágygerjesztően csomagolják.

Az 1947 júliusában lejátszódó furcsa események színhelye, az új-mexikói Chaves megyében található Roswell még 2000-ben is csupán 45 ezer állandó lakost számlált. A városka körülbelül 320 kilométerre fekszik a legközelebbi nagyobb csomópontoktól, Albuquerque-től, El Pasótól, Santa Fétől. A sivatagos vidék lakói állattenyésztésből és olajkitermelésből tartják fenn magukat. A fiatalok többsége a nagyvárosokban próbál szerencsét. Az 1941 és 1967 közötti időszak némi színt hozott a városka életébe, ugyanis itt talált otthonra az Amerikai Légierő legnagyobb stratégiai irányítóközpontja. A Walker-bázis (Walker Air Force Base) Roswell Katonai Repülőtér (Roswell Army Air Field) 5 kilométerre délre fekszik a városhatártól. A városka ideális helyszín a hatalmas, nyüzsgő katonai létesítmény számára. A semmi közepén nem kell tartani az illetéktelenek kíváncsi tekintetétől, és a közeli porfészek unalma sem vonja el az állandó készenlétben álló katonai személyzet figyelmét a munkáról. A hidegháború alatt hétpecsétes titokként őrizték az itt állomásoztatott hadászati felszerelés minden adatát. Csak a legfelső vezetés tudott a mélyben rejtőző, nagy hatótávolságú bombázó repülőgépekről és a nukleáris töltettel felszerelt Atlas rakétákról.

© AFP | Getty Images

RONCSHALMAZ
Lezuhant repülő csészealj vagy meteorológiai léggömb? Az Amerikai Légierő a maradványok nyilvánosságra hozatalával próbálja cáfolni az ufóhívők összeesküvés-elméleteit.

Az 1996-ban bemutatott *Függetlenség napja* állításával ellentétben a bázist 1967-ben bezárták, és az egykori katonai létesítmény ma civil légiterminálként működik Roswell Nemzetközi Légikikötő (Roswell International Air Center, RIAC) néven. A kereskedelmi és személyszállító forgalom mellett számtalan kisebb-nagyobb vállalkozás központja és gyártósora fér meg egymás mellett a terjedelmes légügyi központ területén. A hivatalos információk szerint a kerítés mögött tűzijátékgyár, műanyag-fröccsöntő üzem, autóbuszgyártósor, cukorgyár, továbbá egyetemi campus, az új-mexikói Rehabilitációs Intézet (New Mexico Rehabilitation Center) sorakozik, továbbá a Boeing repülőgépgyár kutatásfejlesztő központja.

(KÉNYSZER) LESZÁLLTAK A FÖLDÖN-KÍVÜLIEK!

Tegyünk rövid kiruccanást a múltba, és utazzunk vissza ötven évet az időben. Rá sem ismernének az Egyesült Államokra, amely a világháború után egy másik, immáron főként ideológiai síkon vívott harcot a Szovjetunió és szövetségesei ellen. Az atomháború apokalipszisével fenyegető hidegháború paranoiás, minden titkot féltve őrző korszaka mindenre rányomta bélyegét. Amerika tisztában volt vele, csak pár lépéssel előzi meg a szovjeteket a fegyverkezési versenyben, akik úgyszintén hatalmas nukleáris arzenált halmoztak fel. A hadüzenet nélküli és a földi civilizáció teljes pusztulásával járó háború feszültsége remekül megfigyelhető a korszak tudományos-fantasztikus filmjeiben megjelenő földönkívüliek ábrázolásában. Úgy tűnt, az ismeretlentől való félelem egyetlen ellenszere a széles vállú, jóképű hős lehet, aki társnője segítségével megmenti a veszélyről mit sem sejtő poros, délkeleti kisváros lakóit a földön kívüli betolakodók jelentette életveszélytől. Az alig 100 ezer dolláros költségvetéssel leforgatott, egy kaptafára készülő inváziós mesék 90 perc felhőtlen szórakozást nyújtottak a kikapcsolódni vágyó nagyközönség számára.

1947. július 9-én a Walker légibázis nyilatkozatban jelentette be, hogy a támaszpont személyzete földre zuhant „repülő korong" (a „repülő csészealj" kifejezés ekkor ismeretlen volt) roncsaira bukkant Roswell közelében. A sajtó öles szalagcímekkel kürtölte világgá a szenzációs hírt, de a fellobbanó lelkesedés hamarosan elült. A légierő másnap helyreigazítást közölt, és azonnal visszavonta a korábbi közleményt. Azt állította, a talált roncsok magaslégköri meteorológiai léggömb maradványai. A sebtében összehívott sajtótájékoztatón az összes fémdarabot megmutatták az újságíróknak, akik saját szemükkel győződhettek meg azok földi eredetéről. Az ügy megnyugtatóan lezárult, és a bázis élete visszatért a normális kerékvágásba. Az újságok címlapjára újabb, érdekesebbnek ígérkező napi hírek kerültek, és a bulvársajtó figyelme a legfrissebb ufóészlelések, majd később George Adamski (145–150. oldal) harmadik típusú találkozásai felé fordult.

A Roswell-incidens elfeledett aktái három évtizeden át az irattárban porosodtak, 1978-ban azonban az atomfizikusból profi „ufológussá" átvedlett Stanton Friedman (szül. 1934) újra előásta őket. A híres ufókutató úgy tartja, rendszeresen meglátogatnak minket a tőlünk 39 fényévre lévő csillagpár, a Zeta Reticuli 1 és 2 körül keringő bolygórendszerben élő civilizáció képviselői. Meggyőződése, hogy az Egyesült Államok kormánya már negyven éve tartja titokban ezt az információt, ezért személyesen felkereste a Roswell-ügy még életben lévő szemtanúit, hátha rábukkan valami gyanús ellentmondásra. A bulvársajtó megszimatolta, mit tervez, így többek között az igazmondás és korrekt hírközlés élharcosának számító legendás szennylap, a *National Enquirer* is félreverte a harangot és pánikba ejtette korábbi szenzációhajhász hazugságain meg-

edződött olvasóközönségét. Az ufólufi most már megállíthatatlanul dagadt egyre nagyobbra. Az 1980-as és 1990-es években kiadott könyvek és a tévében leadott „oknyomozó riportok" egytől egyig más megközelítésben magyarázták a történteket, és tettek bogarat a végtelen információáradattól megszédült lakosság fülébe. Úgy tűnt, minden út Roswellbe vezet. Az egykori porfészket most már semmi sem menthette meg attól, hogy a világ ufófővárosává váljon.

A ROSWELLI HELYSZÍNELŐK

1989-ben újra megbolydult a méhkas, előlépett ugyanis egy szemtanú, aki állítólag saját szemével látta a lezuhant repülő csészealj pilótáinak boncolását.

1995 augusztusában az egyik brit tévécsatorna bejelentette, hogy megszerezte az 1947-ben a Walker légibázis mellett talált űrhajó utasainak boncolásáról készült videofelvételt. A műsor a televíziózás történelmének legmagasabb nézettségi mutatóit hozta, ilyen mérvű érdeklődés azóta is példa nélküli. Mielőtt elmélyednénk a részletes elemzésben, vegyük sorra a film forgatásával kapcsolatos ellenérzéseinket. Az internetes videomegosztó oldalakon könnyűszerrel megtekinthető felvétel fekete-fehérben készült. A Technicolor eljárás a második világháború vége óta mindenhol elérhető, bár az igaz, hogy ára sokszorosa a hagyományos technika költségeinek. Azt gondolnánk, az emberiség történetének ilyen fontos mérföldköve, az első, nálunk járt földön kívüli látogató boncolása talán megérdemelné, hogy készítői ne garasoskodjanak, s ne áldozzák fel a lehető legjobb minőséget a spórolás oltárán.

Második kifogásunk nem a felvétellel, hanem az operatőrrel és kamerájával kapcsolatos. Úgy tűnik, mintha emberünk kissé becsípett volna, csak úgy imbolyog az aprócska hobbikamera. Laikus lehet, nem szakmabeli, és a vágáshoz sem konyít, hiszen a túl gyorsan nézetet váltó snittek hol az egyik, hol a másik oldalát mutatják az asztalon fekvő idegennek. Korábban a színeket hiányoltuk, most pedig az előkészületek teljes hiánya a bántó. Hogyan lehetett bátorságuk belekezdeni egyetlen kézi felvevőgéppel egy ennyire fontos műtétbe? Ha mindössze egy kópia készül, mi a garancia arra, hogy annak nem kél lába, vagy nem sérül meg a jövőben? Komoly munkához az 1940-es évek végén már gond nélkül elérhető, állványra erősített mozikamerára lett volna szükség, amely optimális szögből mindent rögzített volna. A felvevőgép folyamatos imbolygása mellett nagyon zavaró az is, hogy a közelképek rendkívül homályosak, így semmi nem látszik rajtuk. Egymást érik az ugyancsak idegesítő másodpercek, amikor elfehéredik vagy elsötétedik a kép, teljesen élvezhetetlenné téve a filmet. Roppant bosszantó még a hangsáv teljes hiánya, ami azért meglepő, mert a némafilmek korszaka ekkor már jó ideje véget ért.

Összefoglalva, a film minden kockájáról süt az igénytelenség, a hozzá nem értés. A házilag összeeszkábált felvételt hobbikamerával, rettentően rossz minőségű szalagon rögzítette egy kontár, esetleg iszákos operatőr. Bűnös, megbocsáthatatlan hibák ezek, amennyiben a filmkockák a legfontosabb boncolásnak állítanak emléket.

A technikai részletek után mélyedjünk el a 16 perc 51 másodperc hosszúságú videó cselekményében. A helyszín kifogástalan, azaz mindenben megfelel elvárásainknak. A háttér az 1940-es évek végének hangulatát remekül visszaadó, átlagos orvosi labor. A kamera időnként a falon lógó hatalmas órára irányul és mutatja a műtéttel töltött idő múlását. A boncteremben alig lehet mozdulni az orvosi készülékektől, a tálcákat pedig magasra púpozott eszközök töltik meg zsúfolásig.

A patológus benyomásait magnószalagon megörökítő, ósdi mikrofon függ a mennyezetről. A háttér egy részét elfoglaló üvegfalon átszűrődik a szomszédos teremben égő lámpák fénye.

A képernyőn feltűnő, háromszemélyes „szereplőgárda" közül ketten fehér védőöltözetbe bújva végzik a boncolást, a sebészmaszkot, -kesztyűt és köpenyt viselő harmadik résztvevő pedig az üvegfalon túlról kíséri figyelemmel az eseményeket. Vajon miért csupán három kiválasztott lehet szemtanúja e hihetetlen szenzációnak? Vajon miért választottak egy ennyire jelentéktelen, hevenyészett helyszínt, amely még az 1940-es évek felszereltségét tekintve is kezdetlegesnek számít? A résztvevők alacsony száma és a terem primitív felszereltsége talán azzal magyarázható, hogy minél gyorsabban el akarták végezni a boncolást. De ha ennyire rossz állapotban volt a földönkívüli, miért nem tették hűtőbe? 1947-ben már minden háztartásban volt hűtőszekrény, így mélyfagyasztásban, katonai szállítógéppel néhány óra alatt Roswell helyett a főváros bármelyik, csúcstechnikával felszerelt kórházában lehettek volna.

Figyeljük meg közelebbről most magát a vizsgálati alanyt. Felépítése nem sokban különbözik a *Harmadik típusú találkozások* (1977) és *E. T., a földönkívüli* (1982) című hollywoodi kasszasikerekben népszerűvé vált, és a köztudatban azóta is elfogadott idegen képétől. A fekete-fehér filmfelvétel ellenére a test szürkének tűnik. Embergyerek méretű marslakó fekszik a kamera előtt, könnyen azonosítható nemi jellegek nélkül. Arcának nagy részét hatalmas méretű, pupillák, szivárványhártya vagy szemhéj nélküli szempár foglalja el. Egyik lábán mély seb tátong, benne tisztán kivehetők a sérült izmok és a lábszárcsont. Az idegen látogató meghökkentően emlékeztet ránk, de kezén és lábán velünk ellentétben nem öt, hanem hat ujj van. A kamera végigpásztázik az asztalon fekvő testen, és miután minden néző gerincén izgató borzongás futott végig, kezdetét veszi

© Photos 12 | Alamy

E. T.
A *Harmadik típusú találkozások* egyik „szürkéje" – Santilli földön kívüli lényének lehetséges inspirációja.

ROSWELL, ÚJ-MEXIKÓ – LONDON, NAGY-BRITANNIA

a boncolás. A patológus mintát vesz a lábon lévő sebből (homályos közelkép), majd a szabálykönyvet gondosan követve Y alakban felmetszi a mellkast. A hasüregen ejtett vágás után belemarkol a belső szervekbe (újabb homályos közelkép), és a fél disznót bontó piaci hentes ügybuzgalmával a kikészített tálba dobálja valamennyit. A csapkodást megunva megindul felfelé szikéjével, és hamarosan a szemet is megnézhetjük közelebbről. Lehántja róluk a felső fekete membránréteget, és felfedi az alattuk meghúzódó fehér membránt. Ezt követően a koponya kerül sorra. Felmetszi és visszafejti a fejbőrt, majd a fűrészért nyúl, és munkához lát. A fejtető eltávolítása után kiveszi az agyvelőt, és azt is a tálcára hajítja a többi szerv mellé.

Természetesen azt is a véletlen egybeesés számlájára írhatjuk, hogy a film pontosan akkor került adásba, amikor az amerikai kormány nyilvánosságra hozta a roswelli incidens körülményeit feltáró bizottság eredményeit. A washingtoni felsővezetés két jelentésben számolt be a belső vizsgálatról, először 1995-ben, majd 1997-ben. Az első riport kijelentette, hogy az 1947-ben Roswell közelében talált roncsok a szigorúan titkos amerikai kémprogram, a Mogul Projekt földre zuhant maradványai. A második jelentés azt állította, hogy az állítólagos marslakó-holttestek sem marslakók nem voltak, sem pedig holttestek. Az ember formájú testek állítólag az Amerikai Légierő túlságosan veszélyesnek ítélt berepülő vadászgépeiről származnak. Az élethű babák az autógyárakban a balesetek fizikai erőhatásait demonstráló bábukhoz hasonlító helyettesítő pilóták voltak.

Az igazságra 2006-ban végül fény derült. A Fox televíziós csatorna bebizonyította, hogy a felvétel hamisítvány (lásd idézet), azonban Ray Santilli, a film készítője mind a mai napig váltig állítja, hogy a helyzet azért közel sem ennyire egyértelmű. Saját verziója úgy szól, hogy valahonnan hozzájutott egy ténylegesen végrehajtott földönkívüli-boncolásról készült videóhoz. A borzasztó állapotban lévő filmből alig néhány képkockát sikerült megmentenie.

Úgy döntött, nem a néhány megmaradt képkockát dobja piacra, hanem megpróbálja újra leforgatni az egész eseménysort, majd a kész tekercsbe beilleszti a „valódi" műtétről szóló képkockákat – ám ezeket sajnos soha nem sikerült hitelt érdemlően azonosítani. Az 1940-es évek orvosi hangulatát többé-kevésbé visszaadó műtermet néhány szabadnapos színész segítségével egy üresen álló észak-londoni lakásban rendezték be. A holttestet szobrászművész ismerőse készítette el, és a belülről kivájt tetemet zselatinnal leöntött bárányaggyal és egyéb állati maradványokkal töltötték meg, ezzel keltve a marslakó belső szerveinek, csontjainak és izmainak illúzióját.

A két hivatalos amerikai kormányjelentés és Santilli beismerő vallomása ellenére Roswell szelleme tovább él.

AZ ELVESZETT FIÚ: FRÉDÉRIC BOURDIN

ÁTVERÉS

Elkövető: Frédéric Bourdin.

Indíték: beteges ragaszkodás, a biztonság és szeretet utáni vágy.

Okozott kár: visszaélt a gyermekeik elvesztése miatt reményvesztett családok kétségbeesésével.

„(Bourdin) autóstoppal Párizsba utazott, ahol a főváros forgatagától megrémült, farkaséhes fiú kitalálta első meséjét. Odalépett egy rendőrhöz, és Jimmy Sale elveszett, szüleit kereső angol tinédzserként mutatkozott be. »Reméltem, Angliába küldenek. Úgy gondoltam, ott sokkal szebb az élet«, nyilatkozta később."

D. Grann (*The New Yorker* magazin, 2008. augusztus 11.): *The Chameleon* (A kaméleon), részlet

Könyvünk egyik visszatérő témája az identitás kérdése. Velünk született fizikai jellemzőink, biológiai nemünk, megjelenésünk, továbbá életkorunk éppoly meghatározó, mint a társadalomban elfoglalt szerepünk, életpályánk, választott szakmánk, vagyoni helyzetünk. Legtöbben természetesnek vesszük, hogy identitásunk egy idő után állandósul, s ez alkotja legbelső énünk, a saját magunkról alkotott kép alapját, a horgonyt, amelybe kapaszkodunk, amikor megfogalmazzuk, kik is vagyunk valójában. A legalapvetőbbnek tartott emberi tulajdonságok tekintetében is adott a mozgástér: a biológiai nemünk, szexuális érdeklődésünk és felvett nemi identitásunk nem feltétlenül felel meg egymásnak; ha kedvünk tartja, nevünket, társadalmi státusunkat és állampolgárságunkat váltogathatjuk; diplomáink és szakmai előképzettségünk megszerzéséhez sem szükséges az iskolapad felett görnyednünk. Sokan vélik úgy, az ember olyan idős, amennyinek tartja magát – és itt most nem az örökifjú nyugdíjasokra gondolunk, hanem például Frank Abagnale (179–183. oldal) esetére, aki tinédzserként húszas éveinek végén járó fiatalembernek állította be önmagát.

HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS
A francia–algériai frigyből született Bourdin már a bölcsőben behozhatatlan hátránnyal indult a szigorú faji elkülönülést hirdető Franciaországban.

A magukat másnak valló emberek indítékait hosszan sorolhatnánk. Vannak, akiket unalomūzés hajt, mások a nemük, kisebbségi származásuk, állampolgárságuk, életmódjuk, esetleg vagyoni helyzetük miatt rájuk kényszerített társadalmi béklyók alól kívánnak kibújni; megint mások elméjük megbomlása miatt keresnek így menedéket a fülükbe suttogó hangok elől, és végül sokan a hatalom, a hírnév és a pénz délibábját hajszolják tűzön-vízen át. Kötetünk szélhámossorozatának lezárásaként következzék egy szívbe markoló történet.

Frédéric Bourdin (szül. 1974) soha nem állította magáról, hogy elveszett hercegfi vagy pilóta; nem halmozta égig érő halomba a hamis igazolványokat, hogy pénzre, hírnévre vagy magasabb társadalmi státusra tegyen szert. Egyetlen erőssége volt csupán, de azt tökélyre fejlesztette, és egészen 31 éves koráig újra és újra bevetette: remekül tudta eljátszani a magányos, elárvult, bántalmazott kamaszfiú szerepét.

ÖRÖKKÉ FIATAL

Bourdin 2005-ben készült fényképét nézegetve nehéz elképzelnünk, hogyan sikerült tinédzsernek kiadnia magát. Természetesen a megfelelő smink és hajviselet sokat segített, de igazi tehetsége az öltözködésben és viselkedésben mutatkozott meg – tini módra járt-kelt, és úgy is beszélt. 30 éves korában orvosszakértői vizsgálaton esett át, mely szerint nem érett férfi, hanem 14 éves serdülő fiú inkább.

Bourdin életének igaz története legalább annyira tragikus, mint legtöbb kitalált személyisége. Francia gyári munkás és algériai bevándorló kapcsolatából jött a világra, és édesanyját korán elvesztette. Amikor édesanyja rájött, hogy születendő gyermekének apja házasember, a szülők szétköltöztek. Az egykori észak-afrikai gyarmatbirodalom miatt Franciaország területén tömegesen élnek algériai és tunéziai gyökerekkel rendelkező kisebbségi csoportok. Bár közülük sokan másod- vagy harmadgenerációs franciák, afrikai származásuk miatt élesen elkülönülnek a fehér bőrű többségtől. Az etnikailag vegyes kapcsolatból származó, házasságon kívül született Bourdin beilleszkedési nehézségekkel küzdött.

Kétéves korában a gyermekvédelemi szolgálat vette védőszárnyai alá, mivel édesanyját alkalmatlannak találták a szülői feladatokra. A kisfiút nagyszülei gondjára bízták, akik a Loire egyik kikötője, Nantes melletti kis faluban éltek. Bourdin éles eszű, pajkos kisfiúvá cseperedett, de már kiskorában megmutatkoztak a gyenge, instabil idegrendszer és az antiszociális viselkedés első jelei. 12 évesen már sokszor lopott, és amikor rendőrkézre került, megkezdődött hosszú intézeti pályafutása. Rács mögött töltötte egész serdülőkorát, egyik intézetből a másikba helyezték, egészen 16 éves koráig, amikor sikerült megszöknie. Párizsba ment, és kitalálta első szélhámos dajkameséjét. Az eltűnés miatt keresett Jimmy Sale brit tinédzsernek adta ki magát abban a reményben, hogy a rendőrségen keresztül kijuthat az országból és Angliában próbálhat szerencsét (lásd idézet). A hatóságokat nem sikerült átvernie, hamar kipenderítették az őrsről az angolul csak néhány szót beszélő kamaszt. Bourdin a következő másfél évtizedben bejárta majdnem az egész világot.

AZ ETNIKAILAG VEGYES KAPCSOLATBÓL SZÁRMAZÓ, HÁZASSÁGON KÍVÜL SZÜLETETT BOURDIN BEILLESZKEDÉSI NEHÉZSÉGEKKEL KÜZDÖTT.

Szélhámos karrierje során legalább 39 különböző személynek adta ki magát, ebből három valóban eltűnt tinédzser alteregója volt. 1997-ben, 23 éves korában azt állította magáról, hogy ő Nicholas Barclay, a texasi San Antonióból Európába látogató amerikai család 1994-ben elveszett fia. Elképzelhetjük, milyen kegyetlen játékot űzött „szüleivel", akik kezdetben kitörő örömmel üdvözölték otthon az elveszett gyermekükre még távolról sem hasonlító fiút, majd három hónappal később a DNS-vizsgálat kiderítette, kígyót melengettek keblükön. Hiába tette lóvá a Barclay családot, a laboreredmények ellene vallottak. Az esküdtszék hatéves börtönbüntetést szabott ki rá, szabadulása után kiutasították az Egyesült Államokból, és visszatoloncolták Franciaországba.

Hazaérkezése után újra a jól bevált trükkel próbálkozott, ez alkalommal Leo Balley-nek, az úgyszintén eltűnt tinédzsernek adta ki magát. A DNS-vizsgálat azonban ismét fülön csípte, és hajszálon múlt, hogy még időben el tudott menekülni a felelősségre vonás elől. 2004-ben Spanyolországban

folytatta hazugságsorozatát, és olyan hihetően játszotta el a madridi vonatrobbantásokban édesanyját elvesztett, árva Ruben Sanchez Espinoza szerepét, hogy a csalásra jó ideig nem derült fény. Nem sokáig élvezhette a spanyol tengerpartot, hamarosan egyre többen láttak át a szitán, és annak rendje és módja szerint újra a határ francia oldalán találta magát.

Utolsó és legmerészebb szélhámosságára 2005 májusa és júniusa között került sor. Ismét spanyol árva álruháját öltötte magára, és a 15 éves Francisco Hernández-Fernández személyiségét magára öltve hangosan bömbölt, amikor a határőrök rátaláltak a francia–spanyol határsáv francia oldalán. A pénztelen, komoly sokkon átesett kamaszt a Pau városában lévő, fiatalok számára létrehozott menhelyen helyezték el, és beíratták a helyi középiskolába. Bourdin heteken át orránál fogva vezette a diákokat és a tanári kart, és csak akkor bukott le, amikor egyik oktatója véletlenül meglátta a televízióban a sorozatszimuláns karrierjét részletező dokumentumfilmet, és az új diákban felismerte a körözött bűnözőt. Habozás nélkül letartóztatták, és vizsgálatot indított ellene a rendőrség, mely azt gyanította, pedofil hajlamai vannak. Miután sikerült tisztáznia magát a vád alól, a hatóságok tanácstalanul álltak az esete előtt, mivel ezt a típusú szélhámosságot egyetlen büntetőjogi kategóriába sem sikerült beleilleszteni. Végül jobb ötlet híján úgy oldották meg a dilemmát, hogy mivel Leo Balley nevére kiállított hamis személyi igazolványt találtak nála, okirathamisításért hat hónapos felfüggesztett börtönbüntetést akasztottak a nyakába.

HAZUGSÁG-SOROZAT

David Grann, a *The New Yorker* magazin újságírója 2008-ban készített interjút Bourdinnel. A riportból depressziós, végtelenül magányos férfi képe rajzolódik ki, akit egész életében a gyermekkorából hiányzó szeretet és gyengédség utáni vágy hajtott előre. 2007-ben megnősült, és házasságából azóta gyermeke is született. Bourdin jelenleg is Pau környékén él családjával. A jövő a megmondhatója, vajon végleg kigyógyult-e beteges imposztori függőségéből a „kaméleon" néven emlegetett férfi. Lehet, hogy hallani fogjuk még Frédéric Bourdin nevét, aki egyszer így nyilatkozott önmagáról: „Nem tehetek róla, ehhez nagyon értek. Remekül tudom manipulálni a körülöttem lévő embereket."

A KLÓNOK HÁBORÚJA: HWANG WOO-SUK ÉS AZ ŐSSEJTEK

Elkövető: Hwang Woo-suk.

Indíték: hírnév.

Okozott kár: téves eredményei közzétételével hátráltatta az őssejtek klónozásával kapcsolatos kutatásokat.

„Több klónozott tehenet és génkeresztezett malacot hoztam létre. Abban az időben úgy vélekedtem, hogy ha eljárásunkat alkalmazni lehetne az orvostudományban is, akkor ez remek lehetőség lenne a cukorbetegség, az idegrendszeri betegségek vagy a gerincvelő sérülései, illetve a Parkinson-kór gyógyítására. Komoly tárgyalásokat folytattunk ez ügyben orvoskollégáinkkal. Tavaly közzétettük az emberi klónozással kapcsolatos eredményeinket, idén pedig egyénre szabott őssejteket sikerült előállítanunk a rászoruló betegek számára. A kutatás tovább folytatódik. Célunk, hogy biztonságos és hatékony módon használhassunk fel őssejteket jövőbeni állatkísérleteink során."

BBC-interjú Hwang Woo-sukkal 2005-ben, részlet

A tudományos kutatómunkát végző tudósok – szakterülettől és eredményeiktől függetlenül – közel sem örvendenek olyan hírnévnek, mint az újságok címoldalán naponta feltűnő médiasztárok. Az átlagemberek mindennapjait is befolyásoló, mérföldkőnek számító tudományos felfedezések igen ritkák, ráadásul a hipotéziseket, jelentsenek is bármekkora áttörést, hosszú évtizedeken át kell vizsgálni. A Nobel-díj a küzdelmekkel teli tudományos életpálya végén csak kevesekre vár.

Könyvünk korábbi fejezeteiben találkozhattunk már meghamisított tudományos eredményekkel, leletekkel vagy találmányokkal (Piltdown-lelet, 85–90. oldal, Pons és Fleischmann, 222–226. oldal). A Piltdown bányában feltárt előemberrel kapcsolatos átverésről negyven éven keresztül nem derült ki az igazság, mivel a korszak tudományos bizonyítási eljárásainak fejlettsége ezt nem tette lehetővé; Pons és Fleischmann hidegfúziós kísérletsorozatának hitelességét pedig azért kérdőjelezi meg a tudományos közvélemény, mert eredményeiket mind a mai napig senkinek nem sikerült reprodukálnia. Ebből két következtetés vonható le: az eredmények vagy hamisak, vagy téves hipotézisen alapulnak. A fentiek ismeretében meglepő, hogy Hwang Woo-suk (szül. 1953) koreai állatorvos és biotechnológus sok éven át sikeresen tehette lóvá a világot.

© AFP | Getty Images

KOREA SZÉGYENE
Az egykoron Dél-Korea nemzeti hősének kikiáltott Hwang ma szégyenteljes magányban, szinte teljes elszigeteltségben tengeti napjait.

Hwang két dolognak köszönhette, hogy az igazságra nem derült fény korábban. Szakterületén, a klónozással és őssejtkutatással foglalkozó kutatókat Európában és az Egyesült Államokban etikai és jogi előírások korlázzák. Másrészt a dél-koreai kormány, a legnagyobb cégek, a tudományos közvélemény és nem utolsósorban az utca embere büszkén figyelte Hwang Woo-suk diadalmenetét a biotechnológia útvesztőjében. Világszerte elterjedt az a vélekedés, hogy az őssejtek szinte minden egészségügyi problémára azonnali, végleges megoldást jelenthetnek, legyen az korai kopaszodás, gerincsérülés, szívinfarktus vagy daganatos megbetegedés. Amennyiben valakinek sikerülne nagy tételben előállítania gyógyászati célra felhasználható őssejteket, az bizonyosan megérdemelné a Nobel-díjat, valamint egy helyet a világtörténelem legnagyobb tudósai között, akinek nevét még évszázadok múltán is emlegetni fogják.

Hwang Dél-Korea nyugati részén, Chungnam tartományban született a koreai háború (1950–1953) utolsó évében. Öt testvérével együtt egy kis faluban élt, ám ötéves korában meghalt az édesapja, így a kis Hwangot is befogták a családi birtokon. Munka mellett végezte iskoláit, és olyan eredménnyel érettségizett a Daejeon középiskolában, hogy sikerült bejutnia a tekintélyes Szöul Nemzeti Egyetemre, ahol állatorvosnak tanult. Diploma után rövid ideig a szakmájában dolgozott, majd visszatért a fővárosba, ahol szaporodásbiológiából szerzett PhD-fokozatot. 2005-ben a BBC-nek adott interjújában így fogalmazott: „Gyermekkori álmaimat mind a mai napig megőriztem. Már akkor is tudós akartam lenni, ezért állatorvosnak tanultam. Első szakterületem a tehenekkel kapcsolatos kutatás volt."

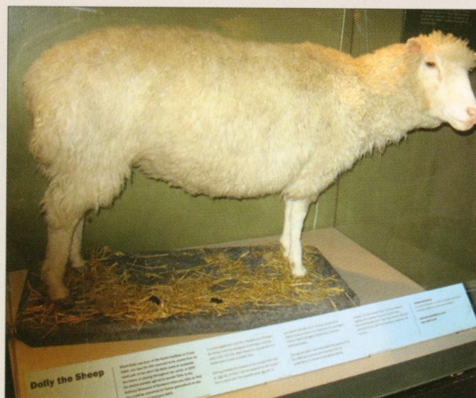
PARASZTFIÚBÓL „AZ ÉV EMBERE 2004-BEN"

1999 februárjában jelentette be karrierje első komoly áttörését, a Yeongrongi nevű tehén klónozását. Erre három évvel a brit tudósok világszenzációt jelentő eljárása után került sor, amelynek során sikerült egy nagy testű emlősállatot, a Dolly nevet kapott birkát klónozniuk. 1999 áprilisában újabb sikeres klónborjú született a koreai laboratóriumában. Hwang azonban mindkét alkalommal féltékenyen őrizte kutatási jegyzeteit, a kapott adatokat egyszer sem osztotta meg külföldi kollégáival, és nem tette azokat közzé tudományos folyóiratokban. További, egyelőre még bizonyításra váró állításai szerint komoly eredményeket ért el malacok és kutyák esetén is. Állította, hogy módszerével feltámaszthatók régen kihalt vagy veszélyeztetett állatfajok, például a mamut vagy a szibériai tigris. Állatkísérletei révén már komoly hírnévnek örvendett Dél-Koreában, ám a nemzetközi elismerést az emberek klónozásával és őssejtkutatási eredményeivel kapcsolatos bejelentése hozta el számára 2004-ben és 2005-ben.

Az emberek klónozása és az őssejtkutatás minden országban etikai kérdéseket vet fel, ám kutatási szempontból nagyon is közel állnak egymáshoz. A klónozás nagyon leegyszerűsítve ember vagy állat reprodukcióját jelenti olyan módon, hogy a saját DNS-információjától megfosztott petesejtbe a célélőlény DNS-ét helyezik el laboratóriumi körülmények között. Az eljárás már többféle állatfaj esetén sikeresnek bizonyult, embereknél azonban még nem. A klónozást erkölcsi szempontból ellenzők legfőbb érve nem az, hogy Dolly, a birka születésekor a siker valószínűsége mindössze 277 volt az egyhez, hanem az, hogy szabad-e létrehoznunk egy már létező személy fizikai és lelki hasonmását.

Az őssejtek az emberi test építőkockái. Az embrionális őssejtek képesek arra, hogy szükség esetén bármely szövettípussá átalakuljanak, bőr-, csont-, izom-, ideg- vagy vérsejtté. Különleges képességük miatt értékük szinte felbecsülhetetlen. A biotechnológia mai fejlettsége lehetővé teszi, hogy a károsodott területre juttatott őssejtkultúrák felhasználhatók legyenek a sérült szervek és idegszövetek helyreállítására, az emberi test különböző sérüléseinek, a daganatos betegségek vagy a szívinfarktus miatt sérült szívizomzat gyógyítására. Őssejtek a felnőtt szervezetben is megtalálhatók. Az elmúlt évtized

kutatómunkájának köszönhetően ma már a kutatásokhoz nem feltétlenül van szükség magzati őssejtekre, azonban ezen eredmények még nem álltak Hwang rendelkezésére, amikor bejelentette nagy port felvert felfedezését. Az 1990-es évek végén, a 2000-es évek elején a kutatási és gyógyászati szempontból értékes őssejteket a blasztocisztákból, az emberi embrió fejlődésének korai szakaszában lévő hólyagcsírákból nyerték – ezzel magyarázható a heves tiltakozás, hiszen az emberkezdemények élethez való joga vitathatatlan. Még a művi terhességmegszakítást támogató vagy afelett szemet hunyó embertársaink is nehezen tudják elfogadni, hogy valaki kizárólag azért hozzon létre emberi magzatokat, hogy kinyerje belőlük, amire szüksége van.

HELLÓ, DOLLY
Egereket és birkákat is sikerült már klónozni.

Hwang 2004-ben bejelentette, hogy klónozással sikerült embrionális sejtvonalat létrehoznia egyetlen emberi donor petesejtjeiből. A hivatalos közzétételre a világ egyik legjelentősebb szakmai folyóiratában, a *Science* magazin 2004. márciusi számában került sor. A hihetetlen áttörést jelentő hír döbbenetet váltott ki, hiszen ezzel lehetővé vált az őssejtek gyógyászati alkalmazása. A koreai tudós egy évvel később még nagyobb sikerről számolt be: több különböző donor felhasználásával már nem egy, hanem 11 sejtvonalat sikerült előállítania. Megtörtént a csoda: az orvostudomány végre testre szabott gyógymódokat kínálhat a betegeknek, és a gyógyítást forradalmasító őssejt-beültetéses módszerrel végre megoldódni látszott a transzplantációs eljárások legfőbb problémája, a kilökődés. A megdicsőült Hwangot Korea büszkeségének, nemzeti hősnek kiáltották ki.

2005 novemberében azonban Hwang csapatának egyik tagja, a University of Pittsburgh tudósa, Gerald Schatten (szül. 1949) vezető amerikai őssejtkutató váratlan bejelentést tett. A 2005-ös *Science* magazinban megjelent publikáció társszerzője felkérte a folyóiratot, hogy törölje nevét az együttműködők listájáról, ugyanis kétségei támadtak azzal kapcsolatban, hogy Hwang milyen forrásból szerezte be a donoroktól származó petesejteket. A koreai televízió egyik hírműsora kiderítette, hogy a petesejtek Hwang női asszisztenseitől származnak, akik pénzért vagy fenyegetés hatására „ajánlották fel" őket, ezzel súlyosan megszegve minden írott és íratlan etikai előírást.

Hwang elismerte, hogy kutatógárdája hibát követett el, és felajánlotta lemondását. Minden felelősséget magára vállalt, bár azt állította, hogy beosztottai az ő tudta és beleegyezése nélkül szegték meg az etikai előírásokat.

A koreai nép kiállt bűnbánó hőse mellett, és petesejt-felajánlásokkal bombázta a tudós médiasztár laboratóriumát.

A játszma azonban lassan a végéhez közeledett. A Szöul Egyetem vizsgálatot indított Hwang ellen, amelynek során kiderült, hogy 11 sejtvonalából 9 hamisított, és a fennmaradó kettő is kétes eredményeken nyugszik. A *Science* azonnal elhatárolódott az esettől, és a lapjain közzétett helyreigazításban vonta vissza a koreai kutató 2004-es és 2005-ös cikksorozatát. 2006 januárjában Hwang újabb sajtótájékoztatót tartott, ahol megismételte korábbi állításait, és bár bocsánatot kért, beosztottait vádolta az eredmények meghamisításával. Az egyetem márciusban elmozdította Hwangot tisztségéből, nem folytathatta tovább kutatásait. Májusban két kollégája ellen vádat emeltek csalás, kutatási ösztöndíjak elsikkasztása, valamint Korea biotechnológiai etikai szabályainak megsértése miatt. A nyomozás során kiderült, hogy Hwang több milliárd won (több millió dollár) állami támogatást fordított saját céljaira, azaz donorok petesejtjeinek megvásárlására vagy a kutatásait támogató cégvezetők zsebeinek kibélelésére. 2009 októberében a szöuli bíróság bűnösnek találta, és két év felfüggesztett börtönbüntetésre ítélte.

AZ EGYETEM MÁRCIUSBAN ELMOZDÍTOTTA HWANGOT TISZTSÉGÉBŐL, NEM FOLYTATHATTA TOVÁBB KUTATÁSAIT. MÁJUSBAN KÉT KOLLÉGÁJA ELLEN CSALÁS MIATT VÁDAT EMELTEK.

Hwang munkásságának későbbi elemzése kiderítette, hogy a kutatómunkája nem volt minden érdem nélküli, és egyes kísérletei valóban forradalminak nevezhetők. Az kétségtelen, hogy sikerült klónoznia egy afgán agárt *(Snappy)*, továbbá valószínű, hogy sejtvonalainak egy részét partenogenezis, azaz szűznemzés segítségével állította elő. A növények és gerinctelenek, illetve néhány hüllő-, madár- és halfajnál előforduló utódnemzési folyamat lényege, hogy nincsen szükség hozzá két szülőre, mert az embrió nem megtermékenyített petesejtből fejlődik ki.

Hwang még ma sem adta fel gyermekkori álmait, jelenleg egy kisebb koreai intézetben kutatja tovább az emlősök klónozásának rejtelmeit.

ÁTVERÉS

Csalafinta csuhások
Katonai manőverek
Pénzügyi praktikák
Hírhedt hamisítványok
Széltolók és álruhások
A hiszékenység vámszedői
Lódítás a laborban

ÉGI MANNA: KAZUTSUGI NAMI

Elkövető: Kazutsugi Nami.

Indíték: anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: befektetők ezreitől csalt ki pénzt és tette őket földönfutóvá.

„(Nami) legújabb húzása, hogy 36 százalékos évi kamatot ígér befektetőinek. A befolyt végösszegről nincsenek pontos adatok, de az L&G belső elszámolása szerint 50 ezer embertől összesen körülbelül 226 milliárd yent csalt ki."

Timesonline.com: *Japanese businessman Kazutsugi Nami arrested for £1 bn fraud* (Letartóztatták Kazutsugi Nami japán üzletembert, aki 1 milliárd fonttal károsította meg üzletfeleit), 2009. február 6.

A 2004 és 2007 között „Enten" befektetési csalásként hírhedtté vált ügy a Felkelő Nap országában szedte áldozatait. Bár Japán még ma is a világ egyik legerősebb gazdasága, az 1986–1991 közötti ingatlan- és tőzsdespekulációs buborék kipukkanása óta folyamatos recesszióval küszködik, megelőzve és előre jelezve a 2007 és 2009 között az egész világon végigsöprő hitelválságot. A japánok rosszul jártak: nagy nehezen kijutottak a recesszióból, ám alig álltak talpra, összeomlott körülöttük a világgazdaság. Megszűntek a hitelek, az amerikai és európai fogyasztók nem vásároltak többé japán autókat, MP3 lejátszókat és számítógépeket. A hagyományosan megtakarító japán államháztartás miatt a jegybank 0,1 százalékon tartja a kamatokat, a gazdaság stagnál, és nincsen infláció. A befektetők számára nem nyújtanak elfogadható alternatívát a már jól bevált pénzgyarapítási lehetőségek, a tőzsde, az államkötvények vagy a lekötött banki betétek. A tapasztalatlan és pénzüket féltő, de tőkéjük megduplázásában reménykedő ügyfelek vágyai csábítóan hatottak a zavarosban halászó csalók és a gyors meggazdagodás ígéretével csábító szélhámosok számára.

Könyvünk utolsó előtti fejezetének főszereplője, Kazutsugi Nami (szül. 1933) ügyes csavarral ötvözte a piramisjátékokat a hamis pénzzel való üzleteléssel. Nem elégedett meg a hétköznapi pénzhamisítók ügyefogyott próbálkozásaival, akik dollárt, fontot, eurót vagy más valutát nyomtatnak a pincében, majd reménykednek abban, hogy senki sem veszi észre a cserét. A valódi bankjegyek tökéletes utánzása nem könnyű feladat, a másolt bankókat legtöbbször azonnal kiszúrják, és a hamisító gyorsan rács mögött találja magát. Ennél jobb, ha igazi bankjegyekre „bukkan" az ember, és azokat csempészi ki az állami nyomdából, mint tette azt Alves Reis Portugáliában (lásd 107–111. oldal). A terv egyetlen gyenge pontja, hogy a bankok árgus szemekkel vizsgálják meg a bankjegyeket újra és újra, így nagy a lebukás veszélye.

VALLÁSI VEZETŐ
A gazdasági visszaélést elkövető Nami babonás hókuszpókusszal szédítette ügyfeleit.

A tökéletes bűntényen töprengő Naminak zseniális ötlete támadt. Virtuális, hamisításbiztos fizetőeszközt dolgozott ki, és elektronikus agyszüleményét *enten* névre keresztelte. Gondos atyaként sokáig gondolkozott a megfelelő néven, és végül a *yen,* illetve a *mennyország* japán karaktereinek összevonásából kreált írásjelre esett a választása. Történetünk ettől a ponttól kezd igazán japán színezetet ölteni.

Japán a XIX. század végén nyitotta meg kapuit a nyugati nagyhatalmak képviselői előtt. Az országban a buddhista, az ősi sintóista és a külföldiek vallásának furcsa egyvelege jött létre, amely egészséget, gazdagságot és boldogságot ígért követőiknek. Természetesen nem közölték a hiszékeny nyájjal,

hogy az egészség, a gazdagság és a boldogság ígérete nem rá, hanem kizárólag a szekta vezetőjére vonatkozik.

Bár az enten elsősorban befektetési csalásnak indult, nem nélkülözött bizonyos vallási felhangokat. Nami azt állította, „parancsot kapott az égiektől, hogy vessen véget a világméretű szegénységnek". A japán sajtónak adott egyik interjújában így nyilatkozott: „A gazdasági válság miatt az országok három éven belül be fogják vezetni az entent. Ragyogni fogok, és nevemet mindenki megismeri e Földön. Biztos vagyok abban, hogy ekkor a világ ura leszek." Ügyfelei sokkal inkább agymosott szektatag, mint dörzsölt pénzügyi befektető benyomását keltették. Vakon követték Nami felháborító ígérgetéseit, és még akkor is kiálltak mellette, amikor kitört a botrány, és a vállalkozás csődbe ment.

A CSALÁS MINT ÉLETFORMA

Az ekkor 76 éves Nami előtt nem volt ismeretlen a csődeljárás, a csalás vagy a börtön. Visszaeső bűnözőként bűnlajstroma egészen az 1970-es évekig nyúlt vissza, amikor tucatjával indította a piramisjátékon alapuló vállalatokat. 1973-ban alapított vállalata, a Nozakku bűvös kavicsokat árult, amelyekkel ásványvízzé lehetett változtatni a csapból folyó ivóvizet. A hatóságok előtt jól ismert Nami üzelmeire mindig fény derült, és a csaló rendszerint menekülni kényszerült, míg 1978-ban végre sikerült kézre keríteni, és börtönbe került. Szabadulása után, 1987-ben megalapította a tokiói székhelyű Ladies and Gentlemen (L&G) céget, amely kezdetben bioélelmiszerek forgalmazásával foglalkozott. Ezen ártatlannak tűnő vállalkozáson keresztül indította be legújabb csalássorozatát: a cég szűk másfél évtizedes kifogástalan múltja és stabil működése sok ügyfelet meggyőzött arról, hogy jó helyre fekteti be pénzét.

Nami 2004-ben dobta piacra elektronikus pénzét, az entent a százezer yen feletti belépési összeget befizető tagok számára. Nami személyesen garantálta áldozatainak, hogy az enten törvényes fizetőeszköz lesz a recesszió elmúltával. 36 százalékos kamatokat ígért mindenkinek, azaz több százszorosát a japán államkötvényekkel vagy banki letétekkel elérhető kamatlábaknak. Entenvásárokat rendezett, ahol csillogó szemű, lelkes asszisztensei 37 ezer kisbefektetőt győztek meg arról, itt fektessék be életük teljes megtakarítását a szédítő hozam reményében. A pilótajáték minden ismérvét magán hordozó csalássorozat úgy működött, hogy a befektetőket az utánuk belépett tagoktól felvett előlegből fizették ki. Mivel a cég nem folytatott üzleti tevékenységet, Nami kizárólag az így befolyt forgótőkére számíthatott, és remélte, hogy ő maga is meggazdagodik, mielőtt fejére dől a ház.

A 2007 elején egyre komolyabb fizetési nehézségekkel küzdő cég képviselői bejelentették, hogy az osztalékot nem tudják továbbra is yenben kifizetni. Nami entent írt jóvá az ügyfelek számláin, amelyet levásárolhattak az L&G cég vagy a Nami szerződéses üzlethálózat online boltjaiban.

A vég közeledtét megsejtő tagok ezrei próbáltak egyszerre a pénzükhöz jutni, és a cég az összeomlás szélére került. A japán gazdasági rendőrség októberben rajtaütött az L&G irodákon, visszavonta a működési engedélyt, majd novemberben csődeljárást indított. Nami állítólag 126 milliárd yen (körülbelül 322 milliárd forint) értékben károsította meg befektetőit 2001 és 2007 nyara között, illetve további 118 milliárd yennel (hozzávetőleg 301 millárd forint) 2007 júliusától decemberéig, amikor botrányok közepette ugyan, de még hatott a szemfényvesztés.

A JAPÁN IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS LASSAN ŐRLŐ MALMAI 2009 ELEJÉN VÉGRE NAGY NEHEZEN UTOLÉRTÉK NAMIT.

A japán igazságszolgáltatás 2009 elején végre utolérte Namit. A rendőrség február 4-én a tokiói központi irodájához közeli étteremben tartóztatta le. Az újságírók és riporterek hada előtt megbilincselt cégvezető nem bánt meg semmit, és éles szavakkal ostorozta a hatóságokat: „Legitim üzletem van. A rendőrség tönkretette a vállalkozásomat. Rendőri összeesküvés ártatlan áldozata vagyok." Majd hozzátette: „Idővel majd kiderül, valóban szélhámos vagy csaló vagyok-e. 50 ezer embert irányítok. Hogyan lehetséges, hogy ekkora céget vádolnak meg csalással?"

Japán modern kori történelme hemzseg a pénzügyi botrányoktól és csalássorozatoktól, amiért, legalábbis részben, a japán mentalitás tehető felelőssé. Japánban az emberek talán túlságosan is megbíznak egymásban. Az idősebb generáció tagjai sokszor idegenkednek a hitelkártyák használatától, ezért még ma is gyakran vastag bankjegykötegekkel indulnak el otthonról. Számunkra talán meglepő lehet, de még akkor sem esnek kétségbe, ha útközben elveszítik pénztárcájukat. Biztosak lehetnek abban ugyanis, hogy a becsületes megtaláló le fogja adni azt a legközelebbi rendőrőrsön, és idővel hiánytalanul visszakerül hozzájuk jogos tulajdonuk. A mértéktelen bizalom és becsület azonban remek táptalajt nyújt a Nami-féle ragadozók számára. Más magyarázat nem létezik arra, hogy visszaeső bűnözőként, többször tönkrement és csődbe jutott üzletemberként sikerült több száz milliárdos piramisjátékot elindítania.

Ne gondoljuk azonban, hogy ez csupán a japán naivitásnak köszönhető, és hogy a nyugati félteke fejlett, szigorúan szabályozott befektetési kultúrájában nem válhatnak az emberek mohó tőzsdecápák áldozatává. Könyvünk utolsó fejezetében bemutatjuk, hogy a világtörténelem legnagyobb befektetési csalása során egyetlen ember nem kevesebb mint 65 milliárd dollárt húzott ki magán- és állami befektetők ezreinek zsebéből.

A 65 MILLIÁRD DOLLÁROS PILÓTAJÁTÉK: BERNARD MADOFF

Elkövető: Bernard Madoff.

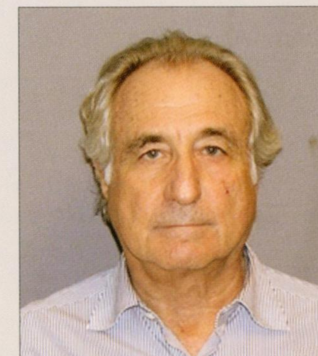
Indíték: anyagi haszonszerzés.

Okozott kár: több ezer magán- és céges befektetőt vert át és tett tönkre; számtalan általa támogatott oktatási és jótékonysági intézmény kényszerült miatta csődöt jelenteni.

„Az ügyfelek csekkjei vagy banki átutalásai egyenesen a JP Morgan Chase-nél vezetett számlájára érkeztek. Madoff itt intézte a készpénz be – készpénz ki manővereit a hamis hedge fund befektetői számára. A módszer még távolról sem emlékeztetett a tényleges hedge fundok működésére, ahol a szerződő felek írásban rögzítik a feltételeket, illetve a befektetett tőke pontos összegét, és előre meghatározott módon valóban létező részvényeken keresztül jutnak tulajdonrészhez. Madoff áldozatainak többsége nem tudott erről, a hozzáértőket pedig különböző, legálisnak tűnő befektetési alapokkal vezette félre. Az ilyen külső, legitim befektetési alapok rengeteg ügyfelet hoztak, csakúgy, mint családtagjai és a közeli barátok, akik minden ismerősüknek buzgón ecsetelték az aranybányában rejlő lehetőségeket. A lelkes üzletszerzők motivációján természetesen nagyot lendített a tény, hogy Madoff minden új ügyfelet busás jutalékkal hálált meg."

E. Arvedlund: *How Bernard Madoff Escaped Detection* (Így maradhattak titokban Bernard Madoff aljas üzelmei), www.ft.com, 2009. szeptember 4.

Utolsó történetünk főszereplője joggal érdemelte ki helyét e lapokon. Szélhámosokat és görbe utakon járó gazembereket bemutató felsorolásunk végére hagytuk a szakma nagy öregjét, akire minden kisstílű, szárnyát bontogató bűnözőpalánta felnéz. A modern idők, de talán az egész pénzügyi világ történelmének legnagyobb összegét elsikkasztó csalója, Bernard Madoff (szül. 1938) összesen 65 milliárd dollárral károsította meg befektetőit. A Charles Ponzi, az angolszász világban Ponzi-séma néven hírhedtté vált pilótajátékok atyja (lásd 96–101. oldal) által elsikkasztott milliók csekély szerzemények a Madoff három évtizeden keresztül zavartalanul folyó ügyeskedéséből befolyt zsákmányhoz képest. E lenyűgöző teljesítmény elismeréseképpen mostantól talán Madoff-sémának hívhatnánk a piramisjátékokat. Neve így örökre a gátlástalan pénzügyi manipulátort jelentené – legalábbis addig, amíg valaki még ezt a rekordot is túl nem szárnyalja.

RAGADOZÓ
A kedélyes Madoff előszeretettel zsebelte ki jómódú hittársait. Nem menekülhetett előle az amerikai zsidóság, sem annak intézményei és jótékonysági szervezetei.

Madoff nem csupán azért marad emlékezetes, mert csillagászati összeget sikerült eltüntetnie, hanem azért is, mert áldatlan tevékenységét hosszú időn át – egyes becslések szerint már az 1980-as évek óta – sikerült titokban tartania. A pályafutása során egekig magasztalt brókert háromszor is megválasztották a NASDAQ, az Értékpapír-kereskedők Országos Szövetségének Automatikus Adás-Vételi Rendszere elnöki székébe. Nem csupán egyéni befektetők pénzét csalta ki, sikerült számtalan köz- és nemzetközi pénzügyi intézményt is tönkretennie. Többször indított vizsgálatot ellene az amerikai tőzsdefelügyelet, de a pénzügyi világ képviselőinek fizetőképességét árgus szemekkel figyelő szervezet nem talált semmi kivetnivalót a cég működésében.

(RÉSZBEN) ÖNERŐBŐL

Egészen 2008-ban bekövetkezett letartóztatásáig ideális jelölt lehetett volna arra, hogy bemutassuk a világnak, mit is takar pontosan „az amerikai álom" fogalma. A saját erőből többszörös milliomossá vált sikeres üzletemberre, odaadó férjre és apára, a bőkezű mecénásra mint a társadalom alappillérére néztek fel.

Madoff, a vízvezeték-szerelőből tőzsdeügynökké avanzsált apa New York városának Queens negyedében nevelte fiát. A kimagasló intelligenciájú ifjú politikatudományból szerzett diplomát, majd egy évig a jogi karra járt, de az üzlet hívó szavának nem tudott ellenállni, és hamarosan búcsút intett az iskolapadnak. 1959-ben feleségül vette gyermekkori szerelmét, Rutht, és először Roslynba, később Montauk városába költöztek. A szerény kezdetek olyannyira nem vették kedvét, hogy letartóztatásakor felsorolt ingatlanjai között bejelentett lakcímként az elegáns New York-i Upper East Side negyedben lévő apartmanját jelölte meg. A listán szerepelt még luxusvilla Franciaországban, és egy másik a floridai Palm Beachen.

Madoff nem befolyásos, nagy presztízsű és vagyonú, ősi amerikai családból származott. A szülői segítség nélkül útnak indított ifjú házaspár ötezer dollárt spórolt össze nagy nehezen, és Bernard L. Madoff Investment Securities LLC néven bejegyzett vállalkozásukat 1960-ban alapították meg. A cég aprócska brókerházként működött, öt dollárnál olcsóbb részvények adásvételével foglalkozott, mivel ezeket szabadon, különösebb megkötések nélkül lehetett forgalmazni.

Kis halként nem vehették fel a versenyt a New York-i tőzsdén vagyonokkal bűvészkedő cápákkal, így az akkoriban újdonságnak számító számítógépes technikával kísérleteztek. Elektronikus úton követték a részvényárfolyamokat, és teljesítették a kisbefektetők ügyleteit intéző brókerek megrendeléseit.

Madoff karrierje töretlenül ívelt felfelé. Hamarosan az amerikai pénzügyi felügyeletet ellátó SEC (Securities and Exchange Commission) tanácsadó testülete, az Értékpapír-kereskedők Országos Szövetségének (National Association of Securities Dealers, NASD) legnagyobb befolyással bíró tagjai is beválasztották maguk közé. Amikor a NASD 1971-ben elektronikus adásvételre állt át, megalapítva a röviden csak NASDAQ néven emlegetett Értékpapír-kereskedők Országos Szövetségének Automatikus Adás-Vételi Rendszerét (National Association of Securities Dealers Automated Quotations), a forradalmian új ügymenet szinte teljes egészében a Madoff-cégben kifejlesztett számítógépes kereskedelmi szoftverbázist vette át. A Madoff Investment Securities 2008-ban a NASDAQ legnagyobb forgalmat lebonyolító partnere lett, megszerezve ezzel a hatodik helyet a New York-i tőzsdén. A dörzsölt cégtulajdonost háromszor is megválasztották a NASDAQ elnökének. Szerény, minden gyanú felett álló tíz százalékkal, garantáltan növelte befektetői vagyonát, így sikerült elkerülnie az ügyfeleket irreálisan magas kamatok ígéretével szédítő pilótajátékok keltette feltűnést. Míg szárnyalt a tőzsde, ez senkinek nem szúrt szemet. Kettős könyvelést vezetett: míg az egyikbe szabadon betekinthettek a befektetők, a számvevők és a tőzsdefelügyelet, a másikban szigorúan őrzött elszámolási listán vezette a piramisjáték titkos pénzforgalmát.

ŐSZINTESÉGÉT ÉS JÓSZÁNDÉKÁT KÉTSÉGBE VONNI KÉPTELENSÉGNEK TŰNT.

Madoff azért tudta évtizedeken át elkerülni a felelősségre vonást, mert rendszeresen parolázott az amerikai pénzügyi elit tagjaival, ráadásul a Wall Street bennfenteseként maga is ismerte az összes jogszabályt és annak kiskapuit, de legfőképpen azért, mert sokan az amerikai szabadpiaci kapitalista gazdaság alapító atyjaként tekintettek rá. Őszinteségét és jószándékát kétségbe vonni képtelenségnek tűnt. Az 1970-es és 1980-as években gyors ütemben fejlődött az amerikai gazdaság, így a brókerház tőkéje és az alapító magánvagyona óriásit nőtt. Ilyen méretű és forgalmú cégeket ritkán szokás családi vállalkozásként jellemezni, de Madoff gondosan ügyelt arra, hogy a profit egy része a családon belül maradjon. Felesége, Ruth, két fia, Andrew és Mark, Peter öccse és Shana unokahúga egytől egyig a cég alkalmazásában állt, és a főnök minden hónap végén kiemelkedő fizetéssel és juttatásokkal hálálta meg munkájukat.

A jótékony felsőosztály nemes amerikai hagyományát követve Madoff is számtalan alapítványt és jótékonysági intézményt alapított vagy támogatott. A bőkezű filantróp a politikai adományokról sem feledkezett meg. Hosszan sorolhatnánk a jótékonysági, kulturális vagy oktatási intézményeket, amelyeket hol az igazgatótanácsban ülve, hol befektetési tanácsadóként irányított. Hatmillió dollárt ajánlott fel például a nyirokcsomó-daganat kutatására, és feleségével létrehozta a Madoff családi alapítványt – a dolog egyetlen szépséghibája, hogy a 19 millió dolláros alaptőkét, mint később kiderült, gyanútlan befektetői zsebéből húzta ki. Az alapítvány egész sor kulturális, egészségügyi és oktatási programot finanszírozott, jelentős részüket az amerikai zsidó közösségen belül.

MADOFF MINDENT BEVALL

Nem sikerült mindenkit lóvá tennie, akadt olyan kritikusa, aki átlátott a szitán. Harry Markopolos pénzügyi elemző 1999-ben, majd újra 2005-ben és 2007-ben feljelentést tett ellene a tőzsdefelügyeleten, de a nagy elismerésnek örvendő Madoff olyan kapcsolatrendszerrel rendelkezett, hogy a panasz szinte elolvasás nélkül landolt a kukában. Bukását nem éles szemű elemzők vagy elégedetlen befektetők okozták, hanem a világon végigsöprő hitelválság. A pilótajátékok alapját az új tagok beléptetése képezi, hiszen ők teremtik meg a felettük álló résztvevők zsebébe vándorló részesedés anyagi hátterét. Amikor szárnyalt a tőzsde, és nagy ütemben bővült a gazdaság, mindenki megkapta a jussát: dőlt a pénz, és a bevételi oldal egyensúlyban állt a kifizetési kötelezettségekkel. A cég működését vizsgáló nyomozók szerint a befektetők közel fele nyert az üzleten. A pénzügyi világválság nyomasztó súlya alatt megroppanó kártyavárból egymás után vonták ki tőkéjüket a résztvevők, és Madoff egy idő után képtelen volt mindenkit kifizetni.

2008 decemberében összecsaptak feje felett a hullámok. Ráébredt, jobban jár, ha töredelmesen bevall mindent. Magához hívatta fiait és beismerte előttük, hogy látványos üzleti karrierje hazugságon alapult, hogy milliókat forgalmazó vállalkozása éppen összedőlni készülő pilótajáték volt. A felháborodott ifjak azonnal a rendőrségre szaladtak, és feljelentették apjukat, akire az FBI annak rendje és módja szerint le is csapott, a bíróság vádat emelt, és főhősünk börtönbe került. A csak látszólag egyszerű cselekmény több megválaszolatlanul maradt kérdést is felvet, többek között azt, hogy milyen mértékben vádolhatók a családtagok bűnrészességgel. A közfelháborodást és jelentős pánikot okozó botrány kipattanásának másnapján a *Forbes* magazin

feltette a külső szemlélők tömegének oldalát furdaló kérdést: „Mennyit tudtak vajon Madoff üzelmeiről a vele Ascotban egy fedél alatt élő családtagok? A választ talán soha nem fogjuk megtudni… egy dolog azonban biztos: ilyen hozamot lehetetlen tisztességes eszközökkel elérni, és e tény fel kellett volna hogy keltse környezete gyanakvását."

December 11-én tartóztatták le, és még aznap vádat emeltek ellene csalás és hűtlen kezelés miatt. Ügyvédje kérte, hogy óvadék ellenében szabadlábon védekezhessen, továbbá védence hajlott kora miatt legfeljebb 12 éves börtönbüntetés kiszabását javasolta, de a bíróság mindkét kérelmet elutasította. A 2009 júniusában született ítélet 170 milliárd dolláros kártérítésre kötelezte, és az esküdtszék a maximálisan kiszabható 150 évnyi börtönbüntetést szavazta meg számára, azaz Madoff élete végéig biztosan rács mögött fog ülni. Kéziratunk nyomdába kerülésekor a peres eljárás még nem ért véget, hiszen sokan követelik a piramisjátékból anyagi hasznot húzó családtagok teljes vagyonelkobzását is.

© Creative Commons | The Web President

WALL STREET
A Madoff-ügy során még élesebben kirajzolódott a Wall Street lakói, illetve az utca embere között tátongó mély szakadék.

A csalás legtöbbet vesztett áldozatai nem a spekulánsok vagy a dúsgazdag intézményi befektetők voltak, akik csak saját magukat okolhatják ballépésükért, hanem a kisbefektetők és a nonprofit szervezetek. Hitelezői közül sokan földönfutóvá váltak, és legalább egy esetben megtörtént, hogy a mindenét elvesztett áldozat öngyilkosságot követett el bánatában.

Madoff jó kapcsolatot ápolt a New York-i zsidó elit tagjaival, és ügyesen hálózta be őket floridai vagy Long Island-i otthonában. Minden lehetséges kiskaput kihasznált, és a hosszú sikersorozatot nem kis részben annak köszönhette, hogy visszaélt a jótékonysági szervezetek befektetéseinek akkoriban még meglehetősen laza pénzügyi felügyeletével. Amikor a Madoff Investment Securities léket kapott, számtalan zsidó jótékony intézményt húzott magával a mélybe, úgy az Egyesült Államokban, mint külföldön. Madoff nem csupán a saját maga alapította pénzügyi rendszert ásta alá, hanem saját hittársait is kifosztotta, és azok segélyező alapítványainak ellehetetlenítéséhez járult hozzá. Készséges beismerő vallomása ellenére soha nem árulta el, ki vett még részt a szemfényvesztésben. Úgy döntött, egy személyben vállalja a felelősséget.

Madoff szélhámossága nem azért izgalmas vitatéma, mert sokáig titokban maradt, vagy mert csillagászati vagyont herdált el, és még csak azért sem, mert a pénzügyek zavartalan működését ellenőrizni hivatott felügyelők a hamis bizalom miatt csak ímmel-ámmal lapozgatták át a cég könyvelését. Az igazán fontos kérdés az, hogy vajon mi vitte rá a sikeres üzletembert a szélhámosságra, amikor élvezte az üzleti világ, a pénzügyi hatóságok és befektetői bizalmát, és akkor sem kellett volna aggódnia a vagyona gyarapodása miatt, ha betartja a játékszabályokat. Napjaink kisembere kétségbeesetten küzd az Amerikából elindult, mára világméretűvé duzzadt hitelörvény sodrában, de az 1920-as évek végén tomboló nagy gazdasági világégés óta tapasztalt legszörnyűbb recesszió a jelek szerint elkerülte a Wall Street lakóit. Az adósok nyomorával mit sem törődő bankárok és vezetőik busás jutalmakat osztogatnak egymásnak, és magánrepülőgéppel utaznak a trópusokra, hogy a tengerparton pihenjék ki a hétköznapok fáradalmait. Egyszerűen felfoghatatlan, Madoff miért dobta mindezt sutba, hogy miért nem számított neki semmit a hírnév, a család, a közösség bizalma. Talán észrevette, hol rejtőznek a rendszer gyenge pontjai, és tudta, gyerekjáték lenne visszaélni velük? Esetleg annyira élvezte a macska-egér játékot, hogy egyszerűen kíváncsi volt, meddig úszhatja meg felelősségre vonás nélkül? A választ talán soha nem fogjuk megtudni.

A Bernard Madoff képviselte talánnyal végére értünk a csalók és szélhámosok fordulatos történelméből szemezgető könyvünknek. Beszámolónk az ókorban és a középkorban vette kezdetét, amikor a vallás köré szerveződő mindennapok jellemzően az egyházzal kapcsolatos átveréseket ihlettek. Az újkor hajnalán a merev nemi szerepek és társadalmi osztályok béklyóit zseniális módon lerázó szélhámosokkal ismerkedhettünk meg, míg modern korunk az audiovizuális technológia, a fényképészet, a film- és a videotechnika fejlődését kihasználó hamisítványoktól hemzseg.

Korunkban az emberi motiváció legfőbb mozgatórugóját, de sok esetben még az interperszonális kapcsolatrendszer alapját is egyre inkább a vagyon veszi át. Az elmúlt ötven évben olyannyira elszaporodtak a pénzügyi visszaélések, hogy nem esett volna nehezünkre kizárólag ennek a témának szentelni könyvünket. Költői kérdés ugyan, de nem árt eltöprengnünk rajta: a fenti állítás azt jelenti, hogy a becstelenség szerves részét képezi a nyugati, kapitalista civilizációnak? Amikor a boldogság látszólag annak függvénye, hogy valakinek mennyi hatalma, pénze vagy hírneve van, ne lepődjünk meg, ha akad, aki elégedetlen azzal, amit neki osztott a sors.

Könyvünk tanulsága egyetlen mondatban összefoglalható. A bemutatott összes trükkös csaló és csalfa szélhámos pórul járt, és nem élvezhette aprólékos gonddal kitervelt gonosztettének gyümölcsét. A legtöbben csak a bitófa alatt vagy a börtönben döbbentek rá a fájó igazságra: ha ugyanennyi energiát fektettek volna abba, hogy egyenes úton próbáljanak szerencsét, sokkal teljesebb és boldogabb élet adatott volna meg nekik.

AJÁNLOTT IRODALOM

Számtalan jobbnál jobb kézikönyv áll az itt felsorolt témák iránt érdeklődők rendelkezésére, úgy elektronikus, mint nyomtatott formában. Közülük is kiemelkedik a mértékadó és az utolsó szóig megbízható forrásnak tekinthető *Encyclopaedia Britannica*. A sorozat kötetei online is elérhetők a britannica.com honlapon.

Mindenképpen említést érdemel a riportjaik hátterét nyomozó újságírók és házi feladatukat körmölő diákok után hamarosan a szélesebb közvélemény kedvencévé vált Wikipédia (hu.wikipedia.org) is. Ne feledjük azonban, hogy az itt olvasható cikkeket a felhasználók szerkesztik, és legtöbbször hosszú időbe kerül, mire független (vagy adott esetben szakértő) források is megerősítik a szócikkek tartalmát. Kezeljük mindig fenntartással az itt olvasható információt, mert lehetséges, hogy az pontatlan vagy szubjektív véleményt tartalmaz. Ha tudományos igényű kutatómunkára nem is, arra mindenképpen alkalmas, hogy a feltüntetett források a megfelelő irányba tereljenek minket.

A hasznosnak bizonyult honlapok közül még kiemelhető a Katolikus Enciklopédia (*Catholic Encyclopaedia*, newadvent.org/cathen), illetve az Átverések Múzeuma (*Museum of Hoaxes*, www.museumofhoaxes.com). A kézirat nyomdába kerülése előtt minden hivatkozást ellenőriztünk, de az internet sebesen fejlődő világában elképzelhető, hogy ezek a címek időközben megváltoztak. Reméljük, a keresőprogramokba (például google.com) beírt kulcsszavak segítségével gond nélkül megtalálhatják az elveszett vagy megváltozott címet. A közelmúltban kiderült szélhámos trükkökről legtöbbször nem születtek még könyvek, ezért az internetes adatbázisok (például a BBC, a CNN, a nagyobb angol nyelvű napilapok és magazinok, a *The Economist*, a *Newsweek*, a *Vanity Fair* vagy a *The New Yorker*) online archívumát javasoljuk azoknak, akik bővebb információra vágynak e témával kapcsolatban.

Az alább felsorolt könyvek és cikkek két nagy csoportra oszthatók. Egyes esetekben további adatokkal egészítik ki az adott fejezet témáját, máskor a korszakkal vagy az elkövetővel kapcsolatos háttér-információval egészítik ki témánkat.

A címjegyzék összeállításával további olvasnivalót kínálunk. A referenciaként megjelölt művek túlnyomó része szerzőik szubjektív véleményét tükrözi. A gyakran elfogódott szemlélet ellensúlyozására az ellentábor érveinek is teret engedtünk.

A képi világ sem maradhatott ki a felsorolásból, ezért az átverésekről szóló filmfelvételekre kíváncsi olvasók látogassanak el a videomegosztó oldalak egyikére (például youtube.com). Feltüntettünk néhány filmfeldolgozást is; a filmek címét úgyszintén megtalálják a források között.

Az istenek szava: ókori jósdák és jóslatok

Broad, W. J.: *The Oracle: Ancient Delphi and the Science Behind Its Lost Secrets*, New York, 2007

Curnow, T.: *The Oracles of the Ancient World*, London, 2004

Ajándék lónak nézd a gyomrát: Odüsszeusz

Strauss, B.: *The Trojan War: A New History*, New York, 2006

Néró, a kontár közgazdász

Griffin, M. T.: *Nero: The End of a Dynasty*, New Haven, CT: Yale University Press 1985

Shotter, D.: *Nero Caesar Augustus*, 2008

Istennek, ami Istené: Nagy Konstantin adománylevele

Becher, M.: *Charlemagne*, trans. by D. S. Bachrach, New Haven, CT: Yale University Press, 2003

Bowersock, G. W.: *On the Donation of Constantine*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2008

Chamberlin, E. R.: *The Bad Popes*, London, 2003

Szent Péter trónján szoknyában: Johanna pápissza

Cross, D. Woolfolk: *Pope Joan*, New York, 2009

Pope Joan motion picture, dir. Sonke Wortmann, 2009

Kínai akcióhős: Hua Mulán

Kingston, M. H.: *The Woman Warrior*, London, 1981

Mulan Animated film, Disney Animated Pictures, 1998

Koldus és királyfi: Lambert Simnel és Perkin Warbeck

Bucholz, R. O.: *Early Modern England, 1485–1714*, Oxford, 2009

Hicks, M: *Richard III*, London, 2003

Egyenes út a mennyországba: hamis ereklyék és búcsúcédulák

Chaucer, G.: "The Pardoner's Tale" in *The Tales*, London, 2005

Swanson, R. N.: *Indulgences in Late Medieval England*, Cambridge, 2007

Vauchez, A.: *Sainthood in the Later Middle Ages*, Cambridge, 1997

http://www.catholic-ew.org.uk/ccb/catholic-church/relicsof-st-therese-of-lisieux/what-are-relics

Három az orosz igazság: az ál-Dmitrij cárevicsek

Hosking, G.: *Russia and the Russians*, London 2002

Perris, M.: *Pretenders and Popular Monarchism in Early Modern Russia*, Cambridge, 2002

A bajkeverő mágus: Cagliostro „grófja"

Faulks, P.: *The Masonic Magician: The Life and Death of Count Cagliostro and His Egyptian Rite*, London, 2008

McCalman, I.: *The Seven Ordeals of Count Cagliostro*, London, 2004

Hamisítani vagy nem – az itt a kérdés: William Ireland

Ireland, W. H.: *The Confessions of William Henry Ireland*, 2001

Pierce, P.: *The Great Shakespeare Fraud: The Strange, True Story of William-Henry Ireland*, 2004

A transznemű titkosügynök: Chevalier d'Éon

D'Éon de Beaumont, C.: *The Maiden of Tonnerre: The Vicissitudes of the Chevalier and the Chevaliers d'Éon*, trans. by R. Champagne, N. Ekstein, and G. Kates, Baltimore, 2001

Grzesiak, N.: *Le Chevalier d'Éon*, Paris, 2000

Almondsbury hercegnője: Caraboo Javasu szigetéről

Raison, J. and Goldie, M.: The *Servant Girl Princess Caraboo*, Moreton-in-the-Marsh, 1994

Wells, J.: *Princess Caraboo: Her True Story*, London, 1994

Jézus öccse: Hong Hsziu-csüan

Reilly, T. H.: The *Taiping Heavenly Kingdom: Rebellion and the Blasphemy of Empire*, Seattle, 2004

Spence, J. D.: *God's Chinese Son*, New York, 1996

Barnum csodalénye: a fidzsi hableány

Barnum, P. T.: *The Colossal P. T. Barnum Reader: Nothing Else Like It in the Universe*, ed. By J. W. Cook, Champaign, 2005

Fejétől a hal: a kacsacsőrű csuka-kacsa

G. P. Whitley, G. P.: "Laporte, François Louis Nompar de Caumont (1810–1880)" in the *Australian Dictionary of Biography*, online edition, 2009

A hiányzó láncszem: a Piltdown-lelet

Spencer, F.: *Piltdown: A Scientific* Forgery, Oxford, 1990

Weiner, J. S. and Stringer, C.: The *Piltdown Forgery*, Oxford, 2003

Az elvarázsolt Conan Doyle: a Cottingley-tündérek esete

Conan Doyle, A.: The *Coming of the Fairies*, London, 2006

http://www.cottingley.net/fairies.shtml

Randi, J.: *Flim-Flam!* Amherst, 1982

A pilótajátékok atyja: Charles Ponzi

Dunn, D.: *Ponzi: The Incredible True Story of the King of Financial Cons*, New York, 2004

Zuckoff, M.: *Ponzi's Scheme: The True Story of a Financial Legend*, New York, 2006

Hercegnőnek születni kell: Anna Anderson

Massie, R. K.: *The Romanovs: The Final Chapter*, New York, 1995

Welch, F.: *A Romanov Fantasy: Life at the Court of Anna Anderson*, New York, 2007

Valódi hamisítvány: Artur Alves Reis
Teigh Bloom, M.: *The Man Who Stole Portugal*, London, 1966
Wigan, H.: *"The Effects of the Portuguese Bank Note Crisis"* Working Paper No 82/04, London, 2004

Kísértet járja be a Temze partját: a Zinovjev-levél
Bennett, G.: *Churchill's Man of Mystery: Desmond Morton and the World of Intelligence*, London, 2006
The National Archives: *"The Zinoviev Letter" (http:// yourarchives.nationalarchives.gov.uk)*

Victor Lustig, aki eladta az Eiffel-tornyot
Johnson, J. F. and Miller, F.: *The Man Who Sold the Eiffel Tower*, New York, 1961
Velinger, J.: *"Victor Lustig, the man who (could have) sold the world"*, Radio Prague online *(http://www.radio.cz/en)*, 2003

A boldogító nem: Stanisława Walasiewicz
Tibballs, G.: *Great Sporting Scandals*, London, 2003

Terülj, terülj, szántóföld: Trofim Liszenko
Joravsky, D.: *The Lysenko Affair*, Cambridge, 1970
Soyfer, V. N.: *Lysenko and the Tragedy of Soviet Science*, New Brunswick: Rutgers University Press, 1994

Nem kis éji zene: Marius Casadesus
http://www.casadeus.com
Eisen, C.: *The Cambridge Mozart Encyclopedia*, Cambridge, 2006

Nagy az úr állatkertje: a Loch Ness-i szörny, a kacsa és a víziló
Bauer, H. H.: *The Enigma of Loch Ness*, Champaign, IL: University of Illinois Press, 1986
Martin, D. and Boyd, A.: *Nessie: The Surgeon's Photograph Exposed*, Books for Dillons only (on-demand publishing), 1999

Hogyan tegyük lóvá Hitlert: a Fortitude hadművelet
Axelrod, A.: *Patton: A Biography*, Basingstoke, 2006
Howard, M. E. and Hinsley, F. H.: *British Intelligence in the Second World War: Volume 5, Strategic Deception*, Cambridge, 1990

Hasraütés típusú találkozások: George Adamski
Solomon, Professor: *How to Make the Most of a Flying Saucer Experience*, Baltimore, 1998
www.adamskifoundation.com: a George Adamski alapítvány hivatalos honlapja. Az oldal az ufók létezéséről, illetve a földönkívüliekkel való találkozásokról szóló beszámolók gyűjteménye.

A festőkaméleon: Hoffmann Elemér
F for Fake (1974), rendezte Orson Welles
Irving, C.: *Fake! The Story of Elmyr de Hory the Greatest Art Forger of Our Time*, New York, 1969

Fém szivacsbetét: a melltartóbanda
McIver, S. B.: *Murder in the Tropics*, Sarasota, 1995

Fekete, fehér, igen, nem: a néger admirális portréja
Baard, E.: *"A Painting's Secret" The New Yorker* Magazine archive Website, 2006

Shangri-la: Cyril Hoskin
Rampa, Lobsang T.: *The Third Eye*, London, 1956
www.lobsangrampa.net (Hoskin hamis életrajzának eredetiségét bizonygató honlap.)

Grönlandnál fordulj balra: a Vinland-térkép rejtélye
Seaver, K. A.: *Maps, Myths and Men: The Story of the Vinland Map*, Stanford, 2004
Skelton, R. A: *The Vinland Map and the Tartar Relation*, New Haven, 1965

Biztos, hogy igaz. A tévé is bemondta
www.museumofhoaxes.com (Az április elsejei ugratások szórakoztató, ötletgazdag gyűjteménye.)
www.youtube.com (Az 1957-es svájci spagettiszüret eredeti videója itt található.)

A kaméleon: Frank W. Abagnale
Abagnale, F. W.: *Catch Me If You Can*, New York, 1980
www.abagnale.com

A szent kehely és a szentfazék: a *Dossiers Secrets*
Baigent, M., Leigh, R., and Lincoln, H.: *Holy Blood, Holy Grail*, New York, 2005
Brown, D.: *The Do Vinci Code*, New York, 2004
Olson, C. E.: *The Da Vinci Hoax*, San Francisco, 2004

Mosolyogj, fényképeznek: a Patterson–Gimlin-film
Daegling, D. J.: *Bigfoot Exposed: An Anthropologist Examines America's Enduring Legend*, Walnut Creek, 2004
Patterson, R. and Murphy, C. L.: *The Bigfoot Film Controversy*, Blaine, 2005

A nemi evolúció és Charlotte Bach
Bach, C.: *"Homo Mutans, Homo Luminens: An Introduction to Human Ethology"*, kiadatlan kézirat, London School of Economics, 1973
Wheen, F.: *Who Was Dr Charlotte Bach?* London, 2002
www.charlottebach.org

Majd én megírom helyette: Clifford Irving
Irving, C.: *The Hoax*, New York, 2007
Irving, C.: *Howard Hughes: The Autobiography*, London, 2008
The Hoax (2006), rendezte Lasse Hallström

Ahová lépek, ott fű nem terem: gabonakörök
Irving, R. and Lundberg, J.: *The Field Guide: The Art, History and Philosophy of Crop Circle Making*, London, 2006
Pringle, L.: *Crop Circles*, Norwich, 2004
Shnabel, J.: *Round in Circles*, New York, 2002: Prometheus *www.circlemakers.org*

Ördögi szerencse: Nick Perry
Lucky Numbers (2000), rendezte Nora Ephron
ww.tubecityonline.com/history/perry.html

Amikor a Vaslady felhívta a cowboyt: Thatchergate
ww.southern.com/southern/label/CRC/ I 238.html (A Thatchergate-botrány és a sajtóban megjelent összes cikk teljes szövege.)
Beckett, C.: *Margaret Thatcher*, London, 2006

„Mai tennivaló: lerohanni Lengyelországot." Hitler titkos naplója
Harris, R.: *Selling Hitler*, New York, 1987
Henry, W. A., Lee, G. and Ludtke, M.: *"Hitler's Diaries: Real or Fake?"* Time, May 9, 1983

Fog a fene faszénnel fűteni: Pons és Fleischmann
Fleischmann, M., Pons, S., Anderson, M. W., Li, L. J., Hawkins, M.: "Calorimetry of the Palladium–Deuterium–Heavy Water System", *Journal of Electroanalytical Chemistry*, 287: 293–348., 1990
Simon, B.: *Undead Science: Science Studies and the Afterlife of Cold Fusion*, New Brunswick, 2002

Nézd csak, mi van a műtőasztalon: marslakó a kés alatt
Alien Autopsy (2006), rendezte Jonny Campbell (az állítólagos paródia)
alienvideo.net és *youtube.com* (A földönkívüli boncolásáról készült film itt megtekinthető.)

Az elveszett fiú: Frédéric Bourdin
Grann, D.: "The Chameleon", *The New Yorker*, August 11, 2008
http://news.bbc.co.uk/ I / hi /world /europe/4087370.stm, "France holds Chameleon impostor"

A klónok háborúja: Hwang Woo-suk és az őssejtek
BBC News "S Korea cloning research was fake" at newsbbc.co.uk, December 23, 2005
BBC News "Profile: Hwang Woo-suk" at *newsbbc.co.uk*, October 26, 2009
BBC News "S Korea clone scientist convicted" at *newsbbc.co.uk*, October 26, 2009

Égi manna: Kazutsugi Nami
BBC News "Chairman arrested in Japan'scam" at *newsbbc. co.uk,* February 5, 2009
Japan Times online "L&G execs arrested over investor fraud" Friday, February 6, 2009

A 65 milliárd dolláros pilótajáték: Bernard Madoff
Arvedlund, E.: *"How Bernard Madoff Escaped Detection"* at *FT.com,* 2009
Arvedlund, E.: *Madoff: The Mon Who Stole $65 Billion,* London, 2009
BBC News *"Unravelling the Madoff Hustle"* at *newsbbc.co.uk,* June 26, 2009
BBC News *"Fraudster Madoff Gets 150 years"* at *newsbbc. co.uk,* June 29, 2009
www.guardian.co.uk/business/bernard-madoff (További információ a Madoff-botrányról.)
www.vanityfair.com (Részletes Madoff-archívum.)

Eric Chaline a Cambridge-i Egyetem után a Londoni Egyetem orientalisztika és afrikanisztika mesterképzésén japán történelemből szerezte meg diplomáját. Jelenleg doktori hallgató a brit főváros South Bank Egyetemén.

Korábban megjelent művei között említést érdemel a *The Book of Gods and Godesses: A Visual Dictionary of Ancient and Modern Deities; Traveller's Guide to the Ancient World: Ancient Greece; History's Worst Inventions.*

„Édes a haszon, bár csalárd a tett.”
(Szophoklész, görög drámaíró)

Az emberiség történelme többek között álságos mesterkedések, megtévesztések és csalások története is. A Biblia tanúsága szerint már első bátortalan lépéseinket is cselszövés árnyékolta be, hiszen Éva elhitte az édenkertben a kígyó hazugságait. Hosszú azok névsora, akik kortól, helytől függetlenül, lelkiismeret-furdalás nélkül tapostták el az intrikával szemben védtelen embertársaikat. Nem volt nehéz dolguk – a hiszékenység sajnos alaptermészetünk. Kötetünk ötven nevezetes, rendkívüli képzelőerőről tanúskodó csaló történetét mutatja be, ízelítőül:

A pilótajátékok atyja: Charles Ponzi
Hogyan tegyük lóvá Hitlert: A Fortitude hadművelet
A valódi Da Vinci-kód: a Dossiers Secrets
Nézd csak, mi van a műtőasztalon: marslakó a kés alatt

Az érdekes, olvasmányos leírásokat fényképek keltik életre, közelebb hozva azokat a csalókat, akik a történelem leghírhedtebb átveréseiért felelősek.

Kossuth Kiadó
www.kossuth.hu
e-mail: kiado@kossuth.hu

3990 Ft

